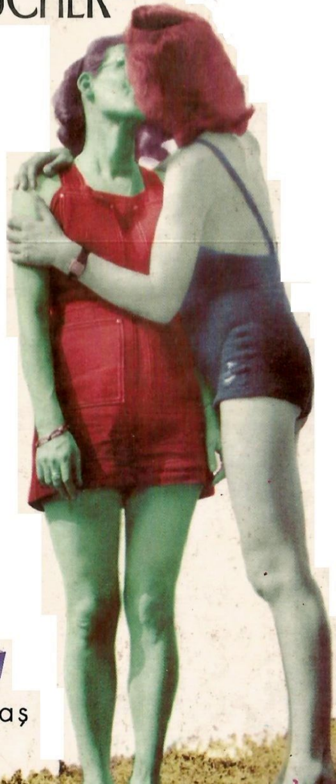
BİR AŞK HİKÂYESİ

Aimée ve Jaguar

ERICA FISCHER

gendaş

ERICA FISCHER

1943 yılında bir mülteci ailesinin kızı olarak İngiltere'de doğan Erica Fischer 1948 yılında annesi ve babasıyla Avusturya'ya döndü. Viyana Üniversitesi'nin Mütercim Tercümanlık Enstitüsü'nde okudu. Viyana'da "Birinci Saatin Feministi". 70'li yılların ortalarından bu yana makaleler yayımlıyor. 1988 yılından bu yana bağımsız gazeteci, yazar ve çevirmen olarak Almanya'da - şu anda Berlin'de - yaşıyor.

Aimée ve Jaguar
Yeni Seri: 58
Belgesel Roman: 1

Birinci Basım
Mart 1998

ISBN 975-7809-69-1

Direktör
Hasan Öztoprak

Editör
Adnan Özer

Kapak Tasarımı
Murat Bozkurt

Dizgi
Era (512 36 76)

Baskı-Cilt
Kaya Matbacılık

Gendaş A.Ş.
Çatalçeşme Sk. No: 19 Cağaloğlu-İstanbul
Tel-Fax: (0212) 520 82 12 - 527 10 20

ERICA FISCHER

Aimée ve Jaguar

Bir Aşk Hikâyesi, Berlin 1943

Almanca'dan Çeviren:
Mehmet Ukşul

gendaş

FELICE İÇİN

Kişi haklarını korumak için yazar
bazı isimleri değiştirmiştir

Teşekkürler

Ingried Lottenburger, Margot Scherl, Sonja Wohlatz ve Inge Keller'e, Berlin'deki ortak daireyi bana tahsis ettikleri için;

Gerd W. Ehrlich'e, yayımlanmamış anılarını bana tahsis ettiği için;

Annette Leo'ya, bana Groß-Rosen hakkında bilgi ve doküman topladığı için;

Susanne Pollak'a, çalışmalarımı en başından itibaren yoğun bir katılımla desteklediği için;

Christel Becker-Rau, Lilly'nin çok güzel fotoğraflarını çektiği ve reprodüksiyonları itina ile işlemden geçirdiği için;

Robert S. Mackay'a, Lilly'nin arkadaşı ve ajansı olarak Kiepenheuer & Witsch'le bağlantı kurduğu için;

"Omina-Freundeshilfe" vakfına, finansal desteğinden dolayı;

Kuzey-Ren-Vestfalya Eyaleti Kültür Bakanlığı'na, sağladığı çalışma bursu için;

Mieczyslaw Moldawa'ya; bana Groß-Rosen hakkındaki kitabını gönderdiği ve bazı önemli konulara dikkatimi çektiği için;

Stella Leibler'e, bana Peterswaldau hakkında bir rapor yazdığı için;

Annem Irena Fischer'e, Stella Leiber'in mektuplarını ve Mieczyslaw Moldawa'nın kitabını Polonca'dan çevirdiği için;

Viyanalı bayanlara, tamamlanmamış kitabımı deneme olarak ilk kez okuduktan sonra verdikleri moral desteğinden dolayı;

Erwin Buchwieser, Gerd W. Ehrlich, Siegfried Gehrke, Elenai Pollak, Olga Selbach, Lola Sturmova, Inge Wolf ve Dörthe Zivier ile Lilly'nin oğulları Albrecht, Bernd ve Eberhard Wust'a, sorularımı yanıtladıkları için;

Üniversitedeki öğretmenim Erika Stegmann'a, kitabın başarılı olacağına dair inancı daima taşıdığı ve bana - üstelik ilk kez de değil - kitabın oluşum sürecinde şevkatli bir ciddiyetle eşlik ettiği için;

ve nihayetinde kitabımın asıl karakteri olan Lilly Wust'a, bitmek bilmez ve bazen de ona işkence gibi gelen sohbetlerimizde geçmişine dair anıları tazelediği ve sabırsız ve ısrarcı olduğum anlarda bile bana olan güvenini hiç yitirmediği için.

Kitapta önemli kişiler:

Elisabeth Wust; Lilly ve Aimée isimleri ile anılıyor
Felice Schragenheim; Lice, Fice, Putz ve Jaguar isimleri ile anılıyor
Albrecht, Bernd, Eberhard ve Reinhard Wust; Lilly'nin oğulları
Inge Wolf; kitapçı, Lilly'nin "Bir Yıllık Zorunlu Hizmetçisi"
Günther Wust; Lilly'nin kocası
Günther ve Margarethe Kappler; Lilly'nin babası ve annesi
Erwin Buchwieser; Albrecht'in babası
Käthe Hermann; Lilly'nin en iyi arkadaşı
Dr. Albert ve Erna Schragenheim; Felice'in babası ve annesi
Irene Schragenheim; Felice'in kız kardeşi
Käte Schragenheim, kızlık soyadı: Hammerschlag; Felice'in üvey annesi
Hulda Karewski; Felice'in büyükannesi
Dr. Walter Karewski (Karsten); Felice'in Amerika'daki amcası
Felice'in kız arkadaşları: Elenai Pollak, Nora, Ilse Ploog, Christine Friedrichs, Luise Selbach ("Mutti" lakabıyla anılıyor), Olga Selbach, Mutti'nin kızı ve Felice'in okul arkadaşı
Hilli Frenkel; Felice'in en iyi okul arkadaşı
Georg Zivier, Gregor adıyla anılıyor, yazar, Felice'in arkadaşlarından biri
Dörthe Zivier; Gregor Zivier'in karısı
Gerd W. Ehrlich; Felice'in tanıdıklarından ve Yahudi bir yeraltı örgütünün üyesi
Fritz Sternberg; Felice'in arkadaşlarından biri
Lola Sturmova; bombardımanda evi yıkılan ve Lilly'nin dairesine kira karşılığında yerleşen biri
Lucie Friedlaender, Dr. Rose Ollendorf (Petel adıyla anılıyor), Katja Laserstein; Lilly'nin "Üç Cadısı"
Willi Beimling, Lilly'nin ikinci kocası
Liesl Reichler, Günther Wust'un nişanlısı

Önsöz

Aimée & Jaguar'ın ilk basımından bu yana dört yıl geçti. Kitap geniş yankı buldu. Ünlü insanlar arasında tartışılması, on dile çevrilmesi, yurtiçi ve yurtdışında sayısız televizyon belgesellerinin çekilmesi, radyo programlarının kaydedilmesiyle bunların yayımlanması ve birçok dinletinin düzenlenmesi yanında, genç bir bayan sanatçı Felice "Jaguar" Schragenheim'in beş yağlıboya tablosunu yaptı, Felice'in şiirleri seslendirildi, iki bayan oyuncu Aimée ile Jaguar arasındaki mektuplaşmayı geniş bir kitle önünde okudu, Hollandalı bir tiyatro grubu Aimée ve Jaguar hakkında bir oyunu Maastricht'te başarıyla sahneledi ve yine bir oyuncu Felice'in Amerika'ya götürmeyi düşündüğü kitapları dinletilerde okumayı önerdi.

83 yaşındaki Lilly "Aimée" Wust için bu, izolasyonunun sonu anlamına geliyordu. "Boulevard Bio" adlı talk showda ilk kez kamu önüne çıktığından beri Almanya'nın dört bir yanından bir yığın mektup aldı. Lilly'ye yazanlar, lezbiyenliklerini gizlemeyen, kendilerini Lilly ile özdeşleştiren kadınların yanı sıra, Lilly'ye bir kadınla yaşadıkları gizli aşktan söz etme ihtiyacı duyan evli bayanlardı. Lilly pek çok yeni arkadaş edindi, hatta o kadar çok ki, tamamen kamuya mal olmamak için kısa süre sonra telefon numarasını değiştirmek ve gizli

tutmak durumunda kaldı. Felice Schragenheim'le yaşadığı ve şimdiye dek gizli tuttuğu aşkının medyaya yansıması Lilly'yi hayli heyecanlandırdı ama yaşamını bir o kadar da zenginleştirdi. Gazeteciler Lilly'nin hikâyesine öyle büyük bir ilgi duyuyor ki, Lilly medya ile ilişkilerinde bayağı profesyonelleşti.

Ben de Aimée & Jaguar sayesinde pek çok yeni arkadaş edindim. Bu kitap için röportaj yaptığım bazıları benimle dost kaldı, diğerleri bana mektuplar yazdı veya dinletilerime geldi. Kitabımın İngiltere'de yayımlanışından sonra Felice'in kız kardeşinin eşi olan David Cahn'la tanışma fırsatı bulduğum için bilhassa sevinçliyim. David, ailesinin geçmişi hakkında hemen hemen hiç bilgilendirilmeden yetişmiş biri. Berlinli Yahudilerden olan ve artık yaşamayan annesi ve babası, aynı kuşaktan olan pek çok insanın yaptığı gibi, sustu ve zar zor göç edebildikleri İngiltere'ye gittikten sonra Almanya'ya bir daha ayak basmadı. Oğulları David ve Oliver Almanca bilmiyor ve Aimée & Jaguar'ın yayımlanışına kadar Almanya'yı hiç ziyaret etmediler. Kitap, aile geçmişlerine dair yeni bilgiler kazandırdı onlara. David Cahn Berlin'e geldi ve ailesinin yaşadığı ve acı çektiği yerleri gezdi. Berlin-Weissensee'deki Yahudi Mezarlığı'nda dedesi Dr. Albert Schragenheim'ı ziyaret edişi onun için çok özel bir andı. David Cahn, tıpkı ikinci kuşaktan Yahudilerin pek çoğunda olduğu gibi, ailesinin kaderinin izlerini taşıyacaktır kendinde, ama Berlin'e gelerek, ölen veya sağ kalan birçok Berlinli Yahudi gibi kendisi de kaybettiği tarihini yeniden buldu. Buradan birkaç yüz kilometre ötedeki Bosna'da "etnik temizlikler" devam

ederken, Aimée ve Jaguar'ın yazımı, kendi ailemin yaşadıklarını daha iyi anlayabilmem açısından bana da yardımcı oldu

Kitabın ilkbahar 1994'te yayımlanışından sonra Felice'in iki bayan arkadaşı benimle temasa geçti ve açık kalan bazı soruların yanıtlanmasında ve sadece Lilly Wust'un bana anlattıklarından bildiğim hikâyenin bazı ayrıntılarını düzeltmemde bana yardımcı oldu. Elinizde tuttuğunuz bu Aimée & Jaguar, üzerinde titizlikle çalışılan ve kapsamı genişletilen basımdır. Felice'in yukarda belirttiğim iki arkadaşı, Felice'in hayatı ile ilgili bazı bilmecelerin çözümünde bana yardımcı oldu. Felice ile Lilly arasında var olan ve kitabın ilk basımında dahi yer verilen bazı anlaşmazlık noktaları daha da netleşmiş oldu. Aimée ve Jaguar'ın tatlı sert aşk ilişkisinde ilk bakışta fark edilebilenden daha fazla karışıklıkların olduğu yönündeki tahminim de böylece doğrulandı.

Kitabın yayımlanışı dolayısıyla kimi insanlara acı veren anıların içine çekildim, hayatta kalanlarda sadece yüzeysel olarak kapanmış eski yaraları deştim. Bazıları bana bu nedenle kızgın. Hayatta kalmayı başaran Yahudiler ve Felice'in kız arkadaşları Nazi Dönemi'nin suskun tanığı Lilly Wust'la ne barışmak istiyor, ne de bunu başarabiliyor. Suskun kalarak o rejime destek olduğunu savlayarak Lilly Wust'a geçmişteki hatalarını bertaraf etme şansını tanımak istemiyorlar. Şahsen ben arada bir yerlerde duruyor ve yargının gereğinden ağır olduğunu düşündüğüm noktalarda Lilly'yi savunmak zorunda kalıyorum, ancak neticede ben de tarihin katılımcılarından biriyim. Gerçi Lilly'nin geçmişindeki bazı

kesitlerle ilgili hayli yoğun Alman suskunluğunu psikolojik olarak anlayabiliyorum, ama gerçekte bağışlayamıyorum.

Musevi olduğumdan hikâyeye Jaguar'ın bakış açısından yaklaşan ben, Lilly'nın olası bir suç ortaklığını düşünmek dahi istemeyen bazı genç bayanlar kadar hoşgörülü olamıyorum. Öne sürülen özürlerin listesi kabarık: Efendim, o tarihlerde herkes öyle düşünüyor ve konuşuyormuş, insanların beyinleri yıkanıyormuş, o dönemlerde dört çocuklu bir kadının etrafta olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmaya ne vakti ne de fırsatı oluyormuş, sadece kocasının fikirlerine uyuyormuş ve ayrıca "o olayları" o zamanlar kimse de bilmiyormuş.

Kısa bir süre önce yayımlanan Baskın Kültür adlı kitabında Birgit Rommelspacher söyle yazıyor:"Duyguları paylaşma ve birinin kendisini başkalarının yerine koyabilme yetisi rastlantılarla oluşmuyor. Anlayış, ağırlıklı olarak "bizler gibi" olanlara ve düdüğü çalanlara gösteriliyor. Duygular iktidarın işbirlikçileri oluyor." Aimée ve Jaguar örneğinde, kendisini Lilly Wust'un yerine koyan pek çok bayanın kendi büyükannelerinin suç ortaklığı ve suskunluğu ile hesaplaşmaktan kaçındığı izlenimine sahibim. Buna karşın, öldürülen kurban Felice'in duygu ve düşüncelerini paylaşabilme ve hayatta kalabilmiş birinci ve ikinci kuşak Yahudilerin derin yaralarının acısını hissedebilme konusunda pek çok kadın zorluk çekmektedir.

Kanımca kitabın başarısı trajik olması nedeniyle izdüşümlerine davet etmesinden ve gündelik hayatta tüketilme şansına sahip olamamış bir aşk hikâyesini konu edinmesin-

den kaynaklanıyor. Lezbiyen kadınların, kendi aşk hikâyelerine devamlılık kazandırabilecek örnek kişilere ve kahramanlara olan ihtiyacı o denli büyük ki, 1933 ile 1945 yılları arasında olup bitenlere yönelik eleştirel mesafeleri çoğunlukla kaybolup gitmekte. Felice'in, lezbiyen olduğundan değil de, Yahudi olduğundan dolayı öldürülmüş olması ve Lilly'nin, bir kadına duyduğu aşktan dolayı "Üçüncü Rayh"te takibata uğramamış olması lezbiyen kahramanlara dair kalıp beklentilere pek uymayabilir. Ne var ki öyle oldu.

Ölü olan Felice Schragenheim'in, hayatta olan sevgilisi tarafından tamamen gölgede bırakılmasını önlemek ve bahsi geçen aşk hikâyesinin yanında bir de Yahudi soykırımı hikâyesinin yaşandığını hatırlatmak için fotoğrafçı Christel Becker Rau ve grafiker çift Wolfgang Wittor/Angelika Aussem'le beraber "Yahudi Felice Schragenheim'in Kısa Yaşamı" başlığı altında bir sergi düzenledim. Bu sergi Alman Yüksekokullar Birliği'nin (Deutscher Volkshochschulverband) himayesinde Şubat 1995'ten bu yana Almanya'nın değişik kentlerinde düzenlenmektedir. Lilly Wust'un, kendisinden sonraki dünyaya armağan etmek üzere sakladığı ve Felice'in yaşamına neredeyse eksiksiz bir bakışı sağlayan çok sayıdaki aile fotoğrafının, mektupların, şiirlerin ve belgelerin grafik düzenlemesiyle kitaba çok etkileyici, görsel bir boyut da katabilmiş ve özellikle de genç insanlara böylesi ayrıntılı, münferit bir dram aracılığıyla Nasyonalsosyalizim dönemiyle hesaplaşma olanağını vermiş olduk. Serginin devamı niteliğinde bir CD-Rom'un hazırlıklarına bu arada devam ediliyor. Ve nihayet Ekim 1998'de, Maria Schrader ve Juliane Köhler'in

oynadığı sinema filmi yansıyacak beyaz perdeye.

Umarım bu önsöz Aimée ve Jaguar'ın aşk hikâyesini tüm kesintileriyle, ama evrensel güzelliği ve romantikliği kaybolmadan okumanıza yardımcı olur.

Berlin, Ekim 1995

Eyalet senatörü Lummer, Lichtefeld'te oturan 68 yaşındaki Elisabeth Wust'a cumhurbaşkanı adına dün Federal Almanya Liyakat Nişanı taktı. Elisabeth Wust, 1942-1945 yılları arasında Schmargendorf'taki dairesinde dört Musevi kadını saklamış ve onlara bakmıştı. Kadınlardan biri 1944 yılında Gestapo tarafından ele geçirilmiş ve Auschwitz Toplama Kampı'nda ölmüştür. Diğer üç kadın Nazi rejiminden kurtuldu. Bu, Berlin'de "isimsiz kahramanlara" takılan 21. Liyakat Nişanı. Nazi rejimi altında takibata uğrayanlara yardım eden kişilere bu ad verilmektedir.

"Der Tagesspiegel" Gazetesi, 22 Eylül 1981

1

Inge Wolf, Friedrichshaller Strasse No: 23 adresindeki evin dördüncü katına çıkarken üzerine pas renginde geniş bir halının gerili olduğu ahşap basamaklar gıcırdıyor. Merdiven sahanlığındaki kurşuni pencereler yeşillendirilmiş arka avluya ve maddi durumları daha elverişsiz olanlar için öngörülen, ön cephedeki apartmanın daha alçak ve basit bir örneği olan avlu içi apartmanına bakıyor. Merdivenleri tırmandıkça bakışlar Schmargendorf semtinin çatılarına ve yaprakları sonbaharın renklerini almış ıhlamur ağaçlarına uzanıyor.

Tarih Ekim'in biri ve Inge Wolf uygun bir görev yeri bulmak için acele etmek zorunda. Eğer çok yakında "Ev İşleri Zorunlu Hizmet Yılı"na başlamazsa yetkililer onu "Rayh* Çalışma Hizmeti"ne dahil edecekler. Inge Friedrichshaller Strasse'deki ikinci denemesine girişiyor bugün.

Zilinde "Wust" yazan dairenin kapısını çerçevesiz bir gözlük takan kızıl saçlı bir kadın açıyor.

"İyi günler."

---

* "Rayh: Hitler'in ilan ettiği ve bin yıl yaşayacağını savunduğu Üçüncü Alman İmparatorluğu. Ç.n.

Inge Wolf rahatlıyor. Kendisini "Heil Hitler"* ile selamlayan ve devamında "Ah, gelmeniz ne iyi oldu!" diye lafa giren dört mintan önlüklü ev kadınından sonra kendisine basitçe "İyi günler" diyen birinin çıkacağını ummaktan vazgeçmişti neredeyse. Nazi bayanlara sık rastlamasının nedenlerinden biri de, Inge'nin 21 yaşında olması nedeniyle zorunlu hizmet yılını en az dört çocuğu olan bir ailenin hizmetinde geçirmek zorunda olmasından kaynaklanıyor herhalde. Henüz on altı yaşında olsaydı, sadece tek çocuğu olan bir aile ile yetinebilirdi. Zaten, aklında temizlik ve yemek yapmaktan daha başka şeyler olan kendisi gibi birinin başka insanların hizmetine girmek zorunda oluşu yeterince berbat bir durum; hiç değilse hizmetine gireceği aile Nazi olmasındı bari. Birisi kendi evinde dahi Hitler'i anıyorsa daha neler olacağını tahmin etmek pek güç değil.

"Ah, bilseniz seçeneklerim o kadar çok ki, öncelikle bir bakınmalıyım," demişti her defasında ve uzaklaşmıştı. Elisabeth Wust'a "İyi Günler" dedirten acaba karşısında duran, inceleyen siyah gözlerle bakan, kısa dağınık saçlı ve kepçe kulaklı incecik kız mı, yoksa kocasının fikirleri dair bir ilk ve anlaşılmaması imkânsız şüphe mi? Elisabeth Wust birkaç zamandır nedenini tam olarak bilemediği bir memnuniyetsizlik içinde. Dışarıdan bakıldığında şikayet etmesini gerektirecek herhangi bir neden yok. Oğulları sağlıklı bir büyüme sürecinde ve günün birinde Napola'ya** gönderilecekler. 12

---

* "Hayl Hitler / Yaşasın Hitler" Ç.n.

** Nationalpolitische Erziehungsanstalt = Nasyonalpolitik Eğitim Kurumu / Rejimin elit devlet okullarından biri" Ç.n.

Ağustos'ta bronz annelik nişanını aldı. Dördüncü oğlu altı ay önce dünyaya geldi. Günther Wust, Berlin yakınlarındaki Bernau'da asker, Tanrıya şükür cepheden uzak. Sivil yaşamında Deutsche Bank'ta memur olarak çalışıyor ve yetkili biri olmasına az kaldı. Haylaz bir herif, ince uzun boylu, koyu saçlı, her zaman muntazam görünüşlü olmaya özen gösteren biri. Kısacası her genç bayanın rüyalarını süsleyen cinsten bir adam. Lilly Wust 1932'de onunla Deutsche Bank'ın bir lojmanında tanıştığında eski nişanlısını derhal terk etmişti.

Inge Wolf, İş ve İşçi Bulma Kurumu'ndan aldığı adreslerin yazılı olduğu beyaz karton fişleri iç çekerek ceketinin cebine atıyor ve arama işine bir son vermeye karar veriyor. İki kadın, ovalanarak tertemiz hale getirilmiş mutfak masasının üzerinde gerekli formaliteleri yerine getiriyorlar. Çalışma saatleri sabah sekiz akşam beş arası.

"Size evi gezdireyim."

Dört odalı, tavanları kartonpiyerli geniş dairenin az güneş gören Friedrichshaller Strasse'ye bakan büyükçe bir balkonu ve mutfakta, avlu içi apatmanının çatısına bakan küçük bir balkonu var. Inge Wolf kapı kanatları ardına dek açık duran salona girer girmez, büyük yanılgısının farkına varıyor. Parlatılmış ve bronzdan: Führer'in bir kabartması! Ne yapmalı şimdi? Aslında bir şeyler uydurup sıvışmanın tam zamanıydı, ama evraklar doldurulmuş bir şekilde mutfak masasının üzerinde duruyor. Şimdi geri adım atmak şüphe çekebilir. Bir de ihbarla uğraşacak hali yoktu. Üstelik karşılaştığı bu hayal kırıklığı nedeniyle Inge üzerinde üzüntülü

bir bitkinlik hissediverdi. Bu kahverengi belaya karşı koyabilmiş bir aile bulmak için kim bilir daha kaç kez Berlin'in sokaklarını arşınlayacaktı. Hitler diktatörlüğü altında geçen yaklaşık on yıldan sonra acaba böyle bir aile hâlâ mevcut muydu?

Inge kaçınılmaz olanı göğüslemeye karar veriyor.

Verdiği kararından dönmesine yardımcı olabilecek bir olanak yakalayabilmek amacıyla son bir çırpınışta bulunuyor yine de:"Ama size hemen söyleyeyim, ben ev işlerinden hiç anlamam." 1938 yılında yürürlüğe giren ve 25 yaşın altındaki tüm bekâr bayanlar için zorunlu olan 'Bir Yıllık Tarım ve Ev Ekonomisi Hizmeti', daha geçenlerde gazetede de yazdığı gibi, "ev ekonomisi ile ilgili ve sosyal amaçlı mesleklere karşı duyulan ilgi ve sevgiyi arttırmak" amacındadır aslında. Inge, Rayh'ın kadın kolları başkanına böyle bir hizmet sunmak niyetinde değil elbette.

Ancak Inge Wolf'un bu sözleri, ev işlerine yardımcı olacak genç bayanların gittikçe daha zor bulunduğu bu günlerde Bayan Wust'un gözünü korkutamıyor. "Ah genç bayan, ben de ev işinde hiç iyi değilim. Ama beraberce bu işi kıvırırız" diyerek gülüyor ve Inge'yi kapıya doğru yönlendiriyor.

"Pazartesi günü görüşürüz."

Lilly:

Üzgünüm ama hiçbir zaman bir Hitler resmimiz olmadı. Inge bunu uydurmuş olmalı. Zaten ona göre ben bir Nazi'ydim. Evet, mantıklı olarak, biz Almanya'ya sadık bir aileydik. Bunu kabul ediyorum. Evimin düzeni mil-

yonlarca Almanın evinde olduğundan farklı değildi. Bunu da kabul ediyorum. Hiçbir zaman Hitler'e oy vermedim, ama Nazi olan biriyle evliydim. Kocam Nazi'ydi, parti üyesi değildi, ama iyi bir Alman ve Nazi'ydi işte. Inge beni bu ortamda tanıdı. Kocam aslen Slav olmasına rağmen gerçek bir Prusyalıydı. Sanırım evimizde Mein Kampf vardı, evet vardı. Aynı zamanda Völkischer Beobachter* gazetesini alıyorduk. Bunlardan bahsetmekten pek hoşlanmıyorum. Kocamın Nazi ve biraz da Semitizim karşıtı olduğunu itiraf etmekten de. Antisemitizm ailesinde mevcut olan bir şeydi. Bilindik Antisemitizm işte, üzerine fazla kafa yorulmayan cinsten. Annem ve babam onu bu yüzden daima iğnelediler. Babam bir Nazi'yle evlendim diye kızıyordu bana. Kardeşim de Almanya'da bulunduğu sürece bu evliliğe hep karşı oldu. Ama daha sonra benimle pek ilgilenmedi. Ama öyle olsaydı bile aklımı çelmelerine izin vermezdim. İstediğim neyse onu yapıyordum o zamanlar. Ne olursa olsun kararlarımı uygulamak niyetindeydim. Aptaldım ve budala ama en çok arzuladığım şey evden kurtulmaktı. Düşünebildiğim tek şey buydu. Yakışıklı biriydi, çevresinde sevilen ve gelecek vaadeden biri. Neticede ben bir Nazi'yle değil, Günther'le evlendim! Ve annemin ve babamın rızası olmaksızın evlendim. Kayınvalidem ve kayınpederim bile gelmedi nikâhımıza. Onlara göre ben fazla genç ve canlı biriydim. Yaşam

* Völkischer Beobachter= Halkçı Gözlemci / Rejime sağdık bir gazete. Ç.n.

tarzımdan hoşlanmıyorlardı. Babam nikâhım sırasında Riesengebierge dağlarındaydı. Ne de olsa onu yazılı onayını vermesi için zorlamıştık, çünkü ben henüz 21 yaşında değildim. Babam dayanılmaz derecede ukala biriydi. Onu Bernd doğana dek görmedim. Torun sayesinde aradaki buzlar eridi. Bense küçük bir ev hanımı oldum ve çocuklar doğurdum. Aslında bir ev hanımı olmak ve evimle ilgilenmek üzere yetiştirilmiştim adeta, sonunda da öyle oldu. Takip eden yıllar boyunca aynen öyle yaşadım. Çocuk yap, bez yıka, ev işi, kocana karşı görevlerin. Kocama hep sinir olup durdum, özellikle daha sonraları. Hiç değilse pazar günleri işimi hafifletebilirdi, ama hayır, sofra tam vaktinde kurulu olmalıydı. Çocukları alıp gezmeye götürebilirdi. Küçük cocuklarla ne yapacağını bilemezdi. Gerçi oğullarıyla hayli gurur duyuyordu, ama çocukları bir kerecik olsun başımdan almak söz konusu bile değildi. Neslinin devamını sağlamaktan öte hiçbir şeyle ilgilenmeyen binlerce aile vardı. Biz kadınlar birbirlerimize yemek tarifleri verirdik. Bu bizim için her şeyden daha önemliydi. Napola? Yok, güleyim bari. Bunun için kocamın parti üyesi olması gerekirdi, öyle değil mi? Bu okullara sadece sıkı parti yoldaşlarının çocukları girebiliyordu. Kocam asla öyle bir Nazi değildi. Çoğu gibiydi, binlercesi gibi. Almanya tekrar iyi bir yerlere gelmeli deniyordu. İnsanların çoğu bu amacın peşine takıldı ve hatta partiye üye oldu, çünkü Hitler'in bir şeyler başaracağına inanıyordu. Sonra olanlar ise... Ama başlangıçta insanlar böyle şeylerin olabileceğini hiç düşünmemişlerdi

Napola - yıllar sonra bu kelimeyi ilk kez duyuyorum. Tanrım, herhalde en az 50 yıl oldu! Hayır, tanrı aşkına, uslu bir banka memuruydu o. Çocuklar da belki Deutsche Bank'ta çalışacak veya yüksek tahsil göreceklerdi. Gidecekleri yol bir anlamda önceden belli gibiydi. Kocam iyi bir Almandı işte.

5 Ekim 1942'de Rayh Mareşalı Hermann Göring, Şükran Günü dolayısıyla yaptığı bir konuşmasında "büyük ırk mücadelesi"nden bahsediyor: "Sonuçta önemli olan soru, burada Cermenlerin veya arı ırktan olanların durup durmadığı ve Yahudilerin dünyayı yönetip yönetmediğidir ve bizler dışarıda işte bunun mücadelesini veriyoruz." Konuşma metni gazetelerde eksiksiz olarak basılıyor. Aynı gün SS* başkanı Heinrich Himmler, Almanya'daki toplama kamplarında bulunan tüm Yahudileri Auschwitz'e sürme emrini veriyor.

O sıralarda Inge Wolf, Wust'ların evine ve ev işlerine alışmaya başlıyor. Tiksintiyle de olsa, çalışma odasında gün geçtikçe büyümekte olan Völkischer Beobachter gazetesi yığınını, kat yeri tam küçük cam dolabın kenarına gelecek şekilde dizmeyi öğrenmek durumunda kalıyor. Ama sevimli çocuklar birkaç gün içersinde Inge'nin kalbini çaldı bile. Sekmez bir düzen içinde Bayan Wust her iki yılda bir çocuk doğurdu: Bernd yedi, Eberhard beş, Reinhard üç ve Albrecht bir yaşında.

Inge'nin sabahları ilk işi, kardeşleri tarafından çocuk sığınağından eve dolup taşan bir çocuk beziyle geri getirilen

* SS = Strumstaffel, (Hücum Grubu) Ç.n.

küçük Albrecht'i leş gibi kokan yükünden kurtarmak. Bunun dışında aslında daha çok ortanca kardeşlerden sorumlu. Eberhard, Inge Teyze'yi her gün haylaz ama masum bir sırıtışla karşılıyor ve bunu yaparken de muazzam bir dizi çürük diş sergiliyor. Dünyayı dikkatli ve ciddi gözlerle izleyen Reinhard, Inge'ye durmadan onu sinemaya götürme ısrarında bulunuyor ve isteğine ulaştığında sessiz ve kımıltısız bir şekilde kucağında oturuyor. Kardeşlerin en büyüğü ve en uzun boylusu olan Bernd, Inge'yi pek dikkate almıyor ve öğle sonralarını sokakta askercilik oynayarak geçirmeyi tercih ediyor.

Bayan Wust büyük bir beceriyle çocuklarını, kendisi gibi bir Nazi kadını için oldukça ilginç sayılabilecek zevklerine zaman ayırabilecek şekilde organize etmesini biliyor. Bir yıllık zorunlu hizmet kızını da, eve gelecek erkeklerin ziyaretleriyle ilgili hazırlık çalışmalarına çekinmeden dahil ediyor. Öyle ki, her iki kadın arasında neredeyse bir çeşit sırdaşlık oluşuyor. Buna rağmen Inge Wolf işvereninin siyasi ve cinsel tercihlerine ne anlayış gösterebiliyor, ne de göstermek istiyor. Eve gelen erkekler genelde Günther'in iş arkadaşları olan bakımlı, saygılı ve boyu posu yerinde adamlar. Inge, Hitler'in bronz burnunda biriken tozu silmek zorunda kalmasının intikamını eve gidince Lilly'le dalga geçerek alıyor:"Küçük memurların büyük sevgilisi o." Eve bir erkeğin geleceği günlerde Bayan Wust geceliğindeki işlemeleri onarıyor ve Inge'den yatağa temiz çarşaf germesini istiyor. Ardından Inge çocukları alıp hayvanat bahçesine gidiyor. Bayan Wust, özellikle de Patenheimer adında birini beklediği zaman heyecan-

lanıyor ve kızarıyor. Bir akciğer rahatsızlığından dolayı askere alınmayan Patenheimer, bankada memur ve partinin eski mücadelecilerinden biri* Ziyaretini beklediği günlerde, Bayan Wust boya küpü gibi sürekli bir şeyler arayarak evin içinde dolanıyor ve sık sık aynanın önüne geçip saçlarını düzeltiyor. Bayan Wust, bu işi en iyi eski mücadelecilerle yapabildiğini söylüyor.

Lilly:

> Tanıdık çevremizden ve aşağı yukarı kocamın yaşında olan erkeklerdi. Ya izinlerini kulandıkları için kentte bulunurlardı, ya da Berlin civarında görevliydiler. Neticede buradaki işletmeleri ayakta tutan erkeklerin de mevcut olması gerekiyordu. Hiç erkek kıtlığı yaşamadım. Ama çoğu, bilirsiniz işte, az veya çok başarısız oluyorlardı, acı bir şey tabii. Düşünecek olursam, Günther yine de aralarında en iyisiydi. Bunu ancak olaya eşlik etmememle açıklayabiliyorum. Günümüzün orgazm dedikleri şeyi hiç bilmiyordum. Ama beni istiyorlardı ve ben hayır demedim. Genç bir bayanın arkasından erkeklerin dönme dolap gibi dolanması elbette etkileyici oluyor. Erkekler askere alındığında ahlak kuralları daima gevşer. Kimse yarın nelerin olacağını bilmiyordu, dolayısıyla hayatın olabildiğince tadını çıkartmaya bakıyorduk. Erkekler de öyle yaptı. Neticede kocam da Liesl'le çıkıyordu.
>
> Günther'i sevmiyordum diyemem. Sevmeseydim ev-

* 1933'den önce Nasyonalsosyalist İşçi Partisi'ne üye olan kişilere verilen ad. Y.n.

lenmezdim, anlamsız olurdu. Ama o zamanlar fazlasıyla genç ve budalaydım. Bir şeylerin farkına ancak 26 yaşındayken vardım. O zaman da üç çocuk sahibiydim. Birden artık ev kadını olmak istemediğimi fark ettim. Sadece dizginlenmiş anne doğası olmak istemiyordum artık. Kocamla benim aramda ilk pürüzler başladı. Büyümeye başladım ve karşı gelmeyi öğrendim. Günther ara sıra arkadaşlarıyla bira içmeye gitmekten hoşlanırdı. Meyhanelere onunla birlikte gitmeyi hiç istemiyordum, ama sadece çocuk bakmak da istemiyordum tanrı aşkına. Tiyatroya gitmek ve Günther'le birlikte hoş vakit geçirmek istiyordum. Birden kafam netleşti: Nereye gidiyorsun şimdi? Nihayetinde kocamdan uzaklaştım, yabancılaşmaya başladık. Aslında bu süreç savaşın patlak vermesiyle başladı diyebilirim. Hermann'larla birkaç günü birlikte geçirmeye karar vermiştik. Ewald da Günther gibi Deutsche Bank'ta çalışıyordu. Büyük çocuklarımız yaşıttı. Tanışıklığımız öyle başladı. Käthe en iyi kız arkadaşım oldu. Bir süre sonra ortada bir şeylerin döndüğünü anladım. Kocam 1940'ta askere alındığında, bir mektubunda Käthe'nin hiç aramadığından şikâyet etti. Ben de öfkeden burnumdan soluyarak en iyi kız arkadaşıma gittim ve ona "Günther bana mektup yazacaksa lütfen bana hitaben yazsın" diye bağırdım. Bunun üzerine Käthe ağlamaya başladı. "Birbirinizi o kadar çok mu seviyorsunuz?" - "Evet", diye fısıldadı. O anda ona sarıldım ve onu teselli ettim. "O zaman birbirinizi sevin ama beni rahat bırakın."

Aslında Günther'e bozulmadım. Ne yaparsan yap, ama aileyi bırakıp gitme - ona yönelttiğim koşul buydu. Bilmek istemiyordum. Bir keresinde ona aynı evde beş yıl ayrı yaşamayı teklif ettim. Evi idare ederim, tüm işleri yaparım ama bu kadar, lütfen. Kocam parmağını alnına vurdu. Bense bir çözüm arıyordum. Düşünüp duruyordum. Eskiden eşimi aldatmayı aklıma dahi getirmezdim. Ama Günther aşırıya gitti. Daha sonra onu bunun için suçladım da. Günün birinde yine kavga ediyorduk - dördüncü çocuğumuz olan Albrecht henüz üç aylıktı - öfkelendim ve "şunu da bil ki, çocuk senden değil" dedim. Bu ona çok dokundu. Her şeyden önce, Günther Erwin'i tanıyordu, öyle değil mi? Gerçi Erwin'le uzun bir ilişkim de olmadı, sanırım üçüncü çıkışımızda oluverdi. Zaten fazlasıyla hareketli bir yıldı, ne de olsa Erwin birlikte olduğum tek kişi değildi. Kocam Erwin'in nasıl peşimde koştuğunu biliyordu. Nikâh masasında bile kocamla değil kendisiyle evlenmemi istemişti. Daima birbirimizden haberdar kaldık. Onunla birlikte Berlin'de gitmedik yer bırakmadık. Daima bize eşlik etti. Wilmersdorf Belediyesi'nde memur olduğunda bize Schmargendorf'taki daireyi ayarladı.

Hayır, hiçbir zaman bu kadar çok çocuk istemedim. Bernd ve Eberhard'ı istemiştik, Bernd'in bir kardeşi olmalıydı. Ama Reinhard kaza kurşunuydu. Kocamla bu yüzden üç gün boyunca konuşmamıştım. Ne de olsa daha hamilelikten yeni kurtulmuştum. Eberhard üç haftalık olduğunda bir mide kasıntısı geçirdi, neredeyse kolları-

mın arasından kayıp gidecekti. Çocuğun öleceğinden korktuk. Neredeyse yarım yıl boyunca onu her iki saate bir beslemek zorundaydım. İncecik bir çizgiden ibaretti. Ardından yeni bir bebek...yok, bu kadarı da fazlaydı. Sonunda yine anne yüreğim ağır bastı. Kürtajı asla aklımdan geçirmedim. Albrecht'te bile. Kaderin cilvesi olarak gördüm ve çocuklarımı severek doğurdum. Sadece yapılış biçimi hoşuma gitmedi, ama bu başka konu.

Erwin Buchwieser:

Lilly'le 1933'ün başında tanıştım. İkimizde Deutsche Bank'ın işsizleri sokaklardan çekmek için açtığı bir daktilo ve hızlı yazım kursuna katılıyorduk. Babam Deutsche Bank'ın bir şubesinde çalışıyordu, Lilly'nin babasıysa bankanın dışişler departmanında görevliydi, ancak birbirleriyle tanışmıyorlardı. Ben 21 yaşındaydım, oto kaportacılığı öğrenmiştim ve işsizdim. Mühendis olmayı çok isterdim ama maddi koşullar buna engeldi. Açılan kurs, bankanın yeni iktidar sahipleriyle iyi geçinmeyi sağlayacak bir çeşit jestti veya "zorunlu bir hizmet". Ne de olsa ücreti çok düşüktü.

Benim için Lilly, daima hayalimde kurduğum her şeydi. Kızıl saçlı oluşu, ki bu ilk izlenimimdi. Daima yerine gelmeyecek bir hayal gibiydi. Canlılığı, öz güveni ve terbiyeli davranışları beni daima etkiledi. Bende bu özellikler yoktu. Ben hoyrat yetişen biriydim, çekingen ve utangaç. Buna rağmen, açıkça ifade edilmese de, aramızda derhal bir sıcaklık oluştu, en başından itibaren. Ama o

bağlı biriydi. Aklını çelmeyi hiç denemedim. Zaten bunun bir anlamı da olmazdı. Her şey yerli yerindeydi. Lilly'nin ve Günther Wust'un annesi ve babası bizimkilerle kıyaslandığında biraz daha yüksek bir sınıfa mensuptu. Ben aslında bir proleterden başka bir şey değildim. Gerçi benim babam da banka memuruydu ama toplumsal açıdan bakıldığında biz daha mütevazı koşullarda yaşıyorduk. Bir hiçtim ve sahip olduğum hiçbir şey yoktu. Daha sonraları Günther'le de tanıştım, Lilly'yi kurstan almaya geldiğinde. Üzerimde iyi bir etki bıraktı. Biraz kibarlık taslıyordu ama bankada yüksek bir göreve gelmişti bile ve altındakilere karşı belirli bir mesafeyi de korumak zorundaydı. Kusursuz kibarlık ve eğitimlilik sergiliyordu. Elbette Lilly'de eğitimliydi. Liseyi bitirmişti, bense bitirememiştim. Üstelik Günther Wust'un beni ciddiye almadığından da eminim. Babam küçük bir kentten Berlin'e gelmiş ve bu büyük kente aslında hiçbir zaman tam anlamıyla uyum sağlayamamış, önemsiz bir memurdu. Dolayısıyla Lilly her zaman çabalamaya değer bir hedefti, ama evlenmemiz söz konusu bile olamazdı. Ben işsizdim, Günther Wust'unsa düzenli bir işi vardı. Deutsche Bank kimseyi işten atmadı, hatta bildiğimiz o kriz zamanlarında bile daima iyi durumdaydı.

Ağustos 1938'de başka bir kadınla evlendim, ama Lilly için hâlâ deli oluyordum. Benim için değerli bir şeydi o, adeta bir mücevher, hatta belki kırılgan bir şey. Yaydığı erotik çekim gücünden bahsetmek istemiyorum bile. Her zaman arzuladığım her şeydi o, kızıl saçlı, benden

daha zeki, benden daha kültürlü. Miyop olduğu için gözlük takıyordu. Ona daima, zayıf yanlarımı görmemesi için gözlüğünü çıkarmasını söyledim. Nihayet birlikte olmaya başladığımızda bende haksızlık ediyormuşum duygusu uyanmadı. Fransa'ya düzenlenen akından sonra, Ocak 1941'de, Schöneweide adında bir köyün yakınlarındaydık. Burada Rus cephesine yollanmadan önce kuvvetimizi tazelemek üzere bulunduruluyorduk. O dönemde hareket serbestim çok fazlaydı. Herhalde o aralar oldu.

Oturma odasında asılı duran bir Hitler kabartması hatırlamıyorum. Ama o zamanlar çok sıradan bir şeydi bu, dolayısıyla olsaydı da dikkatimi çekmezdi. Yoksa? Olsaydı belki de "ah, bak sen, sevgili Adolf da buradaymış" gibi bir espiri yapardım. Bir Hitler resmi veya kabartması o dönemlerde kamuflaj da olabiliyordu ama. Nazilerin her apartmanda görevlendirdikleri gönüllü bir bekçi olurdu ve genelde o apartmanda oturanlardan biriydi. Adamın gelip NSV* veya Kış Yardımlaşma Kurumu için para toplaması ve bu arada apartman sakinlerinin evlerinde Hitler resmi bulundurup bulundurmadığını tespit etmesi, veya özel günlerde bayrak asıp asmadıklarına bakması daima ihtimal dahilindeydi. Halkın yarısı ajanlardan ve ihbarcılardan oluşuyordu. Ama bu konu gerçekten o kadar önemli mi? Ben Lilly'nin hayranlıkla Hitler'den bahsettiğine hiç şahit olmadım. Kendim Nasyonalsozyalizme inanan insanlardandım, 1931'de parti üyesi oldum

* Nazi Halk Refahı. Ç.n.

çünkü programı hoşuma gidiyordu. Ama daha sonra cereyan edenlerin zerresi bile yoktu parti programında. Bugün bile o zamanlar asker olduğuma ve burada olup bitenlere pati üyesi olarak iştirak etmek zorunda kalmadığıma seviniyorum. Yahudileri toplama kamplarına taşıdıklarını, orada katlettiklerini ve onları yok etmeyi amaçladıklarını hiçbir yerde okuyamazdınız. Olsa bile, ancak ekonomik anlamda diye düşünmüşümdür. Her şey sonuçta Yahudilerin sahip oldukları sermayeyle her yerde etkin oldukları tezine dayandırılıyordu. Evet, iktisadi hayatta çok üstün bir rol oynadıklarına inandım. Bizlere örnekler de veriliyordu: Bankerler genelde Yahudiydi, tıpkı Hollywood'daki film sektörünü elinde tutanlar gibi. Bizden daha çalışkanlar, ama tanrı aşkına, bunlara o zamanlar o gözle bakmadık biz. Ben ne sözlü ne de fiilen hiçbir Yahudiye zarar vermedim, ama şimdilerde bunu herkes iddia ediyor. Bugün kendime bazen şu soruyu soruyorum: Neden bu kadar azını fark ettik? Ama küçük adamlardan biri Yahudiler aleyhinde söylenen, kin kusan o şarkıları söylediğinde sözlerini ciddiye aldı mı sanıyorsunuz? Sonra Yahudiler Ibranice olan ikinci bir ad almak zorunda bırakıldılar. Tanrım, neler oldu... o zamanlar tüm olup bitenleri algılayıp algılamadığımı bugün hatırlamıyorum. Beni biraz yabancılaştırdı.

1933'te Deutsche Bank'ın açtığı kursa gittiğimizde ara sıra "kalkınıyoruz, ileri gidiyoruz!" ve "Zafer!" de deniyordu. Ama çok genel anlamda. Kimse herhangi bir partinin propagandasını yapmıyordu. Aramızda Bob da

> vardı, Lilly'nin erkek kardeşi, komünistti veya sosyal demokrat. Lilly'nin baba evi benim izlenimime göre muhafazakar düşüncedeydi, hani eskiden Alman milliyetçi olarak tanımladığımız cinsten. Neticede muhafazakarlar Nazi akımına fazlasıyla seviniyorlardı. Nasyonalsosyalist ve komünist işçiler birbirlerinin kafalarını kırıyorlardı ne de olsa. Genelde birbirlerinin kafalarını kıranlar işçilerdi zaten. Ama Lilly'le birlikte olduğumda onunla siyaset konuşmaktan başka şeyler vardı aklımda.

Elizabeth Wust, Inge'nin zeki bir kız olduğunu, daha bir yıl dolmadan evlenip giden önceki kızdan da çok farklı olduğunu hemen anlıyor. Inge Wolf ise, keskin hatlı bir çene yapısına sahip, çilli, şeffaf tenli ve kızıl saçlı olan saygıdeğer bayanı çirkin değil, ama fazlasıyla aptal buluyor. Politik bir sohbetten kaçınma zorunluluğu gibi bir sıkıntıyla hemen hemen hiç karşılaşmıyor. Bayan Wust'un aklında genelde başka şeyler var. Sadece bazen Völkischer Beobachter gazetesinde okuduğu bazı şeyleri ruhsuz bir şekilde tekrar ediyor. Evin önünden ütülü üniformalarıyla marşlar söyleyen veletler geçtiğinde camı açar, Eberhard'ı kucağına alır ve aşağısını gösterirdi:"Bak Eberhard, Hitler-Gençliği. On yaşına geldiğinde sen de onların geçit törenlerine katılabilirsin."

Günther Wust haftada bir kere Bernau'daki muhafız bölüğünden ailesini ziyaret etmek üzere izin alıyor. Dudaklarının üstündeki küçük bıyığı ve ince uzun yapısıyla otuz altı yaşındaki Günther hiç fena görünmüyor. Piposundan bir nefes aldığında ise pipo için insanlara özgü olan hayalci bir sa-

kinlik ve huzur yansıyor yüzüne.

Lilly'nin annesi ve babası, Kappler'ler, ziyarete geldiğinde evdeki politika sohbetleri iyiden iyiye hararetleniyor. Bay Kappler eve adım atar atmaz derhal oturma odasında duran ve kendini kısa bir süre sonra konsolün üzerinde başaşağı bir durumda buluveren Adolf 'a yöneliyor. Eşiyse bunun üzerine ellerini küçük göbeğinin üzerinde kenetler ve huzurlu bir şekilde gülümser. Ne var ki bu sükunet oldukça ender rastlanır bir durum, çünkü genelde Günther ve Margarethe Kappler arasında adeta bir savaş hali hüküm sürer. Aile dostlarının ifadesine göre Noel tatillerindeki geleneksel kavgalar sonucunda kırılan Bohemya kristali vazo her yıl yenisiyle değiştirilirdi. Anne Kappler bu arada sağa sola sayısız ampul ve porselen eşya da fırlatıyor, ama cimriliğe yatkın olan kocası Günther Kappler'i sinirden kor bir hale getiren asıl sorumsuzluk; küçük yakası Brüksel dantelasından yapılma hoş bir elbise için düşüncesizce para harcayan o tasasız tarzı oluyor. Lilly'yi sinir eden şey ise, evinde titiz bir zalim ve ukala olan ve evin içinde değişik yerlere üzerinde "derhal yap" yazan küçük not kâğıtları asma huyuna sahip babasının, arkadaşları ve çevresindekiler tarafından sempatik ve eğlendirici bir konuk olarak görülmesidir. Friedrichshaller Strasse'deki ziyaretler zaten genelde bir kavga ile sona eriyor ve annesi ve babası geride ağlayan bir Lilly Wust bırakıp gidiyor. Babası Lilly'yi edepsiz şiirler söyleyerek utandırmaya bayılıyor. Lilly Wust alt dudağını ısırarak "sığ bir adam o" der ve yüzü kızarmış bir durumda yere bakar.

Inge Wolf küçük bıyıklı bu ince adamı özellikle de politik

görüşleri nedeniyle seviyor. Tıpkı kendi babası gibi bu adam da bir zamanlar KDP'deydi*, ancak korkak karısının hatırına 1933 yılında üye kimliğini yaktı. Hitler resimleriyle arasında özel bir ilişki var. Kendi evinde de bir tane bulunduruyor. Kapının önünde, antredeki halının altında duruyor. Bay Kappler, Berlin-Südende'deki evini ziyaret eden herkesi eve girmek için öncelikle Hitler resmine bakarken görmekten büyük bir zevk duyuyor. Özellikle de bunlardan biri, NSDAP**ye üye olma girişimi 1 Mayıs 1933'te geçici olarak ilan edilen üye başvurularını durdurma kararına takılan Günther Wust'un incinen gururu nedeniyle daha sonra üye olmaktan vazgeçmesi kayınpederinin yıkıcı yargısında hiçbir şey değiştiremedi.

Bernd Wust

Evimizde bir Hitler resmi bulundurduğumuzu sanmıyorum, ama olabilir de, çünkü şimdi düşünecek olursam babamdan böyle bir şey beklenebilirdi. Bizde mevcut olduğundan emin olduğum şeyler karton kâğıttan veya kilden yapılan askerlerdi - bunların arasında elbette muharebe üniformasıyla Führer de vardı. Bir sürü oyuncak askerim vardı, bütün bir sandık dolusu ateş eden, topun gerisinde duran, tek nizamda yürüyen askerler ve küçük atlar, tıpkı kurşun askerler gibi, sadece biraz daha büyük ve boyalı. Çocuklar arasında bunların değiş tokuşunu da

* Almanya Komünist Partisi. Ç.n.
** Nasyonalsosyalist İşçi Partisi. Ç.n.

yaptık - senin kaç nişancın var, falan filan. Birisinde siyah SS kıtaları vardı, eh, elbette onlar daha değerliydi. Neyse, sonuçta bahsettiğim o Führer evimizde mevcuttu. Ne zaman büyükbabam ziyarete gelse ardından onu bir yerlerde ters olarak asılı olarak bulurduk. Bacakları arasında bir boşluk vardı, böylece onu herhangi bir çiviye veya anahtar ucuna asmak mümkündü. Bu bir asma işlemiydi, hiç kuşku yok. Babamın zaten başka birtakım eşyaları da vardı, örneğin NSDAP'nin deftercikleri ve broşürleri, partililer için basılan cinsten. Bunları düzenli olarak ediniyordu, hatta bunları satın almak mümkündü sanırım. Annemse onları atmıyordu. Sonra Ruslar geldiğinde, ki üstlerinde kartal ve gamalı haç bulunan bu defterlerin ne olduğu belliydi, bunları yatakların altına sakladık. Kilerde oturduğumuzda ve yukarıda Ruslar evi ararken, o defterleri bulacaklar diye korkudan titredik.

Berlin'deki Gizli Polis Teşkilatı Gestapo'da meydana gelen bir zimmete para geçirme olayı nedeniyle Viyana'daki "Yahudi Göçü Merkez Bürosu"nun sabık müdürü ve Adolf Eichmann'ın özel sekreteri olan SS Hucum Kıtası Baş Lideri Alois Brunner, 1942 Kasım ayının ortalarında Berlin'e geliyor. "Viyana Kasabı" olarak da bilinen bu Avusturyalı, Viyana'yı ekim ortalarından beri adeta "Yahudisiz" hale getirdi. Parabol bacaklı ve kısa boylu Brunner "şu lanet olası Prusyalı domuzlara köpek sürüsü Yahudilere nasıl davranılması gerektiğini göstermeyi" kendisine bir görev olarak atfediyor. Brunner, daha önce Viyana'da denenen ve kullanılan mobil-

ya nakil kamyonunu Berlin'de de kullanıma alıyor. Bu araçlarla büyük dikkat çekmeden Yahudileri evlerinden veya iş yerlerinden alıp götürmek mümkün oluyor. Güvenlik şubesi polisleri ve Yahudi işbirlikçileri sistematik olarak tüm ilçeleri tarıyorlar. Her yanı kapalı nakil araçlarıyla tıpkı belediyelerin köpek toplayıcıları gibi sokakları geziyor ve sarı yıldızı taşıyan insanları sürü güder gibi araçların arkasına tıkıyorlar. Brunner'in gelişinden bu yana Berlin söylentilerle çalkalanıyor. 1940'ta kalp krizinden ölen Berlinli varlıklı bir avukatın oğlu olan Gerd Ehrlich, ki Inge Wolf ve Elisabeth Wust kısa bir süre sonra onunla tanışacaktır, savaşın bitiminden sonra sürgün yaşadığı İsviçre'de, kendisinin ve ailesinin "Brunner Harekâtı"nı nasıl yaşadıklarını kaleme alacaktır.*

Gerd Ehrlich:

> Bir çanta dolusu şeytani fikir getirdi beraberinde. "Bırakalım Yahudiler kendilerini yok etsinler." Artık cemaatin kendisi nakledilecek insanları toplama işini yürütecekti. Gizli polisin memurları ancak ender durumlarda, Yahudi "organizatörler" din kardeşlerinin direnciyle karşılaştıklarında müdahale edeceklerdi. Bu haince fikir cemaatin başkanlığına 19 Ekim tarihli olağanüstü bir toplantıda önerildi. Temsilcilerimizin itibarı açısından belirtmeden edemem ki, başkanlık kurulunun birçok üyesi cellat hizmeti yapma fikrini red etti. Ne yazık ki kurulda-

* Gerd W. Ehrlich: Nazi Almanyası'ndaki Yaşamım, yayımlanmamış belge, 1945 kışında Cenevre'de kaleme alındı. Ç.n.

ki yaşlı baylar Burgstrasse'nin* emrine yanlış bir şekilde karşı çıktılar. Ancak pasif direniş gösterebiliyor ve ayaklanmaya çağırma girişimine cesaret edemiyorlardı. Neticede kurulun saygıdeğer bazı üyeleri derhal tutuklandı ve en yakın nakil işlemine kaydedildi. Cemaatimizin yönetimi böylece tamamen Nazilerin uysal maşalarının ellerine geçti. 19 Ekim 1942'de tutuklanan temsilcilerin arasında iyi yürekli üvey babam da vardı. Cemaatin oturumundan sonra eve bile dönemedi ve ben onu bir daha görmedim. Sözkonusu o kara günde ben gece vardiyasındaydım. Öğle yemeğinden sonra tekrar yatağıma uzanmış, uyumaya çalışıyordum. Saat dört gibi annem kireç gibi bir yüzle odama girdi ve bana olanları anlattı: "Benno tutuklandı. Tüm aile bu akşam geçici toplama kampında gitmek zorunda." Dehşet dolu bir halde yatağımdan fırladım ve giyindim. O korkunç an gelmişti işte. Annemlerle vardığım anlaşma gereğince, mümkün olabildiğince Berlin'de kalabilmek için onlardan ayrılmak zorundaydım. Zavallı anneme ve küçük kız kardeşime kalan eşyalarını sırt çantalarına toplamada yardımcı oldum. O korkunç öğle sonrasını asla unutmayacağım. Tanrıya şükür, "yolculuğun" hazırlıklarıyla öylesine meşguldük ki, o ânın trajikliğini algılayacak fırsatımız olmadı. Bazı komşular alınmasına izin verilen az sayıdaki eşyanın paketlenmesinde bizlere yardımcı oldu. Saat sekize karşı her şey yerleştirilmişti ve ağır yükle tren istasyonuna uza-

* Burgstrasse 26, Devlet Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü. Ç.n.

nan yola koyulduk. Anneme ve kız kardeşime eskiden Musevi bir yaşlılar yurdu olan Grosse Hamburger Strasse'deki geçici toplama kampına kadar eşlik ettim. Polisler tarafından güvenlik çemberinde tutulan binanın girişinde hayatımda sahip olduğum o en değerli insanlardan ayrılmak zorunda kaldım. Küçük kız kardeşim Marion'a son bir öpücük, annemden aldığım son hayır duası... ve hapishanenin ağır kapıları annemle kız kardeşim içeriye girdikten sonra kapandı. Dünyam yıkılmıştı. Kapıların kapanışıyla tüm zorluklara karşın belirli bir oranda özenle korunan gençliğim de son buldu. O andan itibaren kendi ayaklarım üzerinde durma vakti gelmişti. (...)

Ailemin naklinden birkaç gün sonra gizli polisin memurları odaları mühürlemek için geldi. Ben yine gece vardiyasında çalışmış ve onlara kapıyı şahsen ben açmıştım. Boş odalara biraz hayretle baktılar. (Taşınabilir her şeyi iyi niyetli komşulara satmıştım.) Kızgın bakışlarla odaları kimin boşalttığını sordular. Bir şeyden haberim yokmuş gibi davrandım ve onlara sadece bu dairede bir oda kiralamış bulunan biri olduğumu, 12 saatimi fabrikada çalışarak geçirdiğimi ve başka insanların işleriyle ilgilenemeyecek kadar yorgun düştüğümü söyledim. Herifle-re "Walter Ailesiyle" hiçbir ilgimin olmadığını rahatça anlatabiliyordum, zira ben ilk babamın soyadını taşıyorum. Neticede odalar uslu uslu mühürlendi ve ben, boş odaların başıma daha dert olacağı tehdidine rağmen yatağıma uzandım. Ama o iki memurun "sevecen" sözleri, bana en kısa sürede yeraltına dahil olma konusundaki kararımın

isabetli olduğunu onayladı.

Gereğinden önce şüphe uyandırmamak için şimdilik fabrikadaki işime gitmeyi sürdürüyordum. Vardiyamı devralan kişiyle anlaştım. Böylece hep geceleri çalışıyordum, o da gündüz vardiyasında. Aralık ayının ilk haftalarında hemen hemen hiç uyumadım. Belirsiz olan geleceğimin son hazırlıkları tamamlanmalıydı. Kalan son eşyaları doldurduğum bavulları evden gizlice çıkardım, değerli eşyaları da acilen sattım ve beni ele verebilecek materyalleri yaktım. Aralık ayı ortalarında nihayet hazırdım. Anlaşılan tam doğru zamanda.

24 Kasım 1942'de New Yorklu Haham Stephen Wise, Washington'da bir basın konferansı düzenliyor. Muhabirlere State Department'in kaynaklarına dayanarak Avrupa'nın tüm Yahudilerini yok etme amacını güden bir "katliam kampanyası" çerçevesinde iki milyon Yahudinin öldürüldüğünü bildiriyor. Bu bilgi aynı gün Kudüs'te doğrulanıyor. Doğu Avrupa'da inşa edilen gaz odaları ve Musevi yetişkinleri ve çocukları "Krakau yakınlarında bulunan Oswiecim'deki dev krematoryumlara" götüren nakillere dair ayrıntılı bir rapor tüm dünyaya yayılıyor. Yahudi toplu katliamı Auschwitz'de 1942 yılının ortalarından beri sürdürüldüğü halde, bu haber dış dünyaya ulaşan ilk bilgi. BBC'nin, gaz odaları ve toplu infazlar hakkındaki yayınları Almanya'da da dinlenebiliyor.

Kasımı sonlarında Başkan Roosvelt tarafından yürürlüğe sokulan President's Third War Power Bill'i Amerikan Kongre'sinde oy çoğunluğuyla iptal ediliyor. Tasarı, "kişile-

rin, mülkün ve bilgilerin ülke dışından ABD'ye ve ABD'den ülke dışına serbest dolaşımını" engelleyen kanunların savaş dolayısıyla yürürlükten kaldırılmasını öngörüyor. Oylamayı değerlendiren cumhuriyetçi bir milletvekili şöyle bir açıklama yapıyor: "Yasa tasarısını doğru anladıysam, mültecilere kapıları ardına kadar açmak istiyorlar." Muhafazakâr basın, özellikle de Chicago Tribune, politikacıların "ulusu Avrupa'dan ve diğer ülkelerden kaçıp gelen göçmenlerle doldurmak" istemesini esef verici olarak değerlendiriyor ve "şok olduklarını" yazıyor. Newsweek, 30 Kasım 1942 tarihli baskısında şöyle yazıyor: "Gerçek şu ki, başkanın, görev süresi kapsamında kendisine göçmen yasalarının iptaline ilişkin bir yetkinin verilmesi şeklindeki istemine karşı oluşan amansız muhalefet aslen antisemitizmden kaynaklanıyor."

2

27 Kasım'da Elisabeth Wust ve Inge Wolf öğleden sonra saat üç için Bahnhof Zoo'da Ufa-Sarayı'nın yanındaki Café Berlin'de Inge'nin kız arkadaşlarından biriyle randevulaştı. Uzun süreden beri Inge durmadan kız arkadaşlarından bahsediyor. Elisabeth Wust'un, bu kızların başka türlü olduklarına dair şüphesi yatak çarşaflarını düzeltirken Inge'nin onun kolunu okşaması ve ne hissettiğini sormasıyla daha da arttı. Inge sayın bayana bu işin kadınlar arasında da çok güzel olabileceğini fısıldamış ve parlak siyah gözleriyle utanç duymadan yüzüne bakmıştı. Elisabeth Wust, ya evet, güzel olabileceğini tahmin edebiliyorum, diye yanıtlamış ve bakışlarını yere çevirmişti. O zamandan beri, üzerinde fazla kafa yormadan, Inge'nin öbür türlü olduğunu kabullenmişti. Inge'nin Elisabeth Wust'ta çok takdir ettiği özelliklerden biri, onun ketum oluşudur. Lilly soru sormuyor. Ne var ki, bunun olumsuz bir tarafı da var: Ona anlatmaya değer her şeyi dayatarak anlatmak gerekiyor.

Narin İngiliz kumaşından dikilmiş pas renginde bir kostüm giyen ve Elisabeth Wust'a Café Berlin'de tanıştırılan bakımlı, esmer genç kadın, kendini Felice Schrader olarak tanı-

tıyor. Elisabeth Wust şaşkın, zira Inge'nin sık sık bahsettiği Elenai adlı biriyle tanıştırılacağını sanıyordu. Felice Schrader, parlak ipek çoraplar içindeki ince uzun bacaklarıyla Inge'den hayli uzun boylu. Görünüşe göre Elisabeth Wust'u etkilemek niyetinde. Anlattığı şeyler oldukça önemsiz, ancak söyleyiş tarzı büyüleyici. Elisabeth Wust'a durmadan gülümsüyor ve kusursuz dişlerini gösteriyor.

Inge, bir kız arkadaşının oturduğu mobilyalı bir odadan bahsediyor, geveleyerek. Elisabeth Wust, tarzı gereği suskun. Ancak gözlerini Felice Schrader'in, tırnakları zarif bir şekilde boyanmış ince uzun parmaklarından alamıyor ve parfümünün kokusunu içine çekiyor. Inge ve Felice'in birbirlerine ara sıra pek de ürkek olmayan haspa bakışlar attıkları dikkatinden kaçmıyor. Elisabeth Wust kendini sihirli bir çemberin içine çekiliyor gibi hissediyor ve duyularının derin bir uykudan uyanırcasına garip bir şekilde keskinleştiğini fark ediyor. Mevsime göre biraz ince ve üzerine beyaz ve mavi güller işlenmiş, suni ipekten olan lacivert elbisesiyle kendini Felice Schrader'in yanında fazlasıyla zarafetsiz hissediyor ve utanıyor. İki kız arkadaşın kendisine çok çabuk geçen bir saatten sonra eşlik ettikleri Ufa-Sarayı önündeki tramway durağında Elisabeth üşüdüğünü hissediyor. Tam o sırada Felice Schrader çantasını açıyor - Elisabeth, Felice'in yanında bir çanta taşıdığını fark etmemişti - ve ona mahçup bir gülüşle bir elma hediye ediyor. Elisabeth Wust elmayı titreyerek avuçlarının arasına alıyor.

Felice Schrader "görüşmek üzere" diyor ve Elisabeth Wust, Felice'in kendisine göz kırptığını görür gibi oluyor.

Birkaç gün sonra Eisabeth Wust, Inge'nin işgününün bitiminde sürekli huzursuz olduğunu ve durmadan oturma odasındaki pencereden aşağıya baktığını fark ediyor. Aşağıda, Friedrichshaller Strasse'nin kaldırımında Felice Schrader duruyor ve yukarıya çıkmaya cesaret edemiyor.

Elisabeth, karşı koyuşlara göz yummayan benzersiz sesiyle pencereden aşağıya sesleniyor: "Yukarıya gelin lütfen. Bu soğukta aşağıda durup beklemeyin."

"Inge, Felice'i derhal yukarıya çağırın. Sizi aşağıda sokağın ortasında beklemesine izin veremem."

Felice öğleden sonraları saat beşte giderek daha sık sayın bayanın dördüncü katındaki dairesine çıkıyor ve yine sıkça Inge'yle birlikte akşam yemeğine davet ediliyor.

Elisabeth Wust, Felice'le arasındaki sekiz yıllık yaş farkına atıfta bulunarak "lütfen bana Lilly deyin, o zaman kendimi daha genç hissediyorum" diyor.

Bazen akşam yemeği sofrası Elisabeth'in tanıdığı baylardan biriyle tamamlanıyor. Berlin'de ev kadınlarının artan oranda gıda kıtlığından şikâyet etmelerine ve dükkânların önündeki sinirli insan kuyruklarının giderek uzamasına rağmen, Lilly dört çocuğunun ek gıda karneleri sayesinde daima yeterli gıda ile donatılmış durumda. Üstelik Noel'de ek bir gıda dağıtımı söz konusu: Yetişkinler için 50 gram kahve ve 0.7 litre ispirtolu içki, ayrıca et, tereyağı, buğday unu, şeker, bakliyat, peynir ve tatlı.

Halen sayın bayan rölünde olan Lilly büyük bir hazla evinin nasıl yavaş yavaş canlandığını izliyor. Kendisi konuklarla dolu bir eve baba ocağından alışık. Annesi konukların

ağırlandığı özel günlerde masaya servis yapan ve ardından bulaşıkları yıkayan bir hizmetçi çağırırdı. Babası ise kilerden Koblenz yöresinden gelen beyaz şarabını çıkartır ve ilerleyen saatlerde konuklarını emprovize parçalarla mest etmek için piyanonun akordunu yapmak üzere oturma odasının kanatlı kapısını açardı. Lilly babasının çaldığı parçalara bazen emprovize bir dansla eşlik eder ve böylece özellikle eve konuk olan genç bayları mutlu ederdi. Diğer zamanlarda da Kappler'lerin evinde müzik eksik olmazdı. Baba Kappler yaz aylarında pencereleri ardına dek açıp, piyanoda Schubert çaldığında, kardeş Bob ona eşlik ederek kemanını tırmaladığında ve anne Kappler, Lilly'yle beraber düet olup şarkılar söylediğinde, sokaktan geçen insanlar alkış tutarlardı.

Görünüşte tasasız olan ve kısa bir süre sonra haftada pek çok kez Lilly'nin evine gelen genç bayanlar oldukça renkli insanlar. Aralarında en güzeli Elenai Pollak. Derin mavi gözleri ve sık, uzun, siyah kıvırcık saçlarıyla şaşkınlık uyandıracak derecede egzotik görünüyor. Lilly, yaşamının ilginç değişimine hayran ve havaya girmiş bir şekilde gevezelik ettiğinde Elenai genelde düşünceli bir suskunluğa gömülüyor. Ancak sohbet sırasında birisine fikrinin geçerliliğini anlatmak istediğinde ansızın sessini yükseltir ve hiddetlenir, yanakları kızarır ve gözleri saldırıya hazırlanan bir kedi gibi parlar.

Lilly, kiminle kimin ilişki yaşadığını ancak belirsiz bir şekilde kestirebiliyor. Inge ve Felice mutlaka, yine Inge ve Elenai. Görünüşe göre şu renksiz sarışın Nora, Elenai'ye tutkun. Elenai ise erkeklere de göz kırpıyor. Sohbetler sırasında Christine adında birinden de söz ediliyor. Gündüzleri Inge,

Felice'den gelen telefonlara kendisi çıkmak için zil sesiyle birlikte cihazın üstüne yeterince hızlı sıçrayamadığında Lilly hattın diğer ucunda alabildiğine kur yapan bir bayanın zevkine varıyor. Böyle anlarda Lilly öylesine dalgın bir şekilde gülümsüyor ki, Inge belirli bir huzursuzluğu bastıramıyor. Felice Elisabeth'ten uzak dursa iyi eder. Geçen gün koca bir demet kırmızı gülle geldi.

1942 yılbaşı gecesi gürültülü ve şamatalı bir kutlama oluyor. Felice'in portatif bir pikabı, Lilly'ninse modası geçmiş çevirme kollu bir cihazı. Felice birbiri ardına tüm gramofon plaklarını Lilly'nin evine taşımış ve böylece Lilly'nin Zarah Leander'den Maria Rökk'e ve Hans Albers'e uzanan plak koleksiyonuna yasak olan Fransız şarkılarını ekledi, örneğin La mer ve Germain. Kızlar koro halinde "Aşk hiç günah olur mu?" ve "Dünyanın çatısında bir leylek yuvası var" adlı şarkıları söylüyor, Lilly ise halinden mutlu bir durumda yumurtalı ve sebzeli kanepeler ikram ediyor.

Aynı şekilde sevinçli olan bir diğer kişi de Wehrmacht* mensubu Günther Wust. Evci çıktığı günlerde evinde karşılaştığı etkileyici bayanların varlığı onu mutlu ediyor. Günther, karısını uzun süredir olmadığı kadar toparlanmış gördüğüne de ayrıca çok seviniyor. Käthe Hermann'la ilgili talihsiz hikâyeden bu yana Lilly'yle arasında sık sık kavgalar yaşandı, Liesl'le birlikte olduğundan beri de aralarındaki yabancılaşma kusursuzlaştı. Eğer bu kız arkadaşlar daha önceden

* Alman Ordusu Ç..n.

mevcut olsaydı belki Erwin'le yaşadığı o aptal olay da olmayacaktı.

Nazilerin iktidara gelişlerinin 10. yıldönümü olan 30 Aralık 1943'te Berlin halkı Hermann Göring'in konuşmasına başlamasını iki saat süreyle beklemek zorunda, çünkü İngiliz keşif uçakları ilk kez güpegündüz kentin üzerinde dolanıyor. Göring savaşın kazanılacağına dair sarsılmaz inancı ifade ettikten dört gün sonra, Stalingrad'ta düşman birliklerince kıstırılmış bulunan Alman birliklerinin son bölümü de teslim oldu. Radyo mağlubiyeti matem müziği eşliğinde bildiriyor.

18 Şubat'ta Reich'ın propaganda bakanı Goebbels, Alman halkına daha fazla gayret göstermesi talebini yöneltiyor. Berlin Spor Sarayı'ndaki "Fanatik İstemin Bildirimi"nde "Almanya'nın ve medeniyetin kurtuluşu" adına "topyekün savaş"ı ilan ediyor. Rusya seferinin kurbanlarını anmak için üç dakikalık bir genel saygı duruşu talimatı veriliyor. Hayvanat bahçesinin önünde insanlar birbirlerine bakmadan taşlaşmış gibi duruyor. Birçok kişi savaşın artık kaybedildiğinden emin olsa da, kimse bunu açıkça söylemeye cesaret edemiyor.

Propaganda konuşmaları ve ilanları artan bir oranda "içteki düşmanı" hedef alıyor. Bölge sorumlusu Goebbels, Hitler'e 54. yaşgünü olan 20 Nisan'da Berlin'i "Yahudilerden arındırılmış olarak" teslim etme sözü veriyor. Gestapo evlere baskınlar düzenliyor, kapı kilitlerini kırıyor, çelik sürgüleri kesiyor, baltalarla kapıları parçalıyor ve komşu dairelerin pencerelerinden basılacak dairelere dalıyor. Birçok Yahudi

saklanıyor veya yeraltına iniyor. Ortalıkta "tahliye" edilenlerle ilgili korkunç söylentiler dolaşıyor.

20 Şubat'ta Reich Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Auschwitz'e sürgün ile ilgili "teknik uygulamanın" esaslarını bildiriyor. Alınacak eşyalar şunlar: 5 günlük kumanya, 1 bavul veya sırt çantası, 1 çift dayanıklı bot, 2 çift çorap, 2 gömlek, 2 don, 1 iş elbisesi, 2 yün battaniye, 2 takım nevresim, 1 adet yemek kabı, 1 bardak, 1 kaşık, 1 kazak.

Şubat sonuna doğru Lilly'nin arkadaş çevresine iki yeni isim katılıyor: Koyu saçlara, hüzünlü gözlere ve geniş bir yüze sahip olan, hafifçe topallayan Ilse Ploog, Felice'e fotoğraf çekmesini öğretti. Gazeteci olmak isteyen Felice'in bir Leica'sı var. Lilly, sürekli olarak cephede savaşan kocası için endişelenen Ilse Ploog'a çocuklarının ve kendisinin portrelerini çekiyor. Tanıştığı diğer kişi 46 yaşındaki yazar Georg Zivier, nam-ı diğer Gregor. Evli olmasına rağmen şimdilik bakır saçlı ev kadını Lilly'ye ve onun çevresindeki diğer bayanlara karısı Dörthe'yi tanıştırmak için çırpınmıyor.

Felice, Lilly'yi istediğini giderek daha açık bir şekilde belli ediyor. Her gün telefon ediyor ve her ziyaretinde çiçek getiriyor. İltifatları da giderek daha cüretkâr oluyor. Lilly, mantıklı düşündüğünde, olmaması gerektiği halde bundan hoşlanıyor. Nedenini açıklayamadığı bu hoşnutluk, Felice'i istem dışı da olsa şubatın ikinci yarısında cereyan eden olaylara teşvik etmiş olmasın?

Günther Wust evci ziyaretinde. Felice ve Inge akşam yemeğine davet edilmişlerdi. Lilly mutfakta bulaşıkları yıkar-

ken Inge oturma odasında Günther'le sohbet ediyor ve Felice Lilly'ye kurulamada yardımcı olmak için mutfağa gidiyor. Oturma odasında bir şey unuttuğu için geri dönen Lilly, birden donup kalıyor: Inge kocasının öpücüklerine izin veriyor! Erkek düşmanlığı herkesçe bilinen Inge'nin karşı cinse olan bu ani ilgisini umursamazlıkla görmezden gelen Lilly "O, pardon" diyor ve mutfaktaki evyeye geri dönüyor. Islak tencerelerin ve tabakların suyunu alması için tezgâha yaydığı bezin üzerine bir fincan koyduğu sırada, Felice Lilly'yi birden kolundan tutup kendisine çekiyor ve onu öpmeye çalışıyor. Yüzü koyu kırmızıya çalan Lilly, Felice'i kendisini bile korkutan bir şiddetle itiyor, hatta ona yumruklarıyla vuruyor. Kendisi de ürken Felice, " bana kızgın mısınız?" diye soruyor, kısık bir sesle.

"Hayır, neden? Arkadaş kalabiliriz."

Şaşkın ve mahçup bir sessizlik içersinde bulaşığı bitiriyorlar.

Takip eden günlerde ikisi de bir şey olmamış gibi davranıyor, ancak Felice sorgulayan ve biraz da aşka gelmiş ela rengi gözleriyle baktığında Lilly bakışlarını çeviriyor.

Reichstag* yangınının 10. yıldönümü olan 27 Şubat'ın sabah saatlerinde Berlin'de, daha sonra "Fabrikasyon" olarak adlandırılan "Yahudi Nihai Aksiyonu" başlatılıyor. Aksiyon, Alois Brunner tarafından, Fransa ve Yunanistan'da yeni hızlandırma çalışmalarına katılmak üzere Berlin'deki görevini

---

* Berlin'deki Alman Parlamentosu Ç.n.

tamamlamadan önce hazırlanıyor. Brunner'in Viyana'da uyguladığı yöntemleri devralan Berlin'deki Gestapo, Goebbels'in Führer'e verdiği yaş günü sözünü tutabilmesi için çabalıyor. Üstelik Stalingrad tecrübesinden bu yana nasyonalsosyalist yurttaşlar bile yurtiçindeki koşulları eleştirmekten korkmuyor artık. Acele etmek gerek.

Daha gün ağırmadan önce SS'in silahlı askerleriyle dolu araç konvoyları sokakları arşınlıyor. Adolf Hitler'in beden standardına uygun olan SS-Tankçı Tümeni'ne bağlı birlikler - çelik miğferli, gri üniformalı, makineli tüfeklerle donanmış ve süngüleri takmış askerler - yenilginin getirdiği ezikliğin acısını Yahudilerden çıkarmak üzere sokaklara dağılıyorlar. Emre göre Berlin'de geri kalan, zorunlu-yükümlü tüm Yahudi işçiler çalıştıkları fabrikalarda tutuklanacak. SS'in ve Gestapo'nun adamları, iş tezgâhlarında çalışan insanların üzerine çullanıyor ve onları dışarıda hazır bekletilen kamyonlara tıkıyorlar. Pasif direniş gösterenler tüfek kabzalarıyla itekleniyor, hamile kadınlar ve yaşlılar hayvanlar gibi araçlara atılıyor. Karşı gelenler kan içinde, elbiseleri yırtık. Bazı kadınlar, evde bıraktıkları bebekleri için haykırıyor, evlerinden alınan çocuklar annelerine ve babalarına sesleniyor, evliler zorla ayırılıyor. İnsanlar başka yere nakledilmek için, su için veya üzerine oturabilecekleri saman için yalvarıyorlar. Çoğu ince iş elbiselerinin içinde soğuktan titriyor. Tuvalet yok. Bazıları pencerelerden veya arabaların önüne atlıyor, bazıları zehir içiyor.

Levetzowstrasse'deki "aktarma yeri"nin büyük salonunun ortasında, ters çevrilmiş bir sandığın üzerinde Gestapo'nun

bir adamı duruyor. Tutuklular sırayla önünde durmak, adlarını, medeni durumlarını ve ırk yasalarına göre bağlı bulundukları Yahudi kategorilerini bildirmek zorundalar. Deri ceket giyen adam başparmağıyla sağı veya solu gösteriyor. Sol, Rosenstrasse, sağ ise tren garı ve kamp demek. "Ayrıcalıklı evliler" ve "birinci dereceden melezler" kamyonlarla Berlin Merkez'de bulunan Rosenstrasse 2-4'e götürülüyor. Burada belirsiz kaderini bekleyen insanların sayısı ikibini buldu bile.

Binanın giriş kapıları önünde ilerleyen günlerde yüzlerce kadın toplanıyor ve "arı soydan olanla kan bağı bulunan" kocalarının serbest bırakılmasını talep ediyorlar. Önce çekinerek, ama daha sonra giderek artan bir kararlılıkla "Kocalarımızı ve çocuklarımızı bırakın" ve "Ait olduğunuz yere, cepheye gidin" diye bağırıyorlar. Makineli tüfekler kurulup, kalabalığa doğrultulduğunda ise "Katiller! Kadınlara ateş etmek, ha!?" diye haykırıyorlar. Olayın kamuoyuna yansımasını engellemek için Rosenstrasse ve yakındaki "Börse" Metro durağı trafiğe kapatılıyor. Ancak bazı kadınlar gece boyunca yerinde kalıyor ve küçük çaplı tehditlere aldırış etmiyor. Nöbetçiler ve SS ateş etmekle tehdit ettiğinde kalabalık kısa süre sonra yeniden toplanmak üzere dağılıyor.

1 Mart'ta "Hava Kuvvetleri Günü" şaşalı bir şekilde kutlanıyor, geceyse İngilizlerin Berlin'e düzenledikleri ve Almanların "terör saldırısı" olarak adlandırdıkları hava bombardımanı yedi yüz kişinin ölümüne ve yaklaşık 65.000 kişinin evsiz kalmasına neden oluyor. Berlin'in batısındaki ve güneyindeki tüm ilçelerde evler alev altında. Hava kükürt

sarısı. Sokaklarda, ellerinde bavul, bohça ve ev gereçleri bulunduran insanlar aceleyle sağa sola koşuşturuyor. Bombaların çoğu Berlin Merkez'e düşüyor, ancak dumanı tüten enkazların arasında içerisinde tutukluların savunmasız bırakıldığı Rosenbergstrasse'deki Yahudi Yardımlaşma Dairesi'nin dört katlı binası hasarsız kalıyor.

Eberhard, Reinhard ve Albrecht geceyi her zamanki gibi çocuk sığınağında geçiriyorlar. Caddeler, sokaklar, evler ve ağaçlar gri bir toz tabakasıyla kaplı. Lilly'nin evine çok yakın olan yeni bir toplu konut isabet aldı. Çocuklar, bir arkadaşlarının annesinin sığınağı terk edip bir sigara içmek için gece dışarı çıktığında bir hava mayını tarafından parçalandığını heyecanla anlatıyorlar. Bombardımanın Yahudileri sürgün etme eylemine bir yanıt olduğu söylentisi yayılıyor. 3 Mart tarihli baskısında Völkischer Beobachter, bombardımanı "Yahudilerin hava terörü" olarak niteliyor ve halkı kışkırtıyor. Ertesi gün, Berlin baskısının okuyucuları bombardımana "bizim verdiğimiz cevabı" öğreniyorlar: "Düşman kaynaklı vahşete karşı vazgeçilmez bir galibiyet istemi". Berlin halkının hangi saatler arasında karatma uygulaması gerektiği her gün gazetelerde yazıyor. 3 Mart günü bu saatler 18.42 ila 06.10 arasında.

2 Mart tarihinde Goebbels, memnun bir halde güncesine şu satırları yazıyor:"Yahudileri nihai olarak Berlin'den atıyoruz." Ne var ki 6 Mart'ta, "Yahudi Nihai Aksiyonu" çerçevesinde Auschwitz ve Theresienstadt'a toplam 7031 insan sürüldükten sonra, Goebbels arı ırktan olan kadınların eşlerini ve çocuklarını serbest bırakma emrini veriyor. Güncesine ise

şu notu düşüyor:"Maalesef bir Yahudi yaşlılar yurdu önünde bazı istenmeyen olaylar meydana geldi. Hatta burada halk biraz Yahudileri tuttu. Yahudileri sürgün etme işlemi için kritik bir zaman. Bunu birkaç hafta ertelesek daha iyi olacak; ozaman işi daha sıkı tutarız." Meydana gelen söz konusu olay "Yanlışlık" veya "Müdahale" olarak kesip atılıyor. Harekât sorumlusu başka bir yere atanarak cezalandırılıyor.

Tüm bu olaylar Berlin halkının algı sınırları dışında cereyan ederken, Felice Altersgebierge dağlarındaki dostlarının yanına gidiyor.

Felice Lilly'ye adresi vermek istemiyor, ama ona mektup yazacağına dair söz veriyor. Ayrıca, her iki radyo istasyonu saat tam dokuzda programlarını değiştirdiklerinde, karşılıklı olarak birbirlerini düşünmeyi kararlaştırıyorlar.

Felice sözünü tutuyor. İlk haber tarihsiz bir kart:

> Sevgili, saygıdeğer Bayan,
>
> Mektup yazma konusunda oldukça tembel olduğumu biliyorum, ama size her gün ettiğim telefonların yerini almasını istediğim bu kartı yazamayacak kadar da değil. Ama korkarım bu bir istek olarak kalacaktır, çünkü dolaylı tümcelerde ve yarı yarıya kısık bir ses tonunda kaygısızca söylenmesine izin verilen şeyler, yazıldığında hiç de o kadar hoş görünmüyor. Her şeyi telafi edeceğim -!
>
> Buraların cennet gibi olduğunu söylememe sanırım gerek yok, ama, tahminlerimin aksine, Berlin'den ayrılmış olmaktan hoşnut olmadığımı söylersem bilmem bana inanır mısınız? Ama siz bunu zaten biliyorsunuz. Kadın-

ların ne kadar çok şeyi bilebildiği şaşırtıcı, öyle değil mi?

Yeni bir şeyler var mı? Hava bombardıman alarmı? Inge'yle dert? Genel olarak, bol aşk? Tüm bunları bilmek istediğimden size yarın bir ihtimal adresimi yazacağım, çünkü biz iyice dağların yukarılarına doğru gideceğiz. Adresimi yazarsam bana yanıt verir misiniz?

Bunu ümit ediyorum ve daha pek çok şeyi. Size şimdilik dostça selam gönderiyorum,

Sizin Felice

Kartı siyah mürekkeple yazılı bir mektup izliyor:

Dünyanın bir ucunda, Mart'ın on ikisi veya on üçü, yıl 1943. Haftanın hangi gününde olduğumuzu tespit edemiyorum.

Sevgili Eva (her zaman) - Dolorosa (bazen)

(Lilly, sevgililerinden biriyle başı dertte olduğunda bazen "Dolorosa" adıyla çağrılıyor. Böyle durumlarda eve dalan kız arkadaşları sayın Bayan'ı hıçkırıklarla ağlarken buluyorlar.)

Biraz önce kendime, tıpkı sizin yaptığınız gibi yeniden Berlin havası soluyacağı için mektubumu size iletmeye söz veren bir Hermes tavladım. Şanslı adam! (Mektubumu, diğer günlerin aksine daha sakin ve tenha olan bir pazar gününde almanız benim için çok önemli çünkü.)

Bu önsözden sonra, size, sizi bugün sabaha karşı çok güzel bir şekilde rüyamda gördüğümü anlatabilecek mut-

lu bir havadayım. Şeyi bilmiyordum... - neyse, bunu geçelim. Ben acaba hiç... - neyse, bunu da geçelim. Sadece tek bir şey: Saat 21.00'de program değişimi sırasındaki dalgın bakışlara ne oldu? Don't forget!

Yeşil mürekkebim maalesef bitti ve benim dolmakalememe başka renkte mürekkep konamadığı için ödünç alınmış bir dolmakalemle yazıyorum. Ancak tüm belirtiler yanıltmıyor ve ben de yanılmıyorsam bu kısa seyahatim sırasında en azından Viyana'yı da ziyaret etmek durumda olacağım, tabii eğer oraya gitmeme izin olursa. Orada kendime mürekkep veya bir ip satın alacağım - ikisi de aynı amaç için. Bu insanı öldürü mü acaba? Herhalde kırık bir kalpten daha çabuk öldürür. Gülümsüyor musunuz? Lütfen gülümseyin. Sizi o şekilde hayal etmek hoşuma gidiyor.

İnanılmaz yazımı okumakta belki gerçekten zorluk çekeceksiniz. Bunu tam olarak bilsem tıpkı bozuk telefon kulübelerinde olunduğu kadar cesur olurdum. Ama siz her kelimeyi çözmek için gayret göstereceksiniz, biliyorum. Kafa karışıklığınızı gidereyim: Yazdığım satırlar size candan bir selamdır ancak,

Sizin Felice'inizden

Üçüncüsünde Felice "Altvater dağının eteklerindeki" Bad Karslbrunn'dan bir kartpostal gönderiyor:

Yeniden Karlsbrunn, 17.3.43

Sevgili Eva,

Pazartesi sabahından itibaren tekrar her şeye, özellikle telefon etmeye elbette, hazır olacağımı duyduğunuzda umarım artık Dolorosa değilsinizdir! Ne zaman vaktiniz var? Şimdiden yoğun bir şekilde kırlaşan saçlarımı okşayacak birine ihtiyacım var!

Gördüğünüz gibi - her zaman aniden konuyu değiştiriyorum - bu kartı "kişiye özel" yapmaya, yani bir zarfa koymaya karar verdim, zira bu tanrının cezası yerden postayı ulaklarla göndermek daha emin bir yol. Kendime bir tane tavladım.

Neyse, umarım gelecek yedi gün içersinde bir akşamınızı benim için feda edersiniz! Ha, şunu da belirtmeliyim ki, Berlin'e ahlaki ve toplumsal açıdan tamamen değişmiş bir insan olarak geri döneceğim.

Kartpostal burada sona eriyor. Felice sadece "Pazartesi uygun mu? Sizi arayacağım!" yazabilecek yer buluyor ve kartpostalın ön yüzeyindeki beyaz kenarına küçücük harflerle şu notu düşüyor:"Hiç mektup kâğıdım kalmadı da. Bu bile artık geri dönmek için geçerli bir neden - ve sadece bu değil!"

18 Mart'ta Inge ve Bay Kappler ağrıdan gözleri dolan Lilly'yi uzun zamandır ihmal ettiği ve şimdi akut hale gelen bir çene kemiği iltihabı nedeniyle Schöneberg Belediye Meclisi yakınlarındaki St. Norbert Hastanesi'ne kaldırıyorlar. Lilly hemen ertesi gün ameliyata alınıyor. Pazartesi günü Felice söz verdiği gibi Berlin'e dönüyor, Friedrichshaller Strasse'ye telefon ediyor, Lilly'nin yokluğunda çocuklara göz

kulak olan Inge'yle görüşüyor ve derhal hastaneye gidiyor.

Elinde bir demet kırmızı gülle ve nefes nefese kalmış bir halde hasta odasına girdiğinde Lilly, "ah Felice, öyle hastayım ki" diye fısıldıyor. Felice hiçbir şey söylemeden ona sarılıyor. Bu kez Lilly karşı koymuyor ve bu durum sadece onun bedenen zayıf halinden kaynaklanmıyor. Felice'in ısrarlı ilgisi etkili oldu.

O günden itibaren Felice her gün kırmızı güllerle geliyor.

Diş cerrahisinin sert tavırlı başhekimi ve birinci dereceden bir Altın Sülün* olan Dr. Schuchardt, Felice'in ince uzun bedenini koridorda hızla ilerlerken gördüğünde "işte çiçekli kavalyemiz de geliyor" demekten kendini alıkoyamıyor.

Salı günü Lilly ilk yakınlık girişimine cesaret ediyor. Cep ajandasından yırttığı ve kurşunkalemle bir sonraki gün için isteklerini yazdığı küçük bir kâğıdı Felice'e veriyor:

Krem
Senin mendilin
Kartpostal
Sevgin, bir kere de yalnız benim için
İğne iplik

Perşembe günü Felice Lilly'ye, bir okul defterinden yırttığı bir çift sayfa üzerine kurşunkalemle yazdığı bir şiir hediye ediyor:

* Yüksek kademeli Nazi memurlara takılan popüler ad. Ç.n.

Sen -
sana çok şey armağan etmek
ve daima tek bir şeyi düşünmek istiyorum:
Sen!
Senin ve benim için
yıldızlar bulmak istiyorum!
Gerekçe mi istiyorsun?
Seni seviyorum.

Lilly çift sayfayı yırtarak bölüyor ve boş kalan kâğıda şiire bir yanıt yazıyor:

Felice, adını andığımda seni önümde görüyorum. Bana bakıyorsun - Felice, bana öyle bakmamalısın, yoksa bağırabilirim - ama lütfen korkma, olsa olsa çok kısık sesle ve ancak yapabileceğim yerde bağırırım!!

Felice, ne zaman baş başa kalacağız, sadece sen ve ben?

--! Bak, ben şimdi sadece kâğıt üstünde bu kadar cesurum, tıpkı senin arızalı telefon kulübelerinde olduğun gibi! Gerçekte senden delirircesine korkuyorum. Kollarımdaki tüyler diken diken oluyor...bilemiyorum. Bak! Lütfen bana şevkat göster!

Lilly hastanede yattığı süreyi ateş nöbetleri ve rüyalarla geçiriyor. Bir anda üzerine gelen bu duygular yumağını kelimelerle tarif etmeye çalışıyor:

St. Norbert hastanesi, 27.3.43

Felice!

Lütfen yardım et! Bana ne düşündüğümü söyle, biliyor olmalısın bunu!

Evet biliyorsun! Lütfen söyle! Gece ve gündüz durmadan yazın, güneşin, çiçeklerin, mavi gökyüzünün, hoş kokulu gecelerin hayalini kuruyorum. Gerçekten -tarifsiz bir mutluluk hayal ediyorum. Ama sadece hayal etmek değil, bunları yaşamak da istiyorum. Yaşamak - Felice - seninle yaşamak. Söyle bana, benimle yaşamak istediğini söyle lütfen. Kalbim sana doğru atıyor, bunu anladın, değil mi?

Henüz hastayım - ama sonra - nihayet - birbirimizi kucaklayabileceğiz ve dünyada sadece biz olacağız.

29 Mart Lilly'nin dokuzuncu evlilik yıldönümü. Öğleden sonra Günther elinde çiçeklerle çıkageliyor.

O bildik katı tavrıyla "çocukları merak etmemize gerek var mı?" diye soruyor.

"Yok canım, Inge evde. Üstelik iki günde bir annem gidip bakıyor. Zaten yakında atlatmış olacağım. 2 Nisan'da azat ediliyorum."

Dakikalar ağır ağır ilerliyor. Lilly, Günther'le arasında oluşan mesafeli yaklaşıma şaşırıyor. Gerçi uzun zamandır aralarında cinsellik adına hiçbir şey yaşanmıyor, ama onunla çocukların sorumluluğunu paylaştığından, asla aralarındaki bağın yok olup gidebileceğini düşünemiyordu.

Lilly'nin o anda kocasına dair düşündüğü tek şey, onun

tanrı aşkına bir an önce gitmesini istediğidir. Çekip gitsin ve onu hayallariyle baş başa bıraksın.

Felice gelişini bilerek akşam saatlerine kaydırdı.

"Felice, nihayet! Seni çok özledim."

"Aimée, tatlım, evlilik yıldönümünü hasarsız atlattın mı? Sayın koca nasıllar? Umarım beni utandıracak bir şeyler yapmadın."

"Ah Felice, çığlık atabilirdim!"

Felice Lilly'nin üzerine eğilip, saçı onun yanağına sürtündüğünde birden Lilly'nin dizleri su olup akıyor ve evinde ziyaretine gelen bayların sonuçsuz çabalara giriştikleri bölgeye doğru bir sıcaklık yayılıyor. Lilly bayılmak üzere.

"Felice" diye fısıldıyor, neredeyse duyulmaz bir şekilde.

Şimdi Felice yüzüne o kadar yakın ki, gözleri kayıp gidiyor. Tıpkı evyenin önündeyken yüzüne doğru yayıldığını duyumsadığı o kızarıklığı hissediyor. "Burada bana hiçbir şey olamaz" diye uğulduyor beyninde. Başı ve bedenindeki kan akışı bir dağın eteğinden düşen taş kütleleri gibi. Tamamen kayıp gitmemek için Lilly gözlerini kapatıyor ve kendini Felice'in yumuşak dudaklarına teslim ediyor. Birden, sanki küt küt çarpan kalp atışları bile durmuşçasına bir sessizlik yayılıyor. Lilly'nin bilinci tekrar yerine geldiğinde ve Felice'in birden çok olgun görünen gözlerine rahatlamış bir şekilde baktığında, gözlerinden yaşlar boşalıyor. Hiç böylesine bir şevkat hissetmemişti.

"İşte oldu" diye geçiyor içinden. Bu sessiz olayın gerçekleştiği mutlaksızlık hali Lilly'ye, aştıkları sınıra bir daha geri dönemeyecekleri hissini veriyor. Daha sonraları, o anda

çoktan diğer tarafa geçtiğini biliyor.

Yandaki yatakta yatan genç kadın uyuya kaldı. Felice bunu daha önce fark etseydi kim bilir daha neler yapardı! Ara sıra yan yataktan kısık bir iç çekme sesi geliyor.

Ertesi gün Felice Lilly'ye ikinci şiirini armağan ediyor:

Senin dudaklarından...

Kendi kendime gerçekten yemin etmiştim
ve sessizce pek çok tavıra hazırdım -
ki birden kendimi senin dudaklarında kaybettim.
Pişman mısın?

Şimdi zamanımı plan yaparak geçirmek zorundayım,
kalbimse bir ksenofon gibi atıyor,
evet, güzel şeylere dair planlar,
ki bunlar sadece hayal değil -

Nasıl oluyor da canım istemiyor birden,
bir gezgininki gibi uzaklara gitmek
Tek bir şeyi gerçekten çok bilmek istiyorum:
Senin göğüsünde hayal kurmak nasıldır acaba
ve senin dudaklarında?

Takip eden günlerde Lilly, Felice'in ona evden getirdiği somon renkli askeri kartpostallara üç aşk mektubu yazıyor:

30.3.43

İçimde fırtınalar kopuyor - hayır, fırtına da değil, daha şiddetli bir şey. Uykuya dalsam iyi olur, daha çabuk sabah olur. Belki uyuyabilirim - ve belki rüya görmek:

Yanımdasın ve...

Felice, kalbimin nasıl çarptığını bir bilsen! Bunu ben istedim! -- Umarım tüm düşüncelerimi bilmiyorsundur. Ben bile onları sonuna dek geliştirmekten korkuyorum. Ah, şu lanet sargılar, bu iğrenç hastalık hali! Felice, seninle yalnız olmak istiyorum, dur! Düşünceme burada bir nokta koymalıyım! Ama buna rağmen - sen de istiyor musun? Lütfen, şimdiye kadar hiçbir sorumu yanıtlamadın. Yarın isteklerimin sonu gelmeyecek, yarın. İstiyorum...hayır! - yani evet, istiyorum! Felice, lütfen -tabii benim arzum üzerine - bana yaşımı hatırlat. Bana daha olgun davranmam gerektiğini söyle. Evlilik günümüz ne zaman olur acaba? Zira benimkini şanına yaraşır bir şekilde kutladık!! Bazen, seni düşündüğümde tamamen felce uğradığım hissine kapılıyorum. Felice, duygusallığımı bağışla. Fazlasıyla yalnız kaldım ve kafam karmakarışık. - Ben de seni, Felice.

31.3.43

Felice, seni seviyorum! Bunu söyleyebilmek ne harika bir duygu! Ah Felice, yazgımdan istediğim en güzel şey, sürekli mutluluktur. Çok uzun bir süre için seninle yaşamak istiyorum, duyuyor musun? Hayat öyle güzel, öyle

muhteşem ki. Felice, kısıtlama olmaksızın - bana mı aitsin? Sadece bana? Lütfen hiç değilse uzun bir süre için öyle olsun, lütfen!

Lütfen bana karşı nazik ol Felice, lütfen! Ama buna rağmen - lütfen - kendini geri çekme. Kendini sınırlamanı istemedim. Bir çocuk gibi ateşle oynadım. Beni yakar mı? Biraz? Yoksa tamamen mi? Tut beni Felice! Çıldırmış olmam birazcık olsun, senin de suçun değil mi? Tamamen çıldırmış olmam.

1 Nisan akşamı Lilly hastaneden Felice'e telefon açıyor ve samimi ama uslu bir şekilde konuşmaya özen gösteriyor. Yakınında duran Inge, Gregor ve kocasının arkadan kendisini dinlediğini düşünüyor. Ama Felice öyle umarsız bir şekilde flört ediyor ki, Lilly bir ara hayli tedirgin bir utangaçlık hissediyor. Konuşma bittiğinde kocasının orada olmadığını görünce şaşırıyor.

Aslında seni - yani bilmiyorum aslında seni ne yapmalı, ama sen çok yaramazsın! Bu da çok hoşuma gidiyor aslında! Konuşmamız sırasında odada kocamın da olmaması ne yazık. Aslında çok iyi olurdu!

Tanrı aşkına, Felice, aklıma korkunç bir şey geldi. Ama bu olmamalı, olmamalı! Bugün gelmezse belki yarın gelir. Felice, öyle olursa ne yapacağımı bilemem. Felice, onu artık hiç ama hiç istemiyorum. Lütfen, lütfen açık sözlülüğüme kızma. Ama sen söyle, evde ne arıyor? Felice, sanırım yazdığım bu satırları sana vermeyeceğim - faz-

la açık sözlüyüm. Felice, benim güzel, esmer kızım. Son zamanlarda ne kadar da güzelleştin! Gözlerinin ne kadar parladığını bilmiyorsun. Bana baktığında ağırlaşıyorum, Felice. Yandığımı sanıyorum. Ne yaptın böyle, affedemiyorum seni, beni büyüledin; hava değil, aşk soluyorum!

2 Nisan'da Felice Lilly'yi eve götürüyor. Inge, Lilly Wust'un henüz bakıma ve dolayısıyla gelecek birkaç gece için Felice'in refakatına ihtiyaç duyduğu şeklindeki açıklamayı inandırıcı buluyor. Felice evde neyin nerede olduğunu biliyor, çünkü birkaç gecedir Inge'yle birlikte burada kaldı.

Şiirdeki "Senin göğsünde hayal kurmak nasıldır acaba?" sorusundan beri Lilly hastanede ızdıraplı sabırsızlıkla salt dehşet karışımında bir duyguyla "gerdek gecesini" bekliyor. Şimdi mavi yakalı uzun beyaz geceliğiyle yatağında kaskatı kesilmiş ve heyecanı midesine vurmuş bir halde yatıyor ve sadece şunu düşünebiliyor: "Hiç tecrübem yok ki". Bedeni kor gibi yanıyor.

Felice, şık, sarı ipekten pijamasıyla kendinden emin olmayan bir gülümsemeyle banyodan çıkıp yatağa, Günther'in tarafına yatıyor. Bir süre sessizce yan yana yatıyor ve nefeslerini tutuyorlar.

Felice, biraz fazla atılgan gelen bir ses tonuyla "biraz sana sokulabilir miyim?" diye soruyor ve Lilly'nin yorganı altına giriyor. Felice Lilly'nin, muhteşemliğinden daha Café Berlin'de bile etkilendiği sık kızıl saçlarını okşarken Lilly şakakları zonklayarak ve bir yay kadar gerin bir halde odanın tavanına bakıyor. Lilly'nin nefesi kesiliyor. Eliyle yavaş yavaş

geceliğinin altına girmeye çalışan Felice'i fazla karşı koymayan bir hareketle elinden tutuyor. Ancak hemen ardından gözlerini kapatıyor ve kendisini bedenine yayılan ateşe teslim ediyor. Adeta "hoş geldin" diyen bir iç çekmeyle Felice'in dolgun göğüslerinin basıncını kabul ediyor. Tazelik ve masumiyet dolu inanılmaz bir duygu yayılıyor Lilly'nin içine. Kendisine çok benzeyen bu varlık ne kadar da yabancı şimdi. Ancak Felice'in sert kalça kemiğini elinin altında ve Felice'in yumuşak ayva tüylü yanağını yanağında hissettiğinde kız arkadaşı ona, o ana dek başka kimseyi sevmemişcesine yakın geliyor. Nasıl da tatlı, nasıl da hoş kokulu, nasıl da zarif ve hafif geliyor!

Felice iyi bir öğretmen, Lilly'yse uysal bir öğrenci. Lilly, erkeklerle birlikte olduğunda önce üzerinden atması gereken o küçük iğrenme duygusunu hissetmeden ve bir an önce boşalmak için can atan o otoriter ve tehditkâr sert erkeklikten korkmadan tüm takıntıları üzerinden atıyor. Yeni arzular doğuyor. Hemen ertesi gece Felice'in yaptıklarını o da uygulamak istiyor. Nihayet artık beklemek zorunda kalmamak, tatmin edilmek değil, tatmin etmek, içine almak değil, vermek! Lilly diliyle Felice'in göğüs hatları üzerinde geziniyor, büyük bir şevkle kahverengi, sert meme uçlarında oyalanıyor ve aşağıya, giderek daha aşağıya, dudakları yumuşak, kıvırcık tüylere ulaşıncaya dek aşağıya kayıyor. Apışarası. Ne garip kelime. Lilly kendini hayatı boyunca hiç bu denli utanmaz hissetmedi. Ama ne kadar da iyi geliyor! Her şeyi, her şeyi, her şeyi yapmak, öğrenmek, telafi etmek istiyor.

Felice'in ağzından isteksizlik belirten bir mırıltı çıkıyor ve

bu defa da o Lilly'nin başını itmeye çalışıyor. Felice bu azimkâr öğrenme hırsını biraz garip buluyor. Daha dün bir kalas kadar katı ve kımıltısız bir şekilde yatıyordu yorganın altında! Yavaş yavaş küçük bir iktidar savaşı beliriyor.

Lilly öylesine kesin bir tavırla "hayır" diyor ki, Felice başını kaldırıyor ve ela rengi gözleriyle şaşkın şaşkın yüzüne bakıyor. "Sadece mutlu olmak değil, etmek de istiyorum" diye atılıyor Lilly. Acaba Felice, Lilly Wust'u küçümsemiş miydi? Lilly bir saniyesini bile bu yeni bağın bundan sonraki yaşamını ne yönde etkileyeceğine dair düşüncelerle harcamıyor. Sanki şimdiye kadar hep "böyle"yrniş gibi. Felice'le karşılaşmadan önce yaşadığı hayat giderek silikleşiyor.

Lilly:

> Birlikte olduğum erkeklerden hiçbir şey anlamadım. Erkekler eğleniyor, bense kendimi kullanılmış hissediyordum. Felice'de bu tümüyle farklıydı. O benim adeta aksimdi, eşimdi. Kendimi hem Ben hem Felice olarak hissettim. Aynadaki akslarımız gibiydik. Bir dokunuşu yeterdi ve ben...Beni öptüğünde ona teslim oluyordum adeta. Bunu estetik olarak da güzel buluyordum, hayatımda ilk defa. Bir erkeği asla güzel bulmazdım. Yaradılışım biraz ters gibiydi, ama nerden bilebilirdim ki. Erkeklerle olduğumda boyunduruk altında tutulan daima ben olurdum. Erkekler beni becerirdi. Bir kadın daima beklemek zorundaydı. Ben böyle yetiştirildim. Felice'deyse ben de sevmeye katılabiliyordum. Hele o koşulsuz birliktelik hissi. Sevgi ve cinsellik birleşik şeylerdi, fark gö-

zetilmezdi. Bu nedenle ona ilk haftalarda daima "benim ilk insanım" dedim. Tanrının bu dünyasında benim için gerçekten ilk insandı çünkü. Başka hiçbir şey yoktu benim için. Kendimi yeniden doğmuş gibi hissediyordum. Felice beni kurtardı. Artık kim olduğumu, nereye ve kime ait olduğumu biliyordum, gerisi beni ilgilendirmiyordu. Ve Felice benim bundan ne kastetdiğimi çok iyi anladı. Elbette bir rol dağılımımız vardı. Felice hep şöyle derdi: "Ben yeterince erkeğim!" Ama onunla birlikteyken rolümü severek oynadım, çünkü o öyle istiyordu. O nedenle ben onun, ara sıra tırnaklarını da gösteren kediciğiydim. Daha yaşlı olmama karşın kendimi daima ondan daha gençmişim gibi hissettim. Bana tamamen egemendi. Evet, öyleydi. Ama güzeldi bu! Felice daima pantolon giydi. Sadece bir keresinde, sıcak bir yaz gününde bir elbise giydi, onun haricinde asla. Neticede beni tavlayan da oydu zaten!

Takip eden gecelerde Felice ve Lilly çok az uyku uyuyor. Inge yakınlarda olmadığında Felice'in kulağına "beni seviyor musun?" diye fısıldıyor. Lilly bunu sürekli olarak duymak istiyor:"Seni seviyorum." Ne var ki Felice'i de şüpheler kemiriyor:"Mutlu musun?" Dört çocuklu bir kadın. Kimin aklına gelirdi! Evet, Felice, ona bu sıradışı Alman ev kadınını baştan çıkarma fikrini herkesce bilinen o deli cesaretinin verdiğini kabul ediyor. Inge'nin onu uyarmadığı söylenemez. Ancak gerçekte ne kendisi, ne de Inge Felice'in Lilly gibi bir kadını diğer tarafa geçirme başarısını gösterebileceğini düşün-

müştü. Felice şaşkınlık ve baştan çıkarma sanatının beklenmedik başarısından duyduğu gurur arasında savruluyor. Aynı zamanda başını aşabilecek bir işe kalkışmış olmaktan dolayı da hayli tedirgin.

Nasıl oluyorsa, her iki kadın da Felice'in gecelerinin çoğunu Friedrichshaller Strasse'de geçirmesini sağlayabiliyorlar. Felice sadece ara sıra geceyi dışarıda geçiriyor. Lilly, Felice'in Inge'de olabileceğini düşünüyor ama bir şey belli etmiyor. Felice de susuyor ve tıpkı Inge gibi o da Lilly'nin sorgulamayan tavırlarını takdir ediyor. Birlikte geçirmekten yoksun kaldıkları bir gece için kendini affettirmek isteyen Felice, kadın şair Mascha Kaléko'dan ilham alıyor:

Sana ve ellerine
gecenin kuşağı üzerinde
düşündüğüm tüm güzellikleri yollamak istiyorum.
Eskiden beğendiğim kimler varsa,
seni tanıdığımdan beri hissediyorum ki,
onlarda hep seni sevmişim.
Şimdi gece bitiyor
yalnız, yalnız, yalnız, ama ben ellerini düşünüyorum
ve sonunda uyuya kalıyorum.

Lilly'nin hastaneden taburcu oluşunun sekizinci gününde ikisi birlikte dışarıya çıkmaya başlıyorlar, çünkü Felice kendini hiçbir şekilde yeni aşkıyla şehirde dolaşmaktan alıkoymak niyetinde değil. Kürfürstendamm'da Gregor'la randevulaştıkları Bristol'a gidiyorlar. Yazar Gregor Zivier herkesin

içinde böylesi güzel ve şık iki bayanın elini öpebilmekten keyif alıyor, üzülerek iki bayanın sadece birbirleriyle ilgilendiklerini fark etse de. Uhlandstrasse'deki Café-Pastahane Reimann'a ve diğer pek çok yerden daha az karne fişiyle harikulade bir şekilde yemek yenebilen Potsdamer Bahnhof'daki Hotel Fürstenhof'a gidiyorlar. Bir keresinde Felice Lilly'yi, Berlin'in en pahalı otellerinden biri olan ve hemen Reyh Şansölyeliği'nin karşısında bulunan Kaiserhof'a götürmekte ısrar ediyor. Burası parlak çizmeleriyle sağda solda önemli kişilermişçesine gezinen SS subaylarıyla dolu, ama belli ki Felice bundan özellikle hoşlanıyor.

Felice Aimée'iyle gurur duyabilsin diye Lilly kusursuz görünmek zorunda. Felice zengin gardırobundan Lilly'ye sürekli olarak renkli desenlerle süslü ipek ve ince ketenden elbiseler hediye ediyor. Kendisiyse pantolondan vazgeçmiyor. Sadece bir keresinde, çok sıcak bir yaz gününde, Felice havadar elbiselerinden birini çıkartıyor. "Aa, sen kızmışsın yahu", diye takılıyor Lilly. Felice'in Lilly'ye hediye ettiği elbiselerin arasında leylak renginde taftadan askılı ve ceketli bir elbise bulunuyor. Lilly elbiseyi giymek için yatak odasına çekiliyor. Bu feminen kılıkta oturma odasına doğru kırıtarak yürüdüğünde Felice bir hayranlık çığlığı atıyor. Açık renkli, çilli cildi, soluk renkli kaşları, koyu gözleri ve sıradan bir taçla tutturduğu kızıl saçlarıyla Lilly , porselen bir bebeğe benziyor ve bu Felice'de yoğun bir koruma içgüdüsü uyandırıyor.

Felice yerinden fırlayıp, ona vedalaşırmışçasına sarıldığında Lilly "dikkat, elbiseyi kırıştırıyorsun" diye çıkışıyor.

Öte yandan Lilly, Felice'i eski arkadaşı ve Günther'in onu

aldattığı kişi olan Käthe Hermann'la tanıştırmaktan zevk duyuyor. Käthe Grünau yakınlarında ve Berlin'in doğusunda bulunan Eichwald'da, Nazilerin kalesi olarak bilinen bir toplu konut sitesinde oturuyor. Buharlı trenle Eichwald'a düzenledikleri gezi iyice başarısız bir girişim oluyor, zira Felice Bavyera tarzı folklorik bir elbiseyle gezen semiz sarışından hiç mi hiç hoşlanmıyor. Ancak Käthe'nin Königs Wusterhausen'de yaşayan babası emekli bir terzi. Felice ona sevgilisi için belli belirsiz ekose desenli olan gece mavisi bir elbise sipariş ediyor. Lilly'ye prova için birkaç kez daha eşlik ediyor ama Käthe'yi bir daha görmek dahi istemiyor. Käthe'nin kocası ve Günther'in Deutsche Bank'tan iş arkadaşı olan Ewald tarafından çekilen bir fotoğrafta Lilly, çene ameliyatı sonrasında henüz biraz soluk benzli görünüyor; "köylü kızı"nın yanında oturan Felice'in ise suratı hayli asık.

Adolf'un yaş gününde - tüm kent bayraklarla donatılmış durumda - Lilly ve Felice, ilkbaharın güneşinden büyülenmiş olarak Potsdam yakınlarındaki Caputh'a gidiyorlar. Burada, eşsiz doğanın ortasında Deutsche Bank'a ait bir yurt var ve Lilly kocası Günther'le burada tanıştı. Açıklayamadığı bir arzu onu buraya, okulu bitirir bitirmez fetihlerini saymaya başladığı yere çekmektedir. Inge'nin bakışlarından uzak koca bir gün! Felice arkadan Lilly'ye yaklaşıyor. Kuş cıvıltıları arasında "acaba sayın bayan bana bir öpücük bahşetme lütfunda bulunurlar mı?" diye soruyor ve kollarını Lilly'nin beline doluyor.

"Patilerle vücuda dokunmak yasak!"

Lilly Felice'in kollarından kurtuluyor, ormanın zemininde

kayıyor ve Felice'in ayakları dibine düşüyor. Burada, yeni kostümünün göğüs cebine koyduğu nikâh yüzüğünü kaybediyor. Sevgilisiyle birlikte olduğunda yüzüğü asla takmıyor. İki arkadaş dört ayak üstünde ormanın o bölümününde yüzüğü arıyorlar, ama yüzük ebediyen kayıp kalıyor. Sağ elinin yüzük parmağı ona çıplakmış gibi geliyor.

"Çiçekli kavalyen sana yeni bir tane alır" diyor Felice ve Lilly'nin elini öpüyor.

Eve döndüklerinde, çocuklara göz kulak olma iyiliğinde bulunan Inge'yle, dönüş yolculuğunda çiçekli bahçeler arasında gördükleri ve orada bir zamanlar bir evin bulunduğunu, insanın ancak tahmin edebileceği yıkıntı ve enkazları konuşuyorlar. Hava alarmı olmayan ve gökyüzünün mavi olduğu günlerde insan savaşta olduğunu unutabilirdi.

"Hep Yahudilerin yüzünden oluyor bunlar", diye çıkıveriyor Lilly'nin ağzından.

Inge öfkeden deliye dönmüş bir halde işvereninin üzerine saldırmak istiyor.

Felice araya giriyor ve Lilly'ye çok yabancı gelen tiz bir sesle bağırıyor: "Inge, rahat bırak onu! Ne dediğini bilmiyor!"

Inge tek bir kelime bile söylemeden el çantasını alıyor ve kapıyı büyük bir gürültüyle çarparak çıkıp gidiyor.

30 Nisan'da Yahudiler Alman vatandaşlığından çıkarılıyor. 2 Mayıs'ta kentte henüz beş bine yakın denizaltı* yaşıyor. Bunlar da ayda ortalama 150'si sokakta veya saklandıkları yerlerde yakalanıyor ve Auschwitz veya Theresienstadt'a

---

* Saklanan ve gizlenen Yahudilere takılan ad. Ç.n.

"göç ettiriliyor". 2 Mayıs'ta Felice eşyalarının bir bölümüyle resmen Lilly'ye taşınıyor.

3 Mayıs'ta Lilly kocasıyla ilk defa olası bir boşanmayı konuşuyor:"Sen de biliyorsun ki, birlikteliğimiz çok anlamsız. Biz artık hiç geçinemiyoruz."

Günther Wust neye uğradığını şaşırıyor. Karısı ne diyor böyle? Lilly'nin şimdiye dek egzantrik kaçamaklara meğlettiği bilmediği bir şey değil, ama dört çocuk varken boşanmak? Liesl'e karşı kıskançlık duyuyor olamaz. Lilly onun ender kaçamaklarını daima takdire değer bir liberallikle hoş gördü. Ve Albrecht'in kendi oğlu olmadığını öğrendiğinde örnek bir anlayış göstermedi mi? Bu anlayış neredeyse kılıbıklığa varan bir lütuf değil miydi? Belki bu bir hataydı, belki dizginleri sıkı tutmak gerekirdi. Peki, seçimini nasıl sağlayacak bakalım?

Aralarındaki konuşma bir sonuca varmadan noktalanıyor. Günther boşanma lafını bir daha duymak istemiyor, hele hele Lilly tüm kabahati üzerine almadığı sürece. Bunu ise Lilly kabul edemiyor. Günther'in kaçamak ilişkileri Lilly'nin gözünde boşanma gerekçesi olarak yeter de artar bile. Eğer Günther dışarıya karşı yürüyen evlilik imajını vermeye bu kadar meraklı ise Lilly'nin kabul edebileceği tek çözüm, yataklarının ve birlikte yedikleri masaların ayrı oluşu. Hatta gerekirse onunla aynı masayı paylaşmaya bile razı olabilir, ama yatağı asla. Felice yaşamına girdiğinden beri, kocasının, ziyaretlerinden biri sırasında evlilikten doğan hakkını hatırlayıp bunu talep edebileceğinden korkuyor. Bu bir daha asla olmamalı!

Felice taşınır taşınmaz yeniden uzaklara gitmek zorunda kalıyor. "İş seyahati"nin nereye olduğunu açıklamıyor. İki gün sonra bir yerlerden telefon açıyor. Lilly bu telefonu büyük bir özlemle bekledi. Ama Felice'in bal gibi tatlı sesini kulağında işittiğinde ağzı kilitleniyor. Görüşme sırasında söylemek istediği, ama bir türlü söyleyemediği şeyleri kâğıda döküyor:

> Yalnız geçen birkaç gün. Seninle böyle bir şekilde vedalaşmak çok zor bir şey! Ah Felice, ilk insanım benim, seni çok seviyorum. Şu anda üzgün bir durumda ve yetersiz ışıkta 191 numaralı tramvayda oturuyorum. İçimde tarifsiz bir duygu var. Şu anda Ufa-Palast'ın önündeyiz! Kaderimiz bu durakta çizildi bizim. Ben asla o elmayı hediye etmemeliydin! Asla! - Biraz sonra yatağımda yatıyor ve ağlıyor olacağım. Resmini yatağın yanındaki sehpanın üzerine koyup sana bakacağım. O zaman sen de beni koruyor olacaksın, değil mi? Ve sen uykuya yattığında unutma ki ben seni öpmek istiyorum ve sen üzgün olmayacaksın o zaman. Ve yarın -! Yarın yalnız olmayacağız!!!

Felice geriye döndüğünde her zamanki gibi neşeli ve zarif. Lilly'yse endişeli. Felice'in nereye gittiğini ve kimde kaldığını söylemeden birkaç günlüğüne ortadan kaybolması, onu gerçekten endişelendiriyor. Yolda Felice'in başına bir şey gelse? Ya Berlin'de evi bombalansa ve Felice'e haber bırakma fırsatı olmasa? O gün evde yapacak çok iş var ve Reinhard uslu durmuyor. Felice ve Lilly ancak saat 21.00 gibi yatak

odalarına çekilebiliyor. Ama Lilly huzursuz, yatmak istemiyor. Felice'in hediye ettiği beyaz çizgili mavi pijamasıyla yatağın ayak ucunda duruyor ve elleriyle açık renk meşeden yapılmış karyola başlığına tutunuyor.

"Felice, senin bir şeyin var," diye patlıyor.

"Niye ki?"

"Kent dışına çıkıyor ve bana nereye gittiğini söylemiyorsun. Bana telefon ediyorsun ve ben nerede olduğunu bilmiyorum. Neyin var senin?"

"Hayatım, her şey yolunda, inan bana. Haydi yatağa gel, gel de seni şımartayım. Üşüteceksin yoksa."

"Hayır Felice, eğer birlikte olmamızı istiyorsan -ki bunu istiyorsun, değil mi? -, birbirimize karşı dürüst olmalıyız.

"Tatlım ben açık duran bir kitap gibiyim. Seni seviyorum, söyleyecek başka hiçbir şey yok."

"Felice, ben çok ciddiyim. Ya aramızda sır olmaz, ya da ayrılırız."

"Lütfen beni sıkıştırma Lilly, lütfen. Sana bunu söyleyemem. Zaten başında yeterince dert var, ben olmasam da."

"Felice, sana yalvarıyorum. Birlikte yaşayacaksak aramızda yalan dolan olmamalı. Seni seviyorum, ama bu şekilde devam edemez."

Lilly Felice'in korkusunu anlayamıyor. Sorgu suali sevmeyen kendisi gibi bir insan için arkadaşını bu şekilde sıkıştırmak onun da hoşuna gitmiyor, ama daha önce sadece sezdiği, ancak giderek kesinlikle emin olduğu, aralarında konuşulmaması gereken bir durumun mevcut olduğu şeklindeki

gerçek daha da rahatsız edici. Felice, biraz da itiraz etmekten yorgun, ardına dek açılmış gözlerle Lilly'ye baktığında vakit gece yarısına yaklaşıyor.

"Bana, beni sevmekten vazgeçmeyeceğini söyle."

"Felice, sen benim her şeyimsin. Dünyada senden başka insan yok benim için. Senin sayende kendimi buldum. Sen benim ilk insanımsın, bunu biliyorsun!"

"Pekâlâ." Felice derin bir nefes alıyor: "Lilly, ben Yahudiyim."

"Bir süre için Lilly, Felice'e kendinden geçmiş bir şekilde bakıyor. Birden kafasında, şimdiye dek sormadığı her şey yerli yerine oturuyor. Şaşkınlığı dağıldığında Felice'i kollarından tutup kendine çekiyor ve ona sıkı sıkı sarılıyor.

"Şimdi daha da çok!" diye fısıldıyor.

Felice Lilly'nin omuzunda ağlıyor: "Ayrıca benim soyadım Schragenheim."

Lilly:

> Bütün gece ağladık. Elbette, bunu bana söylemekten çok çekindiğini öğrenmek benim için korkunçtu. Buna rağmen kendini bana teslim etti. Beni kaybetmek istemiyordu. Saniyeler boyunca felce uğramış gibiydim, ama hemen ardından onu kollarıma aldım ve olay böylece kapanmış, bitmişti. Elbette söylediği şeyin ne anlama geldiğini biliyordum. Gözlerimin önünden bir film şeridi gibi hızla, Felice'in o ana dek nasıl ve neler yaşadığı geçti...Bu durumun benim için de tehlikeli olabileceğini bir saniye için bile olsun düşünmedim. Tam aksine, onu kurtarmak

istiyordum. Zor durumda olan bir insandı o! Ne olduğu önemli değildi, komünist de olabilirdi, hiç fark etmezdi, yemin ederim. Bazen Felice'in bir Yahudi olduğunu zorlukla hatırlıyorum. Bu çılgınlık, gerçek bir çılgınlık! Yahudi olduğu aklımın ucundan bile geçmezdi. Üstelik Yahudi gibi de görünmüyordu, sadece muayen günlerinde olduğunda Yahudi gibi görünüyordu. Inge de Yahudi değildi, sadece Elenai de bunu tahmin etmek mümkün olabilirdi. Evet, hatta Gregor da Yahudi gibi görünüyordu, hem de bayağı. Ne de olsa onunla, hava alarmı verildiğinde sık sık sığınakta bulunduk. Apartmandakilerden kimsenin sesini çıkarıp bir şey söylememiş olmasına şaşırıyorum zaten. Felice'in gıda karnesi ve fişlere sahip olmayışı hiç dikkatimi çekmedi. Konuksever bir evim vardı benim. İnsanlar bana geldiklerinde hep beraber yemek yerdik. Inge bende yemek yerdi, dolayısıyla Felice de bende yerdi. Üstelik Felice'in seyahat fişleri, oldukça pahalı olan seyahat fişleri vardı. Tahminime göre o fişleri Inge ve diğerlerinden aldı. Eskiden, okuldaki sınıfımızda arkadaş olduğum pek çok Yahudi kız öğrenci vardı. Ama sonra yollarımız ayrıldı tabii. Bir tanesinin tam zamanında başka bir ülkeye göç ettiğini öğrendim sonra. Çevremde hiç Yahudi kalmamıştı. Yani yaşanan gerçeklerle doğrudan karşılaşmamı sağlayabilecek kimse yoktu demek istiyorum. Örneğin Gregor'un Yahudi olduğunu ancak o bahsettiğim gece öğrendim. Daha önce böyle şeyleri düşünmezdim bile. Bildiğim tek şey kendimi onların arasında çok huzurlu hissettiğimdir, ta en başından beri. Bir-

birlerine davranışları hoşuma gidiyordu, bambaşka bir dünyaydı bu. Duygularım doğrultusunda hareket ettim, bunu ancak böyle açıklayabiliyorum. Annem ve babamla bu konuyu çok konuştum. Babamın 9 Kasım 1938 tarihinde* elinde bir dükkân vitrinine ait cam parçasıyla eve gelişini çok iyi hatırlarım...dehşete düşmüştük. O cam parçasını uzun yıllar boyunca bir kutunun içinde sakladı. Wertheim'in vitrininden bir parça. Hayır, asla Yahudi karşıtı biri değildim, zaten öyle yetiştirilmedim de. Sadece Nazi ideolojisinin nelere malolduğuyla hiç ilgilenmemiştim. O zamana geri döndüğümde hatırladığım tek şey, adeta bir bulutun içinde yaşadığım ve sadece kocamın hoşlandığı şeyleri yaptığımdır. Olup bitenler hakkında ne öğrendiysem, annem ve babam aracılığıyla öğrendim. Annem çok korkuyordu çünkü babam çenesini hiç tutamazdı. Dolayısıyla ben de annemin korkularına ortak oluyordum. O kristal gecesinde ne kadar dehşete düştüğümüzü iyi hatırlarım, evet, hem de çok iyi. Ama Günther'le bu konuyu hiç konuşmadık. Doğum günleri veya benzer vesilelerle babamlara gittiğimizde prensip olarak siyasetten bahsedilmezdi.

Daha sonraları Felice'le beraber, Inge'yle yaşadığımız o sahneyi konuştuk. "Aptalım benim" dedi, "böyle bir şey söylenir miydi hiç? Gazetede ne okuduysan tekrar ettin." Sonra o sözlerim için çok utandım, ama Felice harika bir

---

* "Kristallnacht" / Berlin'de Yahudi dükkânlarının tahrip edildiği gece. Ç.n.

tepki göstermişti. Inge'nin öfkeli çıkışından sonra bile kendimi şuçlu hissetmediğimi, niçin böyle tepki verdiğini anlamadığımı anımsıyorum. Gerçi kardeşimi hatırlayabilirdim, evet...Bob'un babası Yahudiydi, bunu biliyordum. Anneme Felice'in kim olduğunu söylediğimde bana bunu tam olarak itiraf etti: Yani Bob'un Levetzowstrasse'deki sinagogun korosunda baş şarkıcı olan adamın oğlu olduğunu. Babam bunu asla öğrenmedi, annemin ağzı bu konuda çok sıkıydı. Bob'a karşı da sadece imalarda bulundu, ama asla tam olarak söylemedi, kendini ele vermek istemiyordu. Naziler de onun Yahudi olduğunu bilmiyordu. Ama Bob gerçekten de Yahudi gibi görünüyordu. Onu birçok kez dövdüler, çünkü komünistti ve Berlin'de bu nedenle sık sık kavgalar yaşanırdı. Hep şöyle söverlerdi: "Lanet Yahudi çocuğu. Bob'la babam hiç geçinemezlerdi. Aralarında hep hır gür olurdu. Bob'un bir keresinde bana gelip şöyle dediğini asla unutamam: "Bu benim babam olamaz." Ama biz gerçeği biliyorduk. Bazen annemiz bizi süsleyip püslüyordu. O zaman yabancı bir adamla buluşurduk. Çok uslu olmak zorundaydık. Oydu işte ve çocuğunu görmek istiyordu.

Savaş sırasında annem bana ondan sonuna dek hep haberdar kaldığını itiraf ettiğinde ona telefonla ulaşmaya çalıştım. Sinagogun mihrab süslerini kurtarmıştı ve anneme emanet etmek istiyordu. Ama annem cesaret edemedi. "N'apayıın, ödlek biriyim ben" dedi bana. Buna rağmen anlayışlı davrandı. Bu nedenle ona ulaşmaya çalıştım. Telefon ettiğimde, bu isimde birisinin burada otur-

madığı söylendi bana. Hata etmiştim, ama niyetim mihrab süslerini kurtarmaktı. Oğullarını doğru zamanda Amerika'ya gönderdi. Kendisi ise burada kaldı ve ikinci kez evlendi. Wilmersdorf Belediyesi yakınlarındaki bir çamaşırhanede gizlendi. Sonrası bilinmiyor.

11 Mayıs'ta Felice yeniden kayıplara karışıyor. Lilly, Felice'in yeşil mürekkebiyle Uhlandstrasse'deki Sinema-Amor'da Käthe Dorsch'la suarede birlikte izlediği "Pheline"in yeşil biletine şu satırları düşüyor:

Saat 22.18: Sensiz geçen ilk akşam! Sizlere eğer herhangi bir şey olursa - o zaman - - fazla yaşayamam.

3

Felice Rahel Schragenheim 9 Mart 1922'de Berlin'in Yahudi Hastanesi'nde dünyaya geldi. O yıl pek çok insan birikimlerini yitirmişti. Yahudiler enflasyondan zengin olmakla suçlandılar. Gerçi bu doğru değildi, ama sınıf düşmüş olanlara antisemitizmi bir supap olarak sundu. Felice'in doğumundan birkaç ay sonra Musevi olan Reyh Dışişleri Bakanı Walther Rathenau, Cumhuriyet düşmanı vatanperver çevrelerin emriyle aşırı sağcılar tarafından öldürülür. Yahudi olmakla her zaman alenen övünen Walther Rathenau zamanının en kültürlü adamlarından biriydi ve muhtemelen Felice'in, Berlin-Tiergarten'de müşterek bir diş hekimliği muayenehanesi işleten annesi ve babası için de örnek alınan biriydi.

Felice'in 1887 Berlin doğumlu babası Dr. Albert Schragenheim, Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'da askeri diş hekimiydi ve 1917'de bir izni sırasında kendisi gibi diş hekimi olan Erna Karewski ile evlendi.

Ancak geçen zamanla birlikte koyulaşan ve Nisan 1928'de Kleist-Schule okulununa kaydı yapıldığı sırada dikkat çekmeyen bir kahverengide kalan Felice'in açık renkli saçı için, Schragenheim ailesinin dostları, "nereden buldunuz bu sarı-

şın çocuğu" diye takılırlardı. Kısa bir süre sonra Schragenheim'ler, Berlin-Schmargendorf'da bulunan, ıhlamur ağaçlarıyla dolu, sessiz ve nezih Auguste-Viktoria-Strasse'ye taşınırlar. Burada Felice mütevazı bir bahçeye sahip, sağlam, kentsoylu bir evde, korunaklı, özel otomobil ve motorlu tekne dahil, refah içinde bir çocukluk geçirir. Annesi, babası ve ablası Irene tarafından Lice, Fice ve Putz ismiyle çağrılır ve ailenin biricik sevgilisidir. Anne ve baba birbirlerine yakışan bir çifttirler. Annesi, jöleyle itina ile şekillendirilmiş kısa saçlarıyla, ince uzun boylu ve dar omuzlu babası ise erken yaşta kırlaşmış saçları, yuvarlak gözlüğü ve çenesinin altındaki olmazsa olmaz papyonuyla ihmal edilmiş bir şıklık ve eleganlık yayıyorlar.

Ailenin dostları, asimilasyona inanan ve İbranice konuşan Grenardierstrasse'deki "Galisyalılara" burun kıvıran, liberal ve sosyalist düşünceli Yahudilerdir. Evlerine girip çıkan insanlar genelde avukatlar, hekimler ve aralarında yazar Lion Feuchtwanger ve onun kız kardeşinin de bulunduğu sanatçılardır. Baba tarafından akraba olan Lion Feuchtwanger ve kız kardeşi Felice tarafından "amca" ve "teyze" diye çağırılır. Schragenheim'lerin aile dostları arasında bir haham da vardır, zira aile, dindar olmamakla beraber, geleneklere özen göstermektedir. Sabbat'ta* günün anlamına uygun bir şekilde hazırlanan sofranın ortasında Sabbat şamdanı da durmakta ve çocuklar Pessach Bayramı öncesindeki arife gecesinde anne ve babanın evin çeşitli yerlerine sakladığı şe-

* Yahudilerce kutsal kabul edilen cumartesi günü. Ç.n.

kerler ve çikolatalar uğruna mayhoş hamurun peşine düşmeler. Çocukların sınırsız mutluluğunu tamamlayabilecek tek eksik bir Noel ağacıdır. Anne Schragenheim'in buna bir itirazı yok, zira onun için Yahudi bayramları boş ritüeller ötesinde bir anlam taşımamakta, ancak bu konuda baba Schragenheim kesinlikle katı kalmaktadır.

Felice'in annesi ve babası tarafından işletilen diş hekimliği muayenehanesi Berlinli Yahudiler arasında bilinen bir yerdir. Birçok Yahudi, on yıl sonra, mülteci olarak bulundukları İngiltere'de bile, Schragenheim ismini duyduklarında "bir zamanlar o isimde bir diş hekimi bilirdim" diye anımsayacaktır. 1933'te, sağlık sigortası kapsamında çalışmalarına izin verilen Berlinli hekimlerin ve diş hekimlerinin yarısı Yahudidir.

1930'da, Felice henüz sekiz yaşındayken annesi ve babası bir tatil yolculuğu sırasında ağır bir trafik kazası geçirir. Üstü açık ve römorklu Fiat, bir orman yolunda takla atıyor ve ters dönüyor. Putz ve Irene henüz 38 yaşında olan güzel annelerini yitiriyorlar. Felice daha sonra, şoka giren babasının Berlin'e kireç gibi bir suratla döndüğünü hatırlayacaktır. Ancak iki yıl sonra modern, genç, siyah badem gözlü ve oval yüzlü bir bayanla evlenir. Käte Hammerschlag, Dr. Schragenheim'ın sadece eşi değil, aynı zamanda asistanı da olur. Çocuklar, varlıklı bir aileden gelen on dokuz yaşındaki üvey anneyi pek hayranlıkla karşılamazlar ve babalarının biricik annelerine ihanet etmiş olmasını bir türlü bağışlayamazlar. Ancak Dr. Schragenheim kısa bir süre sonra başka dertlerle karşı karşıyadır.

Dr. Schragenheim 1930'da Alman Diş Hekimleri Birliği Sosyal Yardım ve Sigorta Teşkilatı'nın müdürü, ama aynı zamanda Sosyalist Hekimler Cemiyeti Diş Hekimleri Bölümü'nün de üyesidir. Bu durum Prusya Diş Hekimleri Odası'nın 1931 yılındaki seçimlerinde bazı huzursuzluklara neden olur. Ancak Albert Schragenheim'in particilik günleri zaten sayılıdır. "İktidar değişimi"nden hemen sonra tüm Yahudi başkanlık üyeleri ve onların yardımcıları - toplam on dokuz kişi - görevlerinden istifa ettirilirler. 2 Haziran 1933 tarihli "sigortaya bağlı diş hekimleri ve diş teknisyenleri ile ilgili kararname", tüm komünistlerin ve Yahudilerin sigortaya bağlı olarak çalışmaktan men edilişini düzenlemektedir. Dr. Albert Schragenheim ve onun gibi savaş gazileri "mesleki memuriyetin iadesi ile ilgili kanun" gereğince şimdilik bu uygulamanın dışında tutulurlar.

1 Nisan 1933 ile 1934 yılı Haziran sonu arasında Rayhı dahilinde toplam 600 Yahudi diş hekimi "devre dışı" bırakılır. Hekimlerin bağlı bulunduğu meslek odaları Yahudi aleyhtarı propagandalarında Nazileri bile geride bırakır. Eskiden Berlin'de, kendini belirli bir yere koyan herkes Yahudi bir doktora giderdi. Yahudi hekimler için giderek ağırlaşan yasaklar ve kısıtlamalar, şimdiye dek pek bir varlık gösterememiş olan "ari" meslek arkadaşları için bir fırsat doğurmaktadır. Groß-Berliner Ärzteblatt* gazetesi 12 Mayıs tarihli baskısında; "Yahudiler yalanın ve sahtekârlığın temsilcisi olduklarından bundan böyle Alman vatandaşlarına tıbbi hizmet

* Büyükşehir Berlin Hekimler Meslek Gazetesi. Ç.n.

vermekten men edilmeleri"ni talep etmektedir.

1934'te "özel sağlık sigortasının arileştirilmesi" uygulaması başlatılır. "Ari olmayan", "kişisel olarak güvenilmez olan" ve "politik olarak uygun olmayan" hekimler devre dışı bırakılır, zira özel sigortalar bu tür hekimlerin faturalarını ödememektedir. "Faturaları ödenemez" hekimlere ve diş hekimlerine dair listeler hazırlanır ve ilan edilir. Rayh Yahudiler Temsilciliği dahilinde devre dışı bırakılan diş hekimleri için bir yardım kampanyası düzenler. Bu kapsamda diş hekimlerine diş teknisyeni kursları ve göç etme konusunda danışmanlık hizmeti verilir. Göç etmeyi tasarlayan hekimler arasında İngiltere özellikle tercih edilen bir ülkedir, zira orada yabancı diş hekimleri, ilave bir yeterlilik sınavından geçmeden mesleklerini icra edebilmektedirler. Ancak çalışına iznine yönelik müracatlar talebin kat kat üstündedir.

İşte o sıralarda, ama belki de daha önce, Dr. Schragenheim kendisine Filistin'deki Carmel Dağı'nda bir ev satın aldı. Ancak iklimi yadsıdığı için tekrar sattı. Ancak kızları için tedbir almaktadır: Haavara-Antlaşması sayesinde 1934 yılında Filistin'de hisse senetleri alır. Bunları Felice ve Irene için Tel-Aviv'deki iki bankaya emanet eder. Antlaşma, Rayh İçişleri Bakanlığı tarafından Alman sanayi ürünlerinin ihracatı için kurulan Filistin-Yediemin-Şirketi ile sionist Jewish Agency for Palestine arasında bir işbirliğine olanak tanımaktadır.

18 Mart 1935'te - Felice on üç, Irene on beş yaşındadır - 48 yaşındaki Albert Schragenheim vefat eder. 1933'ten beri hava savaşına ön hazırlık mayetinde uygulanan alarmlı, ka-

rartmalı ve gaz maskeli tatbikatların birinde yere yığılır ve ölür. Aynı yılın eylül ayında yürürlüğe giren Nürnberg Irk Kanunları'nı böylece görmez. Weißensee mezarlığında toprağa verilir. 1937 yılında kendisine Führer'in yaşgünü dolayısıyla "Führer ve Rayh Şansöylesi adına" Berlin'in emniyet müdürü tarafından "Savaş Gazileri Şeref Nişanı" verilir.

Genç yaşta dul kalan Käte Schragenheim, üvey kızlarıyla birlikte Charlottenburg'daki Sybelstrasse'de bir daireye taşınır. Irene ve Lice bundan pek memnun olmasalar da, kızların "Mulle" adını taktıkları Käte, üvey anne sorumluluğunu fazlasıyla ciddiye almaktadır. Kızların sigara içmesi ancak gece, yatakta ve Käte dikkatini başka işlere verdiğinde mümkün olmaktadır. Bunun ötesinde kızlar, elegan genç kadını fazlasıyla budala bulmakta ve ilişkilerini asgari bir düzeye indirgemektedirler.

Felice, 1932 yılına değin Levetzowstrasse'de, daha sonra geçici toplama kampı olarak hizmet veren sinagogun hemen yanındaki Kleist-Schule'de öğrencidir. On bir yaşına geldiğinde Grunewald'ın muhteşem villalar semtinde, Walther Rathenau'un öldürüldüğü Königsallee bulvarının az ötesinde bulunan ve 19. Yüzyılın tarihi stilinde inşa edilen Bismarck Lisesi'ne geçiş yapar.

Nazilerin iktidara gelmelerinden sonra okul müfredatlarında yapılan ilk değişiklik, Weimar Cumhuriyeti'nde yasaklanan dayak cezasının ve her ders saati başında verilen "Alman Selamı"nın tekrar yürürlüğe alınmasıdır. Ancak Lassenstrasse'deki Bismarck Lisesi politik çizgi olarak nasyonalsosyalizmi değil Alman ulusçuluğunu benimsemektedir. Sı-

nıflarda kraliçe Luise'nin resmi asılıdır. Öğretmenler, sınıflara girerken "Heil Hitler" diyerek selam verme talimatına istemeye istemeye uyarlar. Okul bayramlarında, tıpkı 1933 öncesinde olduğu gibi, öncelikle dua edilir ve ancak bundan sonra milli marşa ve Hort-Wessel- Şarkısı'na geçilir.

Nisan 1933'te "Alman okullarında ve yüksekokullarında izdihamın önlenmesine ilişkin kanun" yürürlüğe sokulur. Kanun gereğince, "ari olmayan" okul ve yüksekokul öğrencilerinin sayısı, Rayh genelindeki Alman nüfusunda ari olmayanların oranını geçemez. Yeni kayıtlarda bu oran en fazla yüzde 1.5, "geriye kalan mevcut"ta ise en fazla yüzde 5 olabilmektedir. Her iki hüküm, babaları Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmış öğrencileri kapsamamaktadır.

4 Eylül 1933'te Felice, Berlin-Halensee'de, lunaparkın yanında bulunan dalgalı yüzme havuzunda, 75 dakika boyunca durmadan yüzmeyi başardığı için "sınırsız yüzücü" sertifikasını alır. Ne var ki umumi havuzlarda suya girebilmesine bir süre sonra izin verilmeyecektir. Yaz 1935'te Wannsee açık havuzuna, üzerinde "Yahudilerin tesise ve havuza girmeleri yasaktır!" yazan bir levha asılır, ancak Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine, ertesi yıl düzenlenecek olan Olimpiyat Oyunları göz önünde bulundurularak tekrar kaldırılır. Felice, Yahudi spor kulübu Bar Kochbar'a üye olur.

Kasım 1935 tarihli Rayh Vatandaşlık Yasası nedeniyle Yahudi ve Yahudi olmayan kız öğrenciler arasında özel ilişkiler hemen hemen imkânsızdır. Olimpiyat öncesi ve sonrasında belirli bir ara verilse de baskılar giderek artmaktadır. Sınıf öğretmeni Walter Gerhardt, Felice'in 8 Ekim 1936 tarihli

karnesine şöyle bir açıklama düşer: "Felice bu günlerde bedensel olarak güşsüz düştüğü izlenimi vermektedir. Bu nedenle verdiği cevaplar zaman zaman hatalı olmakta. Buna rağmen kendisi genel çerçevede oldukça iyi bir karne edindi." Temmuz 1936 tarihli bir sınıf fotoğrafında Felice küçük ve çelimsiz görünmektedir. "Dünya Museviliği"nin işlendiği tarih derslerinden Felice muaf tutulmakta ve ırk bilgisi dersinde muhtemelen kafatası ölçülmektedir.

Buna rağmen - - -

Ne kadar fakir ve talihsiz olduklarını
haykıran insanlar var günümüzde,
kötü şanslarıyla flört eden
ve neredeyse onu kaybetmekten korkan.
Bense bu dünyada
halen hoşuma giden şeylerin olduğunu düşünüyorum.
Kentte dolaşmaktan
ve güneşli havalarda ünlü insanları görmekten hoşlanıyorum;
plaklar ve kitaplar,
şiirler ve şifonyer örtüleri mutlu ediyor beni.
Tiyatroyu seviyorum, komikliği seviyorum
ayrıca gülmeyi de çok sağlıklı buluyorum.
Gerçekte diğer insanlar
bu görüşe yüzeysel diyorlar;
doğruluğu veya yanlışlığı bir yana -
Beni bu dünyada mutlu eden daha pek çok şey var.

(6 Nisan ?)

Ancak Felice, okulunda oldukça şanslı. Kızların sevecenlikle "Bubi" dedikleri, tarih ve Latince dersi veren sınıf öğretmeni Walther Gerhardt, ceketinin yakasında altından bir parti rozeti taşımaktadır, ama buna rağmen çok iyi yürekli ve muhtemelen nasyonalsosyalizmden çoktan uzaklaşmış bir adamdır. Ancak yine de, görev bilinciyle, kız öğrencilerin ırklarını sınıf defterine kaydeder: a., y.a., a.o. - ari, yarı ari, ari olmayan. Bismarck Lisesi'nde, geniş çaplı kayıt silme işlemlerine rağmen, 1937 yılında mevcut 343 öğrenci arasında halen 58 Yahudi kızı bulunmaktadır. Bu sayı, izin verilen oranın çok üzerindedir. Bunun muhtemel nedenlerinden biri, köklü ve yerleşik Yahudi ailelerinden gelen kızların babalarının çoğunlukla eski birer muharip olmaları. Grunewald'ın villalar semtindeki bu liseden 1933 yılında mezun olan bir kız öğrenci, kendisiyle aynı dönemde mezun olan 23 öğrenciden sadece yedisinin "ari" olduğunu hatırlamaktadır. Çocuklarından aşırı nasyonalsosyalist bir eğitimi esirgemek isteyen ebeveynler arasında okulun müdürü Dr. Friedrich Abée gizliden gizliye tavsiye edilen bir şahıstır. Yaz 1943'de, Berlin'de tüm okulların süresiz tatil edildiği tarihte bile, Felice'in okulunda halen yarı ve çeyrek Yahudi olan kız öğrenciler bulunmaktadır. 1943 yılı mezunlarından Ilse Kalden okul kroniğine şöyle yazmaktadır:

> Her okul yılında sınıfımıza Berlin'in diğer ilçelerinden ve hatta Orta Almanya'dan yeni kız öğrenciler katılırdı. Başlangıçta onları çekingen ve 'bekleyelim, görelim' düşüncesinde bulurduk, ta ki birbirimize alışıncaya ka-

dar. Daha sonra bunlardan çoğunun, hatta hemen hemen hepsinin dini nedenlerden dolayı başları derde girmiş, soy kütüklerinin herhangi bir yerinde Yahudiliğe rastlandığı için okullarından uzaklaştırılan kişiler olduklarını öğrendik. Hepsi Dr. Abée'ye sığınmış ve istisnasız kabul edilmişlerdi. Hatta bazı öğrencilere evini bile açmıştı.

Ancak okul, resmi kayıtlara göre 1939 yılında "Yahudilerden arınmış" haldedir. Tüccarların, üniversite profesörlerinin, cerrahların, bankacıların, sanayicilerin ve tiyatro müdürlerinin kızları "ebeveynlerinin göç etmeleri nedeniyle" kademeli olarak ayıklanır. 27 Mart 1936'da Felice'in ablası Irene "yurtdışında bir okula devam edeceği için" okul idaresi tarafından çıkış karnesi alır. Irene'yle beraber beş kız öğrenciye daha aynı nedenle çıkış verilir. Bir yıl sonra en az sekiz kız daha gider. Bunların arasında Felice'in en iyi arkadaşı Hilli Frenkel de vardır. Felice 1937'de bir bankacının kızı olan U II sınıfından Marie-Anne Hartog için bir veda şiiri yazar:

Marie-Anne'nin hatıra defterine

"Veda ederken sessizce hoşçakal de" -
yarından sonra gidiyorsun,
okul zamanının büyük Z O R U N L U L U Ğ U
sadece anıdır artık.
Yaptığımız, ettiğimiz her şey
"bir zamanlar" oluyor.
Yalnız kalmış biri olarak ben,

sana "kadın idealinin" gerçekleşmesini diliyorum.

(Mart 1937)

"Olmak istediğim, yapmak istediğim şeyler - benim kadın idealim" başlığı, U II sınıfına 1936/37 öğretim yılında ödev olarak verilen bir kompozisyonun konusudur. Bazı Berlinli okullarda öğrencilerin daha 1933 yılında bile maruz bırakıldığı ve "Kan çok özel bir sıvıdır", "Hava saldırısından korunmak zorunludur" ve "Eski Cermen dinlerinde kahramanlık öğesi" başlıkları altında toplanan kompozisyonlarla karşılaştırıldığında, Felice'in devam ettiği lisenin kendisini güncel politik eğilimden ne kadar uzak tuttuğunun bir göstergesidir. U. II. L. sınıfına sorulan bir matematik sınav sorusu çok ilginçtir:

> Jaffa: f2=35 derece 5, ß = 34 derece 45 varış hedefiyle Akdeniz'de seyreden bir yolcu gemisi şu anki konumunu f1= 34 derece 45 ve ß= 27 derece 17 olarak belirledi. Gemi hangi rotaya girmeli?

Yorum yapmak zor. Bu soru Yahudi kız öğrencilerin gelecekleriyle ilgili bir değinme mi, yoksa kinizm veya aceleci bir itaat mi? Zira "Yuda defol, Filistin'e git" sloganı resmi "Yahudi politikasını" yansıtmaktadır.

Paskalya 1937'de yarı ari olan kız öğrenci Olga Selbach Felice'in sınıfına dahil olur. Biraz toplu olan ve durmadan tırnaklarını kemiren Olga, Felice tarafından sırdaşı olarak seçilir. Yaz aylarında okuldan sonra derhal Raylı Spor Saha-

sı'ndaki yüzme havuzuna gider, kışın ise birbirlerine ziyaretlerde bulunur, koltuğa kurulur ve kikirdeyerek seks hakkında muhabbet ederler. Neredeyse iki yaş büyük olan Olga bu konuda deneyimli olduğundan Felice başka bir kozunu oynar ve her seferinde dönüp dolaşıp lezbiyenlik konusuna gelir. Olga oldukça etkilenmiş göründüğünden Felice dozu arttırmaktadır: Küçükken yumurtalıklarından ameliyat olmuşmuş da, o zamandan beri lezbiyen duygular içersindeymiş. Olga, Lion Feuchtwanger'in yeğeni olan birinin arkadaşlığına layık olabilmekten adeta büyülenmiş gibidir. Amcası gibi yazar olmak Felice'in de rüyalarını süsleyen bir meslek. Bu nedenle iki arkadaş yazım tarzlarında ince ayar yapmak amacıyla aşk mektupları tasarlarlar. Felice'in, "haydi bakalım, duyguları kültive edelim" şeklindeki motivasyonuyla kızlar kendilerine hayali kişiler yaratır ve onlara duygu dolu mektuplar yazarlar. Olga kendisine adını "Vasja" olarak belirlediği bir Rus seçer.

Paskalya 1938'de Bismarck Lisesi, adını Bismarck'ın eşi Johanna von Puttkamer'den alan bir kız yüksek okulu haline getirilir. 22 Haziran'da Yahudiler için, üzerinde J harfi olan kimlik kartları çıkartılır. Sonbaharda sınıfta sadece tek bir "tam Yahudi" kalır. Fice gerçekten de tek başına kalıverdi.

11 Ekim 1938'de Felice son düzenli karnesini alır. Sınıf öğretmeni ve araştırma kurulu üyesi Walther Gerhardt şifai değerlendirmesinde şöyle yazar: "Felice sınıf içersindeki iyi konumunu muhafaza etmesini bilmiştir." Felice'in tek "pekiyi"si İngilizce dersindedir.

Yazık ki

Eski efsanelerden,
uzaklardaki kolonilerden bahsederdik ama,
İngilizce olarak adres sormayı
bir türlü öğrenmedik.
Eleştirmeye hakkım yok,
ara sıra hatırlıyorum sadece
ve "öte yakayı" düşünüyorum kuşkuyla o zaman
ve bizler için ne getirebileceğini.
Şu öğrendiklerimizi ne zaman kullanabileceğiz?
Bunu siz de bilmiyorsunuz!
En büyük yanılgınız, sayın bayan Dr. Merten,
dersinizdir sizin!

(9 Ağustos 1938)

Ne var ki "öte yakaya" geçebilme şansı çok düşüktür. Avusturya'nın Hitler Almanyası'na Mart 1938'deki iltihakıyla Yahudilere karşı baskı artınca ve Milletler Cemiyeti'nin artan mülteci sorunuyla baş edemeyeceği belli olmaya başlayınca; ABD başkanı Roosevelt, yeni bir mülteci yardım teşkilatı kurmak amacıyla ülkeleri uluslararası bir konferansa çağırır. 32 ulustan milletvekilleri Temmuz 1938'de Fransa'nın kaplıca kenti Evian-les-Bains'a gelir. Konferans, ABD'nin, Almanya ve Avusturya'dan gelecek olan mülteciler için kotaları tamamen kaldırma talebiyle açılır. Bu talep toplam 27.370 insan için bir fırsat doğurur. Ardından delegeler birbiri ardına ülkelerinin yetersiz mülteci kabul kapasiteleri için

özür dilerler. Britanya'dan gelen delege, bu konuda, bir İngiliz mandası olan Filistin'in gündeme getirilmesine izin vermediği gibi, nüfus yoğunluğu ve işsizlikle başı dertte olan İngiltere'nin Yahudi göçmen kabul edemeyecek durumda olduğunu bildirir.

"Rayh Kristal Gecesi"nde tüm Almanya'da sinagoglar alevler içinde kalıp, on binlerce Yahudi zorla konsantrasyon kamplarına gönderildiğinde; şoka uğrayan dünya ülkelerinin tepkisi Yahudilere karşı kısa süreli bir sempati olur. Hollanda, Belçika, Fransa ve İsviçre binlerce Yahudiyi pasaportsuz ve parasız olarak kabul eder, hatta sınırların kapatılmasından sonra o ülkelere yasadışı yollarla giriş yapan mülteciler bile sınır dışı edilmez. ABD Başkanı Roosevelt isyanını şu sözlerle dile getirir: "20. Yüzyılın bir medeni ülkesinde böyle olayların meydana geldiğine inanamıyorum." Ancak kendisine göçmen kanununda muhtemel esnekliklere destek olup olmayacağı sorulduğunda, Roosevelt 1924 tarihli göçmen yasasında belirlenmiş olan ülke kotalarını hatırlatır.

Ülkelerine en sadık Yahudiler bile "Rayh Kristal Gecesi"nden sonra, memleketlerinden şimdilik vazgeçmenin daha hayırlı olacağını anladılar. Elinde fırsatı olan herkes ülkeyi ter ketmeye çalışıyor. Otuz bin Yahudinin Filistin'e göçünü mümkün kılan Haavara Antlaşması 9 Kasım'da feshedilir. Üstelik geçmiş yıllarda yüzde yirmi beşlik bir Rayh Göçmen Vergisi kesildikten sonra, servetlerinin geri kalan kısmını da yurtdışına çıkarmak mümkünken, Temmuz 1938 yılından beri yurtdışına tüm sermaye transferleri yasaklanmıştır.

1938 yılında toplam 140.000 insan Rayh'ı terk ediyor. Ge-

ride kalanlar genelde yaşlı insanlar ve dul kadınlar. Artık Almanya'daki Yahudi nüfusunun yarısı 50 yaşın üzerindedir. Gerçi erkeklerden çok kadınlar göç etmeyi bir fırsat olarak algılamaktadır, ancak genelde kadından çok erkekler yurtdışına göçmenin yollarını bulmaktadır. Kadınlara sefaletin en yoğun olduğu yerlerde ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınlar, giderek daha fazla insanın muhtaç olmaya başladığı Yahudi cemaatine bağlı sosyal yardım kuruluşlarında hemşire, hastabakıcı ve öğretmen olarak iş bulurlar. Kendi başlarına yemek pişiremez hale gelen insanlar için ortak mutfaklarda yemek pişirilir. Kadınlar, seyahat edemez anneleri ve babaları için kendilerini sorumlu hissetdiklerinden dolayı da kalmayı tercih ediyorlar. 1933 yılında Alman Yahudilerin yüzde 52.3'ü kadındır. Bu oran 1939'da 57.5'e tırmanıyor.

15 Ekim 1938'de Felice'in okul yaşamı da son bulur. Yahudilerin kamuya açık okulları ziyaret etmeleri yasaklanır. Rayh Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgede şöyle denmektedir: "Paris'te işlenen acımasız cinayetten sonra hiçbir Alman öğretmenden Yahudi öğrencilere ders vermesi beklenemez. Alman öğrenciler için Yahudilerle aynı sınıfları paylaşmanın dayanılmaz bir durum olduğu ise kendiliğinden anlaşılır bir şeydir. Gerçi eğitim kurumlarındaki ırk ayırımı son yıllarda genel olarak tamamlanmış görünmektedir, ancak Alman okullarında bir miktar daha Yahudi öğrenci mevcuttur ki, bunların da bundan böyle Alman kızlar ve erkeklerle birlikte okula gitmesine izin verilemez."

"Geriye kalan mevcut" ve Felice, Rayh Eğitim Bakanı'nın talimatı doğrultusunda, sınıf öğretmeni Gerhardt ve Okul

Müdürü Dr. Friedrich Abée tarafından imzalanan çıkış karnesini alır. Walther Gerhardt son bir değerlendirmede bulunur: "Felice, sakin, sevecen, yetenekli ve çalışkan bir öğrenci idi."

Felice'in karne defterindeki diğer sayfalar boş kalır. Felice on altı buçuk yaşında. Okulun kütüphanesinden aldığı Almanca-İngilizce sözlüğü iade etmez ve beraberinde götürür. Sözlüğün iç kapağına yeşil mürekkeple şu notu düşer: "2.11.38 tarihinde çalınmıştır."

Sövgü

Çıkış karnesi, kariyerim beklemede,
son perde, demir perde kapandı...
Gerçekte acaba ne olurdum, eğer -
bu soru açık kalıyor.
Bir yıl daha ve ben bir yerlerde olurdum,
zira lise diplomam olurdu o zaman.
Şimdi ise karnemde şu sözleri okuyabilirim sadece:
sakin, çalışkan ve yetenekli idi.

Evet, güzel günler geride kaldı,
Schiller'in çanı başında usluca uyuduğum,
ta ki Scheffler'in zili (ki onu tercih ediyorum)
uyandırana ve beni mutlulukla teneffüse çağırana kadar.

Okul kırmak, derste konuşmak, gizlice mektuplar yazmak
okul kimliği dahil - hepsi gitti işte

engellenmiş olarak yaşamak zorundayım
"emekliye sevk edilmiş bir lise 2 talebesiyim" de diyebiliriz -
(11 Eylül 1939)

Sınıfındaki arkadaşlarına 16 Ekim 1938 tarihinde birkaç kesik tümceyle Felice'in bundan böyle okula devam etmeyeceği bildirilir. Kimse soru sormamakta, ne olduğunu herkes bilmektedir. Şoke olan öğrencilerden biri de Olga'dır. Haftalarca etkisinden kurtulamaz. Olga bir gün sokakta tesdüfen Felice'e rastlar. Fice mutsuz ve yerini yurdunu yitirmiş görünür. Olga onu evine davet eder. Luise Selbachgenz kızın bakışlarında dünyanın tüm acılarını gördüğünde anne yüreği hemen kabarıverir. "İmtiyazlı bir evlilik"te yaşayan Yahudi kadın, aralarına kısa bir süre sonra Fice'in de dördüncü kız kardeş olarak katıldığı disiplinli bir birliği yönetmektedir. Kaprisli, espirili ve teyatral gösterilere eğilimlidir. Evdeki otoritesi sesinin yüksekliğinden çok psikolojik işkenceye dayanmaktadır. Hareketleri çok dengesiz, bir hali diğerine uymamaktadır. Mutlu bir gülüşün tam ortasında birden ciddileşip, kimsenin hatırlamadığı birtakım eski günahları gündeme getirebilir. Ancak "Mutti"nin* Friedenauer'deki dairesi aynı zamanda sıcaklığın ve konukseverliğin yurdudur. Felice ve Olga bazen güzel sınıf arkadaşları Liesl Ptok'la ciddiyetle dünyanın geleceği hakkında tartışır, Marx, Spinoza, Brecht ve Tucholsky okur, bazen, iskemlelere tersinden oturarak Mutti'nin piyano çalışı eşliğinde "Kudüs'e yolculuk" oynarlar.

* Halk dilinde "annecim/annecik" anlamında. Ç.n.

Fice kaybettiği ailesini buldu.

Johanna von Puttkamer Kız Yüksek Okulu'nun günümüzdeki adı Hildegard-Wegscheider Yüksek Okulu'dur. Hildegard Wegscheider 1933 yılına değin Prusya'da Eyalet Meclisi SPD (Alman Sosyaldemokrat Parti) milletvekili olarak görev yaptı. 1937 yılında o okula devam eden 58 Yahudi kız öğrenci, ne okulun 1989 yılına ait kroniğinde, ne de bir levha ile anılmaktadır.

Küçük bir soru

Soğuk kış günlerinde
Latince ve matematik sınavlarından korkarak
ve bunlardan sıkılarak
resim anfisinin yakınındaki kovukta
duruyor musunuz yine, eskisi gibi?

Yukarıdaki güneşli balkona
sessiz sedasız çıkıyor musunuz hâlâ?
Bu nedenle sizlere ceza olarak küçük ödevler
veriliyor mu yine?

Bubi okul gezilerinde hâlâ
tren hızında mı yürüyor?
Basche hâlâ ihtar çekmekle korkutuyor,
kanepe örtüsü gibi görünen elbisesiyle mi dolaşıyor?
Inge Mathie yine geç geliyor,
okul düzeni sizlere hâlâ tebliğ ediliyor mu?

Bayan Mertel bulduğu kâğıtcıkları
yırtıyor mu hâlâ acımadan?
Hâlâ yazıyor ve yazdıklarınızı
eskisi gibi beğenmiyor musunuz?
Sadece anılar bize geçmişi muhteşem
ve altın kaplamalı olarak sunuyor.
(Şubat 1939)

Schragenheim'lar da göç başvurularına hız veriyorlar. 22 Ekim 1938'de Irene Schragenheim, Charlottenburg Sulh Mahkemesi'nin kararıyla reşit kabul edilir ve kendisi ile henüz reşit olmayan Felice arasında bir "miras paylaşımı sözleşmesi" düzenlenir. 31 Ekim 1938 tarihli tespite göre babalarının geride bıraktığı, yarısı Irene'ye, yarısı Felice'e verilecek menkuller ve gayrimenkuller şunlardır:

1. Tahviller

a) Berlin'deki Prusya Devlet Bankası'nın deposunda, 94.448,75 RM değerindeki tahvil;

b) Hanotaiah Fidan Çiftliği Ltd. Şti. Tel Aviv'den, alındığı tarihte değeri 814.522 £ F. olan 1 kalem arsa hissesi (1934 tarihli % 5 arsa kredisi). Alman kuruna çevrildiğinde ve ortalama kur göz önünde bulundurulduğunda 3.373, 64 RM'lik bir meblağa denk düşüyor;

c) Tel Aviv'deki Havaara Limited'in antreposunda bu-

lunan ve nominal değeri adet başına 6 £ olan 162 adet Kerem-Kajemeth-Laisrail tahvil senedi. Toplam 972 £ eden tahvilatın RM olarak karşılığı 7.916, 60.

2. Toplam değeri 745 RM olan mücevher ve değerli takı

3. Toplam değeri 2.399,99 RM olan alacaklar

Bölünecek menkullerin ve gayrımenkullerin toplam değeri 106.483,99 RM'dir, yani kız kardeşlerin her biri için 54.411,54 RM.

Haavara Limited'in antreposunda bulunan 162 tahvil senedi, Felice'in Filistin'e göç edebilmesine yardımcı olması açısından Felice leyhinde eşit olmayan bir oranda bölünüyor (112:50). Almanya'yı terk etmeyi başarırsa, Irene'den kesilen oran tekrar onun payına kaydedilecek.

O sıralarda Irene, Stockholm'deki akrabalarının yanında geçirdiği iki yıldan sonra tekrar Berlin'e döndü ve muhtemelen "Kristal Gecesi"ne kadar bir ticaret okuluna devam etti. 1936'da Bismarck Lisesi'nden, okul çıkış belgesinde yazdığı kadarıyla "yurtdışında bir okula devam etmek amacıyla" ayrıldı. 1939'da Londra'ya göç eden Irene, Şubat 1940'da belirli bir deneme süresi için St. Pancras Hospital'de hemşire olarak iş buluyor. Irene'nin Londra'dan gönderdiği ve Felice'in Kızıl Haç aracılığıyla aldığı ilk mektubunun tarihi 4 Nisan 1942.

Felice'in hukuki vekili olan Av. Edgar von Fragstein und

Niemsdorff, Käte Schragenheim'e, Reichsbank'ın ve Döviz İşlemleri Müdürlüğü'nün Irene ile Felice arasındaki miras paylaşım sözleşmesini onaylayacağını düşündüğünü bildiriyor ve Felice'in Käte'yle birlikte Filistin'e göçmesi için halıhazırda emrine amade olan tahvillerin listesini çıkartıyor.

Continental Illinois National Bank and Trust Company / Chicago, 16 Ocak tarihinde Amerikan Konsolosluğu'na bir yazı göndererek, Felice'in amcası ve ölen annesinin kardeşi olan Dr. Walter Karewski ve eşinin banka nezdinde 2.091,04 US-dolar'lık bir tasaruf hesaplarının bulunduğunu bildiriyor. Yeni memleketinde kendine Walter Karsten adını veren Dr. Walter Karewski, Haziran 1936'dan beri ABD'de yaşıyor. Karsten, 20 Ocak'ta, "Ev Kızı" olan ve "Almanya'daki koşullar nedeniyle" ("conditions in Germany") Birleşik Devletler vizesi için başvuruda bulunan Felice için noter tasdikli bir taahhütname imzalıyor. Kendisini Felice'in ikinci dereceden kuzeni olarak sarı evrağa yazdıran ve hayatı boyunca Amerika'da yaşamış olan Jennie L. Braun, ek bir taahhütname imzalıyor. Havaara Limited Tel Aviv'in Transfer ve Yediemin Dairesi Berlin'deki "British Passport Officer"e, yazıda belirtilen ve Anglo-Palestine Bank Ltd.'de bulunan 12.000 RM değerindeki tahvilatın, ölen babaları Dr. Albert Schragenheim'in iki kızı adına Havaara Ltd. tarafından işlemlendirildiğini bildiriyor.

6 Aralık 1938'den itibaren Yahudilerin Berlin kent merkezine ait bazı caddelere ve sokaklara ayak basması yasaklanıyor. Wilhelmstrasse ve Unter den Linden Strasse'ye de bazı bölümler Yahudilere kapanıyor.

Gerd Ehrlich:

Her şey gelip geçici. Kasım 1938'deki çalkantılar da bir son buldu. Hayat "normal" bir şekilde devam ediyordu. İnsanlar sürekli konsolosluklara hücum ediyordu, ama göç etmek kolay değildi. Zaten yeterince zor elde edilen herhangi bir ülkeye giriş izni yanında, bir de Gestapo'dan bir çıkış izni almak zorundaydınız. Kurfürstenstrasse'de bir pasaport şubesi açıldı ve insanlar birbirlerine bu yerle ilgili olarak hiç de hoş olmayan şeyler anlatıyorlardı. Kendim genelde daha konsolosluk aşamasında takıldım kaldım. (...) Yine de sürdüğümüz yaşam çaresizce değildi. Görece büyük dairelerimiz hâlâ elimizdeydi ve sokakta güvenlikteydik. Ancak Kurfürstendamm Caddesi'nde çaprazlamasına karşıya geçmek veya benzer bir "suç" işlemek gafletinde bulunulmamalıydı. İşte o zaman işiniz bitikti. Polislere kesin talimat verilmişti. Normalde bir Rayh Mark'ıyla cezalandırılan o küçük kusurlar için polisler Yahudilere ağır cezalar vermek zorundaydı. Küçük bir trafik kuralını ihlal ettikleri için önce hapse kapatılan, sonra da toplama kampına gönderilen Yahudiler biliyorum. Ben de bir keresinde, bisikletlere yasak olan bir sokağa girdiğim için bir polis tarafından not edildim. Ancak belli olmayan nedenlerle beni ihbar etmedi, en azından bana hiçbir zaman bir ihbarname gelmedi.

1 Ocak 1939 itibariyle tüm Yahudiler bütün kimliklerinde soyadlarının önüne bir de Sara veya Israel adını yazdırmak zorundalar. Felice böylece Felice Rahel Sara Schragenheim

olur. Yahudilerin tiyatroya, sinemaya, konserlere ve kabarelere gitmeleri yasaklanıyor. Yahudilerin gündelik hayatın monotonluğundan kurtulabildikleri tek yer, Yahudi sinemalar ve Yahudi Kültür Birliği tarafından işletilen tiyatrodur. 9 Ocak tarihinde Albert Speer tarafından tasarlanan "Yeni Rayh Şansölyeliği" binası, 24 Ocak tarihindeyse "Rayh Yahudi Göçü Merkezi" hizmete açılır.

Berlinliler kahvenin bulunmaz oluşundan şikâyetçiler. Kahve satıcıları "Ey Almanlar, çay içiniz!" çağırısında bulunurlar. Yahudiler için uyulması zorunlu kurallar artık sadece Yahudi gazetesinde yayımlandığı için, "ari olanlar" için, kapılarının önünde cereyan eden olaylara gözlerini kapatıp kulaklarını tıkamaları kolaylaştırılıyor. Hitler, iktidara gelişinin yıldönümü dolayısıyla 30 Ocak 1939 tarihinde yaptığı geleneksel konuşmasında Washington'a göndermede bulunarak şöyle bir tehditte bulunuyor: "Eğer Avrupa dahilindeki ve haricindeki uluslararası Yahudi sermaye çevreleri dünya milletlerini tekrar bir dünya savaşına süreklemeyi başarırlarsa, bunun sonucu dünyanın bolşevikleşmesi ve dolayısıyla Yahudiliğin zaferi değil, Avrupa'daki Yahudi ırkının topyekün yok oluşu olur."

4 Şubat 1939'da Felice'in büyükannesi Hulda Karewski Amerikan Konsolosluğu'na oğlu Walter'in ve arkadaşı bayan Hazel'in eşi olan ABD vatandaşı ve tüccar Sam Maling'in taahhütnamelerini sunar. Sam Maling, noter tarafından tasdik edilen taahhütnamesinde, Chicago Beach Hotel'de beş odalı bir dairede oturduğunu, aylık 1.500 dolar tutarında bir kazancı olduğunu ve toplam değeri 50.000 doların üzerinde

olan özel mülke sahip bulunduğunu bildiriyor. Daima yasalara saygılı bir vatandaş olarak yaşadığını, herhangi bir suçtan veya başka bir kusurdan dolayı hiç ceza almadığını ve amacı mevcut devlet düzenini bozmak olan hiçbir gruba veya örgüte üye olmadığını teyit ediyor ve aynı durumun, özgür vicdanı ve kanaatine göre, başvuru sahibi için de geçerli olduğunu belirtiyor. 70 yaşındaki Hulda Karewski Amerikan Konsolosluğu'na, 22 Aralık 1938 tarihli iadeli taahhütlü bir mektupla bir bekleme numarası almak için başvurduğunu bildiriyor ve oğlu "First Papers"lere sahip olduğundan ve Hulda Karewski'ye oradaki ev işlerinde acilen ihtiyaç duyulduğundan işlemlerin hızlandırılmasını istiyor.

21 Şubat 1939 tarihi itibariyle Yahudiler, nikâh yüzükleri hariç, altından, gümüşten, platinden olan tüm ziynet eşyalarını ve ayrıca varsa incilerini ve mücevherlerini teslim etmek zorundadırlar. Nisan sonunda Yahudilerle olan kiracı-evsahibi ilişkilerini düzenleyen kanun yürürlüğe girer. "Belirli bir yerleşim biriminin öğeleri, Yahudi kiracıların, varlıklarıyla hangi zamandan itibaren rahatsız edici olduğuna kendileri karar vereceklerdir." Dairelerini boşaltmak zorunda kalan Yahudiler, "Yahudi Evleri" diye tabir edilen evlere yerleştirilirler. Schragenheim'ler Sybelstrasse'den taşınmak zorundadırlar ve Käte'nin ebeveynleri olan Hammerschlag'ların yanına yerleşirler. Hammerschlag'larin Berlin-Halensee'deki on odalı dairesine giderek daha fazla Yahudi yerleştirilir.

Taşınma

Ultimo, bize uzunca bir süre "evimiz" olan
daire yabancı ve boş
depo gibi bir oda olduğu çıkıyor ortaya
sağda solda kâğıtlar ve ıvır zıvır.

Kırılan cam şans getirir - çin vazolarına da
nihayet sıra geldi, tanrıya şükür
arı gibi nakliyeciler koşuyor,
kollarında piyano ve kitaplık.

Duvarlarda resim yerine açık renk lekeler,
sandıklarsa sadece oturmak için,
tavanda ölü, siyah kablolar
ortalıkta tek bir el feneri bile yok.
Hamallar meyhaneye gidiyor,
dairemiz sokağa döküldüğünde,
ve birden gökten suların boşalması
tanrının isteği.
Sonunda o an geliyor ama,
nakliye arabası oynaya oynaya yola koyulur.
Sonra o gün konuşulduğunda,
"o zamanlar orada oturuyorduk" deniverir ---

(12 Haziran 1939)

1939 Mart ayının ikinci yarısında Felice Berlin-Dahlem'deki özel, Musevi Waldschule Kalinski okulunda Cambridge Proficiency İngilizce sınavını verir ve x-gününü beklemeye başlar.

Kadın ve erkek mültecilerin yanlarına nakit olarak 10 RM almalarına izin verilmektedir. Döviz kurallarına uymayanlar toplama kampı ve daha kötü cezalara çarptırılır. Yurtdışına çıkmalarına izin verilen ari Almanlar, Yahudi dostlarının değerli eşyalarını ve kürklerini yurttan çıkarmak için sınırı giderek daha şık kıyafetlerle geçmektedir. "Emanetçiler" Yahudilerin mal varlıklarını kilerlerde ve çatı aralarında depolar.

1941 yazına değin, Alman Rayh'ı tarafından ilan edilen "Yahudi Politikası" Almanya'da yaşayan Yahudilerin başka yerlere göçmeleri şeklindedir. 1938 yılında Almanya'dan kaçan 140.000 insandan yirmi binini Güney Amerika, on iki binini de Filistin yasal göçmen statüsüyle kabul eder. Yasal olmayan ve söz konusu ülkelere kaçak yollardan giren ve buna rağmen kabul edilen insanların sayısı bilinmemekle beraber, sayılarının fazla olmadığı tahmin edilmekte. Amerika Birleşik Devletleri'ne göçmeyi başaranların sayısı muhtemelen 30.000'dir. Geri kalan kısım çeşitli Avrupa transit ülkelerinde takılı kalır: Fransa, Hollanda, Belçika ve İsviçre'de. Okyanus aşırı ülkelerde göçmenler için yeteri kadar yer olmadığı anlaşılınca transit ülkeler bir bir sınırlarını kapamaya başlarlar. On binlerce insan konsolosluklara hücum eder, ancak bekleme listeleri o kadar uzun ki, birkaç yıl beklemeyi göze almak gerek. 1939 Mayıs ayının ortasında İngiliz hükümeti

Filistine göç edecek insanların sayısını 1941 yılına değin yılda on bin kişiyle ve kendilerine kefil olabilecek akrabaları olan mültecilerin sayısını yine yıllık yirmi beş bin kişiyle sınırlandırır.

Birleşik Devletler'e göç etmeyi başaranların arasında Felice'in en iyi kız arkadaşı Hilli Frenkel'de bulunmaktadır. Hilli, Felice'in annesine ait ziynet eşyasını bir paket kadın bağının içerisinde sınırdan geçirir.

Hoşçakal!!

Eskiden, komik bir şey olduğunda,
espirili, aptalca, harika olsun,
küçük, hoş, nükteli bir hikâye olsun
veya Merten hakkında bir haber,
Micha Nussbaum'un harika bas sesi
veya budalaca bir okul talimatı;
bir yerde çok büyük bir saçmalık yaptığımda
veya birisiyle acayip şekilde kavga etmişsem,
içimden bir ses derdi ki:
bunu derhal Hilli'ye anlatmalısın!
Ama bitti!
şimdi yapayalnız oturuyorum
Alkış tutarken haykıran kimseyi duymuyorum
duymuyorum o şımarık gülüşleri
ve çok sevdiğimiz didişmeleri...
ama, günde üç kez, bir şey olduğunda,
ben Evelyne Corley olduğumda

veya güzel Tschechowa'yı seyrettiğimde,
veya bir şarkıyı çok güzel bulduğumda -
içimden şöyle düşünüyorum:
Bunu derhal Hilli'ye anlatmalıyım! -

Ama birkaç yıl daha sabret
o zaman tüm bu olup bitenler gerçekdışı olacak.
O zaman biz seninle yine görüşeceğiz,
ve o ana dek olup biten her şeyi,
olup biten küçük skandalları,
gördüğüm, okuduğum şeyleri,
laf atıp beğendiklerimi,
ve dünyanın en iyi espirilerini,
kaçık ruhlarımız için mamaları...
Hilli, tüm bunları sana anlatacağım!!!

(Mart 1939)

15 Mart 1939'da "Almanya Yahudi Yardımlaşma Cemiyeti", Felice'in Şubat 1937 tarihinde Bismarck Lisesi'nin sınav komisyonu nezdindeki ev ekonomisi sınavını başarıyla verdiğini ve bu nedenle "İngiltere'de ev hizmetinde çalışmak için uygun" olduğunu teyit eder. Felice'in U II sınıfındaki aşçılık kursundan kalma yemek ve tatlı tarifleri içeren küçük, çizgili bir defteri onlarca yılı aşarak günümüze kalmıştır. Tariflerden bazıları şunlar: Badem kurabiyeli çikolata çorbası, galeta unlu ve galeta unsuz kızartılmış pirzola, hollanda sosu, kavrulmuş unlu kek, yumuşak hamurlu kurabiyeler, irmik tatlısı, Kathrein usülü arpa kahvesi, çırpılmış yumurtalı seb-

ze çorbası, av hayvanı yahnisi, elmalı ekmek çorbası...

Geleceğe bakış

Kariyerimle ilgili hayaller kurmaya bayılıyorum,
arabalar, güneş, güzellik ve parayla ilgili,
uzak, masmavi denizler düşlüyorum,
gazeteciliği ve koca dünyamızı.

Elimdeki atlasla
uzak ülkelere yolculuk yapabiliriz. Severek yapıyorum
ve biliyorum ki, hayatım değişecek elbet,
ve bir yerlerde duruyor küçük yıldızım.

Evet, bir uzaklarda olsam, dışarıda -
hayal kurmaya devam edeceğim
ve gerçekleştireceğim, o kariyerimi
ama sadece yemek pişirir ve odaları toplarken.

İyi ki bizlere umut verilmiş,
hayattaki sahne oyununun
aslında trajik bir komedi olduğunu unutturan
bir kendimizi kandırış. -

(Mayıs 1938)

16 Mart 1939'da Dr. Israel Ernst Jacoby İngilizce olarak, Felice'in "ne zihinsel, ne de bedensel olarak özürlü" olduğunu ve hiçbir bulaşıcı hastalığı bulunmadığını teyit ediyor. 1 Ni-

san'da Alexanderplatz'daki Emniyet Müdürlüğü'nde parmak izlerini aldırmak zorundadır. Oranienburger Strasse'de bulunan Yahudi Cemaati'nin başkanlığı, 18 Nisan'da Felice Sara Schragenheim'e göçmenlik harcının nihayetinde 2.080 RM olarak belirlendiğini bildiriyor ve kendisinden, bu miktarı karşılayacak değerdeki tahvilleri Yahudi Cemaati'nin Commerz- und Privatbank AG'deki özel kasasına aktarmasını istiyor.

Karmaşık iç yaşam

"Yasak" kelimesi bizlere koca harflerle belirtilir,
ve bizlere bugün geri kalan,
sarı banklar ve gelecek korkusudur.
Yüzmek yok, dans etmek yok, sinema yok,
ve üstelik ne süs eşyaları ne de eşitlik
bizlere layık görülüyor,
olsa olsa dertlerimiz.

Yani burdan uzaklaşmak güzel
seyahat etmeyi daima kafama koymuştum zaten.
Buna rağmen giderken ağlıyoruz.
Çünkü hayatın ritmini b u r a d a algılıyoruz,
çünkü temelli ve yabancı olarak gidiyoruz,
çünkü dönüş görüsü eksik, yani evimize dönen yol.

(23 Haziran 1939)

Hermann-Göring-Strasse'deki Amerikan Baş Konsoloslu-

ğu 9 Mayıs 1939 tarihinde Irene ve Felice'in Alman bekleme listesine 45015-b ve 43015-c numaralarıyla kaydedildiklerini bildiriyor. "Talebinizin ne zaman değerlendirmeye alınacağı konusunda size henüz net bir tarih verememekle beraber, tarafınıza zamanında bilgi verileceğini duyururuz."

11 Mayıs'ta Felice, Berlin Yüksek Maliye Müdürü'ne başvurarak, beraberinde iki adet dörder parçalık gümüş çatal bıçak takımı, bir küçük peçete halkası, bir bilezik, bir tuzluk ve bir pedikür makası götürebilmek için talepte bulunuyor. Yazılı talebine, çıkış yaparken yanına almayı tasarladığı eşyaların bir listesini ekliyor. Listedeki eşyalar sıra numaralarıyla ve edinildikleri yılı belirterek bildirilmiştir.

> 2 adet el havlusu, 1 adet çiftli bilezik, 1 ütü, 1 küçük ütü tahtası, 2 adet banyo havlusu, 1 şapka, 1 yağmurluk, 1 yün yelek, 5 adet askı, 1 elbise, 4 adet bluz, 1 düzine mendil, 2 sutyen, 4 takım pijama, 1 şemsiye, 2 don, 2 gömlek, 2 çift ayakkabı, 1 çift terlik, 1 palto, 1 elbise fırçası, 1 tırnak bakımı seti, 1 çalar saat, 1 uzun pantolon, 1 çift eldiven, 1 bere, 2 bluz bağı, 1 el aynası, 2 jartiyer, 2 pudra kutusu, 2 adet cep tarağı, 1 dikiş kutusu, 4 adet cep aynası, 4 cüzdan, 1 el çantası, 1 çift çizme, 1 cep saati, 2 kemer, 1 sabahlık, 1 küçük kutu gramafon iğnesi, 1 çift yürüyüş ayakkabısı, 1 adet karneler içeren dosya, 5 adet bant, 2 çift ayakkabı poşeti, 2 adet yaka, 1 traş makinesi, 2 adet cımbız, 1 küçük fotoğraf albümü, 3 ansiklopedi, 6 kitap, 2 bavul, 1 çanta, 1 şapka kutusu, 1 evrak çantası, 1 bornoz, 1 şapka, 1 adet ecza çantası, 3 tülbent,

6 çift çorap, 3 adet sabun, 2 çift eldiven, 4 adet çamaşır torbası, 3 yıkanma bezi, 2 sünger, 2 tarak, 4 fırça, 5 tüp krem, 3 tüp diş macunu, 4 kutu krem, 4 paket kadın bağı, 4 paket deterjan, 4 baş örtüsü, 4 paket pamuk, 10 adet bigudi, 3 şişe parfüm, 1 şişe cilt toniği, 20 ilaç, 1 kutu klips iğnesi, 4 kutu pudra, 2 ruj, 4 paket mandal, 3 kutu saç şampuanı, 1 para çantası, 1 şişe mürekkep, 1 kalemtraş, 4 kurşun kalem, 4 kutu kurşun kalem ucu, 2 kutu mektup kâğıdı, 2 dolmakalem, 1 kalem kutusu, 2 kimlik cüzdanı, 1 kasnak, 3 makas, 3 kemer, 2 kutu iplik, 12 adet subra, 5 kutu iğne, 2 cep takvimi, 2 daktilo şeridi, 1 çorap poşeti, 1 yüzük, 1 adet derece, 1 güneş gözlüğü, 2 bloknot, 1 ayakkabı temizlik kutusu.

Felice, beraberinde götüreceği az sayıdaki kitabın da titizlikle dökümünü hazırlıyor:

Ringelnatz: Şiirler, Kaléko: Şiirler, Nelken: Beni Sana, Klabund: Öyküler, Çehov: Öyküler, Sellar: 1066 and all that, Goetz: Hayvan Gösterisi, Spoerl: Bunu Rahatlıkla Konuşabiliriz, Kaléko: Okuma Kitabı, Anet: Kadınlar, Wildgans: Şiirler, Reimann: Karl May, Wäscher: Düşünceler, Guitry: Aşk Sokağı, Finck: Alıntılar, Slezak: Tutulmayan Söz, Kisch: Muhabir, Zellwecker: Onun Kızı, Peter, Maupassant: Bel ami, Prinz: Masal, Weinschenk: Gösteri Sanatçıları, Schopenhauer: Kitaplar, Moissi: Yaşamak, Landauer: Filistin, Wilde: Bilgelikler, Wilde: Sahne Oyunları, Rilke: Sevgili Tanrı Hakkında, Schellen-

berg: Arap Geceleri, Knaurs Weltatlas, Munthe: San Michele Hakkında Kitap.

Babalarının ölümünden sonra iki kız kardeşe de, dört yıl yetecek şekilde donatılmış birer dolap-valiz verildi. Felice, ince çizgili kâğıda, kendisine yeni yaşamı için vazgeçilmez gelen giysilerin ve eşyaların liste liste dökümünü hazırlıyor. İngiliz malı daktilosunda yeşil renkli şeridiyle "gri renkli askeri demir kutu"nun içeriği hakkında kayıt tutuyor. Bu "kutu", RM 4.20 - tutarında aylık bir ücret karşılığında Hamburg'lu nakliye şirketi Edmund Franzkowiak & Co.'nun deposunda büyük yolculuğu bekleyen üç sandıktan biridir.

Maymun, ekmek torbası, 1 çift yün çorap, 1 çift kayak botu, 2 çift kayak eldiveni, 1 kayak elbisesi, 1 çift lastik bot, 7 adet spor gömlek, 2 kayak bağı, 1 bere, 4 önlük, 1 mutfak önlüğü, 3 cimnastik pantolonu, 3 cimnastik atleti, 2 mayo, 1 çift şort, oyuncak köpekler, 1 yün bluz, 1 kumsal pantolonu, 6 çift kısa çorap, 5 çift diz üstü çorap, 10 çift ipek çorap, 4 kutu kadın bağı, 4 paket pamuk, 8 adet askı, 1 keten elbise, 4 daktilo şeridi, 5 tüp diş macunu, 1 kadın bağı kemeri, 6 adet sabun, 4 paket deterjan, 2 rulo fotoğraf filmi, 1 çift terlik, 1 çift tahta terlik, ayakkabı bakım malzemesi, 2 bloknot, 25 adet zarf, 1 şişe Eu-Med, 3 yıkanma süngeri, 6 tülbent, 1 şişe Spectrol, 1 şişe İnspirol, 1 tırnak fırçası, 3 paket pamuk, iç çamaşırı, 1 düzine mendil, 1 düzine kadın çorabı, 1 ütü, 4 kutu saç şampuanı, 1 kirpik düzelticisi, 2 kutu madalya, 1 akşam

elbisesi çantası, 1 cımbız, 1 adet beyaz el çantası, 5 pijama, 1 çift beyaz şort, 5 iç çamaşırı garnitürü, 2 sutyen, 2 jartiyer, 1 kahverengi kış kostümü, 2 çift çorap, 3 bluz, 1 bez, 9 elbise askısı, 5 adet kışlık elbise, 1 gece elbisesi.

30 Mayıs 1939 tarihinde Felice, Filistin'e göç etme işlemi ile ilgili olarak British Passport Control Office'e çağırılıyor. Bu görüşmenin nasıl sonuçlandığı bilinmiyor. 3 Haziran'da "okulsuz" öğrenci Felice Rahel Sara Schragenheim'e 1 yıllık geçerliliği olan bir pasaport verilir. Pasaport'un içine kocaman, kırmızı bir "J" harfi damgalanmıştır. 9 Haziran'da Tel Aviv'deki J.L. Feuchtwanger Bankası, İngiltere Baş Konsolosluğu'na Felice adına senetlerin ödendiğini teyit ediyor. 13 Haziran'da Felice ve üvey annesi, Avustralya için 1 yıl ile sınırlandırılmış geçici bir "Landing Permit" alıyorlar.

Zaman değişiyor - - -

Eskiden seyahat düşleri kurulurdu
mavi deniz ve palmiyelerle süslü.
Bugün bakış açısı tamamen farklı:
Seyahat etmiyor, olsa olsa geziniyoruz.

Eskiden kendini seyahatlerle ödüllendiren,
şimdi burada kalabilmeyi dilerdi,
listeler, lift'ler ve dil öğrenimi olmadan,
şimdi olsa olsa kitaplarda seyahat eder.

Bir zamanlar Biarritz'e yolculuk eden valizler,
şimdi bambaşka yerlerde dolanıyor,
yeni keşfedilmiş
ve dolayısıyla henüz kibarlıklarla sıvalanmamış
nazik değil, ama uzak ülkelerde.

Kutsal toprakları aramak için,
öncelikle yer ayırtmak gerek.
Oyunun sonunda lüks gemilerle sürgüne gidiyoruz. -
(16 Haziran 1939)

7 Ağustos 1939 tarihinde Felice'in pasaportuna Avustralya vizesi damgalanıyor. 9 Ağustos'da Reichsbank'ın Berlin-Charlottenburg şubesi vekil von Fragstein und Niemsdorf'a, Felice'e ait Filistin tahvillerinden, 200 Avustralya Pound'u edinebilecek kadarının "adınıza hareket eden kişinin Avustralya yetkilileri önünde gerekli giriş parasını gösterebilmesi için" satışa çıkmasına onay veriyor. 14 Ağustos tarihinde Felice tarafından Mayıs'ta beyan edilen eşyaların çıkış izni iki yıl daha uzatılır. Felice'ten geriye kalan eşyaların arasında 20 Aralık 1939 tarihinde Londra'dan hareketle Melbourne'a gidecek olan Australia Star adlı gemi için 1.268,45 RM değerinde Orta Avrupa Seyahat Acentası tarafından düzenlenmiş bir yolculuk talimatının Käte Schragenheim adına düzenlenmiş bir kopyası bulunuyor.

Ağustos sonunda olaylar hızla gelişiyor. 23 Ağustos: Hitler-Stalin paktı, 25 Ağustos: İngiltere ve Polonya arasında müttefiklik antlaşması imzalanıyor, 26 Ağustos: Seferberlik

ilan ediliyor. Reichtag* toplantıya çağırılıyor, çocuklar okullarından evlerine gönderiliyor. 27 Ağustos, Pazar günü: Gıda karneleri uygulaması başlatılıyor. Schragenheim'lere ve Hammerschlag'lara dağıtılanların üzerinde büyük birer kırmızı "J" harfi basılı. Bu "J" harfi onları ilave gıda dağıtımından ve belirli ölçülerle kısıtlanmamış gıdaların alımından men ediyor. 1 Eylül: Alman birlikleri Polonya sınırını ihlal ediyor. Fransa ve İngiltere'de seferberlik ilan ediliyor.

Gerd Ehrlich:

> Almanya savaşı çok ciddiye aldı. 1914'te yaşandığı söylenen ve vatanperver şarkılar eşliğinde geçit yapan askerlere sevinç gösterilerinde bulunan insanlar görmedim hiç. (...) Savaşın patlak vermesi benim yaşamım üzerinde çok belirleyici bir etki yaptı. Savaşın ilk aylarında Yahudiler neredeyse birinci sınıf insan muamelesi gördü. Yine de belirli bir güvensizlik vardı ve yabancı ülkelere ait radyo istasyonlarını dinlemek ağır cezalara bağlandıktan sonra tedbir olarak Yahudilerin radyo cihazları ellerinden alındı. Diğer taraftan beni apartmanda hava saldırısından korunma grubuna seçtiler ve bana apartman itfaiye görevlisi gibi şerefli bir görev verildi. Yahudi okullar hâlâ faaliyetteydi ama onlar da giderek kapatılıp, belirli merkezlerde toplandı.

Yabancı gemi şirketleri savaşın başlangıcıyla Alman para-

---

* Rayh Meclisi. Ç.n.

sı almamaya başladığından, ABD'ye gitmek giderek zorlaştı. Mültecilerden sadece çok az bir bölümünün, gerekli yolculuk ücretini onlar adına ödeyebilecek akrabalara sahip olduğunun anlaşılması üzerine, Amerikan konsoloslukları gemi şirketlerinden ilgili yolculuk ücretlerinin ödendiğini gösteren makbuzların kopyalarını ibraz etmelerini istiyor. Washington, ülkeye göçmen veya mülteci olarak gelecek olanlara kefil olacak eş, dost veya akrabalarla ilgili hükümleri ağırlaştırıyor ve gerekçe olarak bunların "kötüye kullanılmasını" gösteriyor. Böylece, Alman bekleme listesinde yer alan ve nihayet sıraları geldiğinde, bir vize için gerekli olan evrakları tamamlayabilen insanların oranı yüzde ona düşüyor.

1939 yılı sonunda Berlin'de hâlâ yaklaşık 80.000 Yahudi yaşıyor. Daha 1 Eylül'de Yahudiler için yaz aylarında saat 21.00'den, kış aylarında ise saat 20.00'den itibaren sabah saat 05.00'e kadar geçerli olan bir sokağa çıkma yasağı derhal yürürlüğe sokulmuştur. Ekim ayında verilmeye başlanan hava saldırısından korunma kurslarında apartman sakinleri, "yabancı ırktan" olanların kilerlere alınmaması gerektiğini öğreniyorlar. Aralıktan itibaren Yahudilerin kahve ve tatlı almaları yasaklanıyor. Tüm dükkânların ve pazarların önüne büyük kırmızı levhalar asılır: "Yahudiler ancak saat 12.00'den sonra alışveriş yapabilir." Ari olanlar için böyle bir kısıtlama söz konusu değil. Gıdaların ve içeceklerin giderek zamlanması, biranın kötüleşmesi ve normal gıdaların yerini eş besin değerine sahip gıdaların almasına karşın, kentin restoranları ve Café'lerinde yine de canlı bir hareketlilik var. Berlinlilere geceleri, alışık olmadıkları berrak, yıldızlı bir

gökyüzü bahşeden karartma uygulaması bile, insanları, akşamları sinemalara, tiyatrolara ve konserlere gitmekten alıkoymuyor. İnsan oyalanmak, eğlenmek ve para harcamak istiyor; para biriktirmek anlamsız. Kadınlar, geceleri dışarıya çıktıklarında bir kavalyeyle dolaşmakla iyi ediyor, zira savaşın başlangıcından bu yana karanlıktan yararlanarak girişilen tecavüz olayları epeyce arttı.

24 Ocak 1940'da Felice'in ablası Irene 20 yaşına basıyor.

İşte böyle...
(Irene için)

Kendimizi bile çok az tanıdığımız günlerde,
olabildiğince çabuk,
sözde ve eylemde,
yetişkin ve büyük denilen o kişilerden olmak isterdik.

Zaman ister istemez yaşlandırdı bizi -
bizler yine yalnız kaldık,
ve sonunda, tebdil-i kıyafet yapmasak da,
"kişilerden" farkımız kalmadı.
Yine de bu, böylesine ciddi olmak için neden değil!

Dünya tıpkı nisanda bir şehir parkı gibi,
içinde sadece yeni boyanmış banklar duran...
Üzerlerine sık sık, farkında olmadan ve sessizce oturur
ve arkadan biraz garip göründüğümüz hissine
nedense hep biraz geç kapılırız.

Kabul, böyle bir şey küstürücü olabilir,
yine de yoluna devam ederken
güneşi düşünmeyi unuttuğunu söyleyeceğim.
Güneş ki, sen pek çok banka oturmaktan
biraz lekelenmiş olsanda
yine de parlayan...

(24 Ocak 1940)

Savaş, yavaş yavaş gündelik hayatı etkilemeye başlıyor. Gıda maddeleri ve içki için geçerli olan vesikalı dağıtım, birahaneler ve lokantalarda da uygulanmaya başlanıyor, dükkânlarda raflar giderek boşalıyor ve karaborsa yaygınlaşıyor. Şubat 1940'tan itibaren Yahudilere kıyafet fişleri dağıtılmıyor. 28 Şubat'ta Chicagolu Cerrah Walter J. Karsten yeğeni Felice için tekrar noter tasdikli bir taahhütname imzalıyor. "Bayan F. Schragenheim'ı, bizlere evde ve muayenehanemizde yardımcı olabilmesi bakımından aramızda görmek için sabırsızlanıyoruz."

Ancak Alman kotası hemen hemen dolu gibi. Fransa, Belçika, Hollanda ve İngiltere gibi transit ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri'ne göç edecek olan Alman kökenli mülteciler tercih edilmektedir - Amerikalıların müttefiklerine bir jesti bu.

Gerd Ehrlich:

İlkbahar 1940'ta Berlin'de büyük bir konut sıkıntısı başgösterdi. Ülkenin batı bölgelerinden, oralarda yapabilecek fazlaca işi olmayan birçok insan Berlin'e geliyordu.

Bize de Karsruhe'den gelen yaşlı bir teyze taşındı. Bizlere daha o zamanlar bile çekilmez gelen birkaç küçük hava saldırısı, bazı evleri tahrip ediyordu. Başarının anahtarı "bir araya sıkışmak"taydı. Bu uygulamaya elbette Yahudiler ile başlandı. Bir kızla birlikte dört kişi olarak paylaştığımız yedi odalı bir dairemiz vardı. Zamanla artan bir miktarda dairemize başka insanlar almak zorundaydık - elbette hepsi Yahudiydi. Kendimiz taşınmak zorunda kaldığımızda dairede on dört kişi yaşıyordu. Önce Yahudilerin sadece "Yahudi Evleri" olarak tabir edilen yerlerde yaşayabileceği ve bu tür evlerin ari olanlar tarafından tahliye edilmesi gerektiği söylendi. Ancak bu plana hiçbir zaman uyulmadı, zira bir parti üyesi o evi kendisi için beğendiğinde Yahudiler "Yahudi Evleri"ni de terk etmek zorunda bırakıldılar.

Mart'ta Olga liseden mezun oluyor.

Olgunluğun karnesi
(Olga için)

Şimdi perde senin için de kapandı
sahne korkusu, alkış ve eleştiri eşliğinde.
Lise diplomanla şimdi
epeyce ileride görünüyorsun bizlere.

Tıp öğrencisi olmak - bu bir hedef işte!
Bunun için hayli iyi kararlar almak gerek.

(Karnenin bugün çamura düşmüş olmasını
bir tekerrür olarak kabul edelim.)

Olga, şimdi ailen icraat bekliyor,
okul ilk aşamaydı yalnızca.-
Aramızda kalsın, sana diyeceğim şu ki:
Kurumuş defne yaprakları üzerinde yumuşak
değildir yatışlar...

Aynı şanslara sahip olarak eğitildik,
sonra birileri malzemeyi ayıklamaya başladı...
Benim şansım yoktu ve silgiyle yok edildim,
ama sen başarıyla bakteri üretmelisin!

Sen ne engeller atlattın,
Latince sınavları ve süt sağmak dahil.
Şimdi ilk hedefe vardın -
sana bakıyor ve seninle gurur duyuyorum!-
(Mart 1940)

Olga kısa süre sonra taşrada özel öğretmen olarak iş buluyor; "Delirdin mi, n'apacaksın oralarda?" diye çıkışıyor Felice.

10 Mayıs'ta Alman birlikleri Belçika sınırını geçiyor. Hitler şöyle diyor: "Bugün başlayan mücadele Alman ulusunun gelecek bin yıl içersindeki kaderini tayin edecektir."

Başlangıçta batıya yönelik saldırı olumsuz tepkilerle karşılaşsa da, kısa süre sonra gelen zafer haberleri moralleri

tekrar yükseltiyor. Basın , Berlinlileri "yine huzurla sinemaya, tiyatroya, konserlere ve varyatelere gitmeye" çağırıyor. Kış sert geçti ve gıda takviyesindeki aksaklıklar o kadar büyüktü ki, okullar ocak ve mart ayları arasında tekrar kapanmak zorunda kaldı. Havaların tekrar ısınmasıyla beraber, halk arasında muhtemelen Felice'i de etkisi altına alan bir rehavet yayılıyor. Sekteye uğramış yaşam perspektifini, sık sık değiştirdiği sevgililerle telafi etmeye çalışıyor. Bir şeyler Felice'i "ünlü insanlara" çekmektedir. Bu insanlar onun için kendisinden esirgenen aydınlığı temsil ediyor. Âşık olduğu ve genelde kendisinden daha yaşlı olan bayan sanatçılarla, sinema çevresinde yeri olan üvey annesi sayesinde tanışıyor.

Käte Schragenheim, 1940 yılının ikinci yarısında, kesin bilinmeyen bir tarihte, Filistin'e giden bir gemiye binmiş olmalı. Felice, üvey annesine eşlik etmekten muhtemelen son dakikada vazgeçti. Herhalde "Mulle"yle beraber Filistin'e gitmek Felice'e pek cazip gelmedi. Zaten üvey kızı da Amerika'daki amcası Walter'in yanına gitmek isteğinde olduğundan Käte Schragenheim muhtemelen gönül huzuruyla ayrıldı. Ancak Felice'i kalmak konusunda etkileyen şey, belki de "Mutti"nin çekim alanıydı. Mutti'nin Riesengebierge dağlarındaki "Forst" isimli yazlık evinde, Selbach ailesiyle harika günler geçirdi. Yanlarında daima, çok sevdiği İskoç Terrier Fips de vardı. "Forst", Nazilerden saklanmak ve korunmak için ideal bir yer, ancak bu evin Felice için asıl anlamı, çok erken vakitte kaybettiği aile sıcaklığını kendisine tekrar veren insanların sağladığı "bir yere ait olma" duygusunda saklı.

Mutti on sekiz yaşındaki Felice için çok önemli bir insan;

onun için hem bir anne, hem de arzu ettiği, büyülendiği ve kaybetmekten korktuğu biri. Gerçi Felice'in Mutti'yi baştan çıkarmak için gösterdiği çaba sonuçsuz kalıyor ve karşılık görmüyor, ama Felice'in elinde çiçeklerle çıkagelmesi ve peşinden ayrılmaması Mutti'nin az da olsa gönlünü okşamıyor değil. Mutti, diğer kızlarına da yaptığı gibi, ona sarıldığında, Felice nihayet rüyalarının gerçek olduğuna inanıyor. Bunu genelde "ne yaptığını sanıyorsun?" şeklinde bir ret izliyor.

Olga ve onun kız kardeşleri Felice'i sık sık uyarıyor: "Bunu yapmak zorunda mısın? Unut bunu, delisin sen." Ama Felice bir türlü vazgeçemiyor ve konuyu hep yeniden gündeme getiriyor.

Mektubunuz

Mektubu okumak belki adil değildi,
ama belki de kaderimdi,
onu bir gün bulmam,
ve tıpkı ağır, kötü bir rüyada olduğu gibi
tahmin edemediğim ve gerçekte bilmek de istemediğim şeyi
beyaz kâğıdın üstünde siyah renkte görmek. -

Çok yüksekte duran, sonradan çok derin düşer -
İnanın bana, ben bu mektup sayesinde düştüm derinlere -
daha acınası bir halde olamam...
Ne yapsam, ne etsem - sonuçsuz bir çaba,
satırlardan, şu nakarattan kaçamam ki:
Yalnız, yalnız, yalnız.-

Çok kesin konuştunuz
ve küçük bir saadeti yıktınız,
Hissetmeliydiniz oysa, hainlik sayesinde! -
Hizmet etmeye ve sevmeye hazırdım -
şimdiyse yine bir gezginim
kapının önünde durması gereken...

(3 Ağustos 1940)

Üç gün sonra her şey birden farklı görünüyor:

Kayan yıldızlar

Küçük bir yıldız kayıyor gecenin içinden.
Çocuklara anlatıldığı gibi olmalı:
Kayan yıldızlar beraberlerinde kaderi götürürler.
O küçük yıldız bazı şeyleri tamir etti.

Hayat alıyor ve veriyor - hayat susuyor.
Çok geceler pencerede duracağım,
soracağım, şüphe edeceğim ve yolumu göremeyeceğim.
Ama bugün bana o küçük yıldız yolu gösterdi yeniden.-

Aydınlık bir yıldız parlayarak geceyi yarıyor.-
O zaman, uzun saatler sonrasında
labirentin çıkış yolunu bulduğumu hissediyorum -
O küçük yıldız sizi geri getirdi! -

(6 Ağustos 1940)

Mutti'yle barışıklığa işaret eden bu şiir, Felice'in, hakkında dostu Fritz Sternberg'e yazdığı "angajman"ı kabul etmeme konusundaki çılgın kararına dair bir belirti mi? Bazılarının Felice'in sevgilisi sandığı gazeteci Fritz Sternberg, 31 Ağustos tarihli mektubunda kaygılarını dile getirir:

> Sana çok lütufkâr bir şekilde sunulan angajmanı değerlendirmeyişin hiç hoşuma gitmiyor. Gerçekte olaya nasıl baktığını bilmek istiyorum, zira bu konu, senin mektubunda yaptığın gibi, kolayca geçip gidilecek bir şey değildir.

"Angajman" dedikleri, acaba Käte Schragenheim'ın Filistin'e gidişi için bir kod mu? 1949 yılında Felice'in ablası Irene Londra'dan şöyle yazacaktır: "Käte, Lice'in niçin Berlin'de kalmak istediğini ve olayların nasıl geliştiğini anlamıyor."

> 13 Ağustos 1940 tarihinde "İngiltere Hava Muharebeleri" başladığında ve insanlar giderek sıklaşan aralıklarla alarm sirenlerin bağırtısıyla yataklarından fırladıklarında, durum Berlinli Yahudiler için daha da ağırlaşıyor. Zaten temmuzdan itibaren sadece 16.00 ila 17.00 saatleri arasında alışveriş yapmalarına ve "sadece Yahudiler için" olan banklara oturmalarına izin veriliyor. Ayrıca - ki en ağır darbe bu - Yaudilerin telefon hatları iptal ediliyor. Yıl sonuna dek bütün telefon cihazlarının iade edilmesi gerekiyor. 15 Eylül'de Fritz Sternberg, Felice'i Berlin'e dönüşüne hazırlıyor:

Öyle düşünüyorum ki, sen büyükbabandan kalan evin merdivenlerini gerçek bir heyecan içersinde tırmanacak ve sevgili akrabalarına çoşkuyla sarıldıktan sonra dalgın bir şekilde telefona uzanacaksın. Dokunma, dokunma sakın, o yer, o sevgili yer, boş olacaktır. Mezara gömüldü o. O sevgili ses bir daha duyulmayacak ve senin tarafından da duydurulmayacak. Sessiz olacak ortalık, ürkütücü şekilde sessiz. Dolu, yağmur ve kara rağmen seni oralarda şen tutan inekler, keçiler, tavuklar ve onların ürünleri, hayatına buralarda teşvik edici bir katkı yapamayacaktır, zira en çok ihtiyaç duyulan şey, günde beş kez kullanılan telefon, eksik olacak.

Bundan garip durumlar çıkıyor. Sana bunu şahsen yaşadığım bir olayla örneklemek istiyorum. Geçen gün bizim atölyede telefon çaldı. Telefonun bana olduğu söylendiğinde içimden bir elektrik akımı geçti. Telefon gerçekten banaydı, Lupus arıyordu ve beni evine yemeğe davet ediyordu. Severek kabul ettim, çünkü telefonla davet edilmek günümüzün nadide ve değerli olaylarından biri. Kapattıktan sonra sevinçten havaya sıçradım. Ne yazık ki randevuya, konuşmanın heyecanı içersinde kararlaştırılan saatten 15 dakika geç gittim. Lupus yoktu, kapı duvar. Islık çaldım, hem de öyle çaldım ki, nerdeyse son süt dişimi gevşetiyordum, ama yukarıda hareket yoktu. Yarım saat sonra üzgün ve mahçup bir şekilde uzaklaştım evin önünden. Ertesi sabah, senden gelen ve sana bunun için teşekkür ettiğim mektubunla birlikte üzerinde şu not yazan bir kart aldım:

Sevgili Fritz!

Dün, perşembe, saat 9.15'ten saat 9.40'a kadar sizi kapının önünde bekledim. Siz gelecek olmasaydınız karım aslında yatmayı tercih ederdi. Benim gibi yaşlı bir adamı bu kadar uzun süreyle kapının önünde bekletmek sizce doğru mudur? Kendinize bir ajanda edinin, hayatınıza çekidüzen verin ve bizi arayın.

Sevgiler,

Wf.

Objektif olarak baktığımızda, ki olayın gerçek seyri göz önüne alındığında buna sen de hak verirsin; suçlamalar gerçeği saptırmaktadır. Kadın yatamamış, yaşlı adam kapının önünde, ajanda...eh yani, bu kadarı da fazla. Ama bu tür olaylar günümüzde meydana gelebiliyor işte. Ve sen bunları şimdi hiçbir geçiş süreci yaşamadan göreceksin. Yine de sana telefonsuz yaşamın ayrıntılarıyla ilgili olarak verdiğim örneğin, sana, geldiğinde, bu durumun ruhsal şikâyetlerini yaşatmayacak denli etkileyici olduğunu sanmam, çünkü ben bile hâlâ alışamadım.

Bu zor tümceden sonra mektubuma son vermek istiyorum. Demek haftasonuna doğru burada olacaksın. Bana ne zaman görüşebileceğimizi yazarsın artık. Öte yandan bu çabanın da oldukça etraflı bir yazışmaya döneceğini sanıyorum, çünkü önereceğimiz gün ve saatler uygun olmayabilir. (Kadın yatakta, kadın yatakta değil, yaşlı adamın vakti yok, yaşlı adam kapının önünde, kadın yatakta...sonu gelmez bunun.)

Seni sevgiyle karşılayacağım. Ama ne zaman, ne zaman???

Walter amcanın baskısıyla olsa gerek, Felice ABD'ye göç edebilme girişimlerini sürdürüyor. Ancak bu, Almanya ve Fransa arasında yapılan 22 Haziran 1940'taki ateşkes antlaşmasından bu yana daha da zorlaştı. Amerikan gemileri artık sadece İngiliz ve Portekiz limanlarına yanaşabiliyor. Mültecilerin çoğu 1941 sonuna dek Lizbon Limanı'ndan gemilere biniyor. Lizbon'dan binilecek gemilerde en az dokuz ay öncesinden yer ayırtmak gerekiyor. "Yahudi sorunu"nu hâlâ ülke dışına göçlerle çözmekte kararlı görünen Naziler, Lizbon'a ve İspanyol limanlarına tren seferleri düzenliyor. Vagonların sürgülü kapıları göçmenlerin binmesinden sonra mühürleniyor. Atlatılması gereken en büyük engel; Amerikalıların, mülteci olarak kamuflaj olan bir "Beşinci Kafile"den korkularıdır. Vize verme işlemi sırasında sıklaştırılan kontroller hiçbir yasal dayanak olmaksızın Temmuz 1940'ta yerini işlemleri ağırdan almaya bırakıyor:

Birleşik Devletler'e göçü süre bakımından geciktirebilir ve hemen hemen durdurabiliriz. Konsolosluklarımıza vize başvurusunda bulunacaklara her türlü zorluğu çıkarma, ek belge isteme talimatını verir ve vize almayı geciktirecek ve sürümcemeye sokacak çeşitli bürokratik önlemler alırsak, bunu yapabiliriz. Ancak bu sadece geçici olarak mümkündür.

29 Haziran'da State Department, telegrafla tüm konsolosluk görevlileri için bir genelge yayınlayarak; Birleşik Devletler'de sürekli ikamet etmek için yapılan başvuruların çok titiz bir şekilde kontrol edilmesini ve "en küçük bir şühpe dahi oluştuğunda" vize verme işleminin dondurulmasını istiyor. State Department'ın yetkili memurlarından biri güncesine şöyle bir not düşüyor: "Göçü hemen hemen durdurma noktasına getirecek olan telegraflar gönderildi."

ADB'li tarihçi David S. Wyman bu insanlık dışı geciktirme taktiğine bir örnek veriyor. Felice'in büyükannesi Hulda Karewski'nin başına gelenler de buna benzer olmalı: Birleşik Devletler'de hekim olarak çalışan Yahudi bir göçmen, Viyana'da yaşayan 70 yaşındaki annesini 1939 yılından beri yanına almaya çalışır. Vizesini bir buçuk yıl bekledikten sonra nihayet Mart 1940'ta sırası gelir; ancak pasaportu o tarihte Alman makamlarının elindedir. Pasaportunu geri aldığında Amerikan Konsolosluğu kendisine, yeni kota numaralarının ancak yeni bütçe yılında, yani temmuzdan itibaren dağıtılacağını bildirir.

Ağustosta yaşlı kadına her şeyin yolunda olduğu ve son olarak, ayın sonu için öngörülen bir sağlık muayenesinin gerekli olduğu tebliğ edilir. Kadının vize başvurusu, kefiller tarafından sunulan belgelerin eksik ve sağlık durumunun da pek iyi olmadığı gerekçesiyle eylül ayında reddedilir. Oğlu şok olur. Sonunda Amerika'da bazı dostların yardımıyla belgelerin tekrar kontrol edilmesi sağlanır ve bunlar 1941 Mart'ında kabul edilir. Üstelik kadının sağlık durumundan söz bile edilmez. Kadın vizesini alır ve oğlunun peşinden

ABD'ye gider. Bu, Hulda Karewski'ye fazla görülen pozitif bir dönüm noktası.

15 Ağustos 1941'de Walter Amca Berlin'deki Amerikan Konsolosu'na Chicago'dan 1940 yılına ait vergi beyanının noter tasdikli bir fotokopisini gönderiyor ve yeğeninin almak için başvurduğu vizenin kendisine ne zaman verileceğinin yanıtını ivedilikle beklediğini belirtiyor. Walter Karewski'nin çocukları yok ve en büyük arzusu, iki yeğenini yanına, Amerika'ya almaktır. Walter Amca Amerika'da tıp diploması sınavını tekrar etmek zorunda kaldı ve böylesine kısa bir sürede bir jinekolog olarak kabul görmüş olmakla gurur duyuyor. 17 Ocakta Felice'e şöyle bir telgraf gönderir: DOLLARS 1000 BOND WIRELESS AT CONSULATE GO OVER IMMEDIATELY HOW ARE TRANSPORTATION TO AMERICA WHO PAYS TICKET = WALTER.

11 Şubat'ta American Express, Berlin'deki Amerikan Baş Konsolosluğu'na, 10 Haziran'da Bilbao'dan New York'a hareket edecek olan, Compania Transatlantica Espanola'ya ait Marques de Comillas adlı gemi ile ilgili bir rezervasyon teyidi sunuyor. 19 Şubat'ta Felice, vergi borcu olmadığına dair, göç edecek kişilerin alması zorunlu belgeler için Berlin-Wilmersdorf'un ilçe Belediye Başkanı'na ve Charlottenburg-West'teki Maliye Müdürlüğü'ne birer dilekçe sunuyor. Bu belgeler kendisine 22 Şubat'ta ve "iptaline kadar geçerlidir!" ibareleriyle verilir. 20 Şubat'ta Felice'in velayetini alan von Fragstein und Neimsdorf "velayetini aldığım bayana göçü için verilen pasaportun direkt olarak tarafıma verilmesini" kabul ediyor. 26 Şubat'ta Felice'in pasaportu bir yıllığına

uzatılıyor. Amerikan Elçiliği Felice'i 28 Şubat'ta saat 10.00 ila 12.00 arasında vizesini teslim almak üzere (numarası hâlâ 43015-c) konsolosluk şubesine çağırıyor. "Göçmen vizenizi almadan önce birtakım ön hazırlıklar yapmamanız, örneğin oturduğunuz daireyi tahliye etmemeniz, çıkarınızadır."

Felice, 17 Temmuz 1941 tarihine kadar geçerli olan 23.989 numaralı Quota Immigation Vizesi'ni alıyor. On parmağına ait siyah izler vizesine ekleniyor. Ekte ayrıca şu evraklar bulunuyor: Velayetini alan kişinin onayı, sabıka kaydı ve Berlin-Halensee'de ikamet eden mümesil Harry Israel Hammerschlag ile Berlin-Charlottenburg'ta ikamet eden fotoğrafçı Fritz Israel Hirschfeld tarafından imzalanan noter tasdikli iki adet iyi hal kâğıdı. Irk hanesine "Hebrew" yazılan Felice'in boyu 5 kadem 3 inç ve kilosu 113 libre. Gemiye bineceği liman, Bilbao. American Express 26 Şubat tarihinde, New York'taki şubesinin Felice'in yolculuğu için 300 doları hazır tuttuğunu teyit ediyor.

Temmuz'dan itibaren ilk Yahudiler "Altreich"ten* Lodz, Kowno, Minsk ve Riga ile Lublin yöresine sürgün ediliyor. 1 Temmuz'da Berlin'deki İspanyol Konsolosluğu Felice'e, Navemar adlı gemiyle 15 Temmuz 1941 tarihinde New York'a devam edecek olan yolculuğu için 26 Şubat 1942 tarihine kadar geçerli olan bir transit vizesi veriyor. Felice 12 Temmuz'da Amerikan Konsolosluğu'na "usule uygun şekilde",

---

* Rayh'ın savaştan önceki eski sınırları içerisinde kalan topraklar. Ç.n.

ABD'ye giriş vizemin bu ayın on sekizine kadar geçerli olduğunu, vizemi şimdiye kadar değerlendirebilecek fırsatımın olmadığını bildiriyor ve ekliyor:

Aldığım vize, tarafıma, Amerikan Express aracılığıyla rezarvasyonu yapılan "Marques de Comillas" adlı gemi için verildi. Bu gemi demir almadığından yeni bir rezervasyon yaptırdım ve o tarihten sonra American Express'e dört adet rezervasyon talimatı daha verdim. Ancak bunlar da Portekiz sınırının geçici olarak kapanması ve gemi seferlerinin iptal edilmesi nedeniyle gerçekleşemedi.

Son olarak da "Namevar" adlı gemi için rezervasyon yaptırdım, ancak onun da hareket tarihi ertelendi ve bugüne dek ne zaman demir alacağı bilinmemektedir. Dolayısıyla vizemi geçerlilik süresi içerisinde kullanamıyorum.

Vizemi uzattırma ihtimalimin olup olmadığını tarafıma bildirirseniz sizlere müteşekkir kalacağım.

Felice'in yazısına kısa sürede yanıt veriliyor: "Yaptığınız müracaatla ilgili olarak, tarafınıza, vize işlemlerinin belirsiz bir tarihe kadar durdurulduğunu bildiririz."

Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler sona eriyor. 10 Temmuz'da Alman konsoloslukları kapatılıyor. Üç gün sonra yanıtı geliyor: Almanya, tüm Amerikalı konsolosluk görevlilerin, Avrupa'da Naziler tarafından kontrol edilen alanlardan tahliye edilmesini istiyor. Binlerce mültecinin umutları yok oluyor. Temmuz 1940 ile Temmuz 1941 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden

13.000 Almanın sadece dört bini Almanya'dan geliyor. Böylece geçen bütçe yılıyla karşılaştırıldığında göçmen kotası yüzde 81 oranında düştü.

Felice için 21 Ağustos'ta küçük bir umut beliriyor. Almanya Yahudiler Birliği'nin "Göç Şubesi", Felice'in 26 Ağustos tarihi için öngörülen, yetkili makamlar tarafından onaylanan ve Berlin'den Barselona'ya giden "22. Yahudi Göçmenleri Özel Nakliyatı"na katılacağını bildiriyor: "Lütfen kendinize Neuburg/Mosel sınır kapısı için gerekli olan çıkış onay damgasını edininiz." Ancak hemen ertesi gün iptal haberi geliyor: "Yapmayı planladığınız yolculuğun, 18 ila 46 yaş arasındaki kadınlar ve erkeklerin yurtdışına çıkışı yasak olduğundan, gerçekleşemeyeceğini üzülerek bildiririz. Şubemize gelip bu konuyla ilgili olarak görüşmenizi tavsiye ederiz."

Felice o sıralarda muhtemelen Berlin'de değildi bile, zira 24 Ağustos tarihinde arkadaşlarından biri olan Hans-Werner Mühsam, Forst adresine bir mektup yazar:

> Sevgili Lice, Fice
>
> Tam, akıp giden bir derenin veya bir delikanlının etkisinde kalarak beni unuttuğunu üzülerek düşünecektim ki, bugün, tıpkı kovuluşumu işleme koymak için arşınladığım tüm konsolosluklardaki deus ex machina* misali senin sevimli kartını aldım. Senin karşında oldukça büyük bir bireyci olduğumu söyleyebilirim ancak, seninle oynaşmayı, ki bu alışkanlık bana herhalde eski Kay-

---

* Hiç beklenmedik bir anda insanın imdadına yetişen yardımcı. Ç.n.

ser'imizden miras kaldı, ve yatmayı çok isterdim, hatta yabanmersini toplamaktan ve biraz sert içkiler içmekten bahsetmeyelim hiç. Benim için küçücük bir yerin yok mu, bu yerin senin bakir göğsünde olması tehlikesine rağmen? Savaşta insan her şeye katlanmalı ve ben medeniyetten uzak bir yerde bile seninle happy olabilir ve Frontanepromenade'nin* azizliklerini unutabilirim. Hele hele (bir ihbar sonucu) saatlerce sorgulandığımı ve evimin arandığını, göç etme girişimlerimin Orta Amerika ülkelerinin konsoloslukların kapanması sonucunda suya düştüğünü ve (karşılıksız da olsa) Rosenstrasse'nin** benimle ilgilendiğini ve midemin fazla karne-meyvesi yemekten haşat olduğunu hesaba katmazsak kendimi harika ve hatta savaşın dördüncü yılı olan 1943'ten çok daha iyi hissediyorum.

Ilse Ploog tarafından, fotoğrafçılık dersi aldığı için arkadaş çevresinde "Stift"*** diye çağırılan Felice'e üzerinde tarih belirtilmeyen bir mektup yazılıyor. Muhtemelen bu mektup, Felice'in, Forst'ta kalmaya devam etmenin mi, yoksa dönmenin mi tavsiye edilebileceği sorusuna bir yanıt:

Stift,

Eğer seni yanlış tanımıyorsam benden gerçekte istediğin, senin zaten vermiş olduğun bir kararı teyit etmem.

---

* Yahudi İş ve İşçi Bulma Kurumu. Y.n.

** Polis. Ç.n.

*** Argoda çırak anlamında. Ç.n.

Benden şunu duymak istiyorsun: Orada kal, ineklerden yeni sağılmış süt içmeye devam et, medeniyetten uzak kahkahalar at ve yazım kurallarını düşünmeden uyu. Öyle değil mi yani? Küçük bir sırt desteğinden fazlasına ihtiyacın yok. Üvey annen tarafından olan büyükannenin ve büyükbabanın kapısına gelmediklerini ve yakın bir zamana dek de gelmeyeceklerini bilsem, sana bu iyiliği yapardım. Ancak tanrı bana ne yazık ki peygambervari yetenekler bahşetmedi ve ben sana ancak şunu söyleyebilirim ki, belirli bir risk elbette var. Tahminime göre ikametgâh kaydını zaten sildirmiştin - o zaman risk çok düşük ve belki de yok gibi. (O zaman bir uzatmada bulunmanı hiç düşünmeden onaylardım.) Ama eğer durum öyle değilse ve eğer büyükannenin ve büyükbabanın kapılarına gelirlerse, ki gelişleri kesin olmamakla beraber mümkün ama henüz muhtemel değildir, durum senin ve bakımını üstlenen ebeveynlerin için hiç de iyi olmayabilir. Dolayısıyla senin soruna ancak belirsiz bir yanıt verebilirim: Hım, Eee, bilmem ki, acaba? (...)

Bana yönelttiği sorunun etrafında yeterince dolandıktan sonra, şimdi mektubunun ikinci bölümüne geleceğim. Bunun için bana öncelikle bazı açıklamalarda bulunmalısın. Kendin hakkında düşünmeye pek önem atfetmediğin de ne demek??? Ayrıca, geçen yıl sahip olduğun düşüncelerin benzerlerine bu yıl da sahip olduğun ne anlama geliyor? Berlin'de seni bekleyen sevimsiz şey nedir? Bunların hepsinin birbirleriyle bağlantıları var mı? Seni düşündüren ve beynini "bir sis perdesine sokan" nedir? Ba-

na öyle geliyor ki, sen oldukça karanlık bir usluba takıldın kaldın. Yüreğini veya başka bir yerini daraltan bir şeyin olduğunda benimle konuşabileceğini, bana açılabileceğini biliyorsun. Dah buradayken bile, benimle bir şeyler hakkında konuşmak istediğin izlenimine sahip oldum - belki de yanılıyorum. İstiyorsan eğer, anlat bana. Ne de olsa insanın ya bilge olduğu, ya da olamadığı olgun bir yaştayım - göğüsümün nasıl kabardığını fark ediyorsun umarım. Denemeyi göze alıyorum.

Mart 1941'de, 14 yaşın üstündeki 21.000 Berlinli Yahudi çalışma mükellefiyetine tabi tutuluyor. Almanların 21 Haziran'da Sovyetler Birliği'ne saldırılarından beri Yahudilere sabun için ek fişler dağıtılmıyor ve "kaymağı alınmış taze süt" karneye bağlanıyor. Berlinliler bu süte "kaymağı alınmış ari süt" diyor, çünkü "ari olmayanlar" bu lezzetten yoksun bırakılıyor.

Temmuzda NSDAP* yönetimi "Yahudi sorununun toptan çözümü" için öngörülen "pratik, maddi ve örgütsel" önkoşulları yaratmaya karar veriyor. Rayh'ın resmi gazetesinde, 6 yaşın üstündeki tüm Yahudilerin 17 Eylül tarihinden itibaren "sarı Yahudi yıldızını" taşımaları gerektiğine ilişkin yasal düzenleme yayımlanıyor.

Gerd Ehrlich:

Daha sonra üvey babam olan adamın bize bir pazar

---

* Nasyonalsosyalist İşçi Partisi. Ç.n.

sabahı getirdiği bu felaket haberi önce gülümsemeyle karşılandı. Ancak Benno haberi sesli bir şekilde okuduğunda annem derhal "intihar etmek"ten bahsetti ve çok zor yatıştı. Gerçekten de bir sınıf arkadaşım o gün kendini zehirledi, üstelik çaresizliğe sürüklenen tek kişi o değildi. Kısa süre sonra üzücü bir şekilde "pour le Semite" takma adını alan işaretimiz, üstünde "Yahudi" yazan sarı bir Musevi yıldızıydı. Bu "rütbe", görünür bir şekilde sol göğüste taşınmalı ve kıyafetin üzerine sağlam olarak dikilmeliydi.

Yıldızını ancak işe giderken takan arkadaşım Ernst'e karşın ben yıldızı annemin ve babamın sürgününe dek sürekli taşıdım, çünkü ilgili yasayı ihlal eden herkes ailesiyle birlikte derhal "nakil" ile cezalandırılıyordu. Ne var ki, yıldız Nazilere arzuladıkları başarıyı getirmedi. Taşıdığım yıldız yüzünden hiç rahatsız edilmedim, aksine, toplu taşıma araçlarında insanların Yahudilere yer vermeleri ender rastlanan bir durum değildi. Gestapo daha sonra Yahudiler için toplu taşıma araçlarında genel bir oturma yasağı ilan etmek zorunda kaldı. Artık kalabalığa karışıp, kimliğimizi gizlemek çok zorlaşmıştı. Tüm o küçük yasakları ve talimatları artık ancak yüksek risk alarak ihlal edebilirdiniz. Belirtilen saatlerin dışında yabancı bir semtte bulunmak, çarçabuk bir telefon kulübesine girmek ve hatta ari bir arkadaşı ziyaret etmek imkânsızlaşıyordu.

Sokakta Gestapo kurşunkalem uçlarıyla yıldızların kıya-

fete yeterince sağlam dikilip dikilmediğini ve Yahudilerin oturduğu ev ve apartmanların önlerinde bekleyerek, sokağa çıkma yasağına uyulup uyulmadığını kontrol ediyor. Evine beş dakika da olsa geç giren biri derhal tutuklanıyor. Hiçbir yerde yayımlanmamış olan bu yasa başta çok az insan tarafından ciddiye alınır, zira polis karakolları böyle bir uygulamayı yalanlıyor. Ortalıkta dolaşan bu "söylentinin" doğru olup olmadığını sorma cesaretini göstermiş olan bir adam, "doğru olmayan bilgiler yaymak"tan 14 günlük hapis cezasına çarptırılıyor.

13 Eylül'den itibaren Yahudiler toplu taşıma araçlarını ancak iş yerlerine giderken ve dönerken kullanabiliyor. Nisan 1942'de toplu taşıma araçlarına binmekten tamamen men ediliyorlar.

Yıldız uygulamasının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Inge Wolf, Luise Selbach'ın evinde kalmaya başlıyor. Inge, Luise'nin kızı olan ve Inge'yle birlikte çalıştığı Berlin-Mitte'deki Collignon kitabevinde sekreter olarak görev yapan Renate'nin arkadaşı. Kapı çalıyor ve Felice içeri alınıyor. Felice, kısa bir konuşmadan sonra paltosunun yakasını dikleştirir ve Inge'ye, küçük, kendinden emin olmayan bir gülüşle sarı yıldızını gösterir.

"Güzel, değil mi?"

"Nerelerde sürttün bu gece?" diye soruyor Inge, kız arkadaşı Elenai'ye.

Elenai yüksek sesli bir kahkaha atıyor. "Ya sen? Burnunun ucu garip bir şekilde kızarmış. İtiraf et! Yine yeni bir ha-

tun buldun."

Inge özür diler gibi başını omuzlarının arasına çekiyor ve gözlerini kocaman açıyor. "İtiraf ediyorum."

Felice, Inge ve onun ebeveynlerinin Berlin-Schöneberg'de bulunan Klummer Strasse'deki evlerinde giderek daha çok gece geçirmeye başlıyor.

Felice evine yakın yerlerde bulunmuyorsa, ya yakasını yıldız görünmeyecek şekilde indiriyor, ya da önüne bir dosya tutuyor. Her ikisi de elbette yasak. Damgalı biri olarak sokaktaki insanların meraklı bakışlarına maruz kalma duygusu, sarı lekeyi gururla taşımayı kararlaştırdıysa da, Felice'i güvensizliğe itiyor. Bazı insanlar ona sokakta gözlerini dikmiş bir şekilde bakıyor, belki hayatlarında ilk defa bilinçli olarak bir Yahudiye bakıyorlar. Ancak gözlerini utanarak başka yere çeviren insanlar çoğunlukta.

Felice, Neukölln'deki Yahudi İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından ekim ayı başında C. Sommerfeld & Co. işletmesinin şişe kapağı fabrikasında tel işçisi olarak görevlendirilir. Görevi, şişelerin porselen kapak başlıklarına kalın bir tel bağlamak; fiziki iş yapmaya alışık olmayan biri için oldukça yorucu bir çaba. Ancak Inge onun şikâyet ettiğini hiç duymadı. Bu tür sevimsiz zahmetler, hayatı sürekli tehlike altında bulunanlar için birer tefferruattan ibaret oluyor. Felice'in iş ile ilgili tuttuğu kayıtlar 9 Ekim 1941 tarihinde başlıyor ve tam tamına bir yıl sonra son buluyor. Her hafta bir kurşunkalemle çalıştığı saatleri not ediyor ve bunları 46,50 RM'lik saat ücretiyle çarpıyor. Gelir vergisi, sigorta ve diğer kesintilerden sonra 48 saatlik bir iş haftası sonunda Felice'in eline kalan

para 16,13 RM. 10 Kasım'da şirket Felice'e şöyle bir teyit yazısı verir:

> Gıda alışverişiyle ilgili olarak, işletmemizde işçi olarak çalışan ve Kürfürstendamm 102, Berlin-Halensee'de ikamet eden 9.3.1922 Berlin doğumlu Felice Sara Schragenheim'in bizde 07.00-16.00 saatleri arasında çalıştığını ve ari olmayanlara tanınan alışveriş saatleri içersinde bu olanaktan yararlanamadığını teyit ederiz.
>
> Tarafımızca yapılan tahkikat sonucunda, yukarıda adı geçen işçimizin, oturduğu evde onun yerine alışveriş yapabilecek herhangi bir tanıdığının olmadığı tespit edilmiştir.
>
> Adı geçen şahıs için tespit edilen alışveriş saati 17.00-18.00 arasındadır. İşbu teyit yazısı, başka koşulların yürürlüğe girmesi veya adı geçenin işletmemizden ayrılması durumunda derhal düzenleyen merciimize iade edilecektir.

Eylül 1941'in sonunda Gestapo, Yahudi cemiyetinden, "Reichskristallnacht" sırasındaki yangınları sadece kurum izleriyle atlatan Levetzowstrasse'deki sinagogu, "ari vatandaşlara iskân yaratmak bakımından Berlinli Yahudilerin nakilleri yaklaştığından", bin kişi barındırabilen geçici bir toplama kampı olarak düzenlemesini istiyor. Gestapo, Yahudi Cemiyeti'nin işbirliği göstermesini istiyor, aksi taktirde tahliye işleminin SA ve SS* kıtaları tarafından yürütüleceğini

* Nazi hücum kıtaları. Ç.n.

ve "o zaman işlerin nasıl ele alındığının da herkezce malum" olduğunu bildiriyor. Berlin'de halen 73.000 Yahudi yaşıyor. Bu sayı, "Altreich"da yaşayan tüm Yahudilerin yüzde kırkı.

Binin üzerinde Berlinli Yahudinin naklini kapsayan ilk tren, 18 Ekim tarihinde Grunewald yük istasyonundan Lodz'a* doğru hareket ediyor.

Başlangıçta bu sürgün belirli bir düzen içersinde yürütülen bir göç olduğu izlenimini veriyor. Nakil tarihinden yaklaşık iki hafta önce ilgili kişilerin ellerine "Listeler" geçiyor: "Göç"ün hangi tarihte gerçekleşeceği ilgili bir yazıyla bildiriliyor. Belirli bir tarihte geçici toplama kampında hazır bulunma emrine hangi eşyaların götürülebileceğini belirten bir liste ve terk edilecek olan evin nasıl bir durumda teslim edilmesi gerektiğini bildiren bir talimatname ekleniyor. Evde bırakılacak eşyaların da eksiksiz olarak bir listeye kaydedilmesi gerekiyor. Geçici toplama kamplarında insanlar, bazen günlerce bin kişilik bir kafilenin oluşmasını beklemek durumunda kalıyor. Bu kamplarda battaniyeler, içi saman dolu çuvallar ve birkaç da şilte bulunuyor; Yahudi Cemiyeti'nin görevlileri ise çorba ve ekmek dağıtıyor. Kamyonlar konvoy halinde Grunewald istasyonuna hareket ettiklerinde onları başlangıçta eski yolcu vagonlarından, ama daha sonraları kalorifersiz yük ve sığır vagonlarından oluşan trenler bekliyor. Trenin kalkması çoğu zaman saatler sürüyor. Nakledilen insanların nüfus kütüklerine "bilinmeyen bir yere taşındı" diye yazılıyor.

---

* Polonya'da bir kent. Ç.n.

Gerd Ehrlich:

Ekim başında iadeli taahhütlü bir mektup aldık: "Dairenizin tahliye edilmesi kararlaştırıldı. Lütfen Yahudi Cemiyeti'nin 26 numaralı odasına derhal başvurunuz." Benzer bir yazı bizimle beraber dairede kiracı olarak oturan ve benimle birlikte bir süre tutuklu kalan birine de gelmişti. Annem ağır bir mide ameliyatı dolayısıyla hastanede olduğundan, ertesi sabah derhal Oranienburger Strasse'ye gittim. Orada elime birçok sayfalık bir anket formu tutuşturuldu. Evde bulunan her, ama her parça eşyanın bildirimi yapılacaktı ve muhtemelen göç için gerekli olan sorular cevaplandırılacaktı. Benimle ilgilenen bayana, annemin hastalığı dolayısıyla böylesine önemli bir evrakı dolduramayacak durumda olduğumu söyleyerek, avukatımız Benno W.'ye haber verilmesini istedim. Benno cemiyet başkanlık üyesi olarak bulunduğum binada çalışmaktaydı. Beni ona götürdüler. O kâğıt parçasının bize de gönderilmiş olmasından dolayı şok olmuştu ve kimselere söylememem kaydıyla bana bunun Gestapo tarafından yürürlüğe sokulan ve muhtemelen derhal doğuya doğru bir nakille sonuçlanacak olan bir uygulama olduğunu söyledi. Dosyamızla ilgilenen bayanla konuştu ve bizim durumumuzun muhtemelen ümitsiz olduğunu, zira Burgstrasse'den gelen bir listede adımın yanında "asosyal" yazdığını, bununsa "politik olarak kuşkulu" anlamına geldiğini öğrendi. Korkuyla geçen ve benim sırayla bir annemin hastalığını bahane ettiğim, bir müstakbel babamızın cemiyetteki yüksek pozisyonuna sığındığım birkaç

günden sonra yazılıp tamamlanmış olan nakil listelerinden adımızı sildirmeyi başardık. Kiracımız Bay Schwalbe ailesiyle birlikte bir akşam iki görevli tarafından alınıp geçici toplama kampına dönüştürülmüş olan Levetzowstrasse'deki sinagoga götürüldü. Oradan o talihsiz insanlar, biner kişilik kafileler halinde Lodz'a nakllediliyor ve bir daha haber alınamıyordu. Altı hafta sonra, içinde şahsi eşyaların bulunduğu ve üzerinde sahiplerinin öldükleri bildirilen paketler geliyordu. Bu seferlik kurtulmuştum, ama Ekim 1941'den beri her Yahudi ailesi sürekli "ev tahliye ihbarnamesi" almaktan korkarak yaşadı.

18 Ekim'deki ilk nakilden sonra belirli bir süreyle haftada bir kez bir tren doğuda belirsiz bir yere doğru hareket ediyor. Felice'in arkadaş olduğu Zivier çifti Trabaner Strasse'de, doğrudan Grunewald istasyonuna bakan muhteşem bir evin en son katında oturuyordu.

Dörthe Zivier:

Sanırım öğleden önce saat 11.00 veya 12.00 idi. İstasyonun yakınındaki bir dükkânda alışveriş yapmış eve yürüyordum. Karşı yönden kadınlar ve çocuklardan oluşan bir kafile geliyordu. Bu çok üzücü bir olaydı. Erdener Strasse'de kamyonlardan indirilmiş, sekizer veya onar kişilik sıralarla cadde boyunca yürüyorlardı. Kadınlar çocuklarını ellerinden tutuyordu. Burada bulunan Grunwald istasyonuna getirildiler ve trenlere dolduruldular. İlk defa böyle bir olaya şahit oluyordum. Aslında onları

kamyonlarla hep istasyonun önüne kadar getiriyorlardı. Kafile çok uzundu. Sokakta bu olaya şahit olan insanlar utandı diyebilirim. Ama yapabileceğimiz bir şey yoktu, neticede yanlarında silahlı adamlar vardı. Yine de bir kadının yanına kadar gittim ve elini tuttum. Etrafı kolladığınız ve yakında asker bulunmadığı zaman bunu yapabiliyordunuz. Ardından hızla dairemize çıkıp pencerden bakım ve askerlerin onları yük vagonlarına nasıl iteledığini gördüm. Çok hızlı girmeleri gerekiyordu. Nöbetçilerin nasıl deli gibi bağırdığını duydum. Hiç hoş değildi.

Umutsuz bir çaba da olsa pek çok Yahudi işverenlerin yardımlarıyla adlarını listelerden sildirmeyi deniyor. Ne var ki "reklamasyonlar" ancak 1942 Ocak'ının sonlarına doğru başladı. Birçok şirket, Yahudi elemanlarının askeri-ekonomik açıdan çok önemli bir işletmede çalıştığını ve bu nedenle şimdilik "göçe" tabi tutulmamaları gerektiğini çalışanlarına yazılı olarak teyit ediyor. Ancak Gestapo'yu bununla etkilemek her zaman mümkün olmadığından birçok insan, işletme şefleri yeterli ilişkilerini kullanarak ucuz iş güçlerini geri almayı başarmadan önce geçici toplama kamplarında korku dolu saatler yaşıyor.

Felice de çalıştığı C. Sommerfeld & Co. işletmesinden böyle bir yazılı teyit alıyor:

İşbu vesileyle, Claudiusstrasse 14, NW 87 Berlin adresinde ikamet eden Bayan Felice Sara Schragenheim'in tel işçisi olarak işletmemizde çalıştığını teyit ederiz.

Üretimimiz olan "şişe kapakları", Rayh Savunma Kurulu Başkanı'nın, üretim programlarının aciliyeti ile ilgili olarak 21.10.1940 tarihinde almış olduğu kararın ilgili F 5 fıkrası uyarınca savaş açısından önem arzeden ürün olarak kabul görmektedir. Buna dayanarak, ilgili ürünün üretiminde ihtiyaç duyulan işçilerin çalıştıkları işletmelerden alınması mümkün olduğunca gerçekleşmemelidir.

Genel ordu ihtiyacını karşılamak ve Yunanistan'daki birliklere yapılacak bir ihracatın yanı sıra bu sıralarda ayrıca Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan (KKK) ilave bir sipariş aldık.

Yukarıda adı geçen ihtisaslaşmış elemanımız şişe kapaklarının üretiminde doğrudan çalışmaktadır.

R.Preiß

25.8.1942 tarihinde Fontanepromenade 15, SW 29 Berlin adresinde bulunan Berlin İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Yahudiler Şubesi'yle yapılan görüşmeler sonucunda yukarıda belirtilen nedenler kabul edilmiştir ve işletmemizde çalışan Yahudi elemanları şimdilik tahliye işleminin dışında bırakmaktadır.

R. Preiß

21 Aralık 1941 tarihinden itibaren Yahudilerin umumi telefon kulübelerini kullanması, 17 Şubat 1942'den itibaren gazete ve dergi satın alması ve 22 Nisan'dan itibaren de "ari" berber salonlarına gitmesi yasak.

Gerd Ehrlich:

Arkadaş çevremizde büyük gedikler açan sürgünler devam ederken, Naziler bizlere küçük iğne vuruşlarıyla hayatı zehir etmesini biliyorlardı. Berbere gitme yasağı, et ve pasta fişlerinden men edilişimiz vs. vs. Bir sürü nahoş kural da cabası. Ancak en etkin önlem, Mayıs 1942'de yürürlüğe giren ve bizleri toplu taşıma araçlarına binmekten men eden yasaktı. Ancak özel bir sarı karta sahip olanlar binebiliyordu. Bu kart, silah fabrikalarında çalışan ve eviyle iş yerleri arasında en az yedi kilometre, diğer deyişle en az bir buçuk saat yürüyüş mesafesi bulunanlar alabiliyordu. Ama bu kartı özel amaçlarla kullanarak suistimal eden ve bunu yaparken yakalanan zavallının vay haline! Biletleri alırkan kondüktöre o sarı kartı ibraz etmek zorundaydınız ve sizi kartı özel amaçla kullanırken yakalasa, ölüm anlamına gelen sürgün cezasına çarptırılırdınız. Boş olduğum pazar günlerinde bir arkadaşı veya bir bayanı ziyaret etmek için saatlerce yol yürürdüm.

Tüm bu koşullar altında genç insanların bile yaşamdan kopması fevkalade anlaşılır bir durumdur. İntiharlar ürkütücü derecede artmıştı. Kimse eve dönerken sevdiği insanların hâlâ orada olduğundan emin olamıyordu. Ağır koşullar altında çalışan erkeklerin veya 10-12 saatini bir makinenin başında durarak geçiren bayanların yiyebilecekleri yemek çeşitleri ancak patates ve lahanadan ibaretti. Diğer her türlü sebze veya et ya da yumurta ancak arkadaşlar aracılığıyla veya karaborsadan edinilebiliyor-

du. Hayata bağlı, enerjik biri olan ben bile bu acıların son bulduğu bir çözümü aklıma getiriyordum. Daha sonraları kendime: neden bu kadar uzun süreyle pasif kalıp, binlerce insanın her hafta sığır vagonlarına doldurulup, bilinmeyen yerlere sürülüşünü ve en ağır çalışma koşulları altında bile hayatımızın küçük yasaklar ve zorluklarla zehir edilişini sadece seyrettiğimizi sordum. Sanırım, bizleri açık bir isyandan alıkoyan, o Gestabo zalimlerinin (yavaş bir boğulmadan oluşan ve bizleri hep daha kötüsüne hazırlayan ve böylece her bir geçici uygulamayı sindirebilir kılan) zekice taktiğiydi. Herkes içinde, hayatta kalmayı başaracak olan az sayıdaki Yahudilerden biri olacağı umudunu taşıyarak yaşadı. Ayrıca elimizden kendimizi ifade edecek ve böylece bir çeşit direniş örgütü kurmaya vesile olacak her türlü imkân alınmıştı. Kendi aramızda da, ihbarda bulunarak kendi canını kurtarmayı uman birtakım hainler vardı. Kısacası, bir isyan başlatmayı göze alabilen kimseler yoktu.

Liseden mezun olduktan sonra sınıfımızdaki, biz erkekler haftada bir kere görüşmeye devam etme kararı verdik. Eski Almanca dersi profesörümüz bizlere evinde felsefe dersi verme teklifinde bulundu. İşte bu olay küçük direniş grubumuzun kurulmasına vesile teşkil etti.

Felice, Hammerschlag'lerin, içinde kendisini hiç huzurlu hissetmediği Kürfürstendamm'deki evlerini yaz 1941'in henüz bilinmeyen bir tarihinde terk edip, ortopedi uzmanı olan Dr. Kurt Hirschfeld'in evine taşınıyor. Moabit'deki ev, Som-

merfeld & Co.'ya çok yakın olmak gibi bir avantaj sunuyor. Yahudiler için "hasta bakımı" yapan Hirschfeld, Charlottenburg'ta bir muayenehane işletiyor. Inge, vakti olduğunda, onunla Claudiusstrasse'ye yürümek için fabrikanın girişinde Felice'i bekliyor. Yılın sonuna doğru Felice, Prager Strasse'de oturan büyükannesi Hulda Karewski ve onun ağabeyi Julius Philip'in evine taşınıyor. Gerektiğinde ise hâlâ Selbach'ların Friedenauer'deki evlerinde kendisini bekleyen bir oda var. Felice'den günümüze kalan eşyaların arasında 3 Ocak 1942 tarihinde Edith Blumenthal adında bir bayana Lodz'daki (Litzmannstadt'daki) getoya yazdığı kartpostal var:

> Sevgili Edith,
>
> Uzun süre adresinizi öğrenmeye çalıştım ve şimdi bulduğum ve nasıl olduğunuzu bildiğim için çok sevinçliyim. Bu mektupla birlikte size RM 15,- gönderiyorum ve bunu olabildiğince sık bir şekilde tekrar etmek istiyorum. Lütfen bana parayı doğrudan size mi, yoksa kullanımınıza sunulmak üzere Litzmannstadt'daki Stadtsparkasse'ye* mi göndermemi istediğinizi yazınız.
>
> Ben şimdilik gayet iyiyim. Hoş bir işim ve sevimli iş arkadaşlarım var.
>
> Bu arada ben taşındım, artık büyükannemin evinde oturuyorum, ama bundan sonra da H.'larda yemek yiyeceğim için mektupları rahatlıkla oraya gönderebilirsiniz.

---

* Bir banka. Ç.n.

Felice'in kartpostalı damgalanmış olarak geri geliyor: "Geri gönderim. Belirtilen kişinin oturduğu sokağa şu sıralar posta dağıtılmamaktadır."

Kamuya açık alanlarda yakalarında Musevi yıldızını taşımak zorunda olan Yahudiler, 16 Ocak 1942 tarihine kadar tüm kürklerini ve yün eşyalarını teslim etmek zorunda. 20 Ocak tarihinde toplanan Wannsee Konferansı'nda alınan "Nihai Çözüm" kararı gereğince Yahudilerin Rayh dışına tüm göçleri durduruluyor. Felice, İngiltere'de bir çocuk hastanesinde hemşire olarak çalışan Irene'nin 24 Ocak tarihindeki yaşgünü dolayısıyla ona Alman Kızılhaç Örgütü'nün yurtdışı servisi aracılığıyla birkaç kelimelik bir haber iletiyor:

Canım benim,

Her zaman, ama özellikle de bugün seni düşünüyorum ve Azize Meryem'in bize de gülümsemesini diliyorum!

Binlerce öpücük

Senin PUTZ

Formun arka tarafına yazılan cevabın tarihi 4 Nisan 1942:

Sevgili Putz'um,

Yeni işim çok iyi. Mulle sizden haber alamıyor. Seni ve büyükanneyi çok merak ediyorum.

Binlerce öpücük

Senin sevgili küçük kızın.

Mart'ta Royal Air Force* Alman kentlerini bombalamaya başlıyor.

Ağır gümbürtülerle
soğuk bir nefes getirme tehdidindeyse karanlık bir gölge,
tıpkı ölüm gibi,

mekânlarda esir,
anlamsızdır kelimeler.
Gölge geçip gittiğinde
ürpererek "neredeyse" deriz sadece

bir efsane gibi vefakâr,
hayatın aydınlığını hissederiz -
sadece kalptir, hâlâ hızlı ve sert çarpan,
ve titrer eller biraz daha.

(19 Mart 1942)

Berlin halkı "Yahudilere ait tam donanımlı evlerin hızla boşaltılabileceği" uyarısıyla sakinleştiriliyor. "Göç" edenlerin odaları mühürleniyor, mal varlıklarıysa uygun fiyatlarla açık arttırmaya gidiyor. 15 Nisan'dan itibaren Yahudilerin evlerini Musevi yıldızıyla işaretlemeleri gerekiyor.

Elenai Pollak, 1942 yılının ikinci yarısında, kesin olmayan bir tarihte, Inge'nin arkadaşı Felice'le tanışıyor. İkisi birbirlerini hem merak ediyor, hem de korkuyorlar.

* Kraliyet Hava Kuvvetleri. Ç.n.

Elenai Pollak:

Winterfeldplatz'daki o garip Café'de onu ilk kez gördüğümde aramızda istenmeyen, hüzünlü ve yabanıl bir konuşma geçti. Onu daha uzaktan görmüştüm ve şimdi de yüzünü görüyordum. Güzel gözleri vardı ve büyüleyici, büyük bir ağzı. Adı Felice veya onun gibi bir şeydi. İsmini sormaya cesaret edemiyordum, çünkü bir yerlere gidememe ve ulaşamama gibi bir durumla karşı karşıya olduğumuzdan, isim veya adres sormak bana anlamsız geldi. Yine de benden böyle bir soruyu beklediğini fark ettim. Sohbet çok sıradan bir şekilde başladı. Gazeteyi açmış, Goebbels'in o aptal dayan-halkım-dayan popaganda edebiyatını okuyordu ve ben bu akşam için aklına daha iyi biri gelemedi mi diye içten içe sinir oluyordum. Birden gazeteyi katlayıp, bana Stella'yı tanıyıp tanımadığımı sormasaydı neredeyse gidecektim de. Çok şaşırmıştım. Stella herkesin çok korktuğu o kızıl saçlı hatundu. Gizlenen Yahudileri ihbar ediyordu ve bunun için ömür boyu özgürlük güvencesi almıştı. Aslında Stella sadece gizlenenler arasında tanınıyordu. O anda beni deniyor muydu, yoksa kendisini de bizzat ihbarcı mıydı? anlayamadım. Ama eliyle bana doğru çok yumuşak ve zarif bir hareket yaptı ve aramızdaki şüpheler dağıldı gitti. "Stella'yı tanıyorum", demiştim "ama seni tanımıyorum." Ona siz yerine doğrudan sen deyivermiştim. "Üstelik neyin peşinde olduğunu da bilmiyorum. Ama eğer sen de aynı durumdaysan 'kardeşim, bilmelisin ki korkmamayı ve insanların üzerine gitmeyi öğrendim artık. İstersen eğer,

bana güvenebilirsin." Ve bana güvendi. Yan yana oturduğumuz sürece birbirimizi ayıran bir şey yoktu. Benim yaşadıklarımı o da yaşamış ve yaşıyordu. Bir süre sonra ağzından çıkan kelimeleri değil, sadece sesini işitmeye başladım. Çok uyumlu, derinden gelen, armonik bir ses. Bu ses beni gerçeklerden alıp götürdü ve bir ara, evet bu çok garip, bir ara beni Altvorden'e, Andreas ve Ursula'nın yanına götürdü. Orada çocuklarıyla birlikte oturuyor ve usul usul İncil'den bölümler okuyorlardı. O kadar usulca ki, savaşın çoktan bittiğini sanabilirdiniz. Birden uyandım ve Felice'in sesinin artık iyi gelmediğini fark ettim. Daha doğrusu hiç gelmiyordu. Felice susmuştu. Hikâyesini biliyor olmam çok anlaşılabilir bir durumdu. O tarihlerde hepimizin başından geçenlerdi bunlar. Ama onun suskunluğunun başka bir nedeni vardı. Söyleyeceklerimi bilmek, duymak istemiyordu, hikâyesinin sonu da değildi bu, daha çok şunu sorar gibiydi: "Peki öyleyse insanlar birbirlerine niye her şeylerini anlatmazlar?" Bu da hayati tehlike arzedebilen bir riskti tabii. Belki de artık hikâyemizden sıkılmıştı. Bana artık dokunmuyordu da. Bu tıpkı ölüm gibi. Öleceğinizi bildiğinizde bu size yaşam kadar normal geliyor. Teselli mi, yoksa eğlence mi arıyordu anlayamadım. Ama canım bunu sormak da istemiyordu doğrusu. Onunla Hohenstaufenstrasse boyunca biraz yürümeyi tercih ediyordum. Yürürken bazen aklıma yeni şeyler gelir, unuttuklarımı hatırlarım. Başıyla onayladı, bizde hesabı verdik ve kalktık. Önce hedefsiz bir şekilde ve susarak yürümeye başladık. Sonra birden yağmur baş-

ladı ve bu da hayal gücümü harekete geçirdi. Kendimi birden çok hafif ve rahatlamış hissetim ve etrafta olup bitenleri unutmaya hazırdım. Ama bir şey daha vardı: Onu belki bir daha göremeyeceğimi ve bugünün tıpkı başladığı gibi biteceğini biliyordum, yani farkında olunmadan yaşanan, mutlaka hatırlamayı istemeyeceğiniz şekilde.*

Elenai, Nürnberg Kanunları'na göre katışıksız Yahudi: İki büyükanne ve iki büyükbabadan toplam üçü Yahudi. "Yarım Yahudi" olan annesi ikinci evliliğinde soyadını taşıdığı "ari" bir adamla evlendiği için, Elenai sarı Musevi yıldızı takmak zorunda değil. Devlet lisesinden atıldığı için, daha sonra devam ettiği özel bir Yahudi okulunda lise diplomasını almak istiyor. Winterfeldplatz'daki kafe randevusu Felice ve Elenai arasında başlayan derin, erotik çekim gücüyle kardeşvari bir samimiyet arasında gidip gelen bir arkadaşlığın başlangıcını oluşturuyor. Elenai'yle Inge bir şeyleri orgaize etmek için durmadan yollara düşüyor. Inge'nin tanıştığı her insan derhal yoklanmaya başlanıyor: Felice'in ve benzer durumda olan insanların hayatta kalmasını kolaylaştırabilecek biri mi acaba? Birkaç gecelik konaklama, gıda fişleri, ilaç, kimlik ve kaçış pespektifleri? Ve Inge her zaman onun ilgi ve bakımına muhtaç insanlarla tanışıyor. Elenai Felice'in organizasyon yapma konusundaki yeteneğine ve sarsılmaz hayatta kalma isteğine hayran. Çekiciliğini kullanarak, yapabildiği her yerde insanları söğüşlüyor; ama aynı zamanda hedef-

* 50'li yılların sonlarında kaleme alındı. Ç.n.

siz bir gezgin, çok yalnız ve içine kapanık bir kişi izlenimini veriyor.

İlkbaharda Mutti'yle takışıyor. Kızgın bir Felice'in Olga'ya 20 Mart 1942'de yazdığı uzun bir mektuptan, Fritz Sternberg'in sürüldüğü anlaşılıyor: "Fritz'den iki havale teyidi aldık. Demek ki yaşıyor. Her ne kadar, hangi koşullar altında yaşadığını bilemesek de." Mektuptan ayrıca, Luise Selbach'ın Yahudi kimliğini çaresizce gizlemeye çalıştığı anlaşılıyor:

> Geçen pazartesi babamın yedinci ölüm yıldönümüydü ve işyeriyle aram iyi olduğundan, her zamanki gibi hoşlanmayarak, mezarlığa gittim. H.'lar benden bakımı için para ödedikleri taze bir mezara daha bakmamı rica ettiler. Kendi ziyaretimi bitirdikten sonra diğer mezara gittim ve elbette hiçbir şey yapılmamış olduğunu görerek çıkışa yöneldim. Bu sırada tesadüfen senin büyükannene ait mezarı gördüm, çok unutulmuş, bakımsız bir görünümü vardı. Bunu değiştirebiliriz diye düşündüm. Reante'ye bir ara öylesine bundan bahsettim, bunda bir sakınca görmedim. - Ertesi gün Mutti telefonun diğer ucunda öfkeliydi. Vicdanım rahattı. Tanrı biliyor ya, bu da çok ender bir durumdur. Akşam odamda tam yatağımı yapmıştım ki tekrar aklıma geldi bu. Mutti gece on ikiye kadar kapının eşiğinde durdu ve bana onun işlerine burnumu soktuğumu söyledi. Bilmediğim ve bilmemem gereken şeyler de varmış; ayrıca benim hakkımda duyduğu, ama ağzına alamadığı bazı şeyler varmış, dikkatli olma-

lıymışım. Pat. hâlâ neden bahsettiğini anlamamıştım. Ama anlamak için tüm bir gecem ve işletmede geçireceğim dokuz saatim vardı. Ve o anda, sevgili Olga, her şeye açıklık getirmeye karar verdim. Artık dayanamıyordum o pot kırma ve yanlış bir şeyler söyleme korkusuna..., o strese. Ne demek istediğimi anlıyorsun herhalde. Üstelik Mutti'ye konuşmamızdan, Mutti'nin gerçekten de benim bir şey bilmediğinme inandığını fark ettim ve bu oyuna katılmak bana çok sahte geldi. O hissi bilir misin, hani sana yalan söylendiğini fark ettiğin andaki hissi, sanki karanlık bir odada bir adım bile atma, yoksa bir yerlerden düşecekmişiz korkusunu? Şu endişeyi bilir misin; sana yalan söylenmesin diye soru sormamak? Ve çok sevdiğin ve onun için her şeyi göze alabileceğin bir insan sana "dikkatli ol" ve "işime burnunu sokuyorsun" derse, düz duvara tırmanman gerekiyormuş veya başka bir çılgınlık yapman gerekiyormuş hissini bilir misin?

Tüm bunları Mutti'ye anlatmaya çalıştım. Dün onunla her şey hakkında sakin sakin konuşmak istedim, cesurca ve kartları açık oynayarak. İşte o zaman öncelikle kendisinden alışık olmadığım bir hızla, yarım, eksik, resmi, çeyrek, alakasız vs. konuştu. Sonunda başım döndü. Birden aklına geldi ve bana her şeyi anlatmaya mecbur olmadığını söyledi. Pat. Ben ona güven duymaktan bahsettiğin, bunu hak ettiğimi söyledim, tüm yaşananlardan sonra. Ona yalana maruz kalma duygusunu anlatmaya çalıştım. Ama bunu yapmamalıymışım. Mutti söylediklerimden sadece şunu anladı ki, ona, onun bana yalan söy-

lediğini söylüyormuşum. Bunun üzerine beni kovmak istedi. (...)

Ona birisi için o birisi bunu istemese de endişe etmenin nasıl bir şey olduğunu anlatmayı denedim. Biraz kibirli bir şekilde bana buna ne gerek var dedi. (...) Sonuçta hararetli tartışma son buldu ve Mutti "bu koşullar altında ve özellikle de bana yönelttiğin ithamlar karşısında bu işin nasıl devam edebileceğini düşünmem gerek" diyerek ayrıldı.

İşte Olga, işin gerçeği aynen böyle ve bir diğer gerçekse, benim şu sıralar böyle bir şeye hiç mi hiç ihtiyaç duymadığımdır. Yaşamak isteyebileceğim son şey böyle bir olay. O zaman buradaki hayatım her şeyiyle beraber, hatta şişe kapaklarıyla beraber boşuna olurdu. Ne tüyler ürpertici bir kelime - boşuna. Bu nedenle - herhalde ben aklıyla değil, duygularıyla hareket eden biriyim - bu olaydan bir sonuç çıkarmayacak, akşama yine oraya gidecek ve bir sonraki sürtüşmeye dek bu olayı açmayacağım. Mart 1940'ı hatırlar mısın? O zaman ilk kez olmuştu ve ben sonuncusu olmayacağını tahmin ediyordum. Yanılmamışım.

65 yaşın üzerindeki insanlar için ayrılan "yaşlılar getosu" Theresienstadt'a, Berlin'den yapılan ilk nakil 2 Haziran tarihinde gerçekleşiyor. Eski bir garnizon kenti olan ve Dresden'le Prag arasında kalan Terezin, Avusturya'lı kayser II. Josef tarafından, annesi Maria Theresia onuruna 1780 yılında kuruldu ve "büyük bir hisar" olarak yüksek duvarları ve

su hendekleriyle dış dünyadan tecrit bir durumdadır. Habsburglular tarafından birinci sınıf bir hapishane ve işkence merkezi olarak düzenlenen "küçük hisar"sa ayrıca kullanıma elverişlidir. Savaştan önce orada yaşayan 7.000 insan başka yerlerde iskân edildi. Eylül 1942'nin sonlarında Theresienstadt'a 58.500 insan tıkıştırılmış durumda. SS'in Ekim 1941 tarihli dahili bir konuşma zabtı, Yahudilerin "oradan doğuya" gönderildiklerini belgeliyor. "Minsk ve Riga, ellişer bin Yahudi almayı kabul etti bile. Yahudilerin buradan tamamen tahliye edilişinden sonra Theresienstadt hazır bir plan çerçevesinde Almanlar tarafından iskân edilecek ve Alman yaşamının bir merkezi olacak. Konumu bu amaç için çok uygun."

Sürgün ihbarnamesi olarak yaşlı Yahudilere, Almanya Yahudiler Birliği tarafından birer mektup gönderiliyor ve onlara hangi gün "koruma yurtlarına gönderilecekleri" konusunda bilgi veriliyor. Seyahat valizi olarak yanlarına küçük birer bavul ve "belden en çok omuzlara dek uzanan" birer sırt çantası alabiliyorlar. El çantası en çok bir parça olabilir ve şu malzemeleri içermelidir: Pijama veya gecelik, bir battaniye, yemek kabı, kaşık, bardak ve gıda maddeleri. Seyahat ve el çantası en çok 50 kg. ağırlıkta olabilir. "Kurallara uymayanlar eşyalarının ellerinden alınması ihtimalini göze almak zorundadırlar."

(...) tarihinde saat 08.00'den itibaren daireniz bir görevli tarafından mühürlenecektir. Belirtilen saatten itibaren hazırlanmış olarak beklemelisiniz. Daire ve oda kapılarına ait anahtarlar görevli memura teslim edile-

cektir. Tarafımızca tahsis edilecek bir araçla Grosse Hamburger Strasse 26'daki toplanma yerine götürüleceksiniz.

Mevcut olabilecek banka hesap cüzdanları vs., hisse senetleri ve tahviller, bankada emanete verilmemiş bulunan ipotekli teminat mektupları, banka dekontları vs., kısacası servetinizle ve mal varlığınızla ilgili bilgi veren her türlü evrakı ve, varsa eğer, kasa anahtarlarınız, sağlam, yapıştırılmamış ama yapıştırılabilen bir zarfa konularak Grosse Hamburger Strasse 26'daki toplanma yerine teslim edilecektir. Zarfın üzerine adınızı, soyadınızı, ikamet adresinizi ne nakil numaranızı eksiksiz olarak yazınız. (...)

Yaşlılar yurtları, konuşma ve işitme engelliler yurtları ve körler yurtları tahliye ediliyor. Iranische Strasse'deki Yahudi Hastanesi'nde yatan hastalar "göç" işleminden ancak ameliyat olmaları veya hastalıklarının "final safhasında" bulunması durumunda ihraç edilirler. Hamileler, "doğumun gerçekleşmek üzere olduğunu" belgelemek zorunda. Bebek altı haftalık olduğunda ebeveynleriyle beraber "tahliye" edilecektir.

Temmuz'da Yahudilere, toplu taşıma araçlarına ait durakların bekleme salonlarını kullanmaları yasaklanıyor. 11 Temmuz'da Berlinli Yahudiler ilk kez Auschwitz'e naklediliyor. 13 Temmuz'dan itibaren, kör olan Yahudilerin kollarına körler işaretini takmaları yasaklanıyor. Kriminal dairesinin istatistiklerine göre 1942 yılı dahilinde devlet otoritesine başkaldı-

ran Yahudilerin sayısı; 1. Birçok Yahudi evlerinden alınıp götürülmeye sadece intiharla engel oluyor. Berlinli Yahudiler arasında şöyle bir soru gündemde: "Hayatınıza son vermek mi istersiniz, yoksa alınıp götürülmek mi?"

6 Ağustos'ta Felice'in 74 yaşındaki büyükannesi Hulda Karewski ve onun 78 yaşındaki ağabeyi Julius Philip, 38. Yaşlılar Nakili'yle Theresienstadt'a sürülüyor. Felice sürgünden bir gün önce Elenai'yi de yanına alarak büyükannesini ziyeret ediyor, onunla vedalaşıyor ve evde kalan son eşyaları alıyor. Elenai, inanılmaz bir sakinlik izlenimi veren yaşlı kadınla konuşma cesaretini gösteremiyor. İki arkadaş arasındaki yakınlığa rağmen Felice vedalaşmayla ilgili olarak Elenai'ye tek bir kelime bile etmiyor ve Elenai de Felice'e konuyla ilgili bir şeyler sormaktan çekiniyor. Herkes, o vedanın nihai olduğunu biliyor, ama Felice buna rağmen, çok sevdiği büyükannesinin Theresienstadt'ta hayatta kalabilme şansına sahip olabileceğini ümit etmek için kendisini zorluyor. "Yaşlılar Getosu" kulağa "Yaşlılar Yurdu" gibi geliyor.

1942'nin ikinci yarısında Theresienstadt'taki hastalıkların sayısı rekor bir düzeye ulaşıyor: Kızıl sıtma, sarılık, tifo, kızamık ve incebağırsak enfeksiyonu yaşlı insanları yatağa düşürüp öldürüyor. Eylülde "yaşlı, hasta veya hastalıklı" olanların sayısı otuz bini aşıyor. 7 Eylül'de krematoryum* faaliyete başlıyor. Yine eylül ayında Theresienstadt'ta 3.941 kişi ölüyor. Aralarından biri de Felice'in büyükannesi. Hulda Karewski 14 Eylül 1942'de vefat ediyor.

---

* Ölülerin yakıldığı tesis. Ç.n.

Ekim başlarında, "liste" olarak adlandırılan sürgün ihbarnamesi Felice'e de gönderiliyor, Hirschfeld'se alınıp götürülüyor. Felice ve Inge bisikletle Claudiusstrasse'ye giderek, Felice'in orada kalan eşyalarını almak için mühürü kırıyorlar. Felice mutfak masasının üzerine, intiharı seçtiğini bildiren ve suyla lekelediği bir veda mektubu bırakıyor, paltosundan yıldızı söküyor ve "denizaltı"* oluyor.

O tarihten itibaren Inge'nin annesi ve babasının Kulmerstrasse'deki evlerinde, Elenai'nin Nollendorfplatz'da oturan üvey babasında ve sık sık da başka insanların yanında kalıyor. Ailesinden geriye kalan değerli eşyaları - büyükannesinin kürkü, takılar, gümüş çatal-bıçak takımı ve çamaşırlar - dostlarının yanında emanete bırakır. Bunların parça parça satışıyla geçimini sağlıyor.

Ekim başında Inge, Elisabeth Wust'un yanında zorunlu hizmet yılı görevine başlıyor.

Inge'nin babası komünist, annesi ise sosyaldemokrat. Her ikisi de sahaf. Kaçak olan birini barındırmak özellikle de bir komünist için çok tehlikeli. Baba Wolf, Felice'in evden dışarıya çıkmasını pek istemiyor, zira dışarıda Yahudilerin ağızdan ağıza onu konuşmasıyla ünlenen ve ansiklopedik bir hafizaya sahip olan Yahudi ihbarcı "Kızıl Stella" dolanıyor.

Kızlık adı Goldschlag olan Stella Kübler Isaaksohn, Berlinlilerce "Yahudi Lorelei"** veya "Sarışın Hayalet" olarak da anılıyor. Kendisinin, annesinin ve babasının canını kurtar-

---

* Gizlenen veya izini kaybettiren Yahudilere takılan ad. Ç.n

** Lorelei = Alman destanında su perisi. Ç.n..

mak için Naziler adına ikinci kocası Rolf Isaaksohn'la birlikte "denizaltı" olan Yahudileri tespit ederek, Gestapo'ya teslim ediyor. Ku'damm* insanı olan Felice ise büyükşehirin bulvarlarından uzak duramıyor.

Felice, denizaltı olarak ilk deneyimlerini kazanırken, kendisinden sadece birkaç yaş büyük olan Gerd Ehrlich de yasadışılığa hazırlanıyor. Felice'le Gerd'in tanışıklığı muhtemelen, o günlerde Berlin'de yaşayan ve arasıra görüşen yaklaşık on gencin oluşturduğu bir arkadaş grubundan ileri geliyor.

Gerd Ehrlich:

> Ağustos 1942'de Gestapo sürgünlerle ilgili yeni önlemler almıştı. Son haftalarda, evden alınacakları günü beklemeleri istenen kurbanların, infazcıları beklememe cesaretini gösteren insanlara sıkça rastlanıyordu. Önlem olarak Gestapo, birçok Yahudinin oturduğu apartmanları askerlerle çevirmeye ve bir Musevi yıldızıyla işaretlenmiş hanelere dalmaya başladı. Dairelerinin kapıları kırılan tüm talihsiz sakinler, bilinmeyen bir yere doğru çıkacakları yolculuğa on dakika gibi bir sürede hazırlanmak zorundaydı. Çeşitli şirketler çok büyük gayretler göstererek en azından usta işçilerini geçici toplama kamplarından kurtarmayı başardılar. Artık pek çok insan evde uyumaya bile cesaret edemiyordu ve bazıları, her an kaçma-

* Berlinlilerin Kurfürstendamm adındaki bulvara verdikleri kısaltma ad. Ç..n.

ya hazır olabilmek için geceyi giyinik bir şekilde yatağa oturarak geçiriyordu. Önceden sırt çantasını hazırlamamış olan kimse yoktu tabii. Sanırım bu belirsiz bekleyiş, yaşadıklarımın arasında en kötüsüydü. Gece vardiyasından dönenler, evlerinde, sevdikleri insanları hâlâ orada gördüklerinde derin bir nefes alıyorlardı. Her gün fabrikadaki arkadaşları endişeyle sayar, eksik yoksa mutlu olurduk.

Yasadışı olmakla ilgili hazırlıklarımız epey ilerlemişti ve ilk iki arkadaşımız o dikenli yolu aşmıştı bile. Başlangıçtaki zorluklar atlatılmıştı. Artık sessizce bekleyen birer kurban değildik, direnişimizi organize etmek için kendimize silah bile edinmiştik. Olanaklarımız çok sınırlı da olsa, birlikteliğimizden güç alıyorduk. Her an için evden taşınmaya hazırdım ben. Eşyalarım - kitaplar, kıyafet, iç çamaşır vs. - küçük partiler halinde güvenilir dostlara taşınmıştı bile. Evde kalışımın tek nedeni ailemi tehlikeye atmamaktı. En güçlü sinirsel iradeye sahip olanların bile uzun süre böyle bir gerilime dayanamayacağını biliyordum; içten içe o karar gününü bekler olmuştum. Tahmin ettiğimden de hızlı gelecekti.

Bu arada Felice, aşkı düşünüyor, sahaf olan bir çiftin evinde bol miktarda bulunan kitaplardan okuyor, Felice'in ara sıra sokağa çıkışını kocasından gizleyen Bayan Wolf'la sohbet ediyor, yeşil mürekkebiyle şiirler yazıyor ve akşamları Inge'den Lilly Wust'un evinde gününü nasıl geçirdiğini dinliyor.

Ekim sonlarında bir gün, Inge işten öfkeyle eve dönüyor.

"Kahretsin, yine öyle birilerine düştüm! Bana bugün ne dedi, biliyor musun? 'Yahudi mi? Ben onları kokularından bile tanıyorum!' dedi. Artık dayanamıyorum!"

"Demek öyle, ha? Öyle mi söyledi? Yahudileri kokularından bile tanırmış, ha? Bunu görmek istiyorum!"

Inge'nin, hizmet kızı olarak geçirdiği günleri müstehcene kaçan ifadelerle anlatarak yeterince meraklandırdığı ve monoton, işsiz güçsüz yaşamında değişik bir şeyler yapmayı iyice özleyen Felice, Wust'un ona doğru eğilerek onu koklayışını düşünmeye doyamıyor. Bir tanışma fırsatı yaratması için Inge'ye durmadan ısrar ediyor.

Inge'yse bütün bunları hiç komik bulmuyor, zira babası ondan Felice'in dışarıya çıkmaması için dikkat göstermesini istedi. Üstelik karşılaşma anından da korkuyor, ama aslında bu saçmalık, çünkü Lilly Wust elbette Yahudileri kokularından tanıyamaz!

"Haydi, n'oolursun? Çok istiyorum..." diye kikirdiyor Felice. Tucholsky'den yaptığı bu alıntıyla kız arkadaşını etkilemeye çalışıyor.

4

Felice, Inge'ye 2 Nisan 1943'de birkaç geceliğine Lilly'nin yanında kalmasında bir sakınca görüp görmediğini, zira Lilly'nin hastanede geçirdiği günlerden sonra halen biraz halsiz olduğunu ve bu yüzden çocuklarla yalnız kalmamayı tercih ettiğini sorduğunda; Inge bunun çok iyi bir fikir olduğunu düşünüyor. Kesinlikle emin bir saklanma yeri olmayan Inge'lerin evinde denizaltı olarak geçirdiği yarım yıldan sonra, Felice'in kendisine yeni bir yer bulmasının zamanı geldi de geçti bile. Elenai'lerin evi de güvenli değil artık. Yarı Yahudi olan annesi, Hitler'e söylendiği için Hainlik Yasası gereğince on aylık bir hapis cezasına çarptırıldı ve cezasını Moabit'te bir hapishanede çekiyor. Berlin'e yönelik hava saldırılarının artmasıyla birlikte Yahudilerin durumu giderek daha kritik olmaya başlıyor. Inge, hava saldırısı olduğunda şimdiye kadar kilerdeki sığınağa inmiyor ve Felice'le dairede kalıyordu. Ancak sığınağa inmek kaçınılmaz olduğunda Felice'in kimliğiyle ilgili çok inandırıcı bir yalanın uydurulması gerekiyordu, zira apartman Nazilerle dolu. Baba Wolf'un bir dalgıcı sakladığı ortaya çıkarsa, toplama kampını boylaması kesin. Felice için saygıdeğer bir asker eşinin evi çok daha gü-

venli. Daha iyisi olamazdı. Lilly'le Felice arasında şevkatli bir bağın oluşmaya başladığını Inge henüz fark etmiş değil.

"Nasıl yapacağız peki? Inge sesli düşünüyor. "Senin gıda fişlerin yok ki." Savaşın dördüncü yılında gıda fişleri olmayan biri, insan değil.

"Friedenau'da sürekli olarak alışveriş yaptığın bir dükkân olduğunu ve oradan vazgeçmek istemediğini söyle en iyisi. Ben zaten sıkça oraya uğruyorum. Sonra şöyle yaparız. Ben zaten Wust için alışveriş yapmak zorundayım. Oradan sana bir şeyler arttırırım. Wust'un bunu anlayacağını sanmam, çünkü dört çocuğu olduğu için zaten çok şey alabiliyor. Aldıklarının hepsini bitiremiyordur bile."

Öyle de oluyor. Inge kendisine ilave kâğıt poşet ayarlıyor ve 3 ile 4. katın arasındaki merdiven sahanlığında bazı gıda maddelerini Felice için ayırıyor. Çocuklar için 500 gram tereyağı verilmişse, onun yarısı Felice'e gidiyor.

"Bugün alışveriş yaptım" diyor Felice ve durumu kelimenin tam anlamıyla tereyağından kıl çeker gibi idare ediyor.

Felice de yeni durumdan çok memnun. Lilly'ye Babelsberg'de işi olduğunu söylüyor ve bu sayede bazı günleri Elenai'nin veya Friedenau'de Mutti'nin yanında geçiriyor. Bazen de yollara düşüyor ve durumunun ne kadar iyi veya ne kadar kötü olduğunu öğrenebileceği kişilere gidiyor. Elenai, Felice'in bir keresinde günde on dört ziyarette bulunduğunu hatırlıyor. Ancak Felice, Nazi bir kadına ait dairenin kendisine sunduğu güvenliğin de tadını çıkartıyor. Gerçek bir aileyle birlikte yaşamak, saklanmak zorunda olmamak ve üstelik

Schmargendorf'ta, çocukluğunu geçirdiği Auguste-Viktoria-Strasse'ye çok yakın olan bir yerde bulunmak harika bir duygu. Ancak diğer yandan bu durum yeni bir tehlike de arzetmiyor değil. Bu cıvarda tanınma ve ihbar edilme olasılığı daha yüksek.

Annelerin Felice üzerinde belirli bir etki yarattığı inkâr edilemez - hele hele Lilly gibi çilli, enfes bir yüzleri varsa. Lilly'nin kanatları altında, aslında hayatta olmaması öngörüldüğü gerçeğini geçici olarak unutabiliyor. Lilly'nin fedakârlığı ve çocukların sevecenliği, Almanların kendisine on yıldır çektirdiği acıların bir kısmını telafi edebiliyor. Albrecht ince sesiyle "Hice, Hice" diyerek ona doğru koştuğunda duygulanıyor ve gözleri doluyor. Geçen yaz Forst'da geçirdiği günlerinden beri kendisini hiç bu kadar yoğun bir aile sıcaklığı içerisinde hissetmedi.

Felice, 1943 yılının başlarında, kendisi gibi gizlenen dostları aracılığıyla 2000 mark ödeyerek kendisine "şehir çocuklarının köylerde ikamet edilmesi"nden sorumlu Rayh Müdürlüğü'nün verdiği bir refakatçı kimliği edindi. Oldukça mütevazı bir evrak olan bu resimsiz kimlik, Felice'i - Barbara F. Schrader ismiyle - "yurtiçi çocuk gezileri refakatçısı" olarak tanıtıyor. Kimlik 1 Nisan 1944'e kadar geçerli. Acemice doldurulmuş olan pembe renkli kimlik rutin kontrollerin dışında biraz daha ayrıntılı bir incelemeye asla dayanamazdı, zira Felice tarihi kendi eliyle yazarken, "Barbara F. Schrader" yazısı Inge'nin elinden çıktı. Acil bir durumda kimliksiz olarak yakalanmak kesinlikle daha iyi.

Gerd Ehrlich:

Kurduğumuz grup Walther, Ernst, Lutz, Herbert, Gerdchen, Günter, Halu, Jo, Fice (grubun tek kızı) ve benden oluşuyordu. Bu dar kapsamlı grubun ötesinde bir de bizimle ara sıra irtibata geçen ve deneyimlerimizi paylaştığımız dostlar vardı.

Başlangıçtaki zorluklar atlatılmıştı ama yeni yaşamımızda ne kadar çok deneyim kazandıysak, fark ettik ki, daha halletmemiz gereken pek çok sorun var. İkamet edebileceğimiz yerler bulma konusunda zorluklarla karşılaşmamız uzun sürmedi. İyi bir ari dostun yanında saklanmak her zaman mümkün olmuyordu. Söz konusu ari dostlar ne kadar iyi niyetli olmuş olsa da, ailesinde bizlerden birini saklama fikrine daima karşı çıkan bir üye olurdu. Mobilyalı odaları her seferinde birkaç günlüğüne kiralama fikrini ortaya atan ilk kişi Halu'ydu. Berlin'de değişik "Oda Kiralama Aracı Ofisleri" vardı. Halu günün birinde öyle bir dükkâna gitti, ücreti ödedi ve ofise ailesiyle kavga ettiğini ve birkaç günlüğüne evde kalmak istemediğini söyleyerek kiracı bekleyen bazı odaların adreslerini aldı. Ardından o odalardan birini kiraladı ve ev sahibine de aynı hikâyeyi anlattı. İyi niyetli kadın Halu'ya polise gidip ikamet kaydını buraya aldırması gerektiğini söylediğinde, Halu ona zaten Berlin'de kayıtlı olduğunu ve ilgili işlemlerin zorluğu ve askerlik şubesi kaydının da böyle bir durumda değişmesi gereği nedeniyle bunu yapmak istemediğini anlattı. (...)

Lutz, denizaltı olduktan sonra örgüt aracılığıyla "Al-

man Kızılhaç Kurumu"nun bir koluna gönüllü, ücretsiz yardımcı olarak kabul edilmişti. O bilindik yeteneğiyle Fred Werner adıyla kısa süre sonra amirlerinin güvenini kazandı. Bir süre sonra büroda tamamen bağımsız şekilde çalışmasına dahi izin verildi. Yazışmalarla uğraştığı için masasında çalıştığı kurumun çeşitli resmi mühürleri bulunurdu. Günün birinde AKK'nın bir dizi boş kimliğini, birkaç antetli kâğıdını ve mührünü çalmayı başardı. Elbette daha sonra AKK'da onu bir daha gören olmadı. Hatta ilanla arandığını bile öğrendik. İsviçre'ye kaçması gereken ilk kişi o olmuştu. (...)

Lutz sayesinde şimdilik ihtiyacımız olanları elde etmiştik. Kendimizi birden birer tercüman, şube müdür yardımcısı veya benzer görevliler olarak atadık. Herkesin cebinde kendisini iyi bir Alman olarak tanıtan muhteşem birer kimlik vardı. Elbette bu kimlikler ciddi Gestapo kontrolleri için yeterli değildi, ama sokaktaki baskınlar veya kirladığımız odalardaki ev sahiplerin meraklı bakışları için birebirdiler.

Gerd Ehrlich, para sıkıntısı olmayan ender kaçak Yahudilerden biri. Bir arkadaşının evinde depoladığı ve kendisine vefat eden babasından kalan değerli halıları satın almak isteyen birileri daima çıkıyor, dolayısıyla daha zor durumda olan arkadaşlarına maddi olarak da yardımcı olma şansına sahip. Para ve ilişkiler sayesinde gıda fişleri elde etmek de hiç zor değil. Bazen grubun önüne, kısa bir sürede tüketilmesi gereken koca bir top gıda fişi geliyor, çünkü birisi makine-

yi sayacı kapatarak çalıştırmıştı.

Gerd Ehrlich sokağa çıktığında ceketinin bir cebinde Gerhard Kramer sahte adına düzenlenmiş vesikalık fotoğraflı bir asker kimliği, diğer cebindeyse - çok iyi Fransızca konuştuğu için - Belçikalı konuk işçi olduğunu gösteren bir kimlik var. Yabancı uyruklu işçiler Gestapo tarafından denetleniyor, ama Wehrmacht* tarafından değil. Önemli olan cepleri karıştırmamak.

Sahte bir kimliğin hazırlanması şu şekilde oluyor: Öncelikle kimlik üzerinde belirtilen özelliklere - saç ve göz rengi, boy, yaş, özel işaretler - uygun olan yeni bir sahibin bulunması gerekiyor. Ardından değiştirilen fotoğrafın üzerine mührün eksik ucu çiziliyor. Bu ikinci işlem, yapan kişi sizin gibi düşünen bir arkadaş değilse, gerçek bir uzmanlık işi olduğundan çok yüksek ücretler karşılığında yaptırılabiliyor. Gerd Ehrlich'in etrafında birleşen grup, bir süre sonra "yarı ari" olan bir grafikeri ayarlamayı başarıyor. Bu grafiker, işinin gerçek bir ustası ancak ne yazık ki çok uzakta oturuyor.

Demek ki kimlikler organize etmek gerekiyor - bunun iş için çok sevilen yerlerden biri de yaz aylarında Wannsee Gölü'ne akın eden ve suya giren insanların giysilerini üzerine tedbirsizce bıraktığı çimenlik ve kumsaldır. Giysilerde çaktırmadan her türlü evrak aranıyor ve çalınıyor. Ele geçirdiği kimliğin üzerindeki tarife uymak için çaresizlik içinde parmağını kesen biri bile oldu. Ardından kimliklerin grafikere götürülmesi ve tekrar geri getirilmesi gerekiyor. "Örgüt" için

---

* Alman Silahlı Kuvvetleri. Ç.n.

bu tür işleri yerine getirmekse Felice'in görevlerinden biri. Bunun için sık sık Lilly'ye ona birtakım değişik yerlere giderken eşlik etmesi ricasında bulunuyor. Felice orada, Lilly'nin tanışmaması gereken insanlarla buluşuyor. Bazen Potsdamer Platz'daki "Haus Vaterland"a*, bazen 51 numaralı tramvayla Roseneck durağından Pankow'a, Foto Schmidt'e, bazen de hızlı tramvayla Babelsberg'te Lilly'nin Felice'i kafede beklediği bir yere gidiyorlar. Bir keresinde Felice, Taubenstrasse'deki bir silah mağazasında güzel, genç bir bayanla fısıltıyla konuşup ona küçük bir kâğıt verdiğinde Lilly, belirli bir güvenlik mesafesinde duruyor. Lilly soru sormuyor.

'Bu sana göre değil. Senin görmemen gereken şeyler bunlar" diyor Felice, Lilly Elenai'yi bir küvetin önünde, teninde parıldayan su damlacıklarıyla çıplak olarak gösteren bir fotoğraf gördüğünde:

"Bunları askerler için yapıyoruz."

'Lilly konuyu daha fazla deşmiyor ve kızların Foto Schmidt'te pornografik resimler çektiriyor olmasını kabulleniyor. Daha muhtemel olansa, fotoğrafçı Schmidt'in de sahte kimlik hazırlama işinde görev aldığıdır.

Elenai Pollak:

> Schmidt'le günün birinde, nerede olduğunu hatırlamadığım bir yerde tanışmıştım. Görünüşümü ilginç ve hoş bulmuştu. Çıplak fotoğraflarımı çekip çekemeyeceğini sordu. Bir fotoğraf yarışmasına katılmak istiyormuş ve

---

* "Anavatan Evi" Ç.n.

> benim gibi görünen bir bayanı çekerse kazanma ihtimali daha yüksek olurmuş. Hiç şaşırmamış, hatta anlayışla karşılamıştım bunu ve kendisine, eh, istiyorsan çek o zaman, demiştim. Küvetin içinde duş alırken fotoğraflamak istiyordu beni. Bizim evimizde çok berbat bir küvet vardı, o yüzden beni evine davet etti. Orada biri daha vardı ve bana çok uyanık biri gibi geliyordu. Ona, siz de kimsiniz, ne iş yapıyorsunuz? Bana "Ben rahibim," dedi. Amma da garip insanların arasındayım ha! Artık rahipler de bayanların çıplak fotoğraflarını çekmeye başlıyorsa...! Neyse olsun, diye düşündüm. Zaten bu bende bir macera arayışından ve taşkın bir canlılıktan ileri geliyordu. Hayatım ve fantazilerim devam ediyordu, ne de olsa. Benim için bir değişiklikti. Inge'de o fotoğraflarım hâlâ var.

Schmidt'in çektiği bir portre fotoğrafta Elenai siyah, uzun saçını açmış ve dramatik bakışlarla uzaklara bakıyor. Bunun dışında saçını genelde topluyor. Elenai, aslında fazla egzotik ve dikkat çekici görünmemek için elinden geleni yapıyor. Annesi saplantı derecesinde Elenai'nin daha uzaktan bile Yahudi göründüğünü düşünüyor ve başına bir şey gelir diye sürekli korku içinde yaşıyor. Felice, Elenai'nin tipini nasıl "Almanlaştırabileceklerini" düşünüyor ve Elenai'ye bir çeşit folklorik saç modeli uygulama fikrine varıyor. Bunun için Elenai'nin saçları her iki yana ayrılıyor, ardından örülüyor ve başının arkasında topuz haline getiriliyor.

Sevgilisinin ayrılışı sadece birkaç günlüğüne de olsa, Lilly, piyasada ucuza edinebildiği tek kâğıt olan sarımtırak ve somon renkli sahra kartpostalları üzerinde, Felice'e yönelik monologlarını kaleme almaya devam ediyor. Inge'nin gün içersindeki varlığı ve dört çocuklu bir ev ortamında, artan yokluk koşulları altında yapılması gereken işlerin yoğunluğu nedeniyle özel sohbetlere pek zaman yaratılamıyor. Üzerinde " Seni Seviyorum" yazan ve sevgilinin cüzdanına, diş fırçası bardağına veya yataktaki yastığın altına saklanan küçük kâğıtcıklar her ikisini de özlem dolu geçen saatlerde avutuyor. Üstelik Felice bazen gece gelmeyeceğini bildiriyor, tıpkı mayısta, Lilly'nin Felice'in kim olduğunu artık bildiği günlerde olduğu gibi:

Bir kez daha yalnız geçen bir gece!

Nasıl bir gece atlattım, bir bilsen! Özlem acı veriyor, duyuyor musun beni, çok acı veriyor. Seni seviyorum! Sonunda uyku geldi, ama ardından öylesine güzel rüyalar gördüm ki, uyandığımda yine delicesine bir hayal kırıklığı vardı, çünkü sen yanımda yoktun. Yastıkları ısırdım, işitilemez olduğum için. Düşündüğüm tek şey şu: Felice! Çok korkuyorum, başka birisini seveceğin günlerin çok çabuk geleceğinden. Lütfen bunu söylediğim için kızma, ama sen beni bambaşka biri yaptın. Ben artık ben değilim.

Resmin önümde! - Yıllarca boş şeylerle uğraştığımı düşünüyorum da! - Felice, lütfen beni asla yalnız bırakma, lütfen beni de yanına al! Biliyorum ki, herkesi ve her

şeyi ardımda bırakabilirim, ama beni seviyorsan bunun ne anlamı var ki! Biz ayrılmaz birer parça gibi birbirimize aitiz. Şimdiye kadar içinde yaşadığım dünyayı yıktığını biliyorsun (Tanrı bliyor ya, buna hiç üzülmüyorum) hem de - her şeyiyle. Şimdi beni korumak zorundasın, bunu yapabilecek misin? Beni seviyor musun? Ben, ben senin dünyanda yaşamak istiyorum, beraberinde binlerce acı getirse de; senin sevgin bunları katlanılabilir kılıyor. Bu büyük bir yükümlülük! Korkuyor musun? Bana yanıt verebilir misin? - - - - - Seni bekliyorum...

Ancak aşk sancısı ve gelecek korkusuyla dolu anları, iki sevgilinin gündelik hayatın içerisinde birbirlerinin varlıklarıyla mest olmaları sayesinde fazlasıyla etkisizleşiyor. Lilly'ye, sanki birden tüm pencerler sonuna kadar açılmış da, içeriye onun gözlerini kamaştıran bir güneş dalgası yayılmış gibi geliyor. Inge henüz habersiz olduğu sürece beraberce ev işi yapmak ikisinin de çok hoşuna gidiyor, ancak ağızlarından bir şey kaçırmamak için de hayli dikkatli olmaları gerekiyor. Inge'yi yaralamamaya kesin kararlılar. Kabul, ne Felice, ne de Inge'nin ev işi becerileri tanrı vergisi bir yetenek derecesinde değil, her ne kadar Felice okulda aşçılık kursuna katılmış olsa da. Ama Inge ve Felice bulaşık yıkarken, her biri diğerinden daha yanlış olarak ve Schubert ve Brahms'ın şarkılarıyla büyümüş saygıdeğer bayanın midesini düğümleyecek bir şekilde, "Mari ağlayarak bahçede oturuyor, şatoda bebeği uyuyooor..." şeklinde şarkı söylediklerinde, Lilly, hayatına kovalanan bir insanoğlu şeklinde giren o harika şeye

hayran gözlerle bakmadan önce, sessizce derin bir nefes çekiyor. Inge, Lilly'nin onlara mutfağa doğru anlayışlı, sevecen bir tebssüm fırlattığını fark ettiğinde birden susuyor. Wust'un bir şeyini kıskanıyorsa, o da, ev işleri sırasında şarkı söylerken kullandığı berrak, kendinden emin sesi.

Elenai Pollak:

Lilly'nin bizim çevremizde çiçek açmasına biz de seviniyorduk elbette. Bizim de misyonerce hilelerimiz vardı. Böyle bir kadın, günün birinde öbür türlü olabilir, belki başarırız, diye düşünüyorduk. İşin içinde sempati de vardı, en azından Inge'nin tarafından. Bizler de bir zamanlar daha önce tanımadığımız bir dünyaya ayak basmıştık. Birden bizim tarafımıza geçmek isteyen ve Nazi-küçük burjuva ortamında yaşayan bir kadın vardı karşımızda. Bu bizim için kışkırtıcı bir şeydi elbette. Nasıl davranacak diye merak ediyorduk. Zaten hepimizin doğasında maceraperestlik vardı ve bizde ve ondaki değişimleri, olup bitenleri görmek için sabırsızlanıyorduk.

Inge, Mayıs 1943'te Gerd Ehrlich'le tanışıyor.

Gerd Ehrlich:

Ernst ve benim, Felice'le bir akşam Nollendorfplatz'da bir lokantada randevumuz vardı. Kız arkadaşımızın yanında, göz alıcı derecede güzel, kahverengi saçlarına derhal tutulduğum genç bir bayan vardı. Tanıştırıldık. Adı Inge W. idi ve hangi koşullar altında yaşadığımızı ve

> bizlerin kim olduğunu Fice aracılığıyla biliyordu. Fice'le "iş konuşmasını" bitirdikten sonra ilgimi güzel Inge'ye yönelttim. O akşam ayrıldığımızda iyi arkadaş olmuş ve bir randevu kararlaştırmıştık bile. Yasadışı olarak yaşadığım süre boyuncaki tek aşkım Inge'ydi. (...)
>
> Hemen, ilk cumartesi akşamı için Inge'yle Fice beni ve arkadaşım Ernst'i Lilly Wust'un evine davet etti. (...) O cumartesi akşamı, Roseneck yakınlarındaki o evde geçireceğim bir dizi akşamın ilkiydi. Orada, bayanların ve arkadaşlarımın sevecen ortamında birçok gece geçirdim, evet, hatta bir süre sonra malzemelerimizin bir bölümünü de orada saklamaya başladık. Lilly Wust oturduğu çevrede gerçek bir Nazi olarak biliniyordu. Ancak bizim (iyi) etkimiz onu bizim tarafımıza geçirmişti. Elbette, bize daha çok yardımcı olabilmek için, çevresine yönelik yine Führer'in sadık bir vatandaşı rolündeydi.

Gerd Ehrlich, Jolle adıyla çağırılan Walter Johlson ve Ernst Schwerin, kısa bir süre sonra Lilly Wust'un evinde görmekten hoşlandığı simalar haline geliyorlar. Gerd o sıralarda "Ilse Teyze"nin, sokaktan içeriye bakılabilen zemin katı dairesinde oturduğundan, sabahları erkenden evi terk etmek zorunda kalıyor. Hafta sonlarında ise daireye hiç uğrayamıyor bile. Dolayısıyla karşısına sık sık, cumartesiyi pazara bağlayan geceyi nerede geçireceği sorusu çıkıyor. Inge'nin uyarılarının aksine, Lilly Wust'un baylar odasındaki kanepesi çok işe yarıyor.

Gerd, Lilly Wust'un "iyi bir Nazi" olduğunu düşünen In-

ge'nin itirazlarına karşı çıkıyor: "Harika. Daha iyisi olamazdı. O zaman daha da emniyetteyiz demektir. Eğer kim olduğumuzu bilmiyorsa, ve eğer bir olay olursa, tamamen masumane davranacaktır."

Gerd ve Inge'nin bilmediği şey, Lilly'nin onların kim olduklarını bildiği, ama bilmiyormuş gibi davrandığıdır. Lilly'nin asla öğrenmeyeceği şeyse, evinde saklanan malzemelerdir.

Öte yandan Gerd'in de evdeki karmaşık aşk ilişkilerinden haberi yok. Kanepede geçirdiği ilk gecesinde genç adam, tüm masumiyetine rağmen doğru şekilde yorumlamasını bildiği sesler duyuyor.

Ertesi gün arkadaşı Ernst'e "Neydi o öyle ya?" diye soruyor. "Dün gece herhalde Bay Wust eve gelmiş olmalı."

Ernst şüpheci bir ifadeyle arkadaşına bakıyor ve gülmekten kırılıyor. "Yahu kaç yaşındasın sen? Bizim çekici Fice'imizin diğer kıyıya ait olduğunu ve Wust'u büyülediğini bilmiyor musun?"

Gerçi Gerd Ehrlich, başka genç kadınların etkilendiği çekiciliğine Felice'in oldukça kayıtsız yaklaştığını fark etmedi değil. Zaten alışkanlık haline getirdiği tavlama girişimlerini bu yüzden Felice'e uygulamıyordu. Buna rağmen Ernst'in anlattıkları ona hiç inandırıcı gelmiyor. "Duvarında Führer'i olan dört çocuklu bir anne", diye düşünüyor Gerd, "vay be!" Sonunda aklına uygun bir açıklama buluyor. Savaş zamanında erkekler daima seyrek bulunur mallardır. Herhalde bu onlar için geçici bir çözümdür. Ne de olsa kendisi de küçükken bir arkadaşıyla karşılıklı olarak mastürbasyon yapmıştı,

ama öyle oldu diye homoseksüel olması gerekmiyordu herhalde!

Hayatındaki köklü değişiklikler, doğuştan zayıf bir kalbi olan ve hâlâ çene ameliyatının getirdikleriyle uğraşan Lilly için neredeyse kaldırabileceği dozun ötesinde. Ancak, ele aldığı her işi kendine has özelliği olan içsel bir sakinlikle yürüttüğü için yaşadığı heyecanlara bir yenisini daha ekliyor. Lilly, kocasından olabildiğince çabuk boşanmak istiyor.

Felice'e yapmayı istediği şeyi anlattığında, o da telaşa kapılıyor ve soluğu Inge'nin yanında alıyor.

"Tanrım, şu deliye bak! Mahkemede benim de adımın geçtiğini bir düşünsene!"

Inge, Lilly'yi kafasına koyduğu şeyden vazgeçirmeye çalışıyor: "Aklını mı oynattın sen? Dört çocuğu olan biri hiç boşanır mı?"

Lilly'nin kayınvalidesi ve kayınbabasıysa Pruslara özgü bir sesle soruyorlar: "Çocuklarına, normal bir aile borçlu olduğunu düşünmüyor musun?". Her ikisi de, zamanında bu kızıl saçlı kadının oğullarıyla evlenmesini istememekle ne kadar haklı olduklarını düşünüyor.

Lilly'nin annesiyse "tanrı aşkına kızım!" diyerek başını ellerinin arasına alıyor. "Çıldırdın mı sen? Hiçbir maddi güvencen yok! Yaşlandığında sana kim bakacak?"

"Önce dört çocuk yap, sonra da boşan! Daha önce aklın neredeydi?", diye mırıldanıyor baba Kappler asık bir suratla.

Lilly bozulmuş bir şekilde karşılık veriyor: "Merak etme. Sana yük olmayız."

Böyle durumlarda davrandığı gibi davranıyor. Lilly, içten içe duyduğu bir zafer hissiyle, Günter acaba gerçek nedenini bilse ne yapardı? diye düşünüyor. Hiçbir zaman öğrenemeyecek olması ne yazık! Günther, çocuklarının annesini henüz bilindik tehditlerle kendisine bağlamaya çalışıyor. Dairenin ve çocuklardan ikisinin kendisinde kalmasını ve Lilly'nin, evliliğin yürüyememiş olmasıyla ilgili tüm suçu üzerine almasını istiyor. Onun gözünde evlilik dışı ilişkileri Lilly'ninkilerden daha önemsiz.

Lilly kendisini her yönden baskı altında hissediyor.

6 ila 14 yaş arasındaki çocuklar için dağıtılan bir yağ fişine şu satırları yazıyor: "Önümde zor bir süreç var şimdi. Bunu atlatmamda bana yardımcı olmalısın." Mat sarı renkteki bu kâğıt parçasının üzerindeki tereyağı, margarin ve peynir kısımları, Breite Strasse'de alışveriş yaptığı dükkân tarafından "Alındı" mührüyle damgalanmış durumda. Daima çakır keyif olan ve ihraç malları, konserve, tereyağı, meyve ve sebze satan dükkân sahibinin adı Adolf Horch. Felice bunu çok komik buluyor.

Lilly başka bir açıdan daha baskı altına giriyor. Inge, Felice'e Café Berlin'de ayarladığı karşılaşmayla harika bir barınma ve gizlenme olanağı yarattığını, ancak bu sayede sevgilisini aynı zamanda kaybetmek üzere olduğunu fark ediyor. Felice'in diğer kaçamakları umrunda bile değil, monogami için daha sonra çok vakitleri olacak nasıl olsa, ama ille de bir Nazi bulmak zorunda mıydı?! Üstelik Inge, Lilly'ye karşı derin şüpheler besliyor. Ona göre Felice, Lilly'ye gerçeği anlatmakla çok büyük bir hata yaptı. Buna karşın Felice, Lilly'den

kimliğini gizlemek zorunda olmadığı için çok hafiflemiş durumda. Inge, Felice sırılsıklam âşık olan Nazi kadınının insafına kaldığı için kendisini suçluyor. Inge'yle Lilly arasında giderek artan kavgalar çıkıyor.

> Bir kez daha iğrenç bir şekilde eziliyorum. Inge'yi anlayamıyorum. Yeldeğirmeninin kanatlarına karşı savaştığını fark etmiyor mu? Eğer büyük aşk dediği buysa, - - - o zaman -. Ben de böyle bir durumda önce aynı şekilde davranırdım, ama seni sevdiğim için, yüreğim kan ağlasa da, senden vazgeçmesini de bilirdim! Başkalarının mutlu olması benim için daha önemli. Aldığı tavır ona ne kazandıracak ki? Neyi değiştirecek ki? Ciddi bir şekilde bizden birbirimizi sevmememizi isteyemez herhalde. Yoksa sence böylesi daha mı iyi olurdu? Ama sana şunu söylemek istiyorum: Küçücük bir parçanı dahi kaybetmek niyetinde değilim, seni sıkı sıkı tutacağım, gücüm yettiğince! Bunu yapabilirim - ve her şeyden önce: İstediğim başka hiçbir şey yok!

Özellikle de değişken bir şekilde birbirleriyle beraber olan Inge, Nora ve Elenai üçlüsünün gösterdiği cinsel serbestlik, bir anlamda Lilly tarafından takdir bile ediliyor, zira kendisi de şimdiye dek hiçbir fırsatı kaçırmadı - bu arada Felice'in neler yaptığını bilmek bile istemiyor - ama bu kızlar biraz fazla ileriye gidiyor, yoksa neden sürekli olarak kavga etsinlerdi ki? Lilly eline yine bir sahra kartpostalı alıyor. Yaşının verdiği bilmişlik duygusuyla Felice'e tavsiyeler veriyor: "Ni-

çin sürekli böyle hoşnutsuz olduğunuzu söyleyeyim mi? Siz biraz ileriye gidiyorsunuz. Kaybolmaması gereken bir şey varsa, o da insanlar arasındaki içtenlik. Hepiniz sadece kendinizi düşünüyorsunuz, işinize geldiği gibi."

Lilly ve Felice'in uykularını alabildikleri tek gün pazar. Pazar günleri sabahın sekizinde damlayan bir Inge yok. Lilly bütün hafta boyunca pazarı iple çekiyor. Çocuklar da, anneleri onlara kahvaltıyı yaptıktan sonra, pazar sabahı kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğini biliyorlar. Zaten odalarında rahatsız edilmeden oynayıp etrafı dağıtabilmekten hoşnutlar. Lilly, Felice ve kendisinin öğleden önce geç bir saatte yapacağı kahvaltıyı daha cumartesi akşamından hazırlıyor. Geriye sadece tavadaki patatesleri ısıtmak ve malt kahvesi için su kaynatmak kalıyor. Pineklemek, kahvaltı yapmak, okumak ve sevişmekle öğle sonrasını çok çabuk buluyorlar. Arkadaşlar da saat 16.00'dan önce görünmemeleri gerektiğini biliyorlar.

Temmuzda bir pazar günü, kapı zili çalıyor. Eberhard kapıyı açıyor ve kendisine artık hiç yabancı olmayan Elenai'yi içeriye alıyor. Uzun zamandır olmadığı kadar rahat ve neşeli olan Elenai, Lilly ve Felice'in uygunsuz durumda yatakta uzandığı odaya dalıyor. Balkondan gelen güneş ışınlarıyla dolup taşan odanın bir ucunda duran dikiş masasının üzerinde, Lilly'nin bir elbiseye işlemek istediği birkaç metrelik altın renkli bir sırma şerit duruyor. Elenai bu parlak şeridi alıp kabarık siyah saçlı başına ve yazlık elbisesinin beline doluyor. Görünüşünün etkisiyle sevgililerin önünde sürükleyici

bir Hint dansı yaparken birden konuk odasına açılan kapı kanatları aralanıyor ve Lilly'nin annesi içeriye giriyor. Yaşlı kadın gördükleri karşısında donakalıyor. Lilly de donup kalıyor, ne kendisi, ne de Felice uzun süredir yatakta gecelik giymiyor.

Artık durumu gizlemek mümkün değil. Lilly, annesi ve babasına gerçeği söyleme kararı alıyor, belki o zaman neden boşanmak istediğini daha iyi anlarlar. Annesine ve babasına yalnız olarak uğradığı bir öğle sonrasında Lilly durumu açıklıyor. Onlara Felice'in Yahudi olduğunu söylemekle kalmıyor, diğer kısmı da anlatıyor.

"Biz bir çiftiz ve bir arada kalmak istiyoruz."

Lilly'ye sonsuz uzun gelen bir sessizlikten sonra babası şoku atlatıp lafa giren kişi oluyor.

"Peki daha sonra ne yapacaksın?"

Lilly mahcubiyetinden sıyrılmaya çalışıyor: "Elbette genç bayanları baştan çıkarmak."

Lilly:

> Aslında annemler duruma pek de şaşmamıştı. Herhalde birden gençlik yıllarımı hatırlayıverdiler. O zaman bunu bastırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Beni dans kusuna gönderir ve eve genç baylar davet ederlerdi. Düşüncesi bile kötü! Durmadan önüme birtakım çapkınlar konuyordu. İğrenç!
>
> On yedi yaşıma bastığımda babam bir şiir yazdı: "Genç bir adama uzanan yol, başlar her zaman bir kız arkadaşla / ve Lilly de tutulmuştu bayan bir öğretmenine."

Lisedeydi. Bir beden öğretmenine deli gibi tapıyordum. Küçük ve zayıf biriydi, simsiyah gözleri ve parlayan derin siyah gözleri vardı. Tek kelimeyle söylemek gerekirse, onu çok güzel buluyordum. Gözüne girmek için beden dersinin en iyisi olmuştum. Nerede oturduğunu öğrendim. Spandau'da kiraladığı bir odası vardı, onu orada buldum. Hatırlıyorum, bazen deli gibi üşürdüm. Evin önünde dolanıyordum. Bir keresinde odasına gizlice girmeye cesaret ettim. Uzun boylu yalanlar uydurdum, Spandau'da oturan bir teyzemin olduğunu söyledim. Çok şaşırmıştı. Kızcağız gerçekten hayatı hakkında endişeye düşebilirdi. Adı Carola Fuss'du ve Yahudiydi. (Üzgünüm: Yahudilerin bana sempatisi olduğu gibi, benim de onlara vardı.) Sınıfta benimle dalga geçmeye başlamışlardı bile. Bakın şuna, yine orada duruyor, falan filan. Veya şöyle de diyorlardı: Lilly koş, Carola şuradan gitti! Genç kızlar ne kadar da gaddar olabiliyor. Sonra olay ortaya çıktı tabii, herhalde birisi gidip söyledi. Öğretmenler kurulu çok telaşlandı. Bu konu nedeniyle ebeveynlerimle beraber adeta bir okul konferansı yapıldı. Neredeyse okuldan atılacaktım. Ama sonra beni sorguya çektiler ve tamamen masum olduğumu öğrendiler. O zaman bile konunun ne olduğunu anlamamıştım. Annemler benimle bu konuyu hiç konuşmadı. O zamanlar böyle şeyler konuşulmazdı, her şey sisliydi. Aa, bu çok ayıp, şu yapılmaz, bu edilmez...Aslında içten içe benim farklı olduğumu hissettiler ve biliyorlardı.

Kadınlara neden bu kadar kolay sarılabildiğimi bilen

tek kişi benim. Bunu otomatik olarak yapabiliyorum. Her zaman yapabiliyordum zaten. Örneğin liseden sonra - 1933'de çalışma hizmeti olayı başladığında Saarow-Piskow'da bir ev işi okuluna gittim. Nişanlı olmama rağmen bir kız arkadaşım vardı. El ele yürüdüğümüz için arkamızdan konuştular. Birbirimizden çok hoşlanıyorduk, ama ikimizde bizlere ne olduğunu bilmiyorduk. Yataklarımız yan yanaydı ve hiçbir şey yapmıyorduk ama kızlar bize sinir oluyordu. O zamanlar içimizde ne olup bittiğini bilseydim hayata şey yapmazdım...Zaten sonradan evlendi. Felice kızını fotoğraflarını çekti, resimler var. Felice'le birlikte onu ziyaret etmiştik. Mutfakta bize kocasını şikâyet etti. Savaş nedeniyle arkadaşlığımız kesintiye uğradı. Birlikte kalsaydık her şey farklı gelişirdi. Adı Lotti Radecke idi

Hep şunu derdim: İyi ki soyadının sonunda bir E harfi var. Okulda Gerda Radek adında biri yüzünden de bir skandalım olmuştu. O olay ordinaryüsümüz olan öğretmenin altından çıktı. Bir sınıf gezisine çıkmıştık ve yanımızda Gerda Radek'in annesi de vardı. Ele ele yürümenin ötesinde hiçbir şey yapmıyorduk. Laf oldu. Ona gayrı ahlaki bir şekilde yakınlaşmışım bu gerçekten abes bir iddia. Annesi öğretmene söyledi, o da velilerimi okula çağırdı. Efendim, böyle şey olmazmış falan filan. Annem ve babam da şok olmuştu, ama benim her şeyden habersiz olduğumu fark ettiler. Birlikte oturmamız yasaklandı, hatırlıyorum, sınıfta arka arkaya oturuyorduk ve birbirimize mektuplar veriyorduk. Yasağa gerçekten de uyduk.

Gerda kendini tamamen geri çekti. Birbirimize düşman oldık.

Daima kız arkadaşlarım vardı, diğer deyişle samimi arkadaşlarım. Uzun yıllar boyunca arkadaşım olan kızın adı Lotti Thiede idi. Velileri evde daima balo düzenlerdi ve geç olduğunda onlarda kalırdık. Bir keresinde çift kişilik yatakta üç kişi yattık. Ben ortada yatıyorum ve birden Lotti bana yaklaştı. Ben de ona çok dolaysız bir şekilde sordum: Benden ne istiyorsun? Sonra buna çok üzüldüm, zira bir bacağı diğerinden biraz kısaydı. Çok iyi yürekli bir insandı. Korkunçtu, bunu asla unutmayacağım. Hiçbir şey anlamıyordum.

Sonunda erkeklerle çıkmaya başladığımda annemler derin bir oh çektiler. Tanrı'ya şükür, erkek arkadaşları var!

Felice'in Yahudi olması özellikle de Lilly'nin ürkek annesini endişelendiriyor, ama annesini ve babasını asıl düşündüren şey öbür olay. Öte yandan kızlarının çok mutlu göründüğünü ve Felice'in ona ihtimamla baktığını fark etmeden de edemiyorlar. Arada çocuklar olmasa, baba Kappler, Nazi olan damadına yol gösterilmesine yürekten razı olabilirdi de. Tüm olumsuzluklara rağmen Felice, Lilly'nin ailesi tarafından geniş yüreklilikle kabul görüyor.

Felice "babacığı" daha ilk görüşmeleri olan Noel gecesinden itibaren çok sevdi. İnce yapısı, uzun boyu ve yuvarlak gözlüğüyle karşısında duran baba Kappler'i gördüğünde önce rengi solmuş ve oturmak zorunda kalmıştı. Kendi babası-

na olan benzerliği şaşırtıcıydı.

Lilly kendisini Felice'le çok uzun sürecek bir beraberliğe hazırlıyor ve belirsiz olan gelecekleri için cesurca savaşmaya başlıyor. Savaş, dört çocuk, öğrendiği tek şey olan yemek pişirmek, çocuk bezi yıkamak ve ev temizliği yapmak, üstelik evde gizlenen bir Yahudi var - göğüslemeye çalıştığı şeyler az değil.

> Felice, lütfen kocamın yaptığı yanlışları yapma. Eğer herhangi bir nedenden ötürü gergin ve kızgınsam üstüme gelme; hiçbir şey söyleme ve daha sonra bana karşı yine sevecen ol. Anlayışsız değilim, ama bırak içimde birikenleri açığa vurayayım, başladığı gibi çabuk geçer gider. - - Acaba ne zaman tam anlamıyla başbaşa olacağız (Inge!) Sanırım durum gelecekte daha da kötü olacak (sevgili arkadaşlarımız!). İyi zamanların geleceğine dair umudumuz tam olsun. Bu arada her şeyin iki tarafı var! Kim bilir, daha ne kadar başbaşa olabileceğiz!
>
> Harika bir fikrim var! Bir evlilik sözleşmesi yapsak? Örneğin ben sana sadakat ve çok yönlü yükümlülüklerine karşılık sevecen bir anlayış sözü versem...
>
> Şu anda sonsuz bir - yok hayır, yılgın değilim, cesaretim de kırılmış değil, ama sonsuz bir hüzün içindeyim. Bana asla tutamayacağın bir söz verme! Asla! Beni asla terk etmeyeceğine olan inancım tam. Dünyaya açılsak ikimiz için de en iyisi olurdu herhalde. Yepyeni bir gelecek hazırlamak. Benim gibi yaşlı bir kadınla uğraşmak zorunda olduğun için bazen senin gençliğin için üzülüyo-

rum. Ama benimlesin, öyle değil mi? Üstelik severek, değil mi? Benim için!!

Senin bana ait olduğunu hatırlatacak bir şeyine sahip olmak istiyorum. Ne yazık ki yüzük takamayız, aklıma da başka bir şey gelmiyor, ama bir şey olmalı.- Felice, bebeğim benim, ben, ben az önce gözlerini düşündüm. - Felice, seni seviyorum! Beraber oldukça giderek daha çok. -
- Bende kalmasını istediğim eşyaların bir listesini yapacağım. Hiç şüphen olmasın, evimiz çok sevimli olacak. Bana bir kanepe de ayarlayabilecek misin?

Geleceğimi düşündüğümde içimin çok rahat olduğunu söyleyemem. Ama bu korku değil. Yapmak istediğim şeyi kafamda olgunlaştırdım. İyice olgunlaştırdım! Seninle yaşamak - ve mutlu olmak istiyorum. Beni bu yıkıntıların arasından koparıp çıkar, ben oraya ait değilim. Yumuşak bir sevgiyi yumuşak bir şekilde tüketmektense büyük bir talihsizlik yaşamayı ve bu nedenle yitip gitmeyi tercih ederim. Felice, hayatımda şimdiye dek kimseyi başka şeylere ve başka kişilere dikkat etmeden sevmedim. Beni asla yalnız bırakma!

Haziran ayında Berlin'de geriye kalan sadece iki Yahudi kurum var: Yahudi Hastanesi ve Weissensee Mezarlığı. Kentte halen 6000 Yahudi yaşıyor, bir bölümü karma evliliklerde, bir bölümü yeraltında. Temmuz 1939'da şartların zorunluluğuyla Yahudileri temsilen kurulan "Almanya Yahudiler Birliği"nin toplam 8 milyon RM değerindeki tüm malvarlığına el konuluyor. Yahudi Hastanesi'nin Başhekimi Dr. Walter Lus-

tig, "Yeni Rayh Birliği"ni hastanenin yönetim binasında kurmak ve başına geçmekle görevlendiriliyor. Birliğin zorunlu üyeleri için bir şeyler yapma imkânı hemen hemen hiç yok. Karma evlilikler nedeniyle sürgün edilmeyen bir avuç Yahudi eleman Nisan 1945'e dek Gestapo'nun kontrolü altında kentin son Yahudilerini yönetiyor. Hastalara bakım hizmeti sunuluyor, yeraltına sığınanlar yakalanıyor, ari eşi ölen Yahudiler "alınıp götürülüyor", vefat edenler mezarlığa gömülüyor ve istatistikler tutuluyor.

Lilly, kocası Günther Wust'la sürekli kavga ediyor. Çoktandır kız arkadaşı Liesl'in yanında yaşamasına rağmen boşanmaya onayını vermek istemiyor. Ancak Liesl de, evlenebilmek için Günther'i baskı altına alarak Lilly'ye bir anlamda yardımcı oluyor. Uzun mücadeleler sonucunda Lilly'yle Günther çocukların paylaşımında anlaşıyor. Günther en yaşlı oğulları olan Berd ve Eberhard'ı, Lilly'yse Reinhard ve Albrecht'i yanına alıyor. Arkadaşları dehşete düşse de Lilly bu pazarlığa göreceli bir sakinlikle yanaşıyor, zira varolan koşullar nedeniyle Günther'in yaptığı hesapların tutmayacağından oldukça emin. Günther nihayet boşanmayı kabullendiğinde diğer aşama olarak parayla ve dairedeki eşyalarla ilgili kavga başlıyor.

> Bir kez daha kocama gidiyorum. Ancak konuşmalarımız ve pazarlıklarımız bu görüşmeyle son bulacak, bunu kafama koydum. Artık canım istemiyor. Başının çaresine baksın. Senden ve Inge'den başka hiç kimseyle bu mese-

leleri konuşmayacağım artık. Her şeyi ne kadar da basit sanıyor. Gününü görecek o. İşler onun istediği kadar çabuk olmayacak, bu kesin. - Senin daktilona ne oldu? Onu alabilirsem gerçekten çok sevinirim. Neticede ben de bir şeyler yapmak istiyorum. Her şeyden ne kadar da korkuyorum, ama hep öyle hissederim. Ama yeniden açıldığımda, işler yolunda gidecektir. Her şeyden önce kendi ayaklarımın üzerinde durmayı, başkalarına muhtaç olmadan yaşamayı başarmak istediğimden.

Bana yardımcı olursun, değil mi? Beni seviyorsun çünkü! Gerçekten sadece sen olacaksın artık hayatımda - ama işin aslına bakarsan, istediğim de bu zaten. Ama tüm insanlara inat: Seni kendi yaşamımdan daha çok seviyorum! Günün birinde her şeyin düzelmesini çok istiyorum - ve o zaman - işte o zaman dünyanın kapıları açılacak bize. (Ama senin ceketlerini ve pantolonlarını düzeltmemi ve tertipli tutmamı bekleme benden!!!)

"Sırası gelmişken söyleyeyim, birlikteliklerinden hiç hoşlanmıyorum", diyor Günther tartışmalardan birinde, önemsiz bir şeyden bahseder gibi.

Lilly şaşkın gözlerle ona bakakalıyor ve birden bakışları sertleşiyor. Bu konuyu açarak Lilly'nin elini kolunu bağlayabileceğini sezdi mi acaba? Yara alan Lilly, çoktan unutulmuş bir tümce hatırlıyor birden: "O zaman hiç değilse çocuğu kurtarın bana." Reinhard'ı doğururken neredeyse masada kalacaktı. "O zaman hiç değilse çocuğu kurtarın bana." Böyle bir tümceyi söyleyebilen biri, her şeyi yapabilir.

O andan itibaren Lilly, Günther'in söylediği ve talep ettiği her şeyi kabul ediyor.

Üstelik Günther'le olan derdi yetmezmiş gibi, bir de Inge ilave endişeler yaratıyor. Lilly, Inge sürpriz bir şekilde geleceğini bildirdikten sonra şöyle yalvarıyor: "Lütfen beni yarın gece yalnız bırakma."

Kullanılmış pembe renkli gıda fişlerinin arkasına haziran sonunda bir not düşüyor: "Aşk ne sancılı bir mutluluk, ne muhteşem bir acıdır?!"

> Felice, benim için, Tanrı biliyor, mazide kalan her şey silindi gitti, yok oldu - bugünüm ve yarınlarım artık her şeyim, nereden bakarsan bak, her şey parlıyor. Seni öyle sonsuzca seviyorum ki. Sen de beni seviyorsun! Bebeğim, benim sevgili bebeğim, benim güzel bebeğim. Sanırım ikimiz birbirimize çok muhtacız. İkimizden biri olmadan olmuyor işte. Bundan sonra hep birlikte olmak istiyoruz zaten. Yaşam boyunca. Hiçbir şeyi bundan daha çok istemiyorum. Asla 'asla' veya 'daima' dememeli derler. Buna rağmen söylemek ve bunun gerçek olmasını istiyorum: Daima birlikte yaşayalım ve birbirimizi, mutluluğumuz aksini gerektirmiyorsa, asla terk etmeyelim. İki kadın neden yollarında mutluluk ve uyumla yalnız yürüyemesinler. Erkeklere bile ihtiyacımız var! Korkmuyorum, ne de olsa sen "yeterince erkek"sin, öyle değil mi? Beni daima koruman gerektiğini biliyorsun, ama sen bunu zaten severek yapıyorsun. Deneyimlerimden biliyorum: İnsan bir erkekle ille de mutlu olamaz. Nihayetinde doğaları

çok farklı ve başka bir gezegende yaşıyorlar; biz zavallı kadınları yaşadıkları şeylere pek ortak etmiyorlar. Bunu sadece bir kere değil, birçok kez yaşadım. - Ama sen, sevgilim, sen gerçekten tarifsiz derecede yakınsın, sen gerçekten; bensin! Biz seninle gerçekten harika bir düşünceyiz. Şimdiye dek sürdüğüm hayat, Tanrı biliyor bunu, aşksız değildi, ama içinde yaşam yoktu, gerçek yaşam yani. Yıllarca boşuna yaşamışım, hayatımı harcamışım. Ama yaşam harcanmak için değil, yaşamak içindir. Yaşamak istiyorum, kalbimdeki ateşle, korla, yaşamı ve aşkı son damlasına kadar yaşamak. Önünde asla boş ellerle oturmayacağım. Sana bakacağım, sana, nerede olursa olsun, yurt, yuva ve aile olacağım: Sahip olmadığın her şeyi sana vermek istiyorum; seni mutlu etmek bana vahiy edildi - benim Felice'im.

1942 yılının sonlarından beri Felice, Cenevre'de yaşayan Emmi-Luise Kummer adında bir bayan aracılığıyla ablası Irene'ye düzenli olarak mektup yazma olanağına kavuşuyor. Büyük olasılıkla siyonist Hechaluz ("Öncü") örgütünün yardım ve kurtarma komitesinde görevli olan Bayan Kummer, mektupları alıntılar şeklinde kopya ediyor ve onları Londra'ya veya Berlin'e aktarıyor. Londra'dan gelen bir mektubun İngiliz makamlarının ve Wehrmacht Başkomutanlığı'nın sansüründen geçmesi ve mavi bir mühürle Cenevre'ye ulaşması bazen on beş gün, bazen de bir ay sürüyor. Hatta birçok mektup hiçbir zaman yerine ulaşmıyor. 6 Temmuz'da Irene, Putz'dan aldığı fotoğraf için teşekkür ediyor. "İnsan sadece

ellerini başına dayayıp, vay be, amma da değiştin, diyebiliyor. Ama sanırım ben senin 21 değil de, sanki hâlâ 17 yaşında olduğunu düşünüyorum da ondan."

Birbirlerine duydukları ilginin daha ilk olarak filizlendiği anda Felice, Lilly'ye Aimée adını verdi. "Aimée veya Sağlıklı İnsan Aklı", sanatçı Olga Tschechova'nın Felice'e Ocak 1940'ta kitabını armağan ettiği, Heinz Coubier'e ait bir tiyatro oyunu: "Bu oyun bana ve pek çok insana büyük sevinçler yaşattı, zevk verdi. Kitap oyunun bir hatırası olsun." Oldukça renksiz olan, konusu Fransız Devrimi'nin hemen ardındaki yıllarda geçen ve 30 Nisan 1938'de Bremer Schauspielhaus tiyatrosunda prömiyeri yapılan bu komedide Aimée, "mantıksızlığının ardında hayli akıllılık barındıran" genç bir bayan olarak tanıtılır. Lilly bu isimden hoşlanıyor. Evet, Aimée olmak, sevgili olmak istiyor, sınırsızca ve daima. Zaten bu betimleme kendisine de uymuyor mu? Herkes kendisine akılsız davrandığını söylüyor, ancak şimdiye dek sürdüğü yaşamın boğucu darlığından sıyrılıp, çok geç olmadan maceraya atılmak akıllı bir davranışın işareti değil midir? Annesinin yaptığı gibi, sevmediği bir adamın yanında yaşlanmaktan daha akılsız ne olabilir ki?

Aimée, 26 Haziran 1943'te Felice'in yeşil mürekkebiyle bir "evlilik antlaşmasının" kendisine ait kısmını yazıyor:

Seni sınırsızca seveceğim,
sana mutlaka sadık kalacağım,
Temizlik ve düzenle ilgileneceğim,
çocuklar için, senin için ve kendim için çalışkan olacağım,

gerektiğinde tasarruflu olacağım,
her konuda bonkör olacağım,
sana güveneceğim!
Bana ait olan, sana da aittir;
daima yanında olacağım.

Elisabeth Wust, kızlık soyadı Kappler

Sahra kartpostalının arka yüzünde de Felice'in bu konudaki fikrini istiyor: "Ya sen?" Felice bu talebe 29 Haziran'da gerçek mektup kâğıdının üzerinde yanıt veriyor:

Yetkili tüm tanrıların, azizlerin ve putların adına kendimi aşağıdaki şu on maddeye uymakla yükümlendiriyor ve tüm bu yetkili tanrıların, azizlerin ve putların bana sözümü tutmamda yardımcı olacaklarını ve beni gözeteceklerini umuyorum:

1. Seni daima seveceğim.
2. Seni asla yalnız bırakmayacağım.
3. Seni mutlu etmek için elimden gelen her şeyi yapacağım.
4. Şartlar izin verdiği sürece sana ve çocuklara bakacağım.
5. Senin bana bakmana itiraz etmeyeceğim.
6. Güzel kızların arkasından bakmayacağım. Baksam bile, olsa olsa, senin daha güzel olduğunu anlamak için bakacağım.
7. Çok ender olarak akşamları eve geç geleceğim.
8. Geceleri dişlerimi gıcırdatırken sessiz olmaya

gayret edeceğim.

9. Seni daima seveceğim.

10. Seni daima seveceğim.

Şimdilik bu kadar,

Felice

Felice bir tren yolculuğu sırasında şöyle yazıyor: "Ne garip, geleceği düşündüğümde hiç çocukları düşünmüyorum, bana sanki yalnızmışız gibi geliyor."

Berd Wust:

Kabul, annemiz bize baktı, altımızı bağladı, ama asla severek ev hanımı olmadığı kesin. Bana hep hayranlıkla şöyle derdi: Savaş bittiğinde, Tanrı'ya şükür hepimiz konservelerle besleneceğiz ve artık sebze yıkamaya paydos. Daima aksiyle karşılaştım: Büyükanneye davetli olduğumuzda onun ev işlerinde, yemek pişirme konusunda çok farklı olduğu görülebiliyordu. Büyükanne daima Ren yöresine ait yemekler pişirirdi. Ben bundan hiç tat alamıyordum, ama büyükbaba istediği için daima överdik. Örneğin ekşili tatlı sosta pişmiş dana eti, belki de Ren yöresine özgü bir şey değildi bu, ama bunu sadece büyükannemde yedim. Büyükbaba çok matrak bir adamdı, ama daha sonraları etrafındaki her şeyi eleştiren biri oldu. Bu onun yaşamı betimleme tarzıydı. Çok cesur biri değildi, ama bunu bir yığın saçmalıkla örtmesini bildi. Ama biz çocuklar için harika bir büyükbabaydı. Dördümüzü birlikte bisikletine bindirmeyi başarıyordu. Hohenzollerdamm'da orta yerde yayalar için bir park vardı, orada bi-

zimle bisikletle gezerdi ve biz yumurcaklardan etrafımızı gözetleyip, polis var mı diye dikkat etmemizi isterdi.

Bir sabah Inge işe geliyor ve perdeleri çekilmiş odada Lilly ve Felice'i yatakta buluyor.

"Inge pencereyi açsana lütfen", diye mırıldanıyor Felice, uykulu bir sesle ve Lilly'nin dağınık saçlarından bir tutamını parmağına doluyor.

Inge, "ben senin hizmetçin değilim kızım", diye hırlıyor ve yatak odasını hışımla terkedip, kapıyı vurmadan önce "bu kadarı da fazla! Yeter artık!" diye bağırıyor ve evin içersinde bir şeyler toplamaya başlıyor. Inge'nin ev hizmetçisi kariyeri Lilly'yle oldukça yüksek bir ses tonunda ve asla sıradan sayılamayacak bir konuşmayla noktalanıyor. Inge'nin küçük valizi kapının önünde durmaya başladı bile.

Ancak gidişi hazırlıksız değil. Daha kısa bir süre önce Collignon'daki patronu Inge'ye onun tekrar kitapçıda çalışmasından mutluluk duyacağını söyledi. Neticede beraber İş ve İşçi Bulma Kurumu'na gittiler ve patronu kuruma Inge'nin kitapçıdaki yerinin doldurulamaz olduğunu söyleyerek onu zorunlu hizmet yılı yükümlülüğünden azat ettirmeyi başardı. 21 Haziran 1943'te Inge, Friedrichshaller Strasse'deki gerilimli ortamdan kurtulduğuna sevinerek tekrar kitapçıda çalışmaya başlıyor. Felice ve Lilly için bu durum, hürriyet zamanının başlangıcı anlamına geliyor.

Benim Felice kızım,

Grünau'a giden trende oturuyorum. Seni düşündüğü-

mü hissediyor musun? Sanırım kalbim kıpırdadığında ve bir şekilde sızlamaya başladığında sen beni düşünüyor oluyorsun! Aşk neden acı veriyor? - Bazı aşk hikâyelerini duyduğumda, benim belki gerçek anlamda sevemeyeceğimi düşünüyordum. Şimdi biliyorum ki ben de gerçekten sevebiliyorum. Seni seviyorum, benim gerçekten "ilk insanım!" Eskiden garip bir suçluluk duygusu içindeydim, utanmam gerektiğini düşünürdüm - ama şimdi - şimdi taşabiliyorum, duygularımı sınırlamıyorum.

13 Temmuz 1943'te Gestapo'nun Berlin'deki Devlet Polis Teşkilat Başkanlığı, Berlin-Brandenburg'un Yüksek Maliye Müdürlüğü'ne bağlı servet değerlendirme birimi başkanına bir yazı gönderiyor. Yazıda, Yahudi Felice Sara Schragenheim'in 15.6.1943 tarihi itibariyle kaçak olarak kayda geçirildiği bildiriliyor ve tüm menkul ve gayrı menkullerine el konulması talep ediliyor. Gestapo'nun istemi derhal yoluna koyuluyor. 1 Temmuz 1943'te Preussische Staatsbank* Yüksek Maliye Müdürlüğü'ne, "Felicie Sara Schragenheim"e ait J 361 224 numaralı hesaba, resmi gazetenin 24.06.1943 tarih ve 144 numaralı sayısı uyarınca el konulduğunu bildirmişti.

Günther'in Demokles'in Kılıcı misali tehditleri altında evliliğin yürümemesiyle ilgili suçun bir bölümünü üzerine alan ve bu nedenle kocasından kendisi için ancak bir yıl süreyle nafaka alabilecek olan Lilly, boşanmış bir kadın olarak baş-

---

* Prusya Devlet Bankası. Ç.n.

layacağı yeni hayatına ön hazırlık olması amacıyla Winterbergplatz'daki Rackow Dil Okulu'na kayıt yaptırıyor. İngilizce çevirmen yetiştiren kursa yazılıyor, ancak bunun için öncelikle Almanca stenografi ve daktilo öğrenmek zorunda. Öğleden önceki dersleri sona erdiğinde Lilly, ayağında kısa, beyaz bir keten pantolonla okul kapısının önünde duruyor. Tekrar çocukların yanına dönmeden önce, Felice'le birlikte bisikletle Wilmersdorf sokaklarından geçerek Hindenburg Parkı'nda bir banka oturuyor ve sohbet ediyorlar.

Kent halkı hâlâ, Berlin uçaksavar bataryalarının Rayh'ın başkentine düzenlenecek büyük bir hava saldırısını imkânsız hale getireceklerine inanıyor. Geceleri düzenlenen "sivrisinek saldırıları"na artık herkes alışmış durumda; bu saldırılar çok sınırlı hasarlar veriyor. Batı'daki Ruhr bölgesinden kaçıp gelen, yanan sokakların ve yıkılmış evlerin arasından büyük kordonlar şeklinde kentleri terk eden insanlarla ilgili haberleri acıyarak, ama biraz da inançsızca dinliyor ve okuyorlar. Ancak 24-30 Temmuz tarihleri arasında düzenlenen "Gomorra Operasyonu" çerçevesinde Berlin'e daha yakın olan Hamburg'ta 50.000 insan, İngiliz bombardıman uçaklarının attığı patlayıcı ve yanıcı bombalarla öldüğünde rehavetin yerini giderek artan bir huzursuzluk alıyor. 1 Auğustos tarihinde Berlin'in tüm hanelerine el ilanları dağıtılarak kadınların, çocukların, yaşlıların ve hastaların Rayh'ın başkentini terk etmeleri isteniyor. 35 dereceye varan hava sıcaklığında halk, tren garlarına ve bilet gişelerine hücum ediyor. Binlerce insan kentin civar bölgelerine kaçıyor ve ormanlarda geceliyor. Yine binlercesi, sahip oldukları değerli eşyaları

güvene almak için kırsal kesimlerde yaşayan dost ve akrabalara hücum ediyor. Völkischer Beobachter gazetesinde Büyük Fredrik'ten alıntı yapılıyor: "Fırtınalı ve zor zamanlarda, tüm duyumlardan arınmak için demirden bir bağırla ve tunçtan bir yürekle kuşanmak gerekiyor."

Gazeteler, halkın "bomba terörüne karşı iyi bir şekilde hazırlanmış olarak" karşı koyması gerektiğini yazıyorlar. Yapılan anoslarda halk, değerli eşyalarını daha az tehlikeli olan yörelerde yaşayan akrabalarda emanete vermeye çağırılıyor. Mobilya, halı ve ev eşyalarına sahiplerinin açık adresini gösteren kâğıtların asılması isteniyor. Felice'in hikâyesinde bir rol oynayacak olan ve Mannheim ve Nordbaden'de yayımlanan nasyonalsosyalist Hakenkreuzbanner* gazetesi şöyle bir uyarıda bulunuyor: "Kadınların ve çocukların yeri sığınaktır, işte o kadar." Patlayıcı bombalarla yapılan saldırılarda enkaz altında kalma veya yüksek ısı nedeniyle ölüm tehlikeleri söz konusu olduğundan sığınaklarda kalan insanların çıkış yollarını belleklerine kazımaları gerekiyor. Çıkış koridorları üzerinde sandık, alet edevat ve erzak bırakmak yasak. Delinen duvarlar kapatılmalı, yoksa yangın durumunda baca etkisi yapabilir ve alevlerin henüz sıçramadığı bir evi de tehlikeye sokabilirler. Kilerlere ancak hayatta kalabilmeyi sağlayacak ve en temel ihtiyaçları karşılayacak şeyler alınmalı. Hakenkreuzbanner gazetesi şöyle bir öğüt veriyor: "Birkaç havlu, gümüş çatal bıçak takımından, halıdan, yağlıboya tablolardan ve yüz cilt klasik edebiyat eserinden daha önemli-

* Gamalı Haçlı Sancak. Ç.n.

dir." Kilerlerde özellikle mumlara, kibritlere, gaz maskelerine, battaniyelere ve suya ihtiyaç duyuluyor. Çıkışlar yıkıntılar nedeniyle kapalı ve kilerin üzerindeki zeminde bulunan korlar öldürücü derecede yüksek bir ısıya sahipse imdada yetişecek tek şey suya bastırılmış battaniyeler ve paltolardır. Bir eve bomba düştüğünde ağız ve burun bölgelerine ıslak mendil tutulmalı ve kilerdeki sığınak güvenli bir şekilde terk edilmeli. Acil durumlarda sığınaklara götürülecek olan ve banka cüzdanları, yiyecek, içme suyu ve gıda fişleri içeren hava saldırısı valizi, evin içinde her an için hazır bulundurulmalıdır. Sığınağa inerken mümkün olduğunca suni ipek ve pamuk içermeyen giysiler tercih edilmeli, zira bunlar çok kolay yanabilen maddeler. Buna karşın deri eldivenler, deri ceketler ve yelekler giyilmeli ve kar veya kaynak gözlüğü benzeri yan cephe korumalı gözlükler takılmalı. Kadınların baş örtüsü takmaları tavsiye edilir.

Gazete "Erkeklerin yeri sığınak mıdır?" diye soruyor ve hemen cevabını da veriyor: "Erkeklerin görevi kendilerini korumak değil, çevresindekileri başlarına gelebilecek felaketlerden uzak tutmaktır." Ateşe kum ve suyla müdahale edilecektir. Sıradan yangın bombaları daha ziyade beyazımsı bir alev yayarken, fosforlu bombaların alevleri sağa sola sıçrar ve tüter. Yangın söndürme battaniyeleriyle sıradan alevler söndürülebilir ama fosfor içeren alevlerin üzerine vurulan ıslak bezler ve battaniyeler alevlerin etrafa sıçramasına neden olur.

Berlin'de insanlar giderek artan bir huzursuzluğa kapılıyor. BBC tarafından uzun süredir durmadan ilan edilen ha-

va saldırısı için kent halkı geceleri hazırda bekliyor. Her gece, sirenler çalmaya başlar başlamaz halk kilerlere sığınıyor. Kentte kalmak zorunda olmayan herkes doğuya ve güneye doğru yola koyuluyor. Tüm meydanlarda taşlar yerlerinden sökülüyor, yeşil alanlarda küreklerle hava akınlarına karşı hendekler açılıyor. Yoldan geçen erkekler durdurularak ellerine kürek veriliyor. İnsanlara, dışarıya çıktıklarında hızlı yürümeleri tavsiye ediliyor. Korkulan hava saldırısı ancak 27 Ağustos'ta, Berlinliler kendi uçaksavar bataryalarına tekrar güven duymaya başladıkları bir tarihte gerçekleşiyor. Gerd Ehrlich gibi denizaltı olan insanlar, geç kalmadan kamuya açık bir sığınağa ulaşmak için acele etmek zorundalar.

Gerd Ehrlich:

> Berlin Rayh Radyosu her zamaki gibi akşam saat dokuzda yayınını kesti. Demek ki kente yine düşman uçakları yaklaşıyordu. Hızla çizmelerimi ve ceketimi giyip HJ-Kemerimi* taktım. Elimde evrak çantası, kapının önünde bekliyordum. Doğru tahmin etmiştim, sirenler çalmaya başladı. Derhal evden çıkıp sokakta biraz dolaşmaya başladım. Geçen sefer Bismarckstrasse'de tam teşkilatlı harika bir sığınağa girmiştim. Orada Klaus H. adında eski bir sınıf arkadaşım oturuyordu. Yarı ariydi ve bu nedenle ona pek dokunulmuyordu. Bu sefer tam oradaki eve ulaşmak üzereydim ki, birden uçaksavar topları büyük bir gümbürtüyle ateş etmeye başladı. (...) Işıklar

* HJ= Hitler Jugend/Hitler Gençliği - Hitler Gençliği'ne üye olanların taşıdıkları üniformaya ait tek omuzdan çapraz kayışlı kemer. Ç.n.

söndü. Tavandan toz düştü. Kiler azgın dalgalarla boğuşan bir gemi gibi sallanıyordu. Kadınlar çığlık atmaya başladı. Sanki apartmanın tamamı yıkılmıştı. Şaşkınlıkla geçen birkaç dakikadan sonra toparlanmaya başladık. Hava saldırısı koruma görevlisi tüm erkekleri kapıya çağırıyordu. Klaus ve ben çatıyı kontrol etmek üzere seçildik. Çelik başlıkları taktık ve yukarı çıktık. Çatıdan bakıldığında gözümüzün önünde muazzam bir görüntü beliriyordu. Bir an için, içinde bulunduğumuz tehlikeyi unutuvermiştik. Gökyüzü tüm yönlere doğru kan kırmızısı bir renkteydi. Başlarımızın üzerinde değişik renkte bir sürü Noel ağacı uçuşuyordu. Alman uçaksavar topları onlara iz mermileriyle ateş ediyordu. Bazı uçaklar uçaksavar fenerleri tarafından çapraz ışıkla aydınlatılıyor, ama belki de tehlikeli irtifalardan kaçmak ve endüstri tesislerine veya demiryolu hattlarına bomba atmak için topların deli ateşi altında uçuşlarına devam ediyorlardı. (...) Ardından sokağa fırladık. Çok güçlü bir rüzgâr çıkmıştı, dumanı ve el ilanlarını sürüklüyordu. "Alman Halkına Çağrı" başlığı taşıyan ilanlardan bazılarını topladık ve cebimize attık. (...) Saldırının tamamı belki bir saat kadar sürmüştü, ama verdiği zarar çok büyük boyutlardaydı. Saldırıdan iki gün sonra bile hâlâ yanan sokaklardan geçtim. (...) O gece yaklaşık saat üçe kadar daha sokaklarda oyalanmak zorundaydım, zira ev belli etmeden geri dönmek için fazla telaşlıydı henüz. Bazı yanan evlerde yangın söndürme işlerine yardımcı oldum ve dışarıya mobilya taşıdım.

Komşular tarafından Lilly'nin sevimli bir kız arkadaşı olarak bilinen ve sevilen Felice, hava saldırı alarmlarında Lilly ve Berd'le beraber kilere iniyor. Diğer üç ufaklık geceleri yakındaki çocuk sığınağında geçiriyor; tüm annelere tanınmayan bir olanak bu. Başlarda Lilly çocukları sığınak bakıcısı Herta'ya kendisi teslim ediyor. Daha sonraları çocuklar tek başlarına gidip gelmeye başlıyorlar. Çocuklar, Reichenhaller Strasse'deki Kolbergplatz meydanını altıya çeyrek kala el ele geçerken kendilerini gerçek büyük insanlar gibi hissediyorlar. Diğerlerine göz kulak olan Eberhard, Şişko'nun bakıcı Herta'ya teslim edilmesiyle yükümlü. Henüz iki yaşını doldurmamış olan ve hâlâ altına bez bağlanan Albrecht'in sığınağa alınması aslında yasak, ama bakıcı Herta ona gönlünü kaptırdığı için sığınağa girmesine göz yumuyor. Diğer çocuklar oyuncak ayılarıyla ranzalara yatarken, Şişko, Herta'nın dolgun memelerine sokulabiliyor. Çocuklar duvardaki Führer resmine bakıyor ve koro halinde "ellerini kavuştur, başını öne ey, sadece Adolf Hitler'i düşün. Bize günlük ekmeğimizi veriyor ve bizi acı ve sefaletten koruyor", diye mırıldanıyorlar. Ardından ışıklar söndürülüyor ve altta yatanlar ayaklarıyla üsttekilerin bellerine tekme atıyor. Bakıcı Herta "sessiz olun" diye bağırıyor, Şişko'yu sıkıca kendine çekiyor ve hüzünle, Alman ve İtalyan birliklerinin Tunus'taki teslimiyetinden bu yana geçen iki aydan beri haber alamadığı Hans'ını düşünüyor.

Sirenlerin çalmaya başlamasıyla birlikte evde Lilly için stres başlıyor.

"Haydi gel artık!" diye söyleniyor ve elinde tuttuğu ha-

va saldırısı valiziyle sinirli bir şekilde ev ve banyo kapısı arasında gidip geliyor. Felice'se aynanın önünde duruyor ve sürekli saçlarını tarıyor. Koyu kahve saçları düz ve ince telli. Kuaförü ona elgan bir görünüm kazandıran perma yapmasa saçlarının yüzüne bakılmazdı. Durmadan bakıma ihtiyacı var. Oysa sığınağa indiğinde saçları mutlaka yapılı olmalı. Felice, apartman sakinlerine ne kadar bakımlı görünürse kendisini o kadar güvende hissediyor.

Alarm durumu bittikten sonra iş tersine dönüyor.

Lilly merdivenlerde ölesiye uykulu bir şekilde basamaklara yığıldığında, ona yukarıya, daireye kadar çıkmaya yardımcı olan Felice, "uyuma, lütfen uyuma", diye yalvarıyor. Hâlâ yatakta kımıltısızca yatan Lilly'yi soymak da yine Felice'e kalıyor. Buysa Lilly'nin birdenbire cin gibi olmasına neden oluyor. Sevgili ufaklıklar sabah saat sekizde kapıyı çaldığında iki kadının uykusu kurşun gibi ağır oluyor.

O tarihlerde Ernst, Jolle ve Gerd, Felice'e onlarla birlikte tüymek isteyip istemeyeceğini soruyorlar. Alman Kızılhaç Kurumu'na ait kimlikleri kahramanca çalan ve ardından ilanla aranan Lutz, mayıs sonlarında kaçış rehberi bir bayanın ve sınır bölgelerine seyahat etmeyi olanaklı kılan, silahlanma ve cephaneden sorumlu Rayh Bakanlığı'na ait bir kimliğin yardımıyla, İsviçre'ye kaçmayı başarmıştı bile.

Felice ve Lilly sonu gelmeyen ümitsiz tartışmalara dalıyor. Kaçmak mı, kalmak mı? Felice, Inge ve Elenai'de - Lilly'nin bilgisi dışında - kendi aralarında hiddetli tartışmalara giriyor. Yeşil hat üzerinden İsviçre'ye kaçmak hiç de tehlikesiz değil. İsviçreli sınır görevlilerinin, ülkelerine kaçan

Yahudileri Nazi Almanya'sına iade ettiği durumlar bilinmektedir.

Lilly, çocukları geride bırakıp Felice'e kaçışında eşlik etmeyi teklif ediyor. Güney Almanya'da pek çok çocuk yurdu var. Lilly'ye göre onları savaştan sonra oradan alabilirler. Lilly, "savaştan sonra" diye bir şeyin olacağından emin. Felice ise şüpheli. Kulağına gelen, ama hemen aklından çıkarmaya çalıştığı söylentiler, "sonra" diye bir şeyin olacağını düşündürtemeyecek denli korkunç. Buna rağmen bu fikre karşı gelmiyor. Kaçış rehberlerinin parayla değil, ama eşyalarla ilgilendiklerini bildiğinden, Riesengebierge'de bulunan Bayan Selbach'a yazıyor ve orada bulunan eşyalarının kendisine iadesini rica ediyor. Felice'in Lilly'yle ilişkisini affedilemez bir sadakatsizlik olarak algılayan Mutti, Felice'in halılardan, çeşitli dairelerden kalan nevresim takımlarından ve özellikle de büyükannesinin pahalı İran kürkünden oluşan eşyalarını Forst'ta ve Hinterpommern'de çalışan Olga'nın yanında önceden güvene aldı. Felice'in talebine gergin bir tepki veriyor ve sürekli olarak yeni bahaneler uyduruyor. Felice'i hep uyarmıştı: Bir "kaçak" asla bu kadar uzun süreyle aynı yerde barınmamalıydı.

Kendisini suçlu hisseden Lilly, Felice'e onsuz gitmesini teklif ediyor ve ağustos sonunda, haftalardır içini kemiren şeyi kaleme alıyor:

> Sevgili insanım benim,
>
> Sensiz bir yaşamı düşünemiyorum. Ama bu olacak galiba. İnsan, ayrı geçirilen her dakikada değişmez, bir-

birine yabancılaşmaz mı ve tekrar buluşulduğunda karşısında yeni bir insan görmez mi? Ve ben belki sensiz günler, haftalar, aylar geçireceğim; sesin, ellerin ve dudakların olmadan? Benim sürekli seni düşündüğüm gibi senin de beni düşünüyor olduğundan emin olamadan? İnsan sevdiği her şeyi günün birinde bırakmak zorunda mıdır? Sonsuz bir mutluluk yasak mı? Uzaklık, zaman, alışkanlık - aşkın bu en tehlikeli düşmanları bizi de mi tehdit edecek? Yoksa aşkımız, yavaş yavaş sönen bir ateş olan özlem duygusundan haz edecek denli zayıf mı? Neden yazıyorum tüm bunları? Seni öyle çok seviyorum ki, şimdiye dek hiç hissedilmemiş, tanınmamış bir yoğunlukta. İnsan sevdiğinde neden işkence eder hale gelir? Çünkü seviyor da ondan.

Mektup imzasız, mürekkebi yeşil ve elyazısı Felice'inkine karıştırılabilecek denli benzer.

Elenai, Lilly'nin yazdığı mektuplardan birini eline geçirdiğinde şaşırıyor.

"Söylesene, niye durmadan Felice'in yazısını taklit ediyorsun?"

Lilly yanıtlıyor: "Aşk bu"

Elenai, Inge ve Felice söz konusu bir kaçışın bilinmeyen sonucunu göz önünde bulundurarak, Felice'in Berlin'de kalmasının daha güvenli olacağı kararına varıyorlar. Felice, bunun Almanya'yı terk etmek için son şans olduğunu biliyor ve Lilly'ye daha çok sokuluyor.

Geceleri

Bunu çok seviyorum işte: Üzerine eğilmek
ve tan vakti karanlığındaki sessizliğin içinden
sessiz sedasız nefes alışların süzüldüğünde
uyuyan yüzüne bakmak senin....

Gözlerim bana çok aşina olan
düzgün hatlarını çizdiğinde,
bana verdiğin o yumuşak güzelliklerden
sonsuz şeyler anlayabiliyorum.

Büyük birinin yarattığı sanat eserine nasıl
dalıyorsa bakışlarım,
öyle uzanıyorum ben de içine
ve sessiz dudaklarının çağrısını dinliyorum.
Ama birden hissediyorum ki: Yalnızım!

Çok uzaklardasın. Felç edici bir korkuyla
fark ediyorum, seni tutan uzaklığı -
ve seni tutup kaldırıyorum, uyandırmak için,
tekrar dünyama dön diye.-

Sevgili Aimée!

Seni o kadar çok seviyorum ki, hiçbir şey yazamıyorum. Aslında sana bir şey yazmama da gerek yok, zira çok önemli olan her şeyi sana - eğer senin için de uygunsa - sonra yatakta söyleyeceğim.

Bana, sana bir erkek bulmamı veya evlenmek
istediğini söylersen seni pataklayacak olan
Senin
sadık, cesur, asil, vahşi
Jaguar'ın

Felice kendisine ilk kez Jaguar adını veriyor.

Her ayın ikisinde Aimée ve Jaguar, Felice'in ilk kez Lilly'nin yorganı altına girdiği 2 Nisan gününü hatırlıyorlar. 2 Eylül 1943'te Jaguar ve Aimée birbirlerine yüzük alıyorlar. Aimée, iç kısmında "F.S." ve "2.4.43" yazan bir altın nikâh yüzüğü alıyor, buna karşılık Jaguar'a yeşil taşlı gümüş bir yüzük hediye ediyor. Felice'in eli o kadar ince ki, yüzüğü ancak sağ elinin orta parmağına takabiliyor.

Yoğunluğuna sevdiğim bebeğim!

Evlilik yıldönümümüz dolayısıyla - uzun ama bir yerde de çok kısa süreli bir yarım yıl - hem sana, hem de bana, yeryüzünde olabilecek tüm güzellikleri diliyorum. Her şeyden önce mutlu bir gelecek diliyorum! Bunun için biraz paraya, şirin bir eve ve sevimli dostlara ihtiyaç var. Dosttan yana hiç sıkıntımız olmayacak sanırım. Daire de bizim olacak, ama acaba daima paramız olacak mı? -- eh, göreceğiz! Bize ne olabilir ki, değil mi?! Bu aşkımız var olduğu sürece! Zaten başka ne istiyoruz ki!

Seni sınırsızca seviyor ve yanından ayrılmıyorum,

Senin Aimée'in

Eylül sonuna doğru Felice, Ernst Schwerin ve Gerd Ehrlich'le Savignyplatz meydanında bir Café'de buluşacak.

Gerd Ehrlich:

Kızcağızla orada saat 16.00'da buluşacaktık ama biraz erken geldik. Ernst bir masaya oturdu, ben de bize bir iki dilim pasta seçmek için üniformamla büfeye doğru yürüdüm. Önümde birkaç kişi daha vardı ve hemen önümde bir güvenlik şubesi polisi. Bekleyeli daha beş dakika oldu ya da olmadı, bu arada önümdeki polis siparişini veriyordu, omuzumda bir el hissettim. Döndüğümde gördüğüm kişi, benimle eskiden E&G'de çalışan Yahudi olan bayan bir iş arkadaşımdı. Annesi ve babasıyla birlikte denizaltı olmuş, ama bir süre sonra Gestapo tarafından yakalanmıştı. O kızı tanıyorduk, adı Stella Goldschlag'dı ve güzel sarı saçları nedeniyle ona "Yahudi Lorelei" denirdi. Tutuklandığından beri polis için muhbirlik işi yaptığını da biliyorduk. Bazı Yahudileri memurlara ihbar etmeyi başarmıştı. "Merhaba Gerd, nasılsın?" - "Özür dilerim bayan, sizi tanımıyorum. Herhalde başkasıyla karıştırıyorsunuz!" - "Olur mu hiç. Sen Gerd Ehrlich'sin. Seninle Erich&Getz'de birlikte çalışmıştık, hatırlamıyor musun?" - "Mutlaka yanılıyorsunuz, benim adım başka!" O anda önümde duran memur da dönüyor. Muhtemelen muhbirin refakatçısıydı ve muhbirin ihbar ettiği kaçak Yahudileri yakalıyordu. Karakola götürülürsem o güzelim kimliklerim fazla bir işe yaramayacak, diye düşündüm. Dolayısıyla iş oraya varmamalıydı. Hâlâ omuzumu

tutmakta olan kızın göğsüne dirseğimi geçirdim. Çalan alarm düdüğü Ernst'i uyarmıştı. O anda memur beni yakalamaya çalıştı. Ne tür bir tehlikenin içinde bulunduğumu kavrayan Ernst, yandan adama son hız çarptı. Uzun boylu memur servis masasının üzerine düştü. Tüm bunlar birkaç saniye içrsinde oldu. Etraftaki insanlar daha şaşkınlıklarını üzerlerinden atamamıştı ki, biz sokağa fırlamıştık bile. Son hızla köşeyi döndük, banliyö istasyonunun merdivenlerini tırmandık, diğer taraftan tekrar aşağıya indik ve yoldan geçmekte olan bir tramvaya atladık. Takip edilmediğimizden ancak iki durak sonra, Bahnhof Zoo durağında emin olduk ve tramvaydan inip banliyö treniyle tekrar Savignyplatz istasyonuna gittik. Felice'in kafeye girip tuzağa düşmesini engellemek zorundaydık. Karşı apartmanlardan birinin girişinden o tehlikeli yeri gözetlemeye başladık. Nihayet kız arkadaşımız geliyordu. Geç kalmadan onun dikkatini çekmeyi başarmış ve kafeye girmesini engelleyebilmiştik. Sonra birlikte başka bir restorana gidip ona olup bitenleri anlattık.

Bu olay beni ilk defa biraz tedirgin etti. Devlet Güvenlik Polisi için çalışan bir arkadaşımızdan öğrendiğimiz bir haber daha da tedirgin ediciydi. Stella adımı vermiş ve tipimi tarif etmiş. Arananlar listesine resmimle birlikte alınmışım. Demek ki Berlin'deki çadırlarımı sökme zamanı gelmişti.

On dört gün içersinde tüm hazırlıklar tamamlandı. Bir

bisiklet ve bir daktilo, belki de biraz para, kaçış rehberlerinin istedikleri bu. Grunewald semtinde kibar bir villada oturan ve Rus cephesinde iki oğlunu yitirmiş, siyah giyimli bir bayan olan Hedwig Meyer, diğer ayrıntıları organize ediyor. Şifreli bir telegrafla Güney Almanya'nın sınır kasabalarından biri olan Singen'de yaşayan ve kaçaklara İsviçre'ye giden güvenli bir yol gösterecek ve ön hazırlıkları yapacak olan çiftçilere haber gönderiyor. 7 Ekim 1943'te Gerd, Ernst ve genelde sadece "Şişman Kız" olarak anılan karısı, saat 22.00 sıralarında küçük bir grup arkadaş tarafından "tatile" uğurlanıyor. Daha önce Gerd, Inge'nin işyeri olan Collignon'a uğradı ve ona elinde kalan son gıda fişleriyle yemek ısmarladı. Gizli polisin trende yaptığı iki kimlik kontrolü olaysız geçti. Stuttgart'da otelde geçirilen bir geceden sonra sabah saat 07.00'de kasabalararası trenle Tuttlingen'e ve kısa bir moladan sonra oradan Sigmaringen'e devam ettiler. Üç arkadaş, tekrar öğle molası verdikten sonra yine kasabalararası trenle Bodensee Gölü kıyısında bulunan Radolfzell'e ve oradan şehirlerarası trenle, tarifede de belirtildiği gibi saat tam 17.00'de Singen'e varıyorlar. Çok sıkı bir şekilde denetlenen Stuttgart-Singen trenine binmemeleri konusunda daha önce uyarılmışlardı. İstasyonda, belli etmeden takip etmeleri gereken "bisikletli siyah bayan" bekliyor. Macera, neredeyse yanlış yöne, ölümün kucağına yürüyecek oldukları ormanda geçirilen bir geceden sonra küçük bir İsviçre sınır köyü olan Ramsen'de son buluyor. İsviçreli bir sınır bekçisi onları bir tarla yolunda buluyor ve sınır karakoluna götürüyor. Üç Berlinli, nöbetçi çavuşun konuştuğu yöreye özgü Bern Almanca'sını anlayamıyor.

"Parlez-vous français?"

Çavuş Fisch onları derhal Almanya'ya geri göndermek istiyor.

Gerd soruyor: "Silahınız var mı?"

"Evet."

"Peki ateş etmesini biliyor musunuz?"

"Elbette."

"O zaman ateş edin lütfen. Başka türlü beni asla oraya geri gönderemezsiniz."

Ardından Gerd Ehrlich, Washington'a telefon etmek istediğini söylüyor.

5

Berlin Eyalet Mahkemesi, 12 Ekim 1943 tarihinde Lilly'nin boşanmasına karar veriyor. Sahra posta numarası 14 063 B olan Astsubay Günther Wust kendi boşanma davasına katılamıyor. Birliği ağustosta Macaristan'a sevk edildi. Felice, duruşma salonunun önündeki bir bankta üşüyerek oturuyor ve bekleme süresini bir şiir yazarak değerlendiriyor:

Eyalet Mahkemesi

Söz verdim sonsuza dek
her zaman ve her yerde yanında olmaya,
ama bak, daha ilk zorluğun karşısına
yalnız çıkmak zorunda kaldın.

En Sevgili Şey! Umarım seni yıpratmazlar
o sevimsiz karanlık salonda.
Kuşkusuz, dişçi de kötü bir şey,
ama boşanmak, çok daha korkunç herhalde.

Oysa sen daha küçücüksün -
ve saçın bazen bakır tel gibi parıldıyor.
Daha sonra seni yalnız bırakmayacağım
Acaba Bayan Schulz'un bugün gülleri var mı?

Umarım yakında yine burada olursun -
Mahkemeler hep böyle soğuk mudur?
Artık sadece benimsin.
Sonra, biliyorum ki sen de istiyorsun,
bir yastıkta kocarız seninle! -

Duruşma bittikten ve işlemler yerine getirildikten sonra Jaguar tarafından karşılanan Aimée şaşkın bir şekilde soruyor: "Ben simdi gerçekten boşandım mı?"

Felice gülerek, "evet artık tamamen benim esaretim altındasın" diyor ve ona Heidelberger Platz meydanındaki Schmargendorf tren istasyonunda Bayan Schulz'tan bir demet kırmızı gül alıyor. Akşam evdeki mobilyaların yerlerini değiştiriyorlar. Yatak odası balkonlu odadan, sobası yanmayan ve kış aylarında sadece yatmaya yarayan konuk odasına taşınıyor.

Gerekçeli boşanma kararı "Alman halkı adına" 18 Ekim tarihinde yürürlüğe giriyor. Karar metnine göre Lilly, "evliliğin yürümemesinden dolayı, evlilik kurumuna ihanet eden Günther Wust'un suçlu bulunmasını talep etmiştir." Buna karşılık Günther, Lilly'nin başka çocuğa sahip olmak istemediğini ve bu nedenle "Aralık 1942'den beri ısrarla evlilik dahilindeki cinsi münasebete izin vermediğini" belirtiyor.

Günther Wust'un karşı suçlaması dikkate alınıyor ve mahkeme her iki tarafı da suçlu bularak, "Bayan Wust tarafından öne sürülen, zaten dört çocuğu olduğu şeklindeki nedeni yerinde görmüyor".

Hemen hemen aynı tarihte Londra'da nikâh heyecanı var. Berlinli göçmenlerin yoğun katılımıyla Irene Schragenheim, 23 Ekim 1943'te Berlinli Fritz Cahn'la evleniyor. Cahn, utanç duyduğu adını kısa süre sonra değiştirerek Derek Cahn oluyor. Tesadüf o ki, Derek'in kız kardeşi, Käte Schragenheim'ın - kızlık soyadı Hammerschlag - okuldan arkadaşı. Käte ise, Felice'in Bayan Kummer aracılığıyla öğrendiğine göre, birkaç yıl önce Irene'nin Filistin'deki mirasına kondu. Irene, ekim başlarında yazdığı bir mektupta: "O akrabalık artık yok oldu" diyor ve aynı zamanda Felice'in sorusuna yanıt vererek, lezbiyen edebiyatında klasik olarak kabul edilen ve yazarı Radclyffe Hall olan The Well of Loneliness'i henüz okumadığını, ama yıllardan beri o kitabı edinmek için uğraştığını yazıyor ve biraz iğneleyici bir şekilde ekliyor: "Şahsen o tür şeyler bana uzak ve umarım sevgili Putz'uma da öyledir."

Lilly 29 Ekim'de cepheye, Günther Wust'a yazıyor: "Mahkemenin kararını herhalde öğrenmişsindir. Avukatın sana haberi vermiştir."

> Bizde, artık İngilizce kursuna katılamıyor olmam dışında olağanüstü bir durum yok. Çok vaktimi alıyordu. Çocuklarım olmasaydı olaya daha çok vakit ayırabilirdim. (...) Gelelim daire işine. Dairenin sende kalacağı

mahkemede belirtildi, ancak belirtilen bir diğer husus, başka bir ev bulmamın hiç kolay olamayacağı ve senin de beni çocuklarla birlikte kapı önüne koyamayacağın gerçeğiydi.

Kısa süre sonra Lilly, dört çocuğunun velayetinin de kendisine verildiğini öğreniyor. Buna rağmen, iki büyük oğlanı, 19 yaşındaki nişanlısı Liesl Reichler'le evlenmesinden sonra Günther'e bırakmayı kabul ediyor. Ekimde sadece küçük oğlanlar Berlin'de artık. Giderek daha çok çocuk, yoğun hava saldırıları nedeniyle kentlerden kırsal alanlara gönderiliyor. Bernd, Doğu Prusya'da, Litvanya sınırına yakın Grünode'ye, Eberhard ise prova maiyetinde Schlesien'de Liesl'in yanına gönderiliyor.

Bernd Wust:

Kaba saba, ama saf bir köy okuluydu: Birinci sınıf birinci sırada, ikinci sınıf ikinci sırada, üçüncü sınıf üçüncü sırada ve son sırada da dördüncü sınıf oturuyordu. Yan odada ise 5 ile 8. sınıflar oturuyordu. Almancayı çok sert bir Prus şivesiyle konuşuyorlardı. İlk yanlarında kaldığım ailenin soyadı Skat'dı. Orada acımasız bir şekilde dayak yiyiyorduk, hem öğretmen tarafından, hem de öğrenciler tarafından. Berlin'de büyük bir okula gidiyorduk ve orada biraz tembelsen diğer öğrencilerin, topluluğun, arasında saklanabiliyordun. Doğu Prusya'da bu imkânsızdı. Üstelik bu köy okullarında öğrenciler ezberciliğe alıştırılıyordu. Çarpım tablolarını ezbere bilmek onlar

için dersin temeliydi. Biz Berlinliler bunu henüz yapamıyorduk. Öğretmenden tokat yiyiyorduk ve sınıftakiler - erkekler solda, kızlar sağda - dayak yememiz için ellerinden geleni yapıyorlardı: "Öğretmenim, unuttunuz mu, hani Berlinlilere çarpım tablosunu soracaktınız." Skat'larda birlikte yaşadığım okul arkadaşım Knut, benden bir yaş büyüktü ve adeta bir aygır gibiydi. O bizim için diğerlerini dövüyordu. Zamanla onlar bize, biz de onlara alıştık tabii. Ne de olsa köylü çocuklarla beraber elma çalmaya gider veya büyüklere tarla işinde yardımcı olurduk. Patates hasat mevsimi olduğunda eli ayağı tutan herkes önce A çiftçisinin tarlasında, sonra da B çiftçisinin tarlasında toplanıyordu. Kadınlar öğle yemeği için gittiklerinde biz çitliğin avlusunda birbirimize çamur atar, köpekleri kızdırır veya saklambaç oynardık. Bazen erkekler cepheden dönerdi ve EK I veya EK II'leri* olurdu. Gözümüzde çok büyük kahramanlardı onlar.

Çok sarsıntılı yıllardı. Öğretmenler bize 'Führer kazanacak' diyorlardı. Ayda bir kez bir çeşit milli güvenlik eğitimi alıyorduk. Birtakım kadınlar gelip bizlere muazzam şeyler anlatıyorlardı. Bir keresinde kadınlardan birinin üzgün bir sesle şöyle dediğini hatırlıyorum: "Führer'e suikast düzenlendi." Sonra Normandiya Çıkarması başladı ve geriye kalan yaşlılar Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan tüfeklerini dolaplardan çıkarıp, ormanlara

---

* EK=Eisernes Kreuz/Demir Haç - Savaşta üstün hizmet gösterenlere verilen nişan. Ç.n.

dağıldılar. Orada kaçak savaş esirleri veya öyle bir şey aradılar, bilemiyorum, genelde hep "Ruslar" denirdi. Unutmamak gerekir ki, Litvanya sınırındaki ormanlar bizden, Kuzey Prusya'dan, başlayıp ta Leningrad önlerinde bitiyorlardı.

Doğu Prusya'da kaldığım o bir yıl içersinde annem beni iki kez ziyaret etti. Bir gelişinde çok büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Çok az tren çalışıyordu o hatlarda. Annemin ayağında pantolonla geldiğini hatırlıyorum. Gerçi bayan pantolonuydu, ama Doğu Prusya'daki kaba köylü kadınları buna alışık değildi. Dedikodu yapmaktan çeneleri ağrıdı herhalde! Sonra kendi kendilerine şunu keşfettiler: Aslında, eğer trenlere camdan binmek zorundaysan pantolonlu olmanın avantajı da olabilir!

Skat'ların yanında kendimi rahat hissetmedim. Onlara göre ben tam bir büyükşehir velediydim. Yaramaz, yalancı falan. Herhalde kendime onlara öyle tanıttım. Bir cam kırdım ve bunu yoldan gelip geçen evsiz birinin yaptığını söyledim. Belki de annemin eğitiminden kaynaklanıyordu. Aslında hiçbir zaman doğru düzgün cezalandırılmamıştık. Tabii bazen annemin de sabrı taşıyordu ama ona o anda yakın duran kimse o çekiyordu cezasını. Genelde, hak etmeyen kişiydi. Onun tarzı buydu ve ben bu alışkanlıkla gelmiştim Doğu Prusya'ya. Ama beni yalan söylerken yakalıyorlardı sürekli. Haliyle dayak yiyiyordum. Sonra işte o diğer ailenin, Rimkus'ların yanına geldim. Onlar çiftçi değil ziraatçiydi - Nazilerde bunlar birbirlerinden çok farklı şeylerdi. Iki kızları vardı ve on iki

yaşında olanıyla oyun oynayabiliyordum. Kadın bana biraz daha fazla şevkat ve ilgi gösterdi. Sonra yanımıza Eberhard'da geldiğinde problemlerim yok olmuştu. Tam anlamıyla Doğu Prusyalı bir köy veledi olmuştum. Diğer çocuklar bize, Berlinlisiniz, çeneniz düşük ama çalışmayı beceremiyorsunuz derlerdi. Biz, bizim yaşımızda olan bir köylü çocuğunun topladığı patateslerin ancak yüzde onunu toplayabiliyorduk, çünkü ya çok titiz topluyorduk ya da taşları patates sanıyorduk. Veya büyükbaş hayvanları otlaktan getiriyorduk: Tuttuğum bir inek ensemi yaladı, ben de onu bıraktım. Haliyle inek otlağa tüydü...

Çocuklar tam zamanında Berlin'den ayrıldı. Kasımın üçüncü haftasında "Berlin Hava Muharebesi" başladı.

22 Kasım tarihinde, saat 19.30'da sirenler çalıyor. Saat 20.00 civarında müttefik kuvvetlerin geniş çaplı hava saldırıları başlıyor. Reinhard hasta olmak üzere ve bu nedenle çocuk sığınağına alınmıyor. Friedrichshaller Strasse'deki kilerin ışığı söndüğünde ortalık ölü sessizliğine gömülüyor. Duvarlardan kireç tozu çıkıyor. Lilly karanlıkta iki eliyle Felice'in koluna sarılıyor. Bir bomba düşerse Felice'ten farklı bir yere savrulmaktan çok korkuyor.

"Anne, evimiz demirden, değil mi?" Reinhard'ın incecik sesi dehşeti yarıyor. Kadınlardan biri devrik bir sesle kahkaha atıyor. Apartman sakinleri donukluklarını üzerlerinden atıyorlar. Aralarından biri sportif bir görüş belirtiyor: "Tam isabet olmalı." Kilerde olunca, diğer apartman sakinleriyle her zamankinden daha yakın ilişkiler içersinde olunuyor, do-

layısıyla dikkatli olmak gerek. On yaşındaki kızı Gisela'yla bodrum katında oturan Bayan Kluge, kapıcının karısı ve iyi bir kadın. Lilly ve Felice sık sık bodruma iniyor ve onunla beraber, battaniyelere sarılmış cihazdan Radyo Londra'yı dinliyor. Üçüncü kattaki Grasenick "Teyze" de iyi biri. Lilly, çocukları evde yalnız bırakması gerektiği zamanlarda dairenin anahtarını ona veriyor. Yüksek girişte oturan Eichmann'lar birçok kez tehdit savurdular: "Düşman yayınları dinlediğinizi biliyoruz biz." Dikkat edilmesi gereken bir diğer kişi de, Lilly'nin komşusu olan ve Führer'e sonsuz bir hayranlık besleyen Bayan Schmidt. Kilerdeki uğultulu konuşmaların arasında çokbilmiş bir edayla atılıyor: "Kimse boşuna sevinmesin. Bunların hesabı bir bir verilecek." Ancak ne zaman Berlin'de hava olumsuza dönse esrarengiz bir şekilde parti rozeti kayboluveriyor.

Çılgınlık sona erip, Lilly ve Felice çoktan yatakta yattıklarında birden kapı çalıyor. Baba Selbach'ın yanında, yanakları Marlene Dietrich'e benzeyen bir bayan var. Bayan'ın büyük bir valizi var. Her ikisinin yüzü simsiyah ve bitkin ifadeli.

"Dışarıda kıyamet kopuyor. Steglitz'in yarısı alevler altında. Bu defa biz de isabet aldık. Ben yarın yaylaya, Forst'a çıkıyorum. Lola sizin yanınızda kalabilir mi?"

Evet, kalabilir. Lola Sturm, Lilly ve Felice'e yabancı değil. Birkaç zamandır Selbach'ların, eskiden Felice'e barınak olan kiralık odasında oturuyor ve daha önce Mutti'nin kızı Renate'yle beraber ziyarete de geldi.

"İsa ve Meryem!" Lola'nın ağzından çıkan tek sözler bunlar.

Lola, Böhlerwerke işletmelerinin merkezi Berlin'de bulunan bir yan kuruluşunda sekreter olarak çalışıyor. Böhler Berlin, KKK (Kara Kuvvetleri Komutanlığı), ASK (Alman Silahlı Kuvvetleri) ve Havacılık Bakanlığı ile şirket arasındaki iletişimi sağlıyor. Viyana'nın güneyindeki Enzesfeld'de üretilen parçaların adedi her gün telegrafla düzenli olarak Berlin'deki şirkete ve oradan da KKK ve Havacılık Bakanlığı'na bildiriliyor. Firmanın Berlin ile Enzesfeld arasındaki uçuşlar için özel bir uçağı var. Şirketin Lola'ya güveni tam. Ailesi Baltık yöresinden gelen 21 yaşındaki Lola, Selbach'larla trende tanıştı. Cebindeki değerli iş sözleşmesiyle Riesengebierge'deki memleketi Freiwaldau'dan Berlin'e doğru yol alıyordu. Mutti ve onun üç kızıyla tanışması Lola'ya koruma sunuyor, çünkü Berlinliler küçük bir kasabadan gelen kızcağızla sık sık dalga geçiyor. Tramway'da bile, ağzını açar açmaz ona onun şivesini konuşarak takılan insanların sayısı az değil.

Ama Aimée ve Jaguar'ın yanında olmak daha çok hoşuna gidiyor.

Lola Sturmova:

> Selbach'ların yanında değil, ama onların yanında kendimi iyi hissettim. Selbach'lar biraz garipti. Bilemiyorum, ama bana sanki rüzgâr nereden esse Selbach'lar oraya doğru dönüyormuş gibi gelirdi. Kızları da öyle. Onlar da subaylarla...
>
> Lilly ve Felice beni sınadı, tavrımın, politik tavrımın ne olduğunu öğrenmek için. Sonunda bizim her zaman ve her yerde yardımcı olduğumuzu anladılar. Ta Jese-

nik'ten, eski adıyla Freiwaldau'dan beri. Benimle birlikte liseye giden Marianne Stuckart adında bir Yahudi vardı, sonra Gessler Firması, onların burada taşocakları vardı veya Schwalmburg'lar, onların da Zuckermantl'da sanatoryumları vardı. Yani o zamanlar hiç nefret yoktu, ta ki 38'e kadar...Felice'in Yahudi olduğunu biliyordum, zaten Lilly ve Felice bana bunu söylediler de. Dedim ki, yardım etmek gerek. Olayı biliyorduk, ama hep susardık, konuşmazdık bunu. Etrafta dinleme aygıtı olabilir diye korktuk hep.

Felice çok yardımsever, tatlı ve özellikle de çok zeki bir insandı. Lilly'le birlikte, bilirsiniz işte, lezbiyen aşk yaşaması...o zamanlar askerlerle yatan kızlar hastalık kapmaktan korkarlardı hep. Sonra bir süre yarı Yahudi vardı onlarda, Lilly'lerde toplanırlardı ve çiftler orada buluşuyordu işte. Felice hep erkek gibi giyinirdi, her zaman pantolon, bluz giyer, kravat takardı. Lilly normal giyiniyordu, kadın gibi. Lilly'nin vücudu dört doğuma rağmen çok iyidi. Ama ben anladım. Bir keresinde tuvaletteydim ve ardından yıkanmak için küvete girdi. Felice banyoya girmek istedi. Sonra beni ellemeye başladı. Delirdin mi sen! dedim. İşte o zaman ne döndüğünü anladım. Lilly'nin şevkate ihtiyacı vardı ve herhalde kocasında bulamadığı şeyleri...o yüzden döndü. Felice'le birlikte çok mutluydu, inanın bana. Ben bunda bir terslik görmedim.

Lola'nın eve taşınmasından iki gün sonra yaşgünü partisi veriliyor. Lilly otuzuna bastı ve tüm tanıdık çevresinin ona

son altı ayda çiçek açtığını söylemesine rağmen biraz hüzünlü. Felice, Lilly'ye Jena camından yapılma bir Türk kahvesi makinesi hediye ediyor. Lilly , yaşadığı hayal kırıklığını bastırmakta güçlük çekiyor. Günther de, karısının gece gündüz sadece bunu düşündüğündan emin bir şekilde yaşgününde birtakım ev aletleri getirirdi. Üstelik Türk kahvesi makinesi gibi, şu sıralar gereksiz bir alet! Felice'se kendi fikrinin ilginçliğine hayran. Gerçek kuru kahve ancak el altından ve çok yüksek meblağlara satılmakta, eh, bu lüks değilse ne!?

Bernd Doğu Prusya'da, Eberhard da Schlesien'de olduğundan ve Albrecht'le Reinhard geceleri çocuk sığınağında geçirdiğinden Lola'ya çocuk odasında seyyar bir yatak veriliyor. Lola, evin sık sık gelip giden konuklar düzenine sorunsuz bir şekilde uyum sağlıyor. Sadece ödemeleri aksatıyor, o kadar. Başını yan yatırıp, grili mavili gözlerini kocaman açan ve dudaklarının kenarıyla kurnazca gülümseyen veya evdekiler Bohemya-Avusturya aksanına takıldıklarında kendi şivesinde bir şeyler söyleyip, ardından, suç işlemişçesine eliyle ağzını örten ve kikirdeyen Lola'dan geciken aylık ev kirasını gereken ciddiyetle istemek Lilly için hiç de kolay olmuyor. Onun yerine Noel'de balkon için meşeden bir takım iskemle ve bir masa alıp geliyor.

Lola'nın gelişiyle eve giren erkeklerin de sayısı tekrar artmaya başlıyor. Bir akşam kalacak yer arayan Münihli bir üniversite öğrencisini eve getirdiğinde Elenai hoş gelen bir kurbanın kokusunu alıyor ve vahşi kadın rolüne soyunuyor.

"Sizde ne oluyor böyle?" diye soruyor genç adam, biraz tedirgin.

Elenai kuğuruyor: "Ne var ki bunda, çocuğum!" Lola, genç adamı tavlama gayretinin suya düştüğünü anlıyor.

Bir keresinde de öyle geç oluyor ki, Lilly ve Felice, Lola'nın gece eve gelmeyeceğini düşünüyor. Evde Felice'in kuaförü Erika Jung ve onun arkadaşı Maria Kaufmann var. Inge de belirli bir süre için Friedrichshaller Strasse'deki lüks salona gitti, ama daha sonra orasını fazla renkli buldu. Salonda müşteriler paravanlarla birbirinden ayrılmış koltuklarda oturuyor ve birbirlerine aşk hayatlarını en ince ayrıntısına dek anlatıyordu. Anlatmaya pek meraklı olmayanlar dığerlerinin yoğun ısrarlarıyla karşılaşıyordu. İşte o Erika Jung, beraberinde getirdiği açık sarı saçlı kız arkadaşıyla evde konuk. Erika'nın biryantinle şekillendirdiği bir erkek saç modeli var, Maria'ysa sağlam yapılı, bakımlı bir kadın, ikisi de yirmili yaşlarında ve kusursuz ütülü erkek pantolonları giyiyor. Maria, ayakların yüksek çimenler altındaymışçasına gömüldüğü halıları olan büyük bir evde tek başına yaşıyor. Jaguar bir keresinde o eve giderken, Maria'ya yeni sevgilisini tanıtmak için beraberinde Aimée'i de götürdü.

Felic, Aimée'i olaya hazırlamak için şöyle demişti: "Şimdi benimle yukarıya gelirsen, dönüşü yok, artık bizdensin."

Gözü korkutulan Aimée, geçen yüzyıldan kalan etkileyici binanın dördüncü katına ulaştıklarında saygı ve çekingenlik karışımı bir duyguyla kaskatı kesilmişti. İki kadın, çömezlerine kadınlararası aşk sanatının inceliklerini öğretmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Biri diğerinin dizlerine oturmuş, bu arada öpücüklerden ve tatlım veya sevgilim gibi fısıltılı iltifatlardan geçilmiyordu. Erika, Maria'nin göğüsleri-

ne dokunmaya başladığında Aimée utancından nereye bakacağını şaşırmıştı.

Saat çok geç oldu, Erika ve Maria'nin eve gidemeyeceği denli geç. Lilly onlara çift kişilik yatağın bir tarafını ayırıyor, ancak, daha sonra hatırlayamadığı bir nedenden dolayı, koltuğa uzanan Felice'in yanına yatmıyor. Erika ve Maria, yorganı sürekli kendi taraflarına çekip, Lilly'nin üstünü açtıklarından, o da çocuk odasına gidip Lola'nın battaniyesini alıyor. Kısa süre sonra hafif içkili halde ve patırtıyla eve gelen Lola, seyyar yatağını battaniyesiz görüyor ve Albrecht'in boş duran çocuk yatağına uzanıyor.

Lola Sturmova:

> Enzensfeldli bir Avusturyalı olan patronum günün birinde beni Çin restoranına davet etti. Restoranda üniformalı birini gördüm, baktım, ben bunu bir yerlerden tanıyorum diye düşündüm. Acaba okuldan arkadaşım mıydı? Çocuk garsona bir kâğıt verdi, o da bana iletti: "Sen misin, yoksa değil misin? Tom Lorek." Görüştük onunla. Dedi ki, benim burada, yakınlarda evim var ve bir süre güzel yiyecek ve içecek, istersen patronunu yolla, bize gidip birbirimize neler yaşadığımızı anlatırız. Onunla gittim. Acayip sarhoş oldum ve Lilly'nin dairesine çıkan basamakları nasıl tırmandığımı bugün bile hatırlamıyorum! Sürekli basamaklara oturdum ve şarkı söyledim. Birisinin kilitle uğraştığını duyduklarında dışarı çıktılar. Ama ben yatağa yatmıştım bile. Odaya geldiler, benimse battaniyem yoktu, hiçbir şey yoktu. Bir tek Albrecht'in kü-

çük battaniyeli yatağı vardı, ben de oraya uzandım. Gece boyunca bir kolum üşüdü, bir sırtım ve ben dönüp durdum. sonunda yatak çöktü. Lilly ve diğer kızlar beni seyretti, bense söylenip duruyordum: "Battaniyem nerede? Üjüyoorum!"

22-26 Kasım tarihleri arasında gerçekleşen hava saldırıları 3758 kişinin ölümüne ve yarım milyona yakın insanın evsiz kalmasına neden oluyor. Berlinlilerin moralini yüksek tutmak için kasım sonunda ilave gıda maddelerinin dağıtılacağı bildiriliyor - bir kutu balık konservesi, bir kutu konsantre süt, yarım kilo taze sebze, elli gram kuru kahve ve tütün. 27 Kasım'da Goebbels yoğun hasar gören semtleri dolaşıyor ve bazı dağıtım yerlerini denetliyor. Güncesine şöyle yazıyor: "Bazen insanda, Berlinlilerin sergilediği moralin neredeyse dinsel olduğu izlenimi doğuyor. Kadınlar yanıma yaklaşıyor, beni kutsayan el hareketleri yapıyor ve Tanrı'dan beni korumasını diliyorlar (...) Yiyecekler için her yerde mükemmel deniyor (...) Yoğun ilgiye vereceğiniz küçük bir karşılıkla bu halkı parmağınızda oynatabilirsiniz."

Aralık ortasında Lilly, Günther'den kendisi ve çocuklar için öngörülen ödemeleri yerine getirmesini istiyor. Berlin'le cephe arasında gidip gelen mektupların üslubu giderek gerginleşiyor.

Noel'i Lilly'nin annesi ve babasıyla birlikte büyük, süslü çam ağacının dibinde kutluyorlar. Lola, Böhler'de Noel hediyelerinin dağıtımıyla görevliydi ve bu işin eve olumlu bir katkısı oldu. Aimée, Felice'e Noel hediyesi olarak beyaz, boğazlı

bir kazak ördü. Jaguar'sa Aimée'e bir şiir yazdı:

> Bir zamanlar yanımda olmadığına inanmak zor!
> Bana sanki hep böyleydik gibi geliyor,
> sen ve ben, ikimiz, hayatın ve rüyaların içinden sanki
> hep beraber geçtik
> karanlık ve ışık tarafından aynı anda kuşatılmış olarak.
>
> O kadar çok benimsin! Benim olduğundan beri,
> kalbin, önce teredütle ama yine de güven dolu
> kendini ellerime bıraktığından beri,
> bir hayat kurmanın gücünü hissediyorum.
>
> Öyle giriyorum işte, umut dolu yeni günlere,
> bu yılın da sona erdiği günlerde,
> saçının bakır parıltısını
> bir sancak gibi önümde taşıdığımdan.

27 Aralık'ta Felice, Jaguar'a "yeni yıldan çok şey bekliyorum, ama özellikle de: Nihayet huzur dolu bir yaşam" diye yazıyor:

> Senin için bir yaşam. Şunu unutmaman için tekrar yazıyorum: Mutlu bir yaşam, sadece seninle! Şimdi memnun musun? Seni kıskanç kız seni. "Benimkine" yazdığımı sanıyorsun! Seni aptal, aptal kız! Seni ne kadar çok sevdiğimi henüz bilmiyorsun da ondan. Aslında bu iyi de. Bilseydin, ben senin pençelerin arasında olurdum, tama-

men sana teslim. Seni kurnaz Jaguar seni!

Önemli olan tek bir şey var! Yakında, çok yakında kollarında olacağım, yani pençelerinde. İşte o zaman Tanrı'nın yeryüzündeki en mutlu insanı ben olacağım. O zaman benim için tüm dertler ve tasalar son bulacak ve dünyanın tüm acılarından korunuyor olacağım. Beyaz kazaklı sevgilim benim, bize ne diğerlerinden? Biz kendi kendimize yeteriz, başkalarına ihtiyacımız yok, tamamen kendimize yeteriz.

1943 yılı, 29 Aralık gecesinde gerçekleştirilen ağır bir bombardımanla sona eriyor. 1944 yılı ise 1 ve 2 Ocak tarihlerinde gerçekleşen iki gece saldırısıyla başlıyor. Herkes enkaz kaldırıyor, yıkıntıların pisliklerini süpürüyor, pencereleri kartonlarla kapatıyor, evleri bombalanmış arkadaşları arıyor ve kilerleri yerleştiriyor. Herkes sürekli olarak uykusuz ve gergin. Geceleri, yıkıntılar içindeki sokaklarda sessizlik hakim. Çok ender olarak toplu taşıma araçları çalışıyor. Radyo Londra, Almanların yeniden inşa etme azmine şaşırıyor.

Tüm kadınların seferber edilmesi planlanıyor. Temmuzdan bu yana mutlak savaş seferberliği özel görevlisi olan Goebbels, kadınlarda çalışma yükümlülüğünün sona erdiği yaşın 45'ten 50'ye yükselmesini kabul ettiriyor. Resmi daireler ve işletmeler iş güçlerinin yüzde 30'unu savaş endüstrisinin emrine tahsis etmek zorunda kalıyor. Tiyatrolar ve restoranlar kapanıyor. Wehrmacht kadınları askerliğe kabul ediyor.

Ayda bir kez Auschwitz'e bir nakil yapılıyor, çoğu zaman

otuz kişiyi bile bulmuyor, onların da çoğu illegal kişiler.

Aimée ve Jaguar için aşklarının en huzurlu ayı başlıyor. Çoğu hava saldırılarında evsiz kalan kız arkadaşları, kendi dertleri peşinde koşuyorlar. Lola ise birine âşık oldu ve ortalıklarda pek görünmüyor. Bulmaca çözmeyi küçüklüğünden beri seven Aimée, Jaguar için bulmacalar düşünüyor. Bir hece bulmacasında Lilly'nin en çok sevdiği söz çıkıyor ortaya: "Beni sevmiyorsun, ben bunu en başından biliyordum zaten." Yanındaysa şu çağrı yer alıyor: "Bulmacayı çözen ve okuyan kişi kendini savunsun lütfen."

Tek bir kez kavga ediyorlar.

Jaguar "ne okuyorsun?" diye soruyor ve Aimée'in elindeki ince kitabı "ver bakayım" diyerek çekip alıyor.

"İnanmıyorum!" Felice küçümseyici bir ses tonu takınıyor: "Waggerl!" Odanın içinde bir aşağı bir yukarı yürüyerek yüksek sesle okumaya başlıyor.

*"Kız evden çıkıyor, çatısı samanla kaplı evden. Ev eski ve bakımsız, küçük bir kulübenin ötesinde değil. Ne var ki balıkçının kızı genç ve gururlu, bir prenses. Köyde arkasını dönüp ona bakan herkes biliyor bunu...*yahu, kendine doğru düzgün okuyacak bir şeyler edinemez misin?"

"Ben seviyorum. Haydi ver şunu!" Aimée yüzünün boğazdan yukarıya doğru kızarmaya başladığını hissediyor ve kitabı Felice'in elinden kurtarmaya çalışıyor. Jaguar kaçıyor ve Günther'in oturmayı sevdiği koltuğun arkasında siper alıyor.

"Kızın adı Veronika, ne güzel bir isim bu! Balıkçının kızı daha az güzel olan bir isme de sahip olabilirdi, ama bu hiçbir şey değiştirmezdi. Muhteşem kıvırcık, siyah saçlara ve

*gökyüzü renginde mavi gözlere sahip olması yetiyor da artıyordu bile...*söylesene o köylü budalası bizim Elenai'yi nereden tanıyor?

Aimée hırlıyor: "O burnu büyük lafları kendine sakla sen! Böyle konuşmamalısın, olmaz. Sadece sizin edebiyat alanında bir şeyler ürettiğinizi sanıyorsun. Yoo, hiç de değil. Bizim de iyi yazarlarımız var!"

Felice şaşkın: "Tamam, tamam...!"

Lilly, hesapta olmayan sorunları çözmek için oyuncu yeteneğini devreye sokmak zorunda kalıyor. Felice, Lilly'ye çıbanını bulaştırdığında her iki kişi için ilaç bulmak sorun değil. Ancak Jaguar'ın gözleri mikrop kaptığında Aimée, inandırıcı olabilmek için kan çanağına dönünceye dek gözlerini ovuşturuyor. Diş ağırısı daha da kötü. Sonunda Inge, Steglitz'de, adı - inanılmaz ama gerçek - Dr.Zahn* olan bir diş hekimi buluyor. Dr. Zahn, Felice'i sağlık karnesi olmasa da, ama daha da önemlisi, kayıt defterine işlemeden muayene etmeyi kabul ediyor. Bülowstrasse'deki Eczacı Hagemann ise Felice'e hem bedava ilaç veriyor, hem de kek için ona sürekli olarak kabartma tozu temin ediyor.

Elenai Pollak:

> Bay Hagemann'la ilaca ihtiyacı olan babam sayesinde tanıştım. Bekârdı ama 35 yaşında olması onu benim gözümde yaşlı kılıyordu. Bana ilgi duyuyordu ve günün bi-

---

* Zahn (Alm.): Diş. Ç.n.

rinde beni evine davet etti. Anladım ki sadece "o şeyi" yapmak istiyordu ve ben çok berbat bir duruma düştüm. Nazi olmadığını hissettim ve onunla "o şeyi" yapmak zorunda kalmamak için sohbete koyuldum. Ama olmuyordu ve sonunda kendimi onun yatağında buldum. Sonra bunu Felice'le konuştum ve bana derhal, ben de onunla tanışmak istiyorum dedi. Nasıl bir adam bu, belki birtakım bilgileri vardır? Bu her zaman öncelikli olan şeydi. Neyse, böylece artık önünde iki Yahudi kızı vardı. Gururunu okşamıştık. Derhal Felice'e de sulanmaya başladı. İkimiz de çok sigara içiyorduk - özellikle de sinirli ve gergin olduğumuzdan -, adamınsa sonsuz sigarası vardı. Kahve içtikten sonra belirli bir süre için odayı terk etti ve Felice orada duran tüm sigaraları cebine indirdi. Şöyle demişti: "Birkaç günlüğüne sigara açığımızı kapattık böylece." Şok olmuştum. "Bu adamı soyamayız, olmaz, aslında bize karşı çok nazik." Odaya geri döndüğünde Hagemann'a şöyle dedim: "Biz senin bütün sigaralarını çaldık." O da şu cevabı verdi: "Biliyorum, zaten onları bunun için oraya koydum." Felice bir şeyleri temin ve organize etme konusunda çok yetenekliydi. Nerede beleşten cebe indirilebilecek bir şeyler olsa, asla kaçırmazdı.

Ocak sonunda huzurlu günler sona eriyor. Önce Felice, yüzü korkudan kireç gibi olan Aimée'e 1000 mark veriyor: "Bana bir şey olursa diye." - Ardından Inge'nin ailesi hava saldırısında evsiz kalıyor. Inge onlarla birlikte Lübben'e, baba Wolf'un memleketine yerleşiyor. Kültürel mesleklerin

durdurulmasıyla Inge, Lübben yakınlarında bulunan ve denizaltılar için bakır kaplamalı kablo üreten bir fabrikada çalışmak zorunda kalıyor. Aimée'in hoşnutsuzluğuna rağmen Jaguar bazı haftasonlarında Inge'yi ziyaret etmek için yollara düşüyor. Sonra Lola bir yerlerden telefon açıyor ve ağlayarak hamile kaldığını söylüyor. Lola'yı hamile bırakan Hans-Heinz Holste, patlak dudaklı, iğrenç bir genç ve Wust-Schragenheim evinde bilinen ama sevilmeyen bir sima.

Felice'in yorumu kuru: "Hahaha."

Lilly'yse onu sakinleştirmeye çalışıyor: "Lola telaşlanma, hemen geliyoruz." Sefil durumdaki Lola'yı almak üzere Zehlendorf'a gidiyorlar. Ancak Lola'nın gözyaşları bayanların alayına vesile oluyor.

"Tam da hamile bırakacak kadını bulmuş!"

"O gerizekâlıdan kurtulduğuna sevinmelisin! Onun gibi bir Kuzeyliyi istemezdin herhalde!"

Sadece Felice Lola'ya acıyor. "Korkma, Lilly bebeğinle ilgilenir" diye söz veriyor ve ona sarılıyor.

Son olarak bir de gecenin üçünde kapı zili çalıyor. Felice aniden yatakta doğruluyor, vücudu atlamaya hazır bir kedi gibi gergin.

"Tanrı aşkına, ne yapacağım ben şimdi?" Jaguar ilk kez açıkça korktuğunu belli ediyor. Felice, ipek geceliğiyle balkona fırlıyor ve bir köşeye siniyor. Dışarıda yabancı bir adam duruyor ve tanımadıkları bir kişiyi soruyor.

Lilly gerin bir sesle çıkışıyor: "Delirdiniz mi siz, gecenin bu vaktinde!" Ardından uzaklaşmakta olan adımlarını dinliyor.

"Yok bir şey sevgilim, haydi yatağa gel."

Felice o gece uzun süre uyuyamıyor.

"Onlar olabilirdi." Felice sıkıca Lilly'ye sokuluyor. Lilly'yse onun titreyen bedenini ısıtmaya çalışıyor.

"Korkmaman gerekiyor. Sana bir şey yapmalarına asla izin vermem. Asla! Önce beni vurmaları gerekir!"

Ertesi gün Felice grip oluyor.

1 Mart 1944'te, Weddinger Schulstrasse 78'de bulunan Yahudi Hastanesi'nin pataloji binasına ve bekçi evine el konuyor ve Kriminal Daire'nin sekreteri Walter Dobberke'nin yönetimi altında "Geçici Yahudi Toplama Kampı" olarak düzenleniyor.

Lilly'nin hayatta kalmak için vermek zorunda kaldığı yoğun mücadeleye tanık olan Felice, geleceği düşündüğünde umutsuzluğa kapılıyor.

Kötümserlik

Biliyorum ki, seni tutamayacağım
seni isteyen biri çıkageldiğinde.
Sakin sakin ayrılacağız seninle,
tıpkı birbirimizi bulduğumuz gibi, yine bir nisan gününde.

Bugün için, seni sevdiğimi hissetmen yeterli geliyor,
ama tek başına bu, karın doyurmuyor!
Gün gelecek, insanların bir arabaya ve bir kıza sahip olması
gayri ihtiyarı bir şey olacak.

Seni daima mutlu bilmek isterim,
sen ucuz kadınlardan değilsin!
Bazen en güçlü özgüvenim sarsılıyor:
Ay'da saraylar inşa edebilirim ama,
yeryüzünde bunu benim yerime belki bir başkası yapacak...

İyice yoğunlaşan savaş ve saklanan Yahudilerin giderek çetinleşen yaşam mücadelesi, Friedrichshaller Strasse'de buluşan kızlarda ortak bir şeyler yapma hevesini törpülüyor. Buna rağmen Elenai ve Felice arkadaşlıklarını sürdürüyor. Her defasında değişik yerlerde, ama sık sık da tanıştıkları yer olan Winterfeldplatz meydanındaki küçük Café'de buluşuyorlar. Lilly evde olmadığında Felice Elenai'ye telefon açıyor: "Gelebilirsin." İkisi de, konuştukları şeylerin Lilly'ye anlatılmaması gerektiğinde hemfikirler. Askeri durumu analiz ediyor, hangi arkadaşlarının sürüldüğünü konuşuyor ve birbirlerine ihbar edilme korkularından bahsediyorlar. Bunca uzun zamandır aynı adreste bulunmak sorumsuzca mı, yoksa Felice'in daha fazla emniyette olabileceği başka bir yer var mı? Ancak Felice, kararlar vermekten hoşlanan biri değil, her türlü değişiklik onu korkutuyor. Gerçekte Lilly'ye duygusal olarak çok bağlı olduğunu Elenai asla öğrenmeyecek.

Öte yandan Elenai ve Gregor, Lilly'ye bir toplama kampının ne olduğunu ve Felice'in sürekli olarak tehlike içinde bulunduğunu ağır ağır anlatmaya çalışıyorlar. Bir ihbar sonucunda her an paylaştıkları bu huzurlu ortam dağılıp gidebilir. Elenai ve Gregor, Lilly'nin gerçekte kendisiyle Felice'in

durumu arasında çok büyük farkların söz konusu olduğunu ve Felice için gündelik hayat diye bir şeyin var olmadığını anlayamadığı izlenimini ediniyorlar.

Elenai, Lilly'nin Felice'le ilgili bitmek bilmez hayranlık sözleri sinirlerini yıprattığında patlayıveriyor: "Sen artık çeneni kapatıyorsun, tamam mı, artık dayanamıyorum!"

Liesl Reichler, dört çocuk babası Günther Wust'la evlenmenin zorlukları karşısında daha fazla direnemeyip aralarındaki nişanı bozduğunda, Lilly'nin annesi Schlesien'e gidip Eberhard'ı almak zorunda kalıyor. Birkaç gün sonra Lilly çocuğu alıp Doğu Prusya'ya gidiyor. Bernd'in iyice alışmaya başladığı Rimkus ailesi, Eberhard'ı da almayı kabul ediyor. Lilly'nin yolculuğu yirmi saat sürüyor. Ormanın zeminini dolu taneleri gibi kaplayan inci çiçeklerinin kokusundan rehavete düşen Lilly, geceyi bir saman yığınının üzerinde geçiriyor.

Mektuplarla özlem giderme sırası şimdi Felice'de:

30.3.44

Sevgilim,

İğrenç bir trenin içinde tek başına gece boyunca yol alıyorsun ve ben seninle konuşamıyor ve seni öpemiyorum. Ne yapacağım ben? - Sana yazacağım elbette.

Bundan bir yıl önce, bugün, evinde yine tek başımaydım. Mutlaka akşam telefonda görüşmüşüzdür ve sen o zaman tıpkı şimdiki gibi beni düşünmüşsündür. Ve ben o koca bir yıl boyunca sadece tek bir kez şimdiki gibi yal-

nızdım, saatin tik-tak sesiyle başbaşa. O akşam sen Gerd ve diğerleriyle tiyatroya gitmiştin. O akşam senin eline aldığın veya sadece seyrettiğin bütün o küçük eşyaları inceledim.

O akşamdan bu yana yine çok zaman geçti ve sen her zaman yanımdaydın. Mobilyalı geçmişimin yalnız geçirilen tüm akşamlarına rağmen şimdi huzursuz oluşuma ve - düşün ki, saat neredeyse gece yarısı! - uyuyamıyor oluşuma şaşmamalı. Belki de sen de henüz uyumadığın için. Ama sen, ben çoktan uyuduğumda bile, sıkça uyanık oluyorsun zaten. Bu arada, sana şunu hep sormak istemişimdir: Tüm o uyumadığın gecelerde neler geçiyor aklından, neler düşünüyorsun? Bazen bir insanın, yoğunluğuna sevildiği ve karşısındaki onunla her şeyi paylaştığı halde, düşüncelerinin yine de yabancı kalmasının ve hep kalacağının korkunç bir şey olduğunu düşünüyorum. Ne yapayım, kıskancım işte.

1.4.44

Artık yavaş yavaş geri dönsen diyorum, seni öyle çok seviyorum ki. Ve senin yanlış trenlere binmiş olmandan, istemediğin bir yerlerde olmandan ve şu anda ağlıyor olmandan çok korkuyorum. Bir daha yalnız gitmene izin vermeyeceğim!

O tarihte Lola, Reinhard'ı Freiwaldau'daki annesinin yanına bırakıyor ve Viyana yakınlarındaki Enzesfeld'e devam ediyor. Geri döndüğünde hemen kapı eşiğinde annesinden bir

tokat yiyiyor.

"Utanmalısın! Öyle sapık insanların arasında yaşıyorsun demek!"

Reinhard, çocukluğunun verdiği masumiyetle annesiyle Felice'in öpüşüp, birbirlerine mektupcuklar yazdığını anlattı.

Felice, bahar 1944'te, "Nasyonalsosyalist Alman İşçi Partisi'nin yayın organı" olan ve merkezi Essen'de bulunan National-Zeitung gazetesinin, kentin basın semti olan Kochstrasse'deki Berlin bürosunda stenotipist olarak iş buluyor.

Lilly:

> Orada önce Elenai çalışmaya başlamıştı. Eleman ihtiyacı vardı. Felice oraya 99 aracıdan geçerek girdi. Ama işin en ilginç tarafı, orada iki çocuk sahibi Bayan Wust olarak işe alınmasıydı. Ben onun akrabası olarak tanıtıldım. Ama dikkatli olmam gerkiyordu. Bir keresinde telefonda neredeyse kendimi ve Felice'i ele veriyordum. Orada tam olarak neler yaptığını bana hiçbir zaman anlatmadı. Bildiğim tek şey, Berns adında birinin köşeyazılarını daktilo ettiğiydi. Hatta bu yüzden gazetede bir keresinde olay bile çıktı. Herhalde Felice patronun istediğinden farklı bir şeyi daktilo etti ama olay ortaya çıkmadı. O zaman bu işe çok sevinmişti. Yeraltı örgütleri için çalıştığını biliyordum, ama neler yaptığını ve nasıl yaptığını bilmiyordum. Felice'in birtakım notlar aldığı defterler hâlâ bende, ama o tarihlerin ve ibarelerin ne anlama gel-

diği benim için bir muamma. Ne anlama geldiklerini hiçbir zaman öğrenemedim. Bazen eve gecenin bir vaktinde dönüyor ve bana Schmargendorf tren istasyonundan telefon ediyordu. Ben de onu yarı yolda karşılamak için evden çıkıyordum. Bana hep şöyle derdi: "Sana hiçbir şey anlatmayacağım, en küçük bir şeyi bile, çok tehlikeli bu. Eğer sen yanımdayken beni yakalarlarsa sen yoluna devam et, yürü ve git." Gerçekte böyle bir şeyi asla yapmazdım, asla! Biraz daha uzun süreyle birlikte olsaydık binlerce şey öğrenirdim. Ne var ki çok az zaman vardı. Her şeyi yoğunluğuna yaşadık, ama işte, savaş vardı.

Lola Sturmova:

Sanırım şeyde çalıştı, Völkischer Beobachter gazetesinde, Schrader adıyla ve hatta söylediklerine göre benim adımla da, sanırım gazeteci olarak. Bir olay olduğunda haberleri hep ondan alırdık - evet, Völkischer Beobachter gazetesiydi. Haber alabilmek için birden çok yerde çalışıyordu. Sıkça yeni havadisleri vardı. Cephede neler olup bitiyor, ondan öğreniyorduk. O zamanlar bir de şu suikast işi vardı. Onu da oradan öğrendi. Ayrıntıları sormadım, çünkü bana anlattığı şeylerin yeterli olduğunu düşündüm. Gerisini kendim tahmin edebiliyordum.

Yazdığı birçok makale getiriyordu eve. Altında sadece kullandığı adın başharfleri vardı tabii. Tanıdığım bir subay aracılığıyla onların bazılarını da İngiltere'ye kaçırttı. Deniz Teğmeni Henschel - farklı görüşleri vardı. Sormayın, verin, ben hallederim derdi. Felice bana gazete kü-

pürlerini veriyordu, ben de teğmene. Kendisi onunla tanışmıyordu. Felice küpürlerin yerine ulaştığından emin olabilirdi. Çocuk Saksonyalıydı, onu konuşurken duyduğumda tüylerim diken diken olurdu, ama sevecen biriydi. Farklı görüşleri olduğu halde ordudaydı ve ben onu sınadım tabii. Onunla KKK'da tanıştım. Üstteğmendi, komik biri. Böhler'e yeni girmiştim ve o çocuk aradı. Ona üstteğmen değil üs teğmeni dedim ve böylece onun rütbesini indirmiştim. Günün birinde çıkageldi ve bana rütbeleri ve silsileyi anlatan bir kitap getirdi. KKK'ya veya Havacılık Bakanlığı'na her gidişimde önce kitaba bakardım, aptal durumuna düşmemek için. Henschel'e ona rütbe düşürttüğümü söylediğimde çok güldü. "Kafadan sakat ve şizofren olan bir adam yüzünden bunca insan ölüyor" derdi.

Felice'in National-Zeitung'da işe alınması, Georg Zivier'in "Almanya ve Yahudileri" adlı kitabında şu satırlarla anlatılıyor:

Güzel görünüşlü, hamarat ve sığınakta çok sevilen biri olan bu kız, tüm tehlike mefumunu yitirmiş ve o küstah ama cesur haliyle partiye yakınlığıyla tanınan yazı işleri müdürlüğünde sahte isimle işe başlamıştı. Eğer kim olduğu veya neler çevirdiği ortaya çıksaydı sadece kendisi değil, ona evini açan kadın ve tüm tanıdıkları ve arkadaşları casuslukla suçlanır ve Gestapo tarafından ağır cezai yaptırımlarla karşılaşırdı.

Olayın aslı şöyle: Elenai'nin Buenos Aires'de yaşayan bir teyzesi vardı. Yurtdışında Yaşayan Almanlar Derneği'ne üye olan teyzesi, Almanya'ya göç etmek için can atıyordu. Sonunda National-Zeitung'da iş buldu ama memleketi Viyana olan ve bir an önce oraya yerleşmek için yanıp tutuşan bir Avusturyalıyla evlendi. Viyana'ya gitmeden önce Elenai'yi aradı ve gazetede çalışmak isteyip istemeyeceğini sordu. Elenai, telefonla aktarılan haberleri hızla daktilo etmek ve Essen'deki merkeze aktarmakla görevliydi. Görevini gazeteyi çok memnun bırakan bir şekilde sürdürüyordu. Kısa süre sonra Felice, Elenai'ye kendisinin de gazetede çalışmak istediğini bildirdi. Elenai arkadaşının talebini müdürüne iletti. Elenai, "eğer sizin kadar iyise, işe alırız" diyen patronuna şöyle yanıt verdi: "O benden daha iyi." Sonunda Felice işe alındı. Geriye bir tek isim bulmak kalıyordu ve Felice, kendisini iki çocuk annesi Bayan Wust olarak tanıtmayı uygun gördü.

Bir gün Felice'in aklına bir şey geliyor.

"Biliyorsun, sabahları yabancı ajansların haberleri geliyor gazeteye. Bize hepsini göstermediklerinden eminim. Sekiz buçukta gittiğimizde muhtemelen çoğunu ayıklamış oluyorlar ve böylece pek çok önemli haberi kaçırıyoruz. Neden sabah beşte gidip, o hıyarlar gelmeden gelen haberlere göz atmıyoruz?"

Elenai Pollak:

> Sabahın beşinde onunla büroya gitmek zorunda kaldım. Anahtarımız vardı zaten. Yabancı ajanslardan gelen bütün haberleri taradık: Reuters falan. En önemlilerini

aklımızda tuttuk. Ezberleme işine sonradan iyice alıştım. Yığınlarla haberi aktarmakta hiç zorluk çekmedik. Entrikai bir iş değildi, haberleri siyasi amaçla, yani yeraltı örgütlerine aktarmak için edinmedik, sadece kendi illegal yaşamımız açısından. Yabancı basın Almanların neler yapıp ettiğini, neler planladıklarını aktarıyordu. Zaten ürkütücü olan da oydu. Her şeyi biliyor, ama müdahale etmiyorlardı. Bizim için en önemlisi askeri durumla ilgili haberlerdi, çünkü yaklaşan sadece cephe değil, kurtuluş günümüzdü de. Tahminimize göre Almanya'nın işi 1944 sonunda bitecekti. Tıpkı genelkurmaydaki gibi bizim de haritalarımız vardı ve bir kent daha düştüğünde derhal yeni durum değerlendirmeleri yapıyorduk. Kısa süre sonra Rusların muharebe stratejisini de çözmüştük, zor iş değildi. Berlin'i terk edip, son felaketleri yaşamak zorunda kalmamak için Rusların bulunduğu yöne doğru yola koyulma zamanının gelip gelmediğini de düşündük. Sonra buna cesaret edemedik, zira tecavüzlerle ilgili ilk haberler gelmeye başladı. Tabii önce biz de inanamadık bunlara. Tesellimiz, Amerikalıların ve İngilizlerin ihtiyatlı askeri stratejisiydi. Önce Rusları savaştırıyorlardı. Buna rağmen işin artık pek uzun sürmeyeceğini biliyorduk.

Felice'in bir fikri daha var.

"National-Zeitung gerçek bir parti gazetesi değil, haydi yan binadaki Hakenkreuzbanner'e geçelim, orada daha çok bilgi edinebiliriz."

Elenai karşı çıkıyor: "Felice, sen kafayı iyice yedin galiba. National-Zeitung neyimize yetmiyor, başımıza bir de Hakenkreuzbanner'i mi çıkartacaksın?! Belaya doymuyorsun sen!"

Felice ısrarlı: "Evet, ama onların daha çok parti içi haberi var. Ben onları öğrenmek istiyorum."

Bu defa Elenai yumuşamıyor. Ne var ki bu fikir Felice'in aklından çıkmıyor. Inge Lübben'den aradığında telefona "Heil Hitler, Hakenkreuzbanner" diye çıkıyor.

Bir keresinde gazetede çalışan yazı işleri elemanlarından biri Elenai'yi şok ediyor. Adamın hobisi ırk araştırmaları ve gözüne vurgulu bir yapısı olan Elenai'yi kestiriyor.

"Kaç zamandır sizi hangi ırk sınıfına dahil edebileceğimi düşünüyorum."

Elenai'nin kalp atışları hızlanıyor: "Peki neden?"

"Çok vurgulu bir tipiniz var. Uzun boylu ve ince yapılısınız. İnce bir yüzünüz ve keskin çehreli bir burnunuz var. Irkınız üzerine çok düşündüm ve sonunda buldum: Siz Hint-Cermen sınıfının bir prototipisiniz."

Nisanda Günther, cepheden aldığı evci izniyle Berlin'e geliyor. Gündüzleri Lilly'de kalıyor, geceleri ise yatmak için babasının evine gidiyor. Lilly, iznini memnun geçirmesi için elinden geleni yapıyor. Boşanma şokunu üstünden atan ve Liesl'in baskısından kurtulan Günther, ailesine karşı maddi yükümlülüklerini yerine getirmeye başladığından, Lilly, ona karşı tavır almayı gerektirecek bir neden görmüyor. Kayınvalidesi ise bu durumu çok garip buluyor.

Nisan 1944'te yüz binlerce Yunanlı ve Macar Yahudi Auschwitz'e sürülüyor. Sürülen 400.000 Macarın 250.000'i daha ilk sekiz hafta içersinde gaz odalarına gönderiliyor.

Rahatlayan ve Lilly'yle Felice'e artık dostane yaklaşan Günther, evci izninden sonra altı haftalığına Romanya'ya, mektup yazmak için bolca vakit bulduğu bir köye tayin ediliyor. 12 Mayıs'ta yeni görev yerini anlatıyor:

> Şimdiki görev yerimde kendimi büro şefi gibi hissediyorum. Masam ayrı bir odada duruyor, nedenlerinden biri de bu, yüzbaşı bana aradan geçen birkaç tatsız olaydan sonra çok güvenmeye başladı ve diğerlerinin bilmemesi gereken şeyleri anlatıyor bana. (...) Büro işimin yanında bir de harici görevim var. Şu sıralar yaklaşık 50 adam benim sorumluluğum altında. Görevlerim arasında, araç tahsisi, haberci gönderimi vs. gibi emirlerin gecikmeden gerine getirilmesini, adamların doğru düzgün yatacak yerlerinin olmasını, yataklarını düzgün yapmalarını, geçici olarak gelenler için ikamet yerlerinin hazır olup olmadığını kontrol etmek bulunuyor. Artık zaman zaman içtimaya çıkıp yoklama almam gerekiyor. Yarın için silahlı içtima emri verdim. Bazen tüm birliğe bazı şeyler tebliğ etmek zorundayım. Yavaş yavaş bir üstçavuşun yaptığı işlere ısınıyorum - insanların karşısına çıktıkça özgüvenim de artıyor. Sakin ve bazen sessiz tavırlarımdan vazgeçmem de gerekmiyor. Tam aksine, sözümü yine de geçiriyorum ve eminim ki, sevilmeyen biri değilim ve say-

gı görüyorum. Elbette bu durumda beklentilerimin çıtasını da yükseltiyorum. Beni ne zaman üstçavuşluğa terfi ettireceklerini çok merak ediyorum. Ancak dün yönetmeliğe baktım ve bunun için bir yıl daha beklemem gerektiğini öğrendim. (...) Kendimi oldukça iyi, yani bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı hissettiğimi fark edeceksin. Burada günlük akışım çok düzenli. Sabah altıda kalkıyorum ve saat yediye kadar giyiniyor ve kahvaltı ediyorum. Sonra on ikiye kadar çalışıyorum, öğle tatili saat bire kadar, ama bazen biraz daha tatil yapıyor, yatıp dinlenmeye özen gösteriyorum. İşim saat 19.00 veya 20.00'ye kadar sürüyor. Ardından yürüyerek veya at sırtında hava kararıncaya kadar köyü geziyorum. Akşamın geri kalanını yazarak, okuyarak; o veya bu arkaşla şarap ve sigara eşliğinde sohbet ederek geçiriyorum. Şarap, akşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olmaya başladı. Günde ortalama bir şişe içiyorum. Genelde saat 23.00 gibi yatıyorum. Gece yedi, gündüzse bir saat uyku uyuyorum. Bu yaşam biciminde kendimi haliyle zinde ve neşeli hissediyorum. Eskiden çektiğim o uyuşukluğu unuttum.

21 Mayıs'ta Günther hemen ikinci mektubunu yazıyor ve Lilly'ye beklenmedik bir teklifte bulunuyor:

Lilly dinle! Yazıhanedeki arkadaşlarla sohbet ederek yaklaşık bir buçuk saat ara verdiğim mektup yazma işi sırasında yavaş yavaş içki şişesinin de dibi görünmeye başladı. Tabii bu beni çakır keyif yaptı ama öyle oldu di-

ye mantıksızlaşmam gerekmiyor. Ama sana şimdi yazacağım şeyi sen belki son zamanlarda sana yazdığım mektuplarda sezinlemişsindir. Askerliğim sırasında ve daha önce de Nasyonalsosyalizim alanında bankadaki müşterek çalışmalarım çerçevesinde ilkeli isteklerimi sakinlikle ve sıkı bir inançla gerçekleştirmede daima başarılı olduğumu göz önüne alarak, sana tekrar evlilik kurumu çerçevesinde bir araya gelmeyi teklif ediyorum. Annelerimize ve babalarımıza karşı 1934'te direnmemizi sağlayan ihtirasımız ve aşkımız elbette artık olmayacak. Bizi bir araya getirebilecek tek şey, çocuklarımıza karşı müşterek sorumluluklarımızdır. Aynı düşünceden hareketle sana geçen yıl, sanırım 2 veya 3 Mart'tı, her şeyiyle bana uyman gerektiği koşuluyla aynı teklifi yapmıştım. Sen teklifi geri çevirmiş ve benim bencil duygular doğrultusunda konuştuğumu söylemiştin. Ancak koşulumu şimdi de tekrar etmek durumundayım. Eğer senin gururun buna engelse, bizim oğlanlara gerçekten yazık olur, çünkü izne geldiğimde gördüm ki, ne sen, ne de ben oğlanların herhangi birinden vazgeçebilecek gibi değiliz. Oğlanlar arasında bir tercih yapma durumuyla karşılaşmamak için bizim bir arada kalmamız gerekir. Ama biliyorsun, eski bir Yunan atasözünün dediği gibi: Heis Kouranos esto! (İçimizden biri reis olmalı!). Birlikte yaşayacaksak bu talebimde ısrarlı olmak zorundayım.

Ne Lilly'nin, ne de Felice'in vicdanı, Günther'e bu zor zamanda kesin bir ret cevabı bildirmeye el vermiyor. Bunun ye-

rine Günther'i Berlin'in gündelik yaşamındaki büyük ve küçük çaplı zorluklara ortak ediyor ve örneğin Bernd ve Eberhart'ın, yaklaşmakta olan Sovyet birlikleri nedeniyle Doğu Prusya'dan Thüringen yakınlarındaki Meuselwitz'e nakledildiklerini, Lola'nın hamile olduğunu, erkek arkadaşı H.H.H.'nın onu terk ettiğini ve annesinin kızcağızı evine almayı reddettiğini yazıyorlar.

Lola, son ana kadar bile taşıdığı ağır yükten kurtulmaya çalışıyor. 16 Haziran'da Felice ona muhtemelen Freiwaldau'a bir mektup yazıyor:

> Sevgili Lola,
>
> Sana, mektubu bir iş arkadaşı aracılığıyla hızla kent merkezine ulaştırabilmek ve oradan postalatmak için çarçabuk öğle tatilinde yazıyorum. Deli gibi çalışıyoruz, olayları düşünürsen zaten bunu tahmin etmek de zor değil. Gece on ikiden önce eve gelemiyorum. Ama sadede gelelim: Elimden geleni yapıyorum, ama bu kadar çabuk bir şeyler ayarlamak mümkün değil, zira eczacımız da kent dışında. Sana bu konuda pek de olumlu olmayan şeyler yazmak zorunda olmaktan büyük üzüntü duyuyorum. Dolayısıyla sana fazla umut vermek de istemiyorum, fakat, söylesene, sana doktor bir keresinde Argomensin reçetesi yazmamış mıydı, hâlâ duruyor mu? En iyisi bu ve sanırım başka bir şey bulmam da mümkün olmaz. Ama bunu da durum daha da kötüleşmeden derhal halletmek lazım, yoksa artık sadece doktor müdahale edebilir ve bu da para demek. Seni yakında sağlıklı olarak tekrar ara-

mızda görmeyi diliyoruz.

İkimizden de bolca selam,

Senin Felice'in

Haziran başından itibaren hava kuvvetleri uçak savar bataryalarında yardımcı kadın kuvvetleri oluşturmaya başlıyor. Natonal-Zeitung'un 18 Haziran tarihli baskısında manşet şöyle: "Uçaksavar Fenerlerinde Kadın Elleri". Haberi belki de Felice daktilo etmiş ve Alman kadınının ve annesinin yeni kullanım şeklini halka makul bir dille açıklamak zorunda kalan isimsiz gazetecilerin gayretlerine gülmüştür. Haberde, kadınların ABD'de veya Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi makineli tüfeklerin veya topların başında değil, sadece topların ölçüm cihazları, uçaksavar fenerlerin ve elektrikli yardımcı cihazların başında kullanılacaklarının altı çiziliyor ve aksinin, Alman kadınının toplumda sahip olduğu konumla asla uyuşamayacağı belirtiliyor. "Her türlü uzlaşı en alt seviyede tutulmalıdır, çünkü istenen son şey kadınların erkekleştirilmesidir."

O sıralarda Lilly, Felice'i Mutti'den eşyalarını istemesi konusunda iyice sıkıştırmaya başlıyor.

Elenai Pollak:

Felice benimle konuştu ve Lilly'nin o eşyalara konmaya çalıştığını söyledi. Felice, bu yüzden sürekli olarak Mutti'yle irtibata geçmeye zorlanmasını abartılı buluyordu. O sıralar en önemli şeyin bu olmadığını düşünüyordu. Lilly'nin sürekli ısrar etmesi sinirlerine dokunuyordu.

Sonunda Felice boyun eğdi çünkü Lilly'nin isteğini geri çevirecek ruh hali içerisinde değildi. Kendi konumu buna müsait değildi zaten. Herhalde Lilly'yi umutlandırmış ve o işin şöyle veya böyle nasılsa olacağını söylemiştir. Birtakım sorunları ertelemek Felice için tipik bir davranıştı. Felice'in o eşyaları Bayan Selbach'a sadece emanet etmediği, belki de içinden beğendiği şeyleri kendisine alabileceğini söylemiş olması da mümkün pekâlâ.

Luise Selbach, 8 Haziran tarihinde Felice'e küçücük bir kâğıdın üzerine Almanca bir mektup yazıyor. Mektubun bazı yerleri artık okunaklı değil:

Sevgili Felice, bügün, 8 Haziran 1944 Cumartesi gününde, sana büyükannene ait eşyaların ve sana ait yazlık elbiselerin... oraya doğru yola çıkarıldığını söyleyebilirim. Sana telefonla haber verilecektir. L., o adamla, eşyalarını ne zaman alabileceğini kararlaştırabilir. Kürke gelince: Sanırım onu satmak istiyorsun. Bana vakti zamanında anlattığın Bayan P. ile ilgili o hikâye şimdi farklı bir şekilde sonuçlandı, zira, senin bana anlattığın gibi, artık iyi bir işe sahip ve her şey yolunda. Kaldı ki onun hâlâ annesi ve babası var. Demek ki, bir sen kalıyorsun. Daha önce kararlaştırdığın planı uygulamak istiyor musun, buna gerek kaldı mı? Veya ne? Her neyse, beni ilgilendirmez zaten. Gitmek istediğini bir türlü tasavvur edemiyorum, çünkü bize gelmeye bile gönlün razı değil. Yoksa Bayan W. sana olan aşkı dolayısıyla dört çocuğunu

terk etmek niyetinde mi? Buna inanamam. Ancak o paraya ihtiyacın olduğunu anlayabiliyorum. Dolayısıyla kürkü bana sat, eminim büyükannende böylesini isterdi. Bana bir fiyat bildirmeni istiyorum, onu da şu şekilde: Bana bir fiyat...teyit ederek...elbette uçuk bir fiyat değil ama, ne bileyim, sekiz ve dokuz bin mark arasında olabilir mesela. Böylece umarım bu olayı yoluna koymuş ve her ikimiz de memnun oluruz. O kürkü istiyorum ama hiçbir zaman onu bana hediye etmeni istemedim...Tamam mı kızım, bak, yarın öyle yapacağız. Parayı benden gelip alırsın. Yakında bir peşinata ihtiyacın varsa bunu bana bildirebilirsin. Teklifimi reddedeceğini sanmıyorum. O zaman aklından nelerin geçtiğini, ne yapmak istediğini kavrayamaz olurdum. Benim açımdan büyük bir hayal kırıklığı olurdu. Diğer durumda demek ki sen benden daha yeni haberlere sahipsin. Belki yakında yoğun olarak bir ev aramak durumunda olacaksın. Burası çok güzel olurdu. Tabii mobilyaya da ihtiyacın olurdu ve onları benim sahip olduğum harika kimlikle kolayca buralara getirtebilirdin. Halı da almayı unutma. Bugün için kızım, sanırım ve dilerim ki... Bayan W.'ye de selam söyle.

Annen

Lilly, Günther'in evlenme teklifini Felice'e yanıtlattırıyor. Kendi kimliği de dahil olmak üzere her şeyi elinden alındığı için ona bakacak olan bir anneye kendisinin de ihtiyaç duymasına rağmen, Jaguar, Lilly tarafından arzulanan koruyucu rolünü kabul ediyor. Aimée'den sekiz yaş küçük olsa da,

yaşadığı deneyimler onu daha yaşlı kıldı. Jaguar'ın en sevdiği sözlerden biri şu: "Ben senden 2000 yıl daha yaşlıyım."

Felice'in Günther'e yazdığı mektup günümüze kalmadı ama Günther'in yazdığı yanıt mevcut:

> 20.6.1944
>
> Sevgili Felice!
>
> (...) Şunu da biliyorum ki, Lilly zamanla benim boyunduruğumu kabullendi ve pek çok kavga esnasında amacıma hak bile verdi. Varsın, bu mektupta ukala gibi görünüyor olmam, kötü özelliklerimden biri olsun, ama kişiliğimi inkâr edemem. (...) Bu duygu ve düşüncelerimin kaynağında geçen yıl olduğu gibi, şu anda da yine egemen taraf olma talebim yatıyor. Ama, tıpkı o zaman ve şimdi de olduğu gibi, kadın psikolojisinin - Lilly'nin olduğu kadar sizinkinin de - önce karşı gelmeye ve diğer tarafın koyduğu buyruğu yeterince tartmamaya yatkın olduğunu hissediyorum. Ayrıca kadınlar, karşısındakinin vereceği büyük bir ödünden rahatsızlık bile duyarlar, ama kendilerine verilecek küçük tavizlerle daha mutlu olurlar. (Yine erkeklik gururu mu konuşturuyor acaba?)

Günther, huzur içinde geçireceği bir yaşamın hayallerine Felice'i ve "küçük afacan"ıyla beraber Lola'yı da dahil etti bile. "En iyisi kendimize yedi odalı bir daire bulalım. Fena fikir değil doğrusu."

Arka planda ise çok farklı bir yaşam sürdürülüyor:

Sevgili küçük, büyük Aimée'im,

Seninle çok mutluyum ve seni çok seviyorum. Asla, asla bir daha Mutti'ye dönmeyeceğimden emin olabilirsin, zira senin de beni sevdiğini; benim istediğim ve aklımdan geçenleri senin de istediğini ve düşündüğünü bildiğim için seni çok seviyorum. Çalışmaktan ve para kazanabilmekten dolayı çok sevinçli olduğumu anlayabiliyorsun değil mi? Gün boyunca seni göreceğim saatlere seviniyorum, eğer evde otursam ve yapacak hiçbir işim olmasa, tıpkı işsiz bir erkek gibi memnuniyetsiz olurdum.

Seni daima kollayacağım ve sana bakacağım, benim kediciğim.

Senin Jaguar'ın

16 Temmuz 1944

Sevgili Jaguar'ım,

Kâğıt ve kalem kadar sadık olmak istiyorum her zaman. Daima sana bakmak, pantolonlarını ütülemek, gömleklerini yıkamak ve çoraplarındaki sökükleri dikmek istiyorum. Mutluyum da, mutluluktan uçuyorum, evde kalabildiğim için. Bunun için sana minnettarım, sonsuzca. İşinde mutlu olduğunu bilmek beni de sevindiriyor. Buna itiraz etmek istemiyorum, çünkü aslında benim için senin çalışıyor ve bana bakmak istiyor oluşuna gerçekten çok memnunum. Sana borcumu verebileceğim tüm sevgimle ödemek istiyorum.

Daima senin

Aimée'in

21 Temmuz tarihinde şehrin her yerindeki gazete satıcıları ellerinde tuttukları acil baskılarla şöyle bağırıyor: "Hainlerden oluşan küçük bir grup Führer'i dünya Yahudi lobisi adına yok etmek istedi." Aynı gün Sovyet ordusu, Majdanek toplama kampını kurtarıyor.

28 Temmuz'da Günther, Felice'e bir mektup daha yazıyor:

> (...) Lilly'nin size karşı da, ne istediğini bilen bir insan olduğu izlenimini veriyor olması, sizin de onun bu tür davranışlarının içinden gelen özgüvenden kaynaklandığını düşündüğünüzü gösteriyor bana. Sanırım bir yıl önce bundan bu kadar da emin değildiniz. Yine de öyle olması pekâlâ mümkün ve Lilly, şu anda yoğunluğuna ihtiyacını duyduğu serbestlik konumunda daha özgüvenli bir hale geldiyse eğer, bu beni ancak mutlu edebilir. Lilly'yle benim aramda gerçekleştirmeye niyetli olduğum anlaşma için önümüzde net temeller ve sınırlar olursa daha da iyi olur bu. Böylece birbirimize daha çok güvenebiliriz. Ama şimdilik, Lilly'nin katı olmadığına ve tam tersine, çok kolay yönlendirilebilir bir yapıya sahip olduğuna dair kanaatimi değiştirmeyeceğim. Siz, Felice, bunu artık biliyor olmalısınız, zira Lilly, yönlendirilme konusunda bana gösterdiğinden çok daha fazla esnekliği size gösterdi. (...) Bakın Felice, yaşam içersindeki deneyimlerinize ve bağımsızlığınıza rağmen hiç çocuk sahibi olmadınız, dolayısıyla bu size yabancı bir duygu; ve ben, istediği kadar akıllı veya halden anlar olsun, çocuk sahibi olmayan bir insanın, bir annenin ve bir babanın mutluluğunu tüm

yönleriyle anlayabileceğini hiç sanmıyorum. (...) Mektubunuzun son bölümünde orada geleceğinizi daha farklı gördüğünüzü yazmıştınız. Benin o konuda bulunduğum yorumu da çok ciddiye almayın lütfen. Size karşı gerçi yine de içimde sizi benimseyemez duygular var, ama buna rağmen - neyse, bırakalım bunu. Ama inanın bana, 1926'da yirmi yaşımda oy verme hakkına kavuştuğumdan beri değişmeyen bir inancım var. Ama insanlara olan inancım biraz sarsıldı. Siyasi bir tabiatım yok. Bu nedenle gelişmelerin beni gençliğimde sahip olduğum idealist düşüncelerden giderek daha fazla uzaklaştırmış olmasına fazla aldırış etmiyorum, ama yine bu nedenle idealimi oluşturan unsurlardan birine sarılıyorum: Aile.

Aynı gün Felice bir tür vasiyetneme hazırlıyor:

İşbu belgeyle, 7.11.1943 tarihli bir yazıma ek olarak bir kez daha altını çizerek, şu sıralar Bayan L. Selbach tarafından saklanan aşağıdaki eşyalarımı, Friedrichshaller Str. 23, Berlin-Schmargendorf adresinde ikamet eden, kızlık soyadı Kappler olan Bayan Elizabeth Wust'a devrediyorum:

1. Bayan Selbach tarafından iznim olmaksızın L.'ye gönderilen, kısmen yeni olan ve AS, AFS, ES, HB, EB, HK ve P işaretlerini taşıyan nevresim takımlarını ve masa örtülerini;
2. İçindekileri yukarıda belirtilen yazıda saydığım (kırmızı-beyaz çizgili ve FS işaretli) büyük seya-

hat dolabını;

3. 1940 yılında benim için saklamasını isteyip Bayan Selbach'a verdiğim RM 600,- (altı yüz).(Ancak bu paranın içinden aşağıdaki kürkte yapılan terzi onarım ücreti kesilecektir);
4. Bayan Selbach'ın benden RM 8000,-'e satın almak istediği İran kürkü; (Bayan Selbach'ın kürkü benden satın almak istediğini belirterek, kürkün bana ait olduğunu teyit etmiştir.)
5. AS, ES, HB, HK ve P işaretlerini taşıyan gümüş çatal bıçak takımı (ki bunlar da L.'ye gönderilmiş).

Yukarıda sayılan tüm eşyalar bugünün tarihi itibariyle kızlık soyadı Kappler olan Bayan Elizabeth Wust'un mülkiyetine geçiyor. Şu anda İngiltere'de bulunan ve Avenue de la Forét, Cenevre, İsviçre'de ikamet eden Madame Kummer aracılığıyla haberleştiğimiz ablam Irene K., kızlık soyadı Schragenheim, işbu devir işleminden haberdardır ve bunu onaylamaktadır.

Şu sıralar herkesçe malum olan nedenlerden dolayı işbu devri noter tarafından tasdik ettirebilecek durumda olmadığımdan, belgenin bu haliyle kabul edilmesini istemek zorundayım.

Berlin-Schmargendorf, 28.7.1944

Felice Schragenheim

1 Ağustos'ta Varşova'da Polonya ordusunun ayaklanması başlıyor. Felice, National Zeitung'tan yürüttüğü ve üzerin-

de "Gizli Rayh İşi" ibaresi bulunan beş sayfalık bir belge getiriyor. Macaristan'dan nakledilen Yahudilerle ilgili rakamlar kırmızı çizgilerle işaretli. Gizli belge, bir zamanlar Hitler kabartmasının bulunduğu oturma odasında bulunan küçük bir dolaba saklanıyor. Onun yerinde şimdi, okul atlasından sökülen ve Lilly'yle Felice'in giderek yoğunlaşan bir tatmin duygusuyla üzerinde toplu iğnelerle cephe hatlarını işaretledikleri bir Avrupa haritası bulunuyor. Kapı çaldığında duvardaki harita ters çevriliyor ve ortaya Berlin'deki Schloss anı Lustgarten'i* gösteren bir resim çıkıyor.

7 Ağustos'ta Lilly, Bernd'i ziyaret etmek ve Eberhard'ı da geri almak üzere Thüringen'e gidiyor. Eberhard'ı o Altın Sülün'ün yanında daha fazla bırakmaya niyeti yok. Meuselwitz tren istasyonundan Zipsendorf'a yürürken şiddetli bir yağmur başlıyor. Lilly, ahşap tabanlı sandaletlerini eline alıyor ve yolun geri kalanını yalınayak yürüyor. Eberhard'ın bakım annesi kapıyı açtığında Lilly'nin çamura bulanmış kırmızı ojeli ayak parmaklarına bakakalıyor.

7.8.44 (20.45)

Sevgili Kediciğim,

Acaba sağ salim vardın mı? Ne zaman yolculuğa çıksan, senin tek başına gitmene izin verdiğim için kendime kızıyorum. Ya tren bağlantısı yoktu ve seni kimse almadı ise? Umarım ağlamak zorunda değilsindir. Ama sen zaten uslu ve cesursun.

---

* Şato. Ç.n.

Saat beşte eve geldim ve balkonda beni bekleyen kimse yoktu. (...) Böylece kitabı nihayet geri verdim. Doktor evde yalnızdı ve çok hoş bir sohbetimiz oldu, geleceği falan konuştuk. Normal koşullara ve sorumluluğa yeniden alışmak kolay olmayacak, eminim. Yurtdışına çıkmanın da pek öyle iyi bir şey olmayacağını söylüyor, çünkü belki o dışardakiler mal mülk edinmiş ve rahat bir yaşam sürüyor olacaklarmış, ama bizim bir şeyimiz yok, o yüzden onları sevmeyebilirmişiz, çünkü bizlere tepeden bakabilirlermiş. Oralarda bir yandan hayal kırıklıklarımız artarken, diğer yandan, geri dönersek, burada da tekrar adapte olma güçlüğü çekip aynı şeyleri yine yaşayabiliriz, çünkü o zaman buradakiler bir şeylere sahip olmuş olacak bile, oysa biz yine sıfırdan başlamak zorunda olacağız. Ama şu sonuca vardık: Herhalde böyle şeyler için tasalanmak boşuna olacak, çünkü dışarıya gitmemize fırsat olmayacak, burada sıkı çalışmak zorunda kalacağız. Çılgınca bir düşünce de olsa, belki de çok az çalışarak yaşadığımız ve Havel kıyısında güneşte yattığımız günleri özleyeceğiz. Eğer izin verirsen, önümüzdeki hafta onunla bisikletle biraz dışarılara çıkmak ve yüzmeye gitmek istiyorum. İzin vercen mi? Bana hiç izin vermiyorsun. Ama buna izin vercen, dı mı?

Şimdi başım ağrıyor ve ben yatağıma yalnız gireceğim, yapayalnız.

Friedrich'lerin evi tahrip olmadı, sadece hasar gördü. Chr. bana aylık tramway kartını gönderdi. Inge dükkâna çok gecikerek vardı ve Elenai, Schöneweide'deki tahriba-

tı görünce çarçabuk geri döndü. Neyse ki onun evine bomba düşmedi. Yarın muhtemelen Nora'yla buluşacağım. Çocukların çok uslu. Lola'da uslu duruyor. Ben de.

Seni seven

vahşi, asil ve iyi niyetli

Jaguar'ın

Lilly, Eberhard'ı ertesi akşam sığınağa gönderdiğinde, evde kıyamet kopuyor. Çocuklar bombalanan bir Berlin'de bulunmamalıymış.

21 Ağustos'ta Berlinliler saat 21.12'den saat 05.24'e kadar karatma uyguluyor. Güneş saat 05.53'te doğuyor ve saat 20.12'de batıyor. Volkischer Beobachter gazetesinin "Berlin Gözlemcisi" başlığı altındaki köşesinde "hassas zamanların müzik aleti" olarak tanımlanan lir hakkında bir yazı yayımlanıyor. Potsdamer Platz meydanındaki Haus Vaterland'da "Büyük, Renli Kabare Programı", Kurfürstendamm'daki Scala-Theater'de ise "Ütopya" isimli varyate-revü gösterisi var.

21 Ağustos 1944, havanın çok sıcak olduğu bir gün. Felice ve Lola o gün çalışmıyor. Lola fedakârlıkta bulunarak çocuklarla kalıyor. Aimée ve Jaguar bisikletleri alarak yüzmeye gidiyorlar. Önce Grunewald ormanını geçiyorlar, ardından Havelchaussée'yi, oradan da "Büyük Pencere" adıyla anılan, ormanın ve çalılıkların giderek kumsalla iç içe geçtiği ve nehrin genişlediği alana engelsiz bir bakış sunan yere iniyorlar. Yüzmek ve güneşte kızarmak için koca bir gün, Lola'sız, çocuksuz ve belki de bombasız. Aimée mutluluktan şaşkın. Haftalardır Felice'den kendisine vakit ayırmasını istiyor. Fe-

lice artık pazar günleri bile çalışmak zorunda kalıyor. Günlerden pazartesi ve kumsalda kimseler yok. Aşk fısıltılarının arasına sızan tek kaygı: "Umarım Lola'ya ve çocuklara bir şey olmaz." Jaguar yanına eski fotoğraf makinesini aldı. Leica'sını bir değerli hazine gibi koruyor. Aimée, Felice onun resmini çekmek istediğinde her zamanki gibi nazlanıyor. En güzel yanı olan kestane kızılı saçları, siyah-beyaz fotoğraflarda zaten belirgin olmuyor. Göğüslerinde ve belinde kenarları beyaz dikişli cepleri olan lacivert, kalın ketenden bir plaj elbisesi giyiyor. Aimée, fotoğraf makinesinin ardında durmayı ve objektifle Jaguar'ın genelde uzun pantolonların ardında gizlediği uzun bacaklarını süzmeyi daha çok seviyor. Lilly ve Felice'in, üçüncü bir kişi olmadan, birlikte göründükleri, otomatik deklanşörle çekilen tek fotoğrafları, Havel kıyısında geçirilen bu pazartesi gününde çekiliyor. Lilly, hantal bir duruşla kolları uslu ve sadık bir biçimde şortunun dikiş izlerinde; Felice ise kameraya ciddi, kışkırtıcı ve inatçı bir biçimde bakıyor. Öğleden sonra, uzun dönüş yoluna koyulmadan, Jaguar, yalınayak, beyaz keten bir şort ve bluzunun yakasına taktığı babasının papyonuyla bir kez daha poz veriyor. "Büyük Pencere"de gölgeler uzamaya başlıyor.

Sıcak öğle sonrası güneşin altında uzun yol boyunca pedal çevirmekten nefes nefese, bisikletleri kilere bırakıyor ve Lola'yı çocuklardan bir an önce kurtarmanın hevesiyle daireye çıkan basamakları ikişer ikişer tırmanıyorlar. Kapı açılır açılmaz Lilly neşeli bir sesle "uslu durdular mı?" diye soruyor. Ancak Lola'nın mavi-gri gözleri dehşetle bakıyor. "Dudaklarından sessiz ve donuk bir kelime süzülüyor:"Gestapo."

Aynı anda dairenin karanlık bir köşesinden çıkan iki adam arkasında beliriveriyor.

"Kimsiniz? İçeri geçin."

Aimée ve Jaguar oturma odasına itekleniyor. Lola çocuk odasına, Albrecht, Eberhard ve Reinhard'ın yanına gönderiliyor.

Siyah saçlı ve SS üniformalı olanı Felice'e çıkışıyor: "Boşuna inkar etmeye kalkmayın. Yahudi Schragenheim'sınız." Felice'i Luise Selbach'ın balkonunda gösteren bir fotoğrafı burnunun dibine tutuyor. Felice susuyor.

"Schragenheim'ın Yahudi olduğunu biliyordunuz, değil mi?" Lilly susuyor.

Ardından ikisini ayırıyorlar. Lilly, kahverengi üniformalı olan kısa boylu, tıknaz adamla yatak odasına geçmek zorunda. Felice adamın amiriyle kalıyor. Tıknaz adam, Lilly'nin Felice'i ne zamandır tanıdığını ve ne zamandır evinde kaldığını bilmek istiyor. Lilly'nin gerçeğe sadık kalarak yanıtladığı sorular. Sonra tekrar oturma odasına geri getiriliyor. Ardından bir çapraz sorgu daha başlıyor. Arkadaşları, tanıdıkları, adresleri...

Felice, iki adamın da Lilly'yle ilgilendiği gözetimsiz bir anda dışarıya fırlıyor. Yaz olduğundan ve bütün pencereler açık durduğu için sokak kapısı açılır açılmaz bir hava akımı oluşuyor. Kapılardan biri gürültüyle çarpıyor. Kısa boylu olanı Felice'in peşine düşüyor ve "hatunu yakalayın, kaçmasın" diye bağırıyor. Felice basamaklardan aşağıya çılgınca koşuyor, sıçrayışları merdiven boşluğunda yankılanıyor. İç avludaki bahçeyi geçerek karşıdaki apartmana dalıyor ve Bayan

Beimling'in dairesine çıkıyor.

İhtiyar kadın durumu anında kavrıyor ve Felice'i kanepenin arkasına saklıyor.

"Oradan, oradan yukarıya çıktı." Zemin kattaki dairesinden beyaz atletiyle fırlayan şişman Rauche heyecanlı bir bağırışla Felice'in çıktığı yeri işaret ediyor.

Tıknaz adam Felice'i tekmelerle kanepenin arkasından çıkartıyor ve onu merdivenlerden aşağıya, sonra da tekrar Lilly'nin dairesine sürüklüyor.

Sorgu devam ediyor. Felice'in gıda fişlerini nereden bulduğu ve sürekli olarak, Lilly'nin, Schragenheim'ın Yahudi olduğunu bilip bilmediği soruluyor. Lilly her şeyden habersiz gibi davranıyor.

Tıknaz adam bağırıyor: "Kaçak Yahudileri saklayanların toplama kamplarına gönderildiğini biliyorsunuz herhalde?" Lilly susuyor.

Yaklaşık iki saat sonra aşağıdan, birkaç apartman ötede bir kamyonun içinde beklemiş olan bazı SS görevlileri daha geliyor.

Siyah saçlı adam kinayeli bir gülüşle emrediyor: "Şimdi öpüşüp vedalaşın bakalım." Sonra Lilly'ye dönüp, bağırarak "aslında sizi de götürmeliydik genç bayan, ama o zavallı, masum çocuklarınızın hatırına sizi bir kereliğine affediyoruz" diyor.

Felice tek bir kelime söylemeden parmağındaki yeşil taşlı yüzüğü çıkartıyor, Lilly'ye veriyor ve onu alnından öpüyor.

Sonra onu götürüyorlar.

Lola Sturmova:

Albrecht, Eberhard ve Reinhard'la evdeydim. Birden deli gibi kapı zili çalmaya başladı. Gidip kapıyı açtığımda birden biri beni tuttu - ben o aralar hamileydim - ve şöyle dedi: "Schragenheim!" - "O da kim?" - "Numara yapmayın, Schragenheim!" - "Schragenheim diye birini tanımıyorum." - "Kimliğinizi gösterin." Eh, ben de ona kimliğimi uzattım. "Gelene kadar burada bekleyeceğiz." Tanrım, korkuç bir şeydi. Altımızda oturan bayana da haber veremedim. Tuvalete gitmek istedim, ama adamlardan biri benimle geldi. Kapıyı açık bırakmak zorundaydım! Bir şeyler yazıp, Albrecht'e vermeyi düşündüm, balkondan aşağıya sarkıtsın diye. Ama sonra vazgeçtim, çünkü adam hemen arkamda duruyordu. Başlangıçta iki kişiydiler, sonra daha da çok...Tanrım, bütün apartmanı çevirmişlerdi, Felice'in peşine düştüklerinde. Birinin yanında Felice'i gösteren bir fotoğraf vardı, bana gösterdi. Dedim ki, onu tanıyorum, ama...Sonra onu ne zamandır tanıdığımı, ne zamandır burada oturduğumu ve nerede çalıştığımı sordular. Zaten patronumu aradılar, soruşturdular beni, o da zaten "yok, hayır, Yahudi değil o" dedi. Ama işin en acayip tarafı şuydu: Adam bana bir fotoğraf gösterdi, üstünde bir bölük asker görünüyordu ve bakın, şuradaki benim, dedi. Czernowitz'de görev almış, öyle dedi. Benim babam da Czernowitz'de komutanlık yapmıştı, eski cumhuriyet döneminde. Oradaki askerlerin hepsi Yahudiydi. Adama, siz Yahudi misiniz? diye sordum. Oradaki askeri birlik bir Yahudi alayıydı. Hayır, adam Yahudi değildi,

ama orada görev yapmıştı. Felice'in Völkischer Beobachter'de çalıştığını ve oradan aldığı haberleri başka yerlere aktardığını söyledi. Söylediğine göre, kilerde bir istasyon varmış, oradan haberleri İngiltere'ye falan iletiyormuş. Gelir gelmez bunu söylediler. Yok, dedim, benim bir şeyden haberim yok, aşağıda, bombardıman uçakları geldiğinde, sadece radyo dinliyorduk, İngilizlerin nerede olduklarını bilelim diye. Kilere indiler. Anahtarı alıp baktılar, ama bir şey bulamadılar.

Adamlar gittiğinde Lola dikkatlice çocuk odasının kapısını aralıyor. Lilly kendinden geçmiş bir halde ağlıyor ve çığlıklar atıyor. Albrecht ve Reinhard korkularından duvara dayanmış durumda. Lilly o gece çocukları sığınağa götürmüyor. Lola ve Lilly bütün gece uyanık kalıyor.

Lola bastırıyor: "Bir şeyler yapmamız gerek, evraklar!" Lafları ağızında geveleyerek Lilly'den çok kendisine "yakmalıyız, evet yakmalıyız" diyor. Lilly'in gözleri boşluğa dalıyor. Lola koyu kahverengi dolabın içinden "Gizli Rayh İşi" evraklarını ve odasından, Felice'in kendisine Henschel'e iletilmek üzere verdiği bazı diğer belgeleri alıyor ve balkonlu odada bulunan yeşil fayanslı sobaya atıyor.

"Tanrım, adamlar dolabın hemen önünde duruyorlardı!"

Lola, Felice'in amcası Lion Feuchtwanger'e ait kitapları da yakmak isterken, Lilly atılıyor: "Hayır, onlar olmaz!"

Felice'in gazeteden alıp eve getirdiği pek çok dokümandan Lilly'nin haberi yok. Lola ve Felice, çocukları düşünerek, Lilly'yi, suçlanabileceği fiillerden mümkün olduğunca uzak

tutmaya çalıştılar.

Ertesi sabah Lilly, sişmiş gözlerle çocuklara kahvaltı hazırladığında, kahve fincanında bir şiir buluyor:

Aklımdan geçen pek çok şey,
bir şiir gibi,
sana şevkatle sunduğum,
ama sen duymuyorsun.

Çünkü bazı kelimeler
gündüzlerin aydınlığını sevmez,
bir şeyler kırmadan söylemek onları,
mümkün değildir gündüzleri...

Söyleyemiyorum çünkü -
Üzerime eğilmelisin, ki
böylece sana tüm soruları
yanıtlamak isterim konuşmadan.
Bazen bir şeyler kırmadan söylemek,
mümkün değil bazı şeyleri -
geriye kalanlar
bir fısıltıya dahi dayanamazlar.

Üzerime eğilmelisin
gözlerini de kapa -
o vakit söylemek istiyorum, konuşmadan
sevdiğim Sen'e.

Eberhard ağlamaklı bir sesle konuşuyor: "Ama vedalaşmadan gitti." Lilly'yse, sorgu sırasında yatak odasında duran altın kaplamalı saatini bulamıyor.

Gestapo'nun Felice'in fotoğrafını nereden bulduğu asla anlaşılamadı.

6

Elisabeth Wust 21 Ağustos 1944'te günlük tutmaya başlıyor. Bir daha asla yanından ayırmayacağı günlüğü için her defasında saklayacak yeni yerler buluyor, bazen küvetin altında, bazen çamaşırların arasında dolapta, bazense kilerdeki gevşek tuğlaların arkasında.

Lilly'nin Güncesi, 21 Ağustos 1944:

Bugün, aklımın en uzak köşelerinden bile kovmaya çalıştığım o korkunç şey oldu. En sevdiğim insanı aldılar benden.

Yüce Tanrım, o her şeyden çok sevdiğim kızımı koru. Onu bana sağ salim geri ver. Bağırdım, ağladım ve benimle beraber çocuklar da, Albrecht hariç. Şişko'm öylece duruyor ve gülümsüyordu. Olup bitenleri anlamıyordu. Beni kendime getiren bir şey varsa, o da çocuklarım. Pencereden aşağıya bakamadım, gücüm yetmedi ve Sen gözyaşlarımı görmemeliydin. Lola bana şevkatle yaklaştı. Sıkı korunan araç hareket ettiğinde Seni el sallarken gördü. Beni teselli etmeye çalıştı, ama tesellinin bana ne faydası var.

Akşama doğru istasyondan Christine'yi aldım. Çok ağladı. Sanırım sana biraz âşık. Sana kim âşık olmaz ki. Az önce Lola'yla beraber çocuklara kilerdeki bavullardan kıyafet almaya indiğimde, kapıyı kilitlerken, karşıdaki apartmanda, Rauch'ların penceresinde bir ışık belirdi. Herhalde beni izlemek ve dışarıya gizlice neler çıkardığımı bilmek istiyordu. Belki de Gestapo bu görevi vermiştir ona, ama belki de benim kuruntum bu. Tanrım, bir kızı yakalamak için altı adamın cesareti gerekti. Altı adam! Ve o Rauche kendisini önemsetti. O adiliklerini asla unutmayacağım. Asla.

Christine Friedrichs korkunç haberi aldığında derhal Lübben'deki Inge'yi arıyor. Inge, odasındaki tüm yasak kitapları başka yere nakllediyor. Felice götürüldüğünde, Inge'nin bir süre önce hazırlattığı ve ona verdiği, Inge Wolf adına düzenlenmiş bir kimlik vardı yanında.

Inge'nin imdadına ani bir fikir yetişiyor. Collignon'da staj yapan bir kızın babası Rayh Emniyet Genel Müdürlüğü'nde çalışan yüksek konumlu bir Nazi. Belki Felice'in nereye götürüldüğünü öğrenebilir.

Salı sabahı, National-Zeitung'un yazı işleri sekreteri Bayan Blei telefon edip, Bayan Wust'un nerede olduğunu soruyor. Felice gazetede Elisabeth Wust adı altında çalışıyordu. Az süre sonra Inge ve Lilly, Prinz-Albrecht-Strasse'de bulunan Gestapo Merkez Karargâhı'nın kasvetli binasına giriyorlar. Tüm yazlık elbiseler kirli olduğundan Lilly, üzerine renkli şeritler işlenmiş, kabarık kısa kollu, folklorik tarzdaki ev

elbisesini ve ayağına, son anda delinmiş olduğunu fark ettiği kısa beyaz çoraplar giyiyor. Kalpleri küt küt atan Inge ve Lilly, danışmada, Dr. Emil Bernsdorff'la görüşmek istediklerini söylüyorlar. Emil Bernsdorff, "Düşman Araştırma ve Mücadele" birimi IV. şubenin gözaltı işlemlerinden sorumlu SS subayı, hükümet ve kriminal daire müşaviri. Kızı Ilse'nin adını veren Inge ve Lilly, birbirleriyle konuşamayacak denli sindirilmiş bir halde bir banka oturup beklemeye başlıyorlar. Bir süre sonra kapı açılıyor ve KR* onları - oldukça nazik bir şekilde - içeriye çağırıyor. Inge: "Schragenheim'ın bana ait bir kimlikle dolaştığını duydum. Nasıl ele geçirdiğini bilmiyorum. Söyleyeyim dedim de."

"Sayın Bayan, 20 Temmuz olayıyla ilgili olanlardan biri olabilir!"

"Ama sayın müşavirim, çok genç bir kadın o."

"Bilemezsiniz. Dikkati elden bırakmamak gerek."

Lilly:

İçeriye girdiğimizde, alt kattaki kilerde kardeşimi dayaktan neredeyse öldürdüklerini hatırladım. Çok uzun süre bekledik ve Inge sindirilmiş bir halde bankta oturuyordu. Birden tepem attı ve ön büro amirinin üzerine yürüyerek, yakasına yapıştım: "Daha ne kadar bekleyeceğiz?" Hiçbir şey umrumda değildi, derhal gözaltına alsalardı bile. Çok şaşkındı. "Biraz daha beklemeniz gerekiyor. Biraz sonra gelir." Inge çok korkuyordu, bense hiç

---

* Kriminal Daire Müşaviri. Ç.n.

korkmuyordum ve çok küstah davranıyordum. Ama daha sonra da hep öyle oldu: Tepenize binmelerine izin vermeyip, tepkisel davrandığınızda ne yapacaklarını şaşırırlardı. Halbuki ben cesur bir insan sayılmam. Neyse, Bernsdorff'un da üzerine yürüdüm: "Bu ne rezalet, bir insan böyle kaybedilmez ki. Nerede olduğunu bilmek istiyorum." Tabii bizi çarçabuk kapının önüne koydu ama önce bana şunu söyledi: "Ne sanıyorsunuz siz, bunu size söyleyemem. Tüm Rayh'ın damarları burada toplanıyor." Ama köpek herif Felice'in nerede olduğunu çok iyi biliyordu.

Akşam telefon çalıyor. Lola ahizeyi kaldırıyor. Bir adam "Schulstrasse" diyerek telefonu kapatıyor.

"Aman Tanrım!" diyor Lilly kısık bir sesle, "Yahudi hastanesi. Oradan bütün nakiller Doğu'ya yapılıyor!"

Lilly ertesi sabah, yanına Felice'in yemekten çok hoşlandığı sebze ve meyveleri alarak - bu arada National Zeitung'dan Bayan Blei yine aradı -, banliyö treniyle Gesundbrunnen istasyonuna gidiyor ve oradan Yahudi hastanesinin uzun duvarı boyunca Schulstrasse 78'deki yan girişine koşturuyor. Geçici Yahudi toplama kampı hastanenin diğer ünitelerinden tel örgülerle ayrılan buradaki patoloji binasında bulunuyor. Demir kapılı büyük girişin hemen sağındaki kapıdan, yönetimin bulunduğu iki katlı bekçi binasına giriliyor. Sol taraftaki kapıdan ise, tutuklu odalarının bulunduğu pataloji ünitesine giriliyor. Zemin katta nöbetçi polisin odası bulunuyor. Lilly kimliğini gösteriyor ve Felice Schragenheim'ı ziyaret etme talebinde bulunuyor. Üç basamak ötede bü-

yük bir odaya açılan bir kapı var. Odanın sağ arka bölümünde dört-beş kişi oturuyor ve masa başı işlerle meşgul olsalarda sürekli olarak odada olup bitenleri gözlüyorlar. Masaların arkasından yukarıya doğru birkaç basamak daha uzanıyor. Tutukluların odaları o tarafta. Göğüsünde sarı bir Musevi yıldızı taşıyan Felice oradan getiriliyor.

Felice iki günde ne hale geldi.

"Tanrı aşkına, seni kim ihbar etti?" Lilly fısıldayarak konuşuyor.

"Potty Peyser."

Felice'in okuldan arkadaşı olan ve kız arkadaşıyla beraber Viyana'da Gestapo tarafından yakalanarak Berlin'e getirilen Charlotte Peyser, Felice'le Schulstrasse'de karşılaştı.

Schulstrasse'deki Yahudi bekçilerden biri olan ve önceki gün Felice'i tekmelerle kanepenin arkasından çıkartan ve daireye geri sürükleyen Backes içeriye giriyor. Lilly'yi görür görmez en önemli işi, gidip kamp müdürüne onun burada olduğunu bildirmek oluyor. Kamp müdürüyse Felice ve Lilly'yi sorgulamak üzere yukarıya çağırtıyor. Kalın enseli, saçı kısa askeri kesimli ve ifadesiz yüzlü SS görevlisi Walter Dobberke öncelikle bisikletleri merak ediyor. Altı kişilik tutuklama ekibini görevlendiren kriminal daire sekreteri Herbet Titze, raporunda iki kadının da eve bisikletlerle döndüğünü belirtti. Yahudilerin bisikletlere sahip olması yasak. Dobberke ve Titze bisikletlerin kime ait olduğunu bilmek istiyor.

Lilly'nin yanıtı tereddütsüz: "Kimin olacak, tabii ki benim."

Kampta kendisine "komiser" denilmesini isteyen Dobber-

ke, Lilly'ye seçkin bir nezaket gösteriyor. Bürosundaki dolabında her an kullanabilmek üzere sakladığı bir kamçısı olan bu sinirli adamın güzel kadınlara karşı zaaflı olduğu herkesçe bilinmektedir.

Felice, Schulstrasse'ye nakledilir edilmez bir servet beyanı imzalamak zorunda kalıyor. Buna göre Felice'in serveti, miras dolayısıyla hak kazandığı RM 20.000'in yanında, bazı değişik mobilyalardan, çeşitli çamaşırlardan ve birtakım kadın elbiselerinden oluşmaktadır. Felice'in yeni "adresi" olan Schulstrasse 78 numaraya, gizli polisin 1 Mayıs 1944 tarihli bir mektubu iletiliyor. Mektupta Felice'in tüm varlığına "Alman Raylı'ının menfaatleri icabı" el konulduğu bildiriliyor.

Lilly'nin Güncesi, 23 Ağustos 1944

Bir cesaret abidesiydim. Hatta o iğrenç Backes beni görüp, kamp müdürü Dobberke'ye bildirdiğinde bile. Adi insan. Dobberke ve Titze bana çok garip davrandılar. Dobberke neredeyse şevkatliydi. Elbette bize psikolojik işkence uyguladılar, ama tahmin ettiğimizden daha uzun süreyle görüşebildik. Kimse bizden bunu alamaz, kimse. Artık her gün gelecek ve Sana pek çok diğer şeyin yanında sevdiğin domateslerden de getireceğim.

Lilly Londra, New York ve Cenevre'ye, ayrıca Luise Selbach'a Felice'in çok hasta olduğunu bildiren telgraflar gönderiyor.

Lilly, savaşın beşinci yılı sonunda Berlin'de bulabildiği en iyi gıda maddeleriyle her gün Schulstrasse'ye koşturuyor. In-

ge'nin Lübben'de mahkûm Fransız işçilerinden satın aldığı Fransız sigaralarının etkisiyle keyiflenen genç bekçilerden biri Lilly'yle flört etmeye bile başlıyor. Lilly onu cazibesiyle bilinçli olarak etkiliyor, çünkü onun keyifli olması, Felice'e giden kapıların açılması anlamına geliyor. Genç bekçi bir süre sonra çalışma planını bile gösteriyor ve Lilly o günden itibaren onun görevli olduğu saatlerde gelmeye başlıyor. Lilly adama bir fotoğrafını armağan etmeye söz veriyor. Elenai'yle ise, Felice'e hangi yöntemle para gönderebileceklerini konuşuyor. Parayla pek çok şeyi satın almak mümkün, hatta belki yaşamı bile.

Elenai'nin durumu da giderek kritikleşmeye başlıyor. Felice'in niçin işe gelmediğine ilişkin National-Zeitung'a uydurabileceği bahaneler tükenmeye başlayınca kendisi de gazeteye gitmemeye başlıyor. İzini kaybettiriyor ve Lübben'de Inge Wolf'un yanına taşınıyor. Zaten denizaltı olmanın zamanı gelmişti. Yaz başında, şimdiye dek koruması altında yaşadığı "ari" üvey babası öldü. Üstelik Elenai'nin doğduğu kent olan ve Gauleiter*Sauckel'in terör estirdiği Erfurt'tan Berlin'e, Gestapo tarafından sorgulanmasına neden olan bir ihbar yapılıyor. Adamlardan biri Elenai'ye bir tavsiyede bulunuyor: "Hemen kaybolun."

Felice ilk günlerde "sığınağa" kapatılıyor. Burada özellikle kaçma ihtimalleri bulunan genç insanlar bulunuyor. Mahkûmlar günde iki kez tuvalete ve yürüyüş için küçük bir av-

* Gau= Rayh'dan sonra gelen yönetim birimi; örneğin Berlin veya Bavyera/Gauleiter: O birimin politik yöneticisi Ç.n.

luya çıkartılıyor. Her hücrede, aralarında bir masa ve birkaç tabure paylaşan yaklaşık sekiz kişi bulunuyor. Yatmak için zemine uzanılıyor. Felice daha sonra, daha çok illegal kişiler olan mahkûmların bulunduğu ve içinde serbestçe dolaşabildiği, hastanenin büyük bir koğuşuna alınıyor. Her yerde olduğu gibi Felice burada da insanların kalbini fethediyor. Özellikle Yahudi bekçi Ludwig Neustadt ondan çok etkileniyor. Lilly'ye 22 Ağustos'ta telefon edip, Felice'in Schulstrasse'de olduğunu bildiren kişi oydu. "Musevi yıldızı" taşımayan ve sarışın olduğundan dikkat çekmeyen kısa boylu Neustadt, Felice'in tutuklanışından kısa süre sonra Friedrichshaller Strasse'ye, Felice için birkaç giysi almaya geliyor. Lilly, Felice'in en çok sevdiği gri pantolonunu, ekoseli pas rengi ceketini, beyaz kazağı, birkaç çift ayakkabıyı, ama özellikle de iç çamaşırlarını ve çoraplarını bir bavula yerleştiriyor. Neustadt ve Lilly, mutfak masasının başında Felice hakkında konuşurken sirenler çalmaya başlıyor. Beraberce kilere koşuyorlar.

Gestapo'nun Friedrichshaller Strasse'deki tutuklama operasyonundan beri Lilly'den uzak duran apartman sakinlerinden bir bayan, Neustadt'ı gördüğünde "her gün de yeni birilerini buluyor bu kadın" diye söyleniyor. Kocası Birinci Dünya Savaşı'nda ölen ve Albrecht'i kendi torunu gibi sevip çocuklarla her yıl yaşgünü kutlayan dul Grasenick Teyze bile, Lilly'yle apartmanda karşılaşınca başını çeviriyor artık. Felice tutuklandıktan sonra Lilly tamamen akılsız davranarak ona inmiş ve ağlayarak "bir insanın Yahudi olması suç mu?" diye sormuştu. Daha o zaman bile Grasenick Teyze'nin ondan

uzak durmaya çalıştığını anlamıştı.

Lilly'nin Güncesi, 26 Ağustos 1944:

Bu günceyi, Yahudi Felice Schragenheim olarak değil, insanlar arasında bir insan olarak kabul edildiğinde okumanı istiyorum. Yüce Tanrım, ya birlikte yaşayalım, ya da ölelim. İkimizden biri kalmasın. Felice'imi ömrüm boyunca bir daha görmemeye dayanamam.

Pazar günü Lilly, Schulstrasse'ye giderken yanında Albrecht, Reinhard ve Eberhard'ı da götürüyor. Bu defa Felice'i nöbetçi polisin bulunduğu odada bekliyor. Polisler, kısa pantolon ve sandalet giydirilmiş ve bacakları bronzlaşmış çocuklarla severek ilgileniyor. Aralarından biri Eberhard'ı dikkatlice inceliyor. "Bu çocuk kimden?"

Albrecht'in saçı ziyaretin şerefine ilk kez berberde kesildi. Felice içeriye getirildiğinde "Hice! Hice!" diye sesleniyor ve kalın kollarını açarak ona doğru koşuyor. Albrecht'i kucağına alan Jaguar, gözyaşlarını tutamıyor.

Albrecht "bu kalp cebi mi?" diye soruyor ve Felice'in göğüsündeki sarı yıldızla dalgın dalgın oynamaya başlıyor.

Lilly, bu ziyareti kimseye anlatmamaları gerektiği konusunda çocukları uyardı. Aradaki bağlantıları anlamasalar da, annelerinin bu defa çok ciddi olduğunu kavrıyorlar.

Lilly pazartesi günü Titze'ye yakalanıyor. Titze "dışarı!" diye bağırıyor. Bir hafta süreyle gelmesine izin verilmiyor. Ancak Lilly, bir izin belgesi almak için Französische Strasse'deki Gestapo binasına koşturuyor ve yazıyı gerçekten de

alıyor. Salı günü tekrar nöbetçi odasında duruyor. Lilly'den hoşlanan nöbetçi polis tek soru bile sormadan gidip Felice'i büyük odaya getiriyor.

Birden odaya, gözden kaçmayacak derecede çekici olan ince, kızıl saçlı ve donuk mavi gözlü genç bir kadın giriyor, polislerle şuh kahkahalar atarak laflıyor ve ardından yüksek topuklu ayakkabıları ve uzun bacaklarıyla kıvırtarak kapıdan dışarıya çıkıyor.

Felice neredeyse şahsına saygı gösterir bir ses tonuyla "bu o" diye fısıldıyor. Kadın, kendisi de Yahudi olan Yahudi avcısı Stella'dan başkası değil. Felice, Gerd Ehrlich'le Savıgnyplatż meydanında randevulaştığında neredeyse onun eline düşecekti.

Çarşamba günü Schulstrasse'de yeniden kıyamet kopuyor. Bu defa müdürün kendisi Lilly'yi görüyor.

"Siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz böyle?" Dobberke Lilly'ye bağırıyor ve bir türlü sakinleşemiyor. "İnanılmaz bir terbiyesizlik. Bir daha kampa gelmenizi yasaklıyorum. Sizi bir daha burada görmeyeyim, yoksa içeri atarım, tamam mı?!"

Dışarıda, giriş kapısının önünde Yahudi bir kapıcı duruyor. Lilly "bu olay bana neye malolabilir?" diye soruyor.

"Yok canım, o kadar da kötü değil. Olsa olsa birazcık toplama kampı."

Akşam Ludwig Neustadt arıyor ve Lilly'ye, yakında Felice'in nereye gönderileceğinin belli olacağını bildiriyor ve kampa bir daha gelmemesini tavsiye ediyor. "Ben size gelişmeleri bildiririm."

Lilly, Felice'e Lola ve Nora'yı gönderiyor. Nöbetçi odasın-

daki polis, Felice'e gelen paketleri ona teslim edeceğine dair söz veriyor. Inge Wolf, Felice'le görüşmek istemiyor. Aralarında büyük bir kavga yaşanmış olmalı.

Lilly'nin Felice için korktuğu sırada araya kötü bir sezinti daha giriyor. Lilly'nin cepheye gönderdiği mektup ve kurabiye koyduğu paket, "Alıcısı Meçhul" ibaresiyle geri geliyor. Günther Wust'tan gelen son mektup 18 Ağustos tarihli.

Lilly'nin Güncesi, 2 Eylül 1944:

Bizim günümüz, Sevgilim. Keşke seni görebilsem. Ludwig beni söz verdiği saatte aradı. Öğleden sonra onunla görüşeceğim. Gönderdiğim eşyaların sana eksiksiz ulaşıp ulaşmadığını bilmiyorum. Lola'yla beraber Schulstrasse'ye geldik. Bugünü benden sana gelen güzel bir şey olmadan geçirmemeliydin. Gizlice köşede bekledim, gizlice, çünkü kamptan birilerin beni görmesinden korkuyordum. Lola Seninle görüşebildi. Ah, delice sevdiğim İnsanım - Schmargendorf'a kadar ağladım durdum. Aklı selim kalmak öyle zor ki. Bir ısırık aldığım elmayı Sen de ısırdın mı? Lezzetli miydi? İlk günümüzü hatırladın mı? Hani Seninle tanıştığımız ve Senin bana vedalaşırken elma verdiğin günü. O elmayı, Ufa-Palast durağında beklerken içim ürperdiği için sıkıca tutmuştum. Havva idim ve Havva kalacağım. Keşke kollarında uyuyabilsem. Yarın tam iki hafta olacak, Senden uzakta olalı. İki koca, uzun hafta. Kim bilir, bunu daha kaç hafta izleyecek.

Lilly'nin babası 4 Eylül'de yaşgününü kutluyor ve o gün aralarında çok tatsız bir olay yaşanıyor. Lilly Yahudilerle uğraşıp başka insanları tehlikeye atmamalıymış. Lilly güncesine şöyle yazıyor: "Lola'ya söyledikleri şey için onları affedemiyorum. Ben tümüyle Sana ve hayatına aittim. Arkamda kalan her şeyle hesabımı kestim. Geleceğim Sensin. Ve şunu da bil Felice Schragenheim, sen artık olmasan bile, evet o zaman bile."

5 Eylül'de Lilly bir kez daha Günther'le bağlantı kurmaya çalışıyor. Mektubunda şöyle yazıyor: "İçimde bir his bana son dönemlerde yazdığım bütün mektupların boşuna olduğunu söylüyor. En çok da, yazdığım 19 (on dokuz!) sayfalık ayrıntılı mektubum için üzülüyorum." Lilly tekrar çocukların nasıl olduğunu özetliyor, ama Felice'in tutuklanışından bahsetmiyor.

6 Eylül'de Ludwig Neustadt telefon ediyor ve Felice'in Theresienstadt'a gönderileceğini müjdeliyor. Lilly onunla öğleden sonra Wedding tren istasyonunda buluşuyor. Neustadt, Lilly'ye Felice'den bir mektup veriyor:

S. Aimée'im,

Uzun uzun yazamayacağım. Mektubun ve her şey için çok teşekkür ederim. Ve uslu ol. Pek yakında sana yine yazacağım. O zaman bana yine bir şeyler gönderirsin, değil mi? Burada halim çok iyi olduğundan - nasıl oluyorsa, en azından benden kaynaklanmıyor vs. - ve herkes, ama özellikle "işte bu adam" bana çok iyi davrandığından, herhalde bundan sonra da böyle olacaktır. Bana şans dile ve

beni düşünen herkese selam söyle. Çocuklara ve kediciğime tüm sevgilerimle!

Görüşürüz!!

Hayvanat bahçesinde bulunan Jaguar'ınız

7 Eylül'de Felice'le Lilly son defa görüşüyor ve Felice bu defa farklı bir servet beyanı imzalıyor:

İşbu yazıyla Friedrichshaller Strassen 23, Berlin-Schmargendorf adresinde ikamet eden Bayan Elisabeth Wust'u, istediği bir tarihte Bayan Luise Selbach'dan onda bulunan İran kürkümü, masa örtülerimi ve yatak çarşaflarımı, ayrıca gümüş çatal-bıçak takımımı talep etmeye ve benim adıma saklamaya yetkili kılıyorum.

Felice Schragenheim

Yahudi Cemaati'nin Geçici Toplama Kampı

Berlin, 7 Eylül 1944

Felice ve Lilly'ye vedalaşmak için yarım saat tanınıyor. Bu süre daha önceki görüşmelerde tanınandan daha fazla, ama ne yazık ki, en sessiz fısıltıların bile başkalarınca duyulabildiği nöbetçi odasında bulunuyorlar. Lilly kızıl saçlarından bir bukle kesip, onu tarağına dolayan Felice'e veriyor. Felice'se Lilly'nin kendisine bir önceki gün armağan ettiği eldivenleri iade ediyor. Eldivenlerden birinin içinde küçük bir not ve iki hap içeren turunç renkli küçük bir kutu bulunuyor:

Çok sevgili Kediciğim,

Daima uslu ve cesur ol ve beni düşün! Kutudaki Pervitin'i sana geçen gün tanıştırdığım hemşire verdi bana. Herkes gibi o da bana çok sevecen davrandı. Ve bu durum Th.'da* da sürecektir! Bana şans dile. Seni çok seviyorum ve yakında geri döneceğim!!

Aimée'im benim -

Senin Jaguar'ın

Hemşire Tatjana'nın kendisine neden uyarıcı haplar ilettiğini Lilly bugün bile bilmiyor, zira o günlerde olsa olsa bir sakinleştiriciye ihtiyacı vardı.

Lilly, sokağın köşesine ulaştığında birden geri dönüyor ve kampa koşuyor. Nöbetçi odasındaki polis şaşırarak başını kaldırıyor.

"Yalvarırım size, bana Felice Schragenheim'i bir daha gösterin." Lilly nefes nefese konuşuyor. Polis tek bir kelime etmeden gidiyor ve Felice'i geri getiriyor.

"Felice", diye fısıldıyor Lilly, "Christine'yi sevdiğin doğru mu?"

"Kim ekti içine bu kuruntuyu?"

"Christine söyledi bana."

"Ah benim bir tanem, etrafta konuşulan her şeye inanmamalısın."

"Felice, eğer doğruysa kendimi öldürürüm, camdan atlarım!"

---

* Theresienstadt. Ç.n.

"Tatlım, bana inanmalısın. Bana inanman çok önemli: Ben sadece seni seviyorum."

"Bayanlar, bunun bir sonu olmalı artık." Uyarıyı yapan polis Lilly'yi kapıya doğru yavaşça itekliyor.

8 Eylül gününün erken saatlerinde Yahudi Felice Sara Schragenheim 14890-I/116 numaralı nakille 350 km. uzaklıktaki "yaşlılar getosu" Theresienstadt'a gönderiliyor. Berlin'den Theresienstadt'a yapılan son nakilden bir önceki bu. Ağır ağır ilerleyen trendeki yolculuk akşamın geç saatlerine dek sürüyor.

Lilly'nin Güncesi, 10 Eylül 1944:

7 Eylül Perşembe günü geldi geçti. Ah Felice, kalbim bu acıya dayanamıyor. Sen ne kadar da sakin ve neşeliydin Sevgilim. Herhalde üzülmeyeyim diye. Tanrım, bedenimden ruhumu sökmek isterdim, ama ben de gülümsemek zorundaydım, gülümsemek ve ellerini gizlice okşamak. Tramway durağına yürürken neredeyse sendeledim, içim titriyordu.

Ondan bir gün önce tüyler ürpertici bir şey yaşadım. 41 numaranın durağında karşıdan gelen sıra sıra dizilmiş insanlar gördüm. Hepsi kadındı. Osloer Strasse boyunca yürütülüyorlardı. Oranienburg ek kampından olan mahkûmlardı, siyah-beyaz çizgili kıyafetlerle, saçları traş edilmiş, yalınayak. Felice, çığlık atmak istedim, aralarına karışmak. Bir adım dahi atamadım, ağızımdan çıt çıkmadı. Donup kalmıştım. Kötü bir rüya gibiydi. Gözle-

rimden yaşlar boşaldı. Yüce Tanrım, yardım et, benim kızım da böyle insanlık dışı şeyler yaşamasın. Yüce Tanrım, yardım et! Çok ürkünçtü, çünkü zavallı insanlardan oluşan bu gri insan seli senin bulunduğun yerin 500 adım ötesinden geçiyordu. Ben buna nasıl dayanacağım? Ama Tanrı merhamet gösterdi ve Sen Theresienstadt'a gidiyorsun.

Pazar akşamı Ludwig aradı. Salı günü buluşacağız. Onu göreceğime seviniyorum. Seni anlata anlata bitiremiyor. İkimizde Sana, Theresienstadt'a şimdiden paketler gönderdik. Ne kadar sevildiğini görüyorsun. Kendini beğenmiş, afacan bir kız olmana şaşmamalı. Herkes Seni seviyor. Ama Senin sadece beni sevmeni ısrarla rica ediyorum. Duyuyor musun? Birazdan yatacağım. Acaba Sen uyuyor musun şu an? Nasıl olsun istersin? Umarım en az burada olduğun kadar şanslı olursun. Seni deli gibi özledim ve gözyaşlarımı engelleyemiyorum, ki o zaman da çirkin görünüyorum. Senin için kaygılanıyorum. Beni düşünüyor musun? - Kendime gökyüzünde bir yıldız seçiyorum, belki senin de gördüğün ve ruhlarımızı birleştiren. Dua edeceğim, sürekli dua edeceğim. Yarın nihayet kıyafet karneleri dağıtılacak. Hemen gidip çocuklara kışlık paltolar alacağım. Ve yapmak istediğim bir şey daha var. Belki başarırım. İyi geceler, kızım. Seni öpmek istiyorum.

12 Eylül'de Ludwig Neustadt Lilly'ye, Felice'in yazdığı uzun bir mektup veriyor:

7.9.44

S. Aimée'im,

Bana polise ve demir parmaklı pencerelere rağmen bir kıskançlık sahnesi çekeceğini, 14 gün önce geldiğim burada asla tahmin etmezdim. Çok tatlıydı, çünkü tipik Sen'di! Haksızdın. Ayrıca ben seni, senin beni gördüğünden daha uzun süre gördüm, çünkü tuvaletin pencersinde durdum, ama sen bunu bilemezdin ve dolayısıyla dönüp bakmadın.

Geçirdiğim son 17 günün bir raporunu veremem şimdi sana. Berns'in yazdığı siyasi içerikli makalelerden daha uzun olurdu. Gerçi oda arkadaşlarım - üç kişi dışında - "iş" yapıyorlar, ama kendimi, etrafımda beni rahatsız edebilecek her türlü duruma karşı kayıtsızlıkla koruyabilmeme rağmen - bu tımarhanede gerçekten keyifli, iyi kitaplar okuyabilen tek insan benim -, bugün dikkatimi nedense pek yoğunlaştıramıyorum. Üstelik, pek çok şeyden olduğu gibi, daktilomdan da mahrumum.

Eğer her şey şimdiye dek sürdüğü şekilde devam ederse benim için endişelenmenize gerek yok. Yani kendime bol şans diliyorum. Tüm insanlar bana o kadar sevecen davranıyor ki, dayanılmazlığımdan şühpe duymam için bir neden yok. Kendimi yeniden keşfetme olanağımın olmaması ne kadar kötü. Herhalde büyük zevk olurdu. Yok yok, ciddi olmak gerekirse, eğer haşarat tarafından yenmez veya benzer bir trajediyle hayata veda etmezsem, pek yakında yine pantolonlarımı ütelemek zorunda kalacaksın! Bu arada, ben "sığınakta" henüz demir parmak-

lıklar arkasında ve kilit altında yaşarken bir hücre arkadaşım vardı. Senin dört haftadır durmadan dikmeye çalıştığın o pantolonumu dikti. Bu kadın, kendisine dikecek bir şeyler verilsin diye yalvarıyor sürekli. Yoksa canı çok sıkılıyor. Pembe iç çamaşırları ve çoraplarımı durmadan elden geçiriyor.

Fırsat düşkünü insanların arasına düştüğümü sanma: Eşsiz biri olan Ludwig'in yanı sıra Hautevolee'yi* temsilen, geçen gün çok kısa olarak tanıştırıldığın (neredeyse aristokratik olan) hemşire hanım ve onun peşinden koşan bir kimyager subay (daha da aristokratik ve gerçekten harika bir herif) beni himayelerine aldılar. Bu sayede gündüzleri sık sık, "Yahudilerin dramı" denilen o atmosferden (iğrenç!) kurtuluyorum. Üstelik gemi halatı gibi sinirlerim var. Bunu özellikle dün, Doğu Nakli burdan ayrıldığında anladım. Hele uykum: Odamızda bir kadın şey gibi horluyor - yok, hiçbir şeyle kıyaslanamaz. Diğerleri de koro halinde eşlik ediyor ona. Buna rağmen ben uyuyorum. Daha buraya gelir gelmez bile, hemen 10 dakika sonra, uykuya dalmıştım. Benim tepkim de buydu. Uyumadığımda ise tüm insanlara gülümsüyordum. Burada insanlar birbirlerine acımıyor. Herkes ya kendisiyle meşgul, ya da nasırlaşmış durumda. Ancak sempatik jestler görmek mümkün. Onları da olsa olsa "keep smiling" sayesinde elde edebilirsin.

Herkes beni, bana sürekli bir şeyler getiren iyi arka-

---

* Yüksek Zümre. Ç.n.

daşlarım yüzünden kıskanıyor. Doğrusu ben bunda yanlış bir şey de görmüyorum, öyle değil mi? İlk iki gün pek yemek yemememe rağmen, şimdi resmen tıkınıyorum. Bu akşam "Bay Nöbetçi"ye yemeğe davetliyim. Ne yazık ki, olması gerektiği gibi giyinemeyeceğim. Beni bağışlayacaktır. Haysiyet sahibi genç bir adam olarak bu mektubu okumayacağını düşündüğümden, sana zaten bildiğin bir şeyi söyleyebilirim: Çocuğun çok harika, sevecen, endişeli ve anlaşıldığı gibi - başarılı olduğunu.

Az önce ara vermek zorunda kaldım. "Patron"un ta kendisi, bir bayana, reklame edildiğini ve burada kalacağını söylemek için odaya geldi. Dumanı tüten üç sigarayı ve eksik iki yıldızı görmezlikten geldi. Merhametli anlarından biriydi herhalde.

Parmaklarımı kalem boyadı ve koluma bir kramp girmek üzere. Ayrıca kahve ve reçelli ekmeklerimizi "kabul etme" zamanı geldi. Kahve maden suyu tadında, bu nedenle kendi kahvemizi pişiriyor, doktor odasında yanında bisküvi yiyiyor ve aslında 17 gün geride kalan şeyler hakkında konuşuyoruz - ki şu durumda az şey demek değil bu.

Şimdi! Hepiniz sağlıklı kalın. Mümkün olan en kısa sürede yazacağım. Evimizi dolduran ve bizi az ya da çok kızdıran arkadaşlarımıza bol selamlar.

Çocukları benim için öp ve metin ol. Tamam mı?

Görüşmek üzere

Felice

Not: "Potty" dün doğuya gönderildi, ama gözü yaşlı ve veremli kadınını burada bıraktılar. Her şeye rağmen ona acıyorum. O da benimle beraber Th.'a nakledilecek. O köpek toplayıcısı da başka yere gönderildi. Ayrıca, annem veya babam tarafından vaktiyle dişleri kurcalanmayan hemen hemen hiçbir Berlinli, ister nöbetçi, memur veya "burada yaşayan" olsun, yok burada.

7

Lilly, elinde Felice'in verdiği vekaletnameyle Felice'e ait olan eşyaları geri almaya çalışıyor. Bu uğraş sırasındaki telaşı Gregor'u ve Felice'in kız arkadaşlarını hem şaşırtıyor, hem de Lilly'ye karşı yabancılaştırıyor. Lilly'nin annesi ve hamileliği iyice ilerlemiş olan Lola, Luise Selbach'ın nerede olduğunu öğrenmek ve Felice'in değişik arkadaşlarında bulunan eşyaları toplamak üzere dağılıyorlar. Çalıştırılmak üzere doğuya sevk edilen, ailenin en genç kızı Olga haricinde tüm aile fertlerinin Gestapo tarafından alınıp götürüldüğünü öğreniyorlar. Evden altı sandık çıkartılmış, eşyaların arasında Felice'in büyükannesine ait kürk yokmuş. Mutti'nin tanıdıklarından biri olan pazarcı Bayan Roese, sesinde zafer edasıyla şöyle diyor onlara: "Selbach'ları bir daha göremeyeceksiniz!" Söylediğine göre Mutti ve kocası bileklerini kesmiş, şu anda Hirschberg Hastanesi'nde yatıyorlarmış. Lola, Mutti'nin Lilly'den pek hoşlanmadığını öğreniyor. Felice'in iyi bir kızmış ama "o Wusten" yüzünden kendini iyice bırakmış. Bayan Selbach'ın Forst'a gelmesi yönündeki ricalarını Felice duymazlıktan gelmiş. Ancak Felice oraya gitseymiş, hayat akışını hayli değiştirmek zorunda kalırmış. Bayan Roese, kürkün onda olduğunu tahmin eden ve geri vermesini iste-

yen Lola'yı tersliyor: "O Bayan Wusten, Yahudilerin çıkardığı vekaletnamelerin ve devir etme beyanlarının geçersiz olduğunu bilmiyor galiba."

Lilly, güncesine şöyle bir not düşüyor: "Bu sözleri daha sonrası için muhafaza edeceğim."

Lilly'nin güncesine düştüğü notun arkasındaki gerçek ise şöyle: 14 Eylül 1944'te Gestapo Forst'a geldi ve Olga'nın kız kardeşlerini tutukladı. Gestapo, Bay ve Bayan Selbach'a dönüp "Siz de kendinizi hazırlayın. Tekrar geleceğiz" dedikten sonra yazlık elbiseli iki kız kardeşi alıp götürdüler. Mutti ve Bay Selbach köpeği eve kilitledikten sonra ormana, ağaçların çok sık olduğu bir yere gittiler ve orada uyku hapları alıp, bileklerini kestiler. Diğer çiftliklerin çok uzak olmasına rağmen komşular ağlayan köpeği duymuş olmalı. Kapıyı kırdıklarında köpek bir zıpkın gibi dışarıya fırladı ve ormana doğru koşarak komşulara Bay ve Bayan Selbach'un bulunduğu yeri gösterdi. Derhal eve taşındılar ve gelen doktor, Selbach'ların kesik damarlarından çok, aldıkları ağır uyku haplarından dolayı hayati tehlike içine girdiklerini söyledi. Ardından Hirschberg'te hastaneye sevkedildiler. İyileşmek üzere olduklarında ikisini de hapishaneye attılar. Ari olan Bay Selbach, Noel 1944'ten hemen sonra serbest bırakıldı. Kız kardeşlerden biri ve Mutti, Bergen-Belsen'e sürülmüş. Ne var ki, artık çok geçti. Toplu kıyım mekanizması dağılma noktasındaydı.

1 Şubat 1945'te Lilly, benzer başarısız bir girişimle, Christine Friedrichs'in annesinden Felice'in iç çamaşırlarını geriye almaya çalışıyor. Lilly telefonda tersleniyor: "Bu sizi hiç il-

gilendirmez. Bu çamaşırların size ait olduğunu nasıl iddia edebilirsiniz. Felice Schragenheim çamaşırları bana emanet etti. Onlar Bayan Schragenheim'a ait, size değil." Lilly güncesine şunu yazıyor: "Neredeyse yüzüme karşı, benim senin eşyalarına konmaya çalıştığımı ima etti. Hem de bana, Sevgilim! Öfkemden her şeyi kırıp dökebilirdim. Hatta Sana bile kızdım, Senin o insanları tanıyamamış olmana. Yoksa bu insanların ocağına düşermiydim. Bunu bana yapmalarına izn mi vereyim yani?"

Elenai Pollak:

Lilly için Felice'in eşyaları inanılmaz hazinelerdi. Zaten insanların Yahudilere ait eşyalara konması o dönemin modasıydı. Çaldılar resmen. Eşyalarına sahip olabilmek için insanları ihbar ettiler. Bu hırsızlığı hemen hemen herkes yaptı, küçüğünden en büyüğüne kadar. Bu devlet kelimenin tam anlamıyla bir hırsız devletiydi. Bu hırs elbette Nazilerin karılarına da bulaştı. "Başkaları almadan biz alalım" diyorlardı. Lilly aslında kendi niyeti olan şeyle, Bayan Selbach'i itham etti. Felice'in bana dolaylı olarak anlattığı o iğrençlikleri hâlâ hatırlıyorum. O eşyaları alması için Felice'e sürekli baskı yapıyordu. Aslında o eşyalara hiç ihtiyaçları yoktu. Yeterince iç çamaşırları vardı örneğin. Zaten sürekli Felice'in giysilerini giyerdi ve iç ederdi. Daha önce de bazı eşyaların oraya gelmesini sağladı. Daha en başında Felice'in benim eve yerleştirdiği kütüphanesini ve kitaplarını onun evine getirmesini istedi.

"Bir şey yapmaya niyetlendim. Yüce Tanrım bana yardımcı ol!" Lilly bu sözleri 25 Eylül'de güncesine esrarengiz bir şekilde ikinci kez yazıyor. O gün "Alman Halk Akını" ilan ediliyor. 16 ila 60 yaş arasında olan ve eli silah tutan tüm erkekler askere alınıyor.

Lola'nın bir fikri var.

26 Eylül'de Lilly ve Lola tüm resmi daireleri dolaşıyor. Lola, çocuğunu doğurmak için Sudetenland'daki annesinin yanına gitmek zorunda olduğunu söylüyor. Sonunda, Eleonora Sturm adına düzenlenmiş, Bohemya ve Mähren idari bölgelerini kapsayan mat yeşil renkli bir seyahat izin belgesi almayı başarıyorlar.

Lilly Theresienstadt'a gitmek istiyor.

Elenai Pollak:

> Bayağı dehşete düşmüştüm, öncelikle, başka insanların ifadelerinden, o getoya girmenin mümkün olmadığını bildiğimden. Neticede, başka nedenlerin yanı sıra, beklemeye ve kafasına koyduğu şeyi iyice düşünmeye tahammülü olmadığı için hayli endişeliydim. O korkunç olaylar düşünüldüğünde diğer yerlere kıyasla Theresienstadt'ta işlerin iyi veya kötü yolunda olduğu bir dönemde neden ille de oraya gitmek istesindi ki? Felice'e gıda maddeleri ulaştırmak istemesi elbette anlaşılabilir bir şey. Anlaşılır olmayan şey ise, o gıda maddelerini neden elden vermek istediğidir. Bu konuyu daha sonra Gregor'la konuştum, o da dehşete düştü: "Yahu, ne yapmaya çalışıyor bu kadın, aklını mı yitirdi?" Bizi hayrete düşü-

> ren şey, bunu kendisinin de tehlikede olduğu bir sırada yapmak istemesiydi. Bir Yahudiyi evinde sakladığı biliniyordu. Tehlikeli olup olmadığını düşünmeden, sanki çok sıradan bir şeymiş veya tatile gidiyormuş gibi oraya gittiğine inanamıyorduk. Bunu ona önceden söyledik de. Ama işe yaramayınca, oraya gitmekle Felice'in de başını yakabileceğini söyledik. Ama bunlara hiç aldırış etmedi. Onda bu sabit bir fikir haline geldi. Oraya gitmek istiyordu ve bizi dinlemedi bile. Ne söylediysek nafile. Bize de kendimizi geri çekmek ve ne olacaksa olsun demek kaldı. İçimizden kötü bir şeyin, en kötüsünün olmamasını umuyorduk.

Lilly, el çantasına attığı, Lola'nın adına düzenlenmiş sınırı geçme belgesi ve bavuluna tıkıştırdığı gıda maddeleri ve kışlık giyim eşyalarıyla 27 Eylül saat 20.00'de Anhalter tren garından Prag-Brünn-Viyana seferini yapan trenin boş kompartmanlarından birine biniyor. Lobositz sınır kapısında görevliye yeşil izin belgesini gösteriyor. Sınır görevlisi Lilly'nin Lola olmadığını fark etmiyor. Lilly, Lobositz'de, Bauschowitz-Theresienstadt'a gereğinden erken varmamak için geç saate kalkan bir trene biniyor. Yine de, Bohusovice tren garına ulaştığında saatler sabah beşi gösteriyor. Garda beklediği iki saat sevindirici olmaktan çok uzak. Yabancı bir dilde konuşan bu insanlar, garda oturup bekleyen Alman kadınına nefretle dolu ve düşmanca davranıyorlar. Ağır bavulu ve kolunun altına sıkıştırdığı evrak dosyasıyla Lilly, saat yedide Theresienstadt yönünde yürümeye başlıyor. Rastladığı Çek-

ler ona yolu istemeye istemeye tarif ediyor. Bauschowitz köyünün çıkışında, başında askerlerin beklediği, göğüslerinde sarı yıldız taşıyan "çalışmaya istekli" bir grupla karşılaşıyor. Terezin kasabasının girişindeyse bisikletli bir adama getonun ne tarafta olduğunu soruyor.

"Ne hakla?" diye cevap veriyor adam, hiddetli bir sesle. "Tanıyorsanız siz bir memur, o zaman var bir şey yapabilmek. Ama tanımıyorsanız siz, o zaman fayda yok. Ne hakla? Bırakmazlar sizi, girmek için. Ne hakla?"

Lilly, valizini SS hastanesinin yakınlarındaki bir handa bırakmanın daha akıllıca olacağını düşünüyor. Yolculuğa başlangıcından bu yana ilk sevecen insan olan bir köylü kadınla orada karşılaşıyor. Kadın Lilly'ye, Alman nöbetçi amirliğine kadar gitmemesini tavsiye ediyor ve durmadan ürkek bakışlarla etrafına bakınıyor. Kocasının Çek, kendisinin ise Yugoslav olduğunu ve 17 yaşındaki oğullarının çalışma mahkûmu yapıldığını anlatıyor. Kocasının Theresienstadt'a postayı götürdüğünü ve gelen paketlerin çoğunun sahiplerine ulaştığını bildiğini, dışardan paket almayanlarınsa açlıktan süründüğünü söylüyor. Ayrılmadan önce Lilly'nin bu konuşmadan kimseye bahsetmemesini adeta yalvarırcasına rica ediyor.

Yolda karşısına beklenmedik bir bariyer çıkıyor. Lilly, Anne Liyakat Haçı kimliğini gösteriyor ve kendinden emin bir sesle Alman nöbetçi amirliğine gitmek istediğini söylüyor. Çok geçmeden önüne, yanında kulübesi olan ve esas kampa giden yan yol üzerinde bulunan ikinci bir bariyer çıkıyor. Lilly, iki yanında kestane ağaçlarının uzandığı yolda yürür-

ken eğiliyor ve hatıra olarak cebine üç kestane atıyor. Önüne ilk sur çıkıyor. Lilly, içeriye doğru yürürken, kırmızı kiremitli ve tepeleri çimlenmiş olan surların toplam dört dış kemerden oluştuğunu görüyor. Her bir kemerin arasında uzun bir alan var. Her elli metrede karşısına bir kontrol noktası çıkıyor ve Lilly sürekli olarak Alman nöbetçi amirliğine gitmek istediğini söylüyor. Son dönemeçten sonra uzaktan Terzin'in ilk binaları görünüyor, genelde bir veya iki katlı, dik kiremit çatılı, toprak sarısı evler. Buradan itibaren Lilly'ye, Çetnik adı verilen ve oldukça renkli üniformalar giyen Çek jandarmasına ait bir asker eşlik ediyor. İlerledikleri temiz ama tozlu cadde, dükkânların bulunduğu bir meydana uzanıyor. Caddeler ve sokaklar insanlarla, çok insanla, fazla insanla dolu. Ağır ağır ve zorlukla yürüyen, sarı yıldızları en derin gri renkteki varlıklarının üzerinde renkli bir boya lekesi gibi görünen insanlar. Lilly'nin bakışları bir ara, çalı süpürgesiyle sokağı süpüren, gözlüğü kalın çerçeveli olan bir adama takılıyor. Yüzü donuk. Lilly bakışlarını yakalamaya çalışıyor, ama adamın gözleri boş, sanki artık yaşamıyormuşcasına boş. Zemin kattaki pencerelerin yanından geçerken dolup taşan odalara bakıyor: Yataklar, minderler, bezler, çaydanlıklar, fincanlar, tabaklar, çamaşırlar ve giysilerle dolu odalarda insanlara yaşayacak mekânlar kalmıyor. Sokaklar ve caddeler dümdüz ve birbirlerini doksan dereceyle kesiyor. Evlerin köşelerine siyah boyayla harfler ve sayılar yazılmış. Lange Strasse/Neue Gasse kavşağında Lilly ve beraberindeki Çetnik komutanlık karargâhına ulaşıyor. Birkaç basamak tırmanan Lilly sonunda haşmetlinin karşısında duruyor: SS

subayı Rudolf Heindl masasının başında oturuyor ve kendisini ziyarete gelen genç bir çiftle sohbet ediyor.

Heindl Lilly'ye çıkışıyor: "Ne var, ne istiyorsunuz?" Telafuzundan, Yüksek Almanca konuşmaya gayret eden bir Viyanalı olduğunu tahmin etmek zor değil. Lilly Heindl'e Anne Liyakat Haçı kimliğini gösteriyor.

"Brünn'e yolculuk ediyorum ve geçerken burada bulunduğunu bildiğim arkadaşım Felice Schragenheim'e izninizle bir şey vermek istiyorum."

"Ne, ne, ne?" Heindl kulaklarına inanamadığını belirtmek için soruyu üç kez tekrar ediyor ve kızarmaya başlıyor.

"Arkadaşım henüz Schulstrasse'deki geçici toplama kampında bulunurken ona her gün bazı gıda maddeleri getirirdim. Orada bana kimse zorluk çıkarmadı. Bu nedenle buradan geçiyor oluşumu ona yine bir şeyler iletmek için bir vesile olarak gördüm. - Sizden bunu rica ediyorum!"

Heindl, Lilly'nin küstahlığı karşısında bir an için ne diyeceğini şaşırıyor. Sonra bağırmaya başlıyor: "Ne yaptığınızı sanıyorsunuz siz? Hayatımda böyle şey görmedim. Hiçbir şey yokmuş gibi harici yönetim bölgesinde yolculuk ediyor! Zaten buralarda yolculuk yapmak yasak. Sonra buraya giriyor ve Yahudilere gıda maddeleri dağıtmak için izin istiyor. Bunu soruşturtacağım. Söylesenize, o Yahudiyle arkadaşlığınız nereden? Başka Yahudi arkadaşlarınız da var mı? Ayrıca o kadar çok gıda maddesini nereden buluyorsunuz? Onları çocuklarınıza verseniz daha iyi edersiniz."

Lilly sakin bir ses tonuyla karşılık veriyor: "Ben arkadaşımı bir insan olarak tanıdım ve sevdim. Yahudi olduğunu

daha sonra öğrendim. Onu şimdi aklımdan çıkarmamı kimse isteyemez benden. Çocuklarım onu çok seviyor."

"Yahudi bir arkadaşınız, öyle mi?" Heindl, ziyaretine gelen genç çifte onay bekleyen bir bakış atıyor, tekrar Lilly'ye dönüyor ve bağırmaya devam ediyor: "Huzurumda böyle şeyler duymak bile istemiyorum. Siz bir Alman değil misiniz? Hiç utanmanız yok mu? Hiç ırk gururunuz yok mu sizin?"

Lilly, valizini handa bırakmış olmasının isabetli bir karar olduğunu düşünüyor.

"Ama hiç merak etmeyin, sizi Berlin'e bildireceğim. Oradaki koşullar görmeyeli bayağı değişmiş olmalı. Şimdi def olun, sizi burada bir daha görmeyeyim!"

Egemenin buyruğu. Lilly kendisini tekrar dışarıda buluyor. Çek nöbetçi amirliği, surlar, kestane ağaçlı bulvar, nöbetçi bariyerleri. Valizi ağırlaşmış gibi. Tren istasyonunda Yahudiler, Theresienstadt'a gelen postayı ve paketleri boşaltıyor. Lilly valizinin üstüne oturuyor ve Berlin'e giden treni beklemeye koyuluyor. Az ileride bir yük treni başka bir raya aktarılıyor, ardından ağır ağır Lilly'nin bulunduğu peronun önünden geçiyor. Lilly, geçmekte olan küçük demir parmaklı pencereleri bulunan bir sığır vagonunu dehşetle seyrediyor. Pencerlerden bakan gözler Lilly'yi seyrediyor. Doğrudan yüzüne bakıyorlar. Lilly utançla başını eğiyor. Güzel kokulu esmer sevgilisinin onların arasında bulunabileceği düşüncesi, Lilly'nin hıçkırarak ağlamasına neden oluyor. Etraftaki insanlar ona yabanıl bakışlar atıyor. Birden Lilly, izleniyor olabileceği düşüncencesine kapılıyor, ama umursamıyor. Hiçbir şey Aimée'in umrunda değil artık. Theresienstadt'a kadar

gelmiş ve Jaguar'ı görememişti.

Berlin'e giden tren, Leuna'ya varıncaya dek saatlerce yanıp tüten bir cehennemin içinden geçti.

Lilly, eve varır varmaz, posta kutusunda üç adet kahverengi tasdik kartı buluyor. Theresienstadt'tan gelen ve Felice tarafından imzalanan kartlar, Lilly'nin gönderdiği beş paketin yerine ulaştığını belgeliyor. Lilly, Jaguar'ın posta adresini de öğreniyor: Bahnhofstrasse 6. Lilly güncesine şöye Yazıyor: "Keşke bunu daha önce bilmiş olsaydım. Ama tüm acılarıma rağmen mutluydum. Senin elyazını gördüm, sevgili insanım. Kartları daima yanımda taşıyorum."

Elenai Pollak:

> Nasıl bir zafer duygusuyla geri döndüğünü hatırlıyorum. "Başardım, oraya girmeyi başardım! Baş Nazi ile görüştüm! Gerçi oradan kovuldum, ama onlara günlerini gösterdim!" Acaba şimdi Felice ne durumdadır, başına bir şey gelir mi diye düşünmüyordu hiç. Tekrar kendine gelmişti. Bu çelişkileri beni sürekli olarak huzursuz ediyor ve çaresiz hissettiriyordu beni.

Birkaç gün sonra Ludwig Neustadt uğruyor ve Lilly'ye, Felice'in onun adresine postaladığı bir kart veriyor:

> 14.9.44
>
> Sevgililerim,
>
> Gönderdiğiniz ekmek, pirinç ve kahvaltılıklar için çok teşekkür ederim! Mektuplaşma sınırlaması burada da

geçerli, dolayısıyla ben size 8 haftada bir yazabilirim, sizse bana Rayh Birliği üzerinden 4 haftada bir. Ancak paketler için herhangi bir kısıtlama yok ve onları, şimdiye dek olduğu gibi, doğrudan bana gönderebilirsiniz. Günü gününe teslim edilen bu paketlerin içinde kesinlikle yazılı bir şeyler bulunmamalı. Gönderdiğiniz paketleri aldığımı belgeleyen birer teyit kartı göndereceğim daima!

Bugün büyükannemin ikinci ölüm yıldönümü. Bense sağlıklıyım ve sizlerin de iyi olduğunuzu umuyorum. Yürekten bol selamlar ve öpücükler, sizin

Felice Schragenheim

Lilly, Felice'in büyükannesi Hulda Karewski'nin 14 Eylül 1942'de Theresienstadt'ta öldüğünü bu mektupta öğreniyor. Lilly, Felice için Theresienstadt'a hemen hemen her gün iki paket gönderiyor. Paketlere şeker, sosis, makarna, ekmek, un, tereyağı, kurabiye, meyve, patates, sakarin, kuru sebze, soğan, pamuk, diz çorabı, iplik, lastik bant, diş macunu ve bandaj koyuyor.

9 Ekim'de Lilly, hamileliğinin son aşamasına gelen Lola'yı tren garına götürüyor. Lola, bir anneler yurdunda doğum yapmak üzere kafasına Sommerfeld'e gitmeyi koydu. Lola gün boyunca kendisini pek iyi hissetmedi ve Lilly onu kalması için ikna etmeye çalıştı. Tren kalktığında büyük bir hava saldırısı alarmı veriliyor ve Frankfurt/Oder'i geçtikten sonra Lola'nın doğum sancısı tutmaya başlıyor. Bir gazete daha sonra şöyle bir háber başlığı atıyor: "Leylekler Genç Bir Anneye Trende Sürpriz Yaptı."

Lola Sturmova:

Sancılar başladığında trendeydim. İzinden cepheye dönen askerleri taşıyan bir sıhhiye treniydi. Sadece bir battaniyem ve bir yastığım vardı. Bana bir döşek yaptılar. Doktor, doğuma daha var dedi ve birden doğum sıvısı gelmeye başladı. Herkes suyunu vermek durumunda kaldı, çünkü onu biraz yıkadık. Suyu çelik başlığın içine koydular ve mumla ısıttılar. Sonra sorum: Kız mı, erkek mi? Doktor erkek dedi. Ben de dedim ki, orasını da kesmeniz gerekiyor daha, ben bir kız istiyorum. Doktor çocuğu ona verir misim? diye sordu. Rochowski adında Radibor'lu bir yüzbaşıydı ve karısının çocuğu olmuyordu. Olmaz dedim, vermem. Aslında çocuğu istiyordum, ama erkek olduğu için biraz hayal kırıklığına uğramıştım. Ve dışarıda Rus uçakları uçup durmadan... Son vagonu trenden ayırdılar, isabet almıştı. Sommerfeld'e ben işte böyle ulaştım.

Sudetenlandlı Lola Sturmova'nın trende oğlu Thomas'ı dünyaya getirdiği gün, Yahudi Felice Schragenheim de bir yolculuğa çıkıyor: Felice, Ep-342 numaralı nakille bir sığır vagonunda Ausschwitz'e doğru yol alıyor.

11 Ekim tarihinde, ne Lilly'nin, ne de arkadaşlarının tanıdığı bir bayan, Theresienstadt'tan "M. Zivier" adına bir kart gönderiyor:

S. M.,

Şükür, ben iyiyim. Sizin de iyi olduğunuzu umuyorum. Felice'ten bir haber alamadım. Umarım iyi ve sağlıklıdır. Herkese bol selamlar.

Beathe Mohr

Bu kart Lilly'nin eline ancak 4 hafta sonra ulaşıyor.

Lilly'nin Güncesi, 16 Ekim 1944:

Seni alıp götürdüklerinden beri tam sekiz hafta geçti. Sevgilim, sonsuz uzun bir süre. Çok mutsuzum. Yaşıyorum, ama nasıl! Çocuklar burada. Ben şehre iniyor, alışveriş yapıyor, Gregor'la buluşuyorum. Her gün şunu veya bunu yapıyorum. Acı durmadan kemiriyor beni ve daima bana eşlik ediyor. Bana beni sevdiğini söyle. Ben Seni seviyorum. Ne kadar çok sevdiğimi sanırım asla öğrenemeyeceksin.

30 Ekim günü Ludwig Neustadt telefon ediyor. Lilly onunla geçici toplama kampının yakınındaki bir lokantada buluşuyor. Neustadt, Lilly'ye Felice'in gönderdiği bir kartı gösteriyor.

Lilly'nin Güncesi, 30 Ekim 1944:

Sevgili insanım. Sensiz geçen on hafta. Ağlıyorum, ağlıyorum. Saatlerce sabit bir noktaya bakıyorum, acıdan oyulmuş bir şekilde, severek, hatırlayarak. Geleceğe dair umutlarım gölgeli. Baygın gibiyim. Eskiden, Sen beni se-

viyorsun diye severdim Seni. Bugün artık karşılık beklemeden de seviyorum. Hatta, kendimden beklediğimden bile fazla. Güncem, sana yöneltilmiş koca bir aşk mektubu. Şu anda nerede oturuyorum biliyor musun? Mecklenburger'de. Alarm bittikten sonra tekrar buraya geldim, çünkü hesabı ödeyememiştim. Burada üç kadınla tanıştım. Hepsi 40 ila 50 yaş arasında. Tahmin ettiğim şeydi. Aslında sadece birine göz dikmiştim. Adeta Senin "ama Aimée" dediğini duyar gibiyim. Siyah saçlı, kısa boylu ve çekingen olanı bayağı ilgimi çekiyor. Ama Aimée!

Çok kişilikli ve oldukça akıllılar. Onlarla sohbet etmek bir ziyafetten farksız. Tüm yabancı edebiyat eserlerine vakıflar. Yanımda 'The Well of Loneliness' vardı ve o kitabı iyi biliyorlardı. Geçen çarşamba benim için çok hoş bir akşam oldu ve bugün ne yazık ki burada değiller. Tatlım. beni kıskanıyor musun şimdi Sen?

Sabah Ludwig aradı beni. Nihayet. Sonra bir daha aradı. Schulstrasse'de, kampın karşısındaki bir lokantada buluştuk ve bana yazdıklarını okudum. Ne yazayayım? Yaşamak istemiyorum artık, ölmek istiyorum ben.

1 Kasım 1944'te SS Rayh Führer'i Heinrich Himmler, Ausschwitz'deki gaz odası faaliyetlerinin durdurulmasını ve tüm izlerin yok edilmesini emrediyor.

8 Kasım'da Ludwig Neustadt Lilly'yi arıyor ve ona Felice'in artık Theresienstadt'ta olmadığını, Breslau civarında bir kampa aktarıldığını bildiriyor.

Lilly'nin annesi ve babası 14 Kasım tarihinde Felice'den

bir kart alıyor. Kartın üstündeki damga Trachenberg posta işletmesine ait. Günümüzde Trachenberg, Zmigrod adını taşıyor ve Breslau-Rawicz karayolu üzerinde bulunuyor:

3.11.44

Sevgili ebeveynler, biliyorum, uzun süredir benden haber alamadınız, ama sanırım yeterince açık olan bir mazeretim var. Üstelik içten içe, sizin beni unutmak üzere olduğunuzu ve kızınızı, benim Aimée'imi daha iyi bir erkekle evlendirme niyetinde olduğunuzu hissediyorum - 400 RM için. Evet, ve ben neredeyse buna sinirlenecek fırsatı bile bulamayacaktım. Ama sadece neredeyse, çünkü tanrılar başka türlü olmasını istedi ve beni hafif bir kızıl sıtmayla bir hastanenin çarşaflı yatağına yatırdılar. Burada 9.12 tarihine kadar da kalmayı umuyorum. Ayrıca bana, buranın kapıcısı olan ve bana elinden gelen her türlü yardımı yapmaya hazır olan iyi bir insan da gönderdiler. Daha önce aracımız olan adamın üzerinden Lilly'den paketleri ona göndermesini istedim. Çocukların mikrop kapmasından çekindiğim için doğrudan kendisine yazmadım (ancak derim soyulmuyor ve ateşim de yok). İkincisi, Lilly'nin nerede olduğunu da bilmiyorum. 9.10 tarihinde Theresienstadt'daki SS subayı bana sorular sordu vs. Bu duruma çok merak saldım, belki kendisi de bilmiyordur. Sevgili ebeveynler, sizden ricam, eğer mümkünse ekteki mektubu Lilly'ye iletmeniz veya bana nelerin olup bittiğini şahsen yazmanız (göndericiyi bildirmeden ve tarafsız bir hitapla). Anlayacağınız, kadınım ve

çocuklar için hayli endişeliyim, baba, sakın sırıtma! Umarım iyisinizdir. Lilly dışında lütfen kimseye bu mektuptan bahsetmeyin.

En iyi dileklerim ve binlerce selamla!

F.

3.11.44

Çok sevgili kediciğim, Jaguar sırtını döner dönmez, öyle vahşi işler çeviriyorsun ki, kötü niyetli avcı bile seni Jaguar'dan soruyor ve zavallı Jaguar'ının gözüne tek damla uyku girmez oluyor. Çok kötü günler geçirdi asil Jaguar, öyle kötü ki, güzelliğinden pek çok şey yitip gitti. Büyükannenin saat zincirinden yeni bir kol halkası yapmalısın ona ve saklamalısın, geri dönünceye kadar! İyi ki pantolon, ceket ve kıvırcık saçlar fotoğraflarda ölümsüzleşmiş. Şimdi otur ve Jaguar'a uzun, tatlı bir kedi mektubu yaz. Göndericiyi belirtme ve öyle yaz ki, ters bir durumda onu başkası okuduğunda ne seni, ne de beni bilsin. İyi yürekli Josef mektupları okumuyor, dolayısıyla lütfen çok tatlı bir mektup yaz. Duyuyor musun! Ve mümkün oldukça benden haber aldığını kimseye söyleme. Beni üşüttüğüm akçiğerlerimle ve kepçe kulaklarımla da seviyor musun? Senin için çok telaşlanıyorum. Bu en kötüsü. Lütfen ayrıntılı bir mektup olsun! Çocukları benim için öp. "Yüz doksan dokuz bin defa" sana sarılıp seni öpen,

Jaguar'ın

Gön. Josef Golombek, Şehir Hasanesi, Trachenberg / Schlesien.

Not: Sen ummasan da, ben sana daha sık yazabilmeyi umuyorum. Lütfen birkaç pul da gönder.

Lilly gülümsüyor. Felice ve onun kepçe kulakları! Felice'in, pek de sık olmayan saçıyla örtmeye çalıştığı koca beyaz kulakları var. Lilly'nin, Felice'in bu zayıf noktasını keşfetmesi pek uzun sürmedi. Lilly'nin "sopa" yemesi için, Felice'in saçlarını kulaklarının arkasına itmesi ve "Büyükanne?" diye sorması yeterli olurdu. Yılbaşına doğru, evde bulunan ve Noel'den kalan küçük çam ağacının iğneleri dökülmeye başladığında, Lilly dalları kesmiş ve Albrecht'in sevinç dolu bakışlarıyla sobada yakmıştı. Ancak ağacın gövdesi, kırılıp sobaya atılamayacak denli kalındı. Bu nedenle, Noel'i hatırlatması için sobanın arkasına konmuştu.

"Albrecht, git sopayı al", diye seslenirdi Felice, Lilly'yle didiştiklerinde. Lilly çığlıklarla kaçar ve yatak odasında barikat kurardı.

Schlesien'den gelen bu ilk mektuptan birkaç gün sonra Lilly, Felice'den dizi halinde yazılmış çok uzun bir mektup daha alıyor. Mektup, bir not defterinden kopartılan kareli sayfalara kurşun kalemle yazılmış:

7.11.44

Aimée'im,

Uzun mektubun bugün mutlaka gelecektir - Josef mektupları muhtemelen hep öğle saatlerinde dağıtıyor -

ve o zaman ben de bu mektubu akşam gönderirim. Dün paketler geldi ve ben öyle çok sevindim ki - yazıya, damgaya ve elbette içindekilere. Öyle muhteşem pişirmişsin ki! Öyle güzel örmüşsün ki! Öylesine tatlı paketlemişsin ki her şeyi! Ve mavi ceketin, ki sanırım tıpkı o bir çift çorap için olduğu gibi onun için de Lola'ya teşekkür etmeliyim, kızıl bir saç buldum! Onu, diş fırçam haricinde kurtarmayı başardığım tek şey olan kahverengi tarağıma dolayacağım. Daha önce tarağımda bulunan saçların kol astarında kayboldu. Çünkü insan bizim kadar fakir ise ve paltosunda cepleri bile yoksa elinde kalan az eşyalarını astarında taşımak zorunda kalıyor! - Kediciğim benim, bana bu malzemeleri paketlemek için herhalde gece boyunca uyumadın. Şimdi ekoseli yatakta harika kokan o mavi ceketle oturuyor ve Alp dağlarındaki köylü karılarına benziyorum. Yine de çok sevinçliyim! Ama tüm bunları zaten Ludwig'in sana ileteceği ve herhalde bu mektuptan önce eline geçecek olan mektupta yazdım. Şimdi senden hasretle mektup bekliyorum. Sonra devam ederim belki, eğer o arada senden mektup gelirse.

8.11.44

Dün bir şey gelmedi. Ve bugün? Bugün mutlaka gelir: - sana yazmak istediğim çok şey var, Eva Dolorosa'm benim. Öyle misin acaba biraz, bensiz? Ama nerden başlayacağımı bilemiyorum. Üstelik birkaç gündür ateşim sürekli 38'in üstünde ve bu yüzden başım çok sersem. Ve durmadan düşünmek ve senin için endişelenmek duru-

mundayım. Paran yetiyor mu? Alarm olduğunda güvende misin? Doğru düzgün yemek yiyiyor musun? Çocukların sağlığı yerinde mi? Ve en önemlisi, başında başka belalar var mı yok mu, çünkü herhalde gözleniyorsundur? - İnsanın sürekli olarak, sürekli, günlerce, aylarca aynı şeyi düşünebileceğini bilmezdim. İnsan o zaman her ayrıntıyı hatırlıyor, öyle değil mi? Hatırlıyor musun, ilk kez Caputh'a gittiğimizde ne güzeldi? Ne kadar da şımarıklık yapmış ve mutlu olmuştuk! Ve hastaneyi, oda arkadaşın horul horul uyuduğunda bizim bunu farketmeyişimiz. Ve, ve, ve. Hâlâ "benim canım ciğerim" diyor musun? Patates çorbasının içinde en berbat otları bile yemeyi çok isterdim! Bazen bunun asla bir daha olamayacağını düşünüyorum. Şansım çok düşük. Ve o uzun uykusuz geceler boyunca kendimi suçluyor ve benim gibi meçhul bir varlığa bağlanmana nasıl izin verebildiğimi soruyorum kendime. Geri geldiğimde beraberimde iyice ilerlemiş bir tüberküloz getireceğim. Kediciğim benim, bak lütfen, eğer seninle evlenecek gücü olan şirin biriyle tanışırsan lütfen al onu. Bunun bizim aşkımızla bir ilgisi yok. O her durumda baki kalacaktır. Ama sonuçta sana muhtaç olan dört çocuk var ve kocan herhalde ara sıra benimle seyahate çıkmana izin verir. Aimée'im, lütfen bunları yazdığım için bana kızma, ama uyuyamıyorum ve sürekli düşünüp duruyorum. Şu aralar benim için üzülmene gerek yok. Burada harika bir durumdayım, herkes çok sevecen davranıyor, biz böylesini doğrusu unutmaya başlamıştık. Eminim 9.12 tarihine kadar da burada kalacağız ve eğer ateş

düşmezse belki daha da uzun. Şimdi her gün korkuyla ateş durumuma bakıyorum ve hiçbir şey olmadan zamanın nasıl akıp gittiğine. Sanırım Josef mektupları akşamları dağıtıyor, o zaman ben de ona mektupları hemen veririm. Acaba sana seni sevdiğimi söylemiş miydim? Evet, seni seviyorum ve seni öyle çok özlüyorum ki. Beni sıkıca kollarına almalı ve teselli etmelisin, o zaman her şey iyi olurdu. Tekrar sana "sulu gözlüm" demek istiyorum. - Albrecht şimdi üç yaşında. Altını ıslatmaktan vazgeçti mi artık? Bana gönderdiğin paketlerden birinin üzerine gönderici adı olarak Bernd yazmışsın. Bundan çıkardığım anlam, Bernd'in tekrar senin yanında olduğudur, artı Lola'nın çocuğu. Zavallım benim. Ama bana her şeyi yazacaksın nasıl olsa: Gregor seninle ilgileniyor mu? Umarım gereğinden fazla değil! Elenai neler yapıyor? Her şeyi bilmek istiyorum ama özellikle senin nasıl olduğunu. Ama dürüst bir yanıt istiyorum, endişelenmeyeyim diye süslemeli bir yanıt değil. Ama sevgilim, biliyor musun, yine de endişeleniyorum zaten. Kummer'e selam söyle! Ama onun dışında kimseye benden bahsetme. Bırak, çoktan göçüp gittiğimi sansınlar. - Şimdi bu mektubu bu akşam her halükarda göndermeye ve yarın da senden gelecek olan mektubu yanıtlamaya karar verdim. Seni binlerce kez kucaklıyor ve öpüyorum.

Senin sadık, asil, yaralı

Jaguar'ın

Bir sonraki mektubumu aldığında bana yine yazar-

sın, tamam mı? Hepiniz fotoğraflarınızı ekleyin. 21 Ağustos'ta çektiğimiz fotoğrafları bastırdın mı? Umarım mektubun bugün gelir.

9.11.

Mektup gelmedi! Belki bugün, ne dersin? Bu mektubu ancak seninkini aldığımda göndermek istiyorum. Bugün kendimi pek iyi hissetmiyorum. Belki hastalık bu defa beni tekrar pençesine çekecek. Berlin'den beri hiç böyle olmamıştı. Ama herkes böyle: Tutukluluk belirtileri. - Sutyen tam geldi, belki az biraz büyük. A. S. sevgilim benim, bugün çok fazla yazmak değil, mektubunu yanıtlamak istiyorum! Oda arkadaşım olan bayana gönderdiğin şeylerden birazını vermek durumunda olduğumu anlayışla karşılıyorsun, değil mi? Eminim, o yüzden bazılarını işaretledin. Oda arkadaşım çok tatlı biri ve durumu benden çok daha zor, çünkü A'da veya B'de, ama bunlar aynı şeyler, yani kocasından ayırmışlar ve onun yaşayıp yaşamadığını bile bilmiyor. Kızcağız Amsterdamlı ve dünyada başka kimsesi de yok. - Josef ısrarla ikram ettiğim kurabiyelerden üç tane, kekten de 2 dilim çekine çekine aldı. Zaten bize durmadan bir şeyler getiriyor. Bize yardım etmenin onun için bir görev ve sorumluluk olduğunu ve bunu karşılık beklemeden yapmak zorunda hissettiğini söylüyor. Dolayısıyla gün boyunca tıkınıyoruz ve yiyecekleri paylaştığım Hollandalı senin yaptığın güzel

* Aimé Schragenheim. Y.n.

şeyleri övdüğünde acayip gururlanıyorum. Gerçekten de çoook lezzetli.

10.11.

Dün senden mektup gelmedi. Üstelik bu gün de sona ermek üzere. Biraz önce ikinci tahlilin sonuçlarını aldık: Negatif. Şimdi bir kere daha yapacaklar ve eğer o da negatif çıkarsa bizi geri gönderecekler. Herhalde tahmin ettiğimiz gibi, altı haftayı burada geçiremeyeceğiz ve ben kampa geri dönmekten gerçekten çok korkuyorum, tıpkı başı buz gibi suyun içinden çıkartılan ve tam derin bir nefes alacakken tekrar suya bastırılan biri gibi. Ama bunu sadece sana söylüyorum, çünkü cesur Jaguar'ın koktuğunu senden başkası bilmemeli. Onun için dua et, olur mu?

11.11

Dün de yine bir şey gelmedi! Artık bunun ne anlama geldiğini bilemiyorum. Babanlar mektubumu almadılar mı? Eğer almadılarsa - bugün bu mektubu artık göndereceğim - o zaman bana lütfen çok uzun bir mektup yaz ve resimler de ekle (gönderici olarak yine A. Karsten).

1069389056 öpücük

Jaguar'dan

Az önce mektubun geldi!!!!

Lilly'nin yukarıdaki mektuba yazdığı yanıt Felice'e yetişemedi. Lilly mektubu yeşil mürekkeple Felice'e ait kahverengi mektup kâğıdına yazıyor. Kâğıdın sağ üst köşesinde basılı

"F.S." harfleri yer alıyor. Lilly mektubu postalamadan önce bir kopyasını çıkarıyor:

Jaguar'ım benim - bu kâğıdı hatırlıyor musun?

Evet, Eva-Dolorosa'yım ben sensiz, yapayalnız; hatta Eva artık neredeyse değil, ama daha ziyade sadece Dolorosa. Ah benim sevgilim, sensiz geçmiyor günler! Kaç hafta oldu! Elbette aşksız yaşayamam, hayatımın içeriği aşk. Düşüncelerimde başka bir şeye yer yok. Sabahtan akşama dek her günümü seni tekrar görebilme umuduyla geçiriyorum. Tanrı bizi böyle cezalandıramaz, biz daha doğru dürüst yaşamadık ve daha yaşamamız gerekiyor. Yüce Tanrım, sen benim kızımı koru! Dayanılmaz geliyor ve sana şu kadarını söyleyebilirim: Sana bir şey olsa daha fazla yaşayamam! Sensiz yaşayamam, olamaz bu. Muhtemelen G.'de geriye dönmeyecek ve ben - biliyorum, bunu ağza almak dahi çok kişiliksiz - acılarla ve güç bela hayatımı sürdüreceğim! O yüzden sana yalvarıyorum: Lütfen umudunu yitirme, senden milyonlarca kez rica ediyorum, tekrar görüşeceğimiz umudunu koru. Bizim için şu aralar hayatı çekilebilir kılan tek şey bu. Senden neredeyse imkânsız bir şey istediğimin çok iyi farkındayım. - aslında saatlerce haykırmak ve insanlığı suçlamak isterdim - sana yaptıkları şey insanı çaresizlikten kahrediyor. Ve lütfen, lütfen çok sevgili insanım, umut et, umut et, umut et...Senin için dua ediyorum, hepimiz ediyoruz! Ben her nefes alışımda dua ediyorum zaten. Kalbim sadece kasılıp boşalan bir şey haline geldi. Sevgilim, mektu-

bunu okurken çok ağladım, gözyaşı dökmeden okumak mümkün olmuyor. Keşke seni kollarımda tutabilsem, okşayıp öpebilsem! Senin o dinginleyici yakınlığın olmaksızın her şey çok zor.

L. evine döndü, buna ne diyorsun? Annesi onu anneler yurdundan gidip aldı ve bebeğiyle birlikte eve götürdü - L. kendisini yurtta hiç iyi hissetmiyordu. Birden! (...) Bir oda daha kiralamaya karar verdim. Bu iş bana hemen hemen hiçbir şey kazandırmıyor, ama aç kalmamızı engelliyor ve ben çalışamam da, çünkü zaten hastayım ve insanlar bu durumda çalışmamı da istemiyor. Evet sevgilim, bedensel olarak çok berbat durumdayım ve herhalde iki hafta içinde yığılıp kalırım. Ama endişelenme, henüz senin kadar hasta değilim. İkimizde bunları atlatırsak birbirimizi iyileştirmek zorunda kalacağız, değil mi? İyileştirmemiz gereken çok şey olacak o zaman. Sevgilim, umudumuzu yitirmeyelim, tatlım! Seni sevmeme izin verdiğin için kendini sorumsuz buluyorsun, öyle mi. Seni aptal kız. Sen olmasaydın aşkın ne olduğunu ve neler yaptırabileceğini asla öğrenemeyecektim. Ne kadar da mutluyduk, ne kadar da mutlu! Her defasında nasıl da sana doğru koştuğumu hatırlıyor musun? Kolunun hiç uyuşmadığını da hatırlıyor musun? Ve ilk zamanlarda dudaklarının hatlarını işaret parmağımla nasıl izlediğimi? İlk kez o sarı baş örtüsünü ne zaman ve nerede taktığımı biliyor musun? Geceleri sana yarı yolda rastlamak için tren istasyonuna doğru yürüdüğümü ve senin kollarına atıldığımı hatırlıyor musun? Yüce Tanrım, tüm bun-

lar bitmiş olamaz, olamaz bu! Pazar sabahları ne kadar da tembel olduğumuzu hatırlıyor musun? Seni sevmeliyim, daima sadece seni sevmeliyim, benim kaderim bu, severek razı olduğum kaderim. Ve sen? Sadece beni mi? Sen, beni? Daha hastanedeyken hissetmiştim, sen kapıyı açtığında ve ben sana "Öyle hastayım ki" dediğimde.

Ceketi ve çorapları gönderen L. değil E.'ydi. Postaladığım kartlardan hiçbirini almadın mı? L.'nin bir oğlu oldu. N. daha sağlıklı olabilirdi, niye orada kalmadı ki sanki! E. benim büyük teselli kaynağım, ona çok bağlandım. Şaşırdın mı? Ama gerçekte beni arayıp soran tek kişi de o. Çok harika bir dost o ve tüm bu acılarımın ortasında, daha önce tahmin edebildiğimden çok daha güvenilir. I. hemen hemen her zaman L.'de bir fabrikada ve o hâlâ çekilmez bir hatun. E.'nin aklı daima başında ve benim buna her şeyden çok ihtiyacım var. (...) Annemlerin sana selamı var, dayansın diyorlar. Tanrım, ne biliyorlar ki, senin ve senin gibi olanların yaşam mücadeleleri hakkında ne biliyorlar ki. Tanrım, günün birinde Irene'nin yüzüne nasıl bakacağım? Ama bunu sen yanımda olmadan yapmamaya kararlıyım zaten. K. şirin kartlar gönderiyor, ama yazık ki beni herhalde doğru anlamadı. Noel'de tüm ailenin fotoğraf çektirme dileği varmış. Bunu dün okuduğumda kalbim yerinden fırlayacak sandım. Bizim sadık Lu.'imiz bana senin mektubunu vermedi ve senin ona mektubu hemen yırtmasını söylediğini iddia etti. Beni hep telefonla arıyor, ama bana karşı her zaman dürüst olduğundan şüpheliyim. Gerçekten senin iyiliğini istiyor. Ben senin şu anki

durumundan gerçekten sorumlu muyum? Vicdanım beni sürekli rahatsız etse de buna inanmak zor. Bana ihtiyacın olmadığını hissetseydim çoktan ayrılırdım. Çevremdeki insanlara sorabilirsin, ölecek kadar yorgundum. Ama bana ihtiyacın var ve ben sonuna kadar senin için var olacağım. Tanrı aşkına, umut etmeli, umut etmeli ve dua etmeliyiz. Lütfen cesaretini yitirme, yitirirsen benimki de yitip gider. Bak, ne demiştik birbirimize? En berbat durumlardan bile sıyrılmayı başarabilen insanlardan olduğumuzu söylemedik mi? Şimdi bu sözlerimize dayanmalıyız, benim sevgili insanım. Lu.'in tavsiyesi üzerine sana bugün bir paket daha gönderiyorum. O da gönderecekmiş. J. kızmasın ve anlayış göstersin. Bana bir iyilik yap ve gönderdiğim şeyleri lütfen derhal ye. Ertesi günün neler getireceğini bilemezsin, hiç değilse dolu bir miden olur. Yanındakiyle güzelce paylaş ve ona selamlarımı ilet. J.'ye sarılmak geliyor içimden, erkek olduğu halde. Onun görüşüne tamamen katılıyorum, bu onun görevi! Bu sefer sade ama bol tereyağlı bir pasta yaptım. Afiyet olsun! Lütfen sosisi ve tereyağını mümkün olduğunca çabuk ye, hiçbir şey saklama ve J.'ye, sana tekrar bir şeyler göndermem mümkün mü diye sor. Umarım! Senin orada yiyecek bir şeyinin olmadığını bildiğimde burada yediğim hiçbir şeyden tat almıyorum. Paketin içinde ayrıca bir bel kuşağı da var. Hangi malzemeden yapıldığını hemen fark edeceksin. Yeşil kazağı söktüm, sıcacık tutuyor o. Alt kısmından kuşağı, kollarından da eldivenleri yaptım. Hamaratım, değil mi? Ne güzel olduklarını görmesinler diye ikisini de sağa

sola tıkıştırdım. İstersen daha sonra tekrar sökersin, o zaman çoraplarının söküğünü dikmek için yünün olur. Eşyaları iyi incelediğinde (renkli ceket de dahil!) onların tam olduğunu göreceksin. Deforme ettiğim giysileri paketin içinden alırlar diye korktum. Ama sen öyle de olsa onları giymeye çekinme, hiç değilse seni sıcak tutarlar. Bir şeye ihtiyacın varsa eğer, mutlaka yaz. Ah sevgilim, umarım daha uzun süre orada kalabilirsin. Keşke yardım edebilsem! Kendimde değilim! Lütfen yanıtın uzun olsun, yazabildiğin kadar yaz. Bir daha yazabilir miyim? İzin verirler mi? Yaşgünümde kendimi gömmek isterdim, başka nasıl olabilir! Yok, yok, düşünmemeli! Tüm düşünceler çok acı veriyor. Resimleri saklamana izin verecekler mi? Hangilerini istiyorsun? Beraber çektiğimiz filmi, tıpkı içinde değerli şeylerin bulunduğu klasörle yaptığım gibi (ki senin en iyi zamanlarındaki kadar dolu), daima yanımda taşıyorum. Hayır, henüz onları bastırmadım. Evimin bombalanmasından korkuyorum ve o resimler öyle değerli ki; makaranın içinde zarar görürler mi? Gregor ve Dörthe çok sevecenler. Gregor bazen fazlasıyla iyi ve daha sonra sarsılmaz sadakatim yüzünden kızgın. Değil mi, sevgilim, dünyada sadık insanlar da bulunmalı, bedeni ve ruhuyla sadık insanlar!

Mektuptan mektuba yaşıyorum ve eğer senin için mümkünse en kısa zamanda yine yaz ve beni sevdiğini söyle. Bana sarıl, ben de sana ve daima

senin sevgili insanın

daima senin kediciğin kalacağım

Trachtenberg Hastanesi, 12.11.44

Sevgili ebeveynler,

Mektubu ilettiğiniz için sizlere çok teşekkür ederim. Ricamın başarılı sonuç vereceğini ve bundan sonra her şeyi ayrıntısıyla öğreneceğimi ve sizin aracılığınızla da duyacağımı umuyorum. Ben çok iyiyim. Artık ateşim yok, sadece parmaklarımdaki derileri yüzüyorum, yemekler lezzetli. Ancak her şey çok ağır ilerliyor. Ama sabırsız olmamak gerek. Yine de 24.11. tarihinde yeniden burada olmayı umuyordum. Ama herhalde olmayacak. Bu çok üzücü, değil mi? Sağlıklı kalın ve öpücük ve selamımı kabul edin!

12.11.44

Sevgili Aimée'im,

Dün mektubun geldi, sansür nedeniyle açılmıştı. Herhalde mektubu okuyan kişi, yahu amma da şanslı erkek, ne kadar da seviliyor diye düşünmüştür! Mektubun öyle güzel ki. Ama lütfen bana derhal tüm sorularımı yanıtla. Tedbiri elbette elden bırakmamak doğru, ama o kadarı da gerçekten fazla! Odayı kime kiraladın, hangi odayı kiraya verdin, Gregor sık sık geliyor mu, sen bütün gün ne yapıyorsun, kimlerle görüşüyorsun, Bayan Kummer neler yazıyor, çocuklar ve annenler neler yapıyor, Lola'nın kızı mı oldu, Mutti ve kürk işini ne yaptın ve diğer her şeyi, her şeyi bilmek istiyorum, duydun mu?! Ve aşağı yukarı, kötü kurdun kırmızı başlıklı kıza neden saldırdığını ve beni daha sonra neden sorgulamaya çalıştığını da.

Eğer başka bir amaçla ihtiyacın yoksa, Inge'nin o mavi yün elbisesini de gönder, olur mu? Herhalde 60 Pfenig'lik pulla olur. Ve bundan sonra lütfen her defasında bir gönderici adı da yaz, geçenlerde paketin üzerinde yaptığın cinsten. Ve lütfen lütfen birkaç resim ve sorularıma yanıtlar.

Bu arada Josef başhemşireye sordu, o da 6 hafta daha burada kalacağımızı söyledi, dolayısıyla 9.12.'ye kadar buradayız. Son süre! O zamana kadar daha çok yazarım. Ama soyulmaya başladığımdan mektupları doğrudan sana göndermemem daha iyi olacak. Öbür yöntemle başarılı oldu nasıl olsa. Tatlım benim, şimdi uslu bir kız ol bakalım. O zaman sana, çocuklarla paylaşabileceğin uzun bir öpücük veririm.

Jaguar'ın

Eğer çok zor olmayacaksa biraz daha sosis veya peynir gönderebilir misin? Hiç mütevazı değilim, değil mi?

14 veya 15 Kasım'da Felice'e, alınıp götürülmeden önce, bir kâğıda alel acele birkaç titrek söz karalayacak kadar vakit kalıyor:

Sevgilim, az önce hemşire geldi ve buradan götürüleceğimizi söyledi.

Benim için dua et ve bana şans dile!

Daima senin

F.

Lilly'nin Güncesi, 17 Ekim 1944:

Böyle olmamalıydı. Sen yine kamptasın. Zavallı, zavallı Sevgilim benim. Sen henüz iyileşmiş olamazsın. İkinci uzun mektubunu aldığımda - 14.11.44 -, bütün gün ağladım. Yüreğime, koca bir taş gibi, derin bir korku oturdu. Cesaretini yitirmemelisin, sevgili İnsanım. Umut etmelisin, ben Senin için gece gündüz dua ediyorum. (...) Keşke bir rüya olsa. Neredesin şu an? Yine ne yapıyorlar Sana? Ve ne zaman bir haber alacağım Senden? İkinci paketimi alamayacak oluşun ne can sıkıcı. Seni tok bilmek özlemiyle yanıp tutuşuyordum. Tanrı var mı?

Lilly'nin 14 ve 18 Kasım tarihlerinde Josef Golombek'e yazdığı iki mektup, üzerlerinde pek çok damgayla Berlin'e geri geliyor. Mektuplardan birinin üzerine lacivert elyazısıyla "Kabulü onaylanmadı" diye bir ibare var. Lilly, gönderici olarak ne adını, ne de adresini yazdığından, mektuplar Berlin'de belirli bir süreyle sağa sola gönderiliyor ve aralık ortasında "Alıcı bilinmeyen bir adrese taşındı" ibaresiyle Berlin-Wilmersdorf postanesine ulaşıyor.

8

Felice, Gross-Rosen Konsantrasyon Kampı'na gönderildi. Gross-Rosen, birçok çalışma kampından oluşan ve Niederschlesien, Sudetenland ve eski Demokratik Almanya'nın Doğusu'nu kapsayan bir alana yayılan devasa boyutta bir tesisti. Niederschlesien'de bulunan Rogoznica köyünün kendisi Wroclaw'dan (Breslau) 60 km uzakta bulunuyor. Alman Toprak ve Taş İşletmeleri Ltd. Şti. (DEST)'in sahibi olduğu kamp, Mayıs 1939'da Gross-Rosen'in granit ocağı yakınlarına kuruldu. 2 Ağustos 1940 tarihinde Sachsenhausen Konsantrasyon Kampı'nın emrine tahsis edilen kamp, 1 Mayıs 1941'de, büyük Alman sanayi kuruluşları için çalışan bir dizi "Harici Çalışma Müfrezesi"yle birleşerek müstakil bir toplama kampı haline geldi. İşletmeler ya kampların yakınına kuruluyor, ya da Harici Çalışma Müfrezeleri doğrudan silah sanayi işletmelerinin yanıbaşına taşınıyordu. Yan ünite niteliğindeki bu kampların her birinin "Mahkûm Gücü" en az beş yüz, ama genelde bin ve daha fazla çalışma kölesinden oluşuyordu. Ağırlıklı olarak şu Alman işletmeleri için üretim yapıyorlardı: Rheinmetall-Borsing, IG-Farben (Boya Sanayii), Siemens-Halske, FAMO-Werke (Araç ve Motor İşletme-

si), Dynamit Nobel, Vereinigte Deutsche Metallwerke (Birleşik Alman Metal İşletmeleri), Krupp, Vereinigte Textilwerke (Birleşik Tekstil İşletmeleri), Flugzeugwerke Aerobau (Aerobau Uçak İşletmeleri) Spinnerei Concordia (Concordia Dokuma İşletmesi) v.b. Yardımcı işçilere günlük 4 RM, usta işçilere günlük 6 RM ödeniyordu. Aralık 1944'te Berlin'e yaklaşık 30.000.000 RM'lik bir artı bakiye havale edildi. Gross-Rosen'de toplam olarak 125.000 mahkûm bulundu; bunlardan kırk bin ila elli bini kamplarda veya kampların tahliyesi sırasında öldü. Gross-Rosen Konsantrasyon Kampı aynı zamanda Breslau'daki Gestapo'nun kullandığı bir idam yeriydi. Ölen veya öldürülen mahkûmlara ait dosyaların tamamı 1945'in başlarında yakıldı.

Yahudi işgücünün kullanılmasıyla ilgili SS yöntemlerinin yeniden düzenlenmesi ve Plaszow ve Auschwitz-Birkenau kamplarının tahliye edilmesi nedeniyle 1943 yılının sonlarına doğru, yirmi altı bini kadın olmak üzere yaklaşık 57.000 Yahudi Gross-Rosen'e, ağırlıklı olarak harici çalışma müfrezelerine aktarıldı. Mart 1944 ile Ocak 1945 tarihleri arasında Polonya'dan ve Macaristan'dan, ama ayrıca Belçika, Fransa, Yunanistan, Yugoslavya, Slovakya ve İtalya'dan da sürekli olarak yığınlar halinde mahkûm getirildi. 1 Ocak 1945'te Gross-Rosen Konsantrasyon Kampı dahilinde, üçte biri kadınlardan oluşan 80.000 mahkûm vardı. Gross-Rosen, Ravensbrück ve Stutthof'tan sonra üçüncü büyük kadın kampıydı. Kadınların tamamına yakını Polonya ve Macaristan'dan gelen Yahudilerdi. Kadın kamplarının pek çoğu tekstil sanayi kuruluşlarına hizmet veriyordu. Bazı diğer kamp-

lar ise, Niederschlesien ilinin doğu sınırında oluşturulan istihkamların yapımında çalıştırılacak Yahudi kadınları toplamak üzere kuruldu. Kadın kamplarındaki mahkûmlar, Ocak 1945 sonlarındaki tahliyeler sırasında yürütülerek Rayh'ın içlerine, Bergen-Belsen, Buchenwald, Dachau, Flossenbürg, Mauthausen ve Mittelbau'a nakledildiler. Ölüm yürüyüşüne çıkartılan kadınlardan otuz altı bininin kaderi meçhul. Yan ünite niteliğindeki kamplarda kalan mahkûmların yarısı orada bırakıldı ve Kızılordu tarafından 8 ve 9 Mart 1945'te kurtarıldı. 13 yan kamptan sağ olarak kurtulan kadınların sayısı 9000.

Gross-Rosen hakkında çok az literatür mevcut, hatta kadın kampları hakkında hemen hemen yok gibi. Gross-Rosen hakkında - Almanca'ya çevrilmemiş olan - bir kitap yazan Varşovalı Bay Mieczyslaw Moldawa, bana yazdığı mektupta şöyle diyor: "Gross-Rosenli kadınların kaderi başlı başına bir konu! Ancak bu konu hakkında ne bir kitap, ne de başka bir çalışma mevcut."

Bugün 75 yaşında olan ve o dönemlerde stenotopist olarak çalışan Bayan Stella Leibler, Şubat 1945 sonlarında Walbrzych (Waldenburg) yakınlarındaki Peterswaldau kadın kampına nakledilmişti. Günümüzde burada Gross-Rosen kampının küçük bir arşivi bulunmaktadır.

Stella Leibler:

> Peterswaldau'a getirildiğimizde orası henüz bir konsantrasyon kampı değildi. Kamp, Kont von Frick'in şatosundaki hizmetliler ünitesinde yer alıyordu. Barınaklar-

da iki katlı ranzalar vardı, dolaplar ise koridorlarda yer alıyordu. Kişi başına yarım dolap bölmesi.

Hemen ertesi gün bizi bir mühimmat fabrikasına götürdüler. Tifo'yu yeni atlatmıştım, dolayısıyla bünyem çok zayıftı ve bana ayakta durmamı gerektirecek bir iş vermelerinden çok korkuyordum. Alüminyum plakalardan kalıp halinde gösterge ibreleri kesen bir makinenin önüne diktiler beni. Bir kolu aşağıya doğru bastırarak plakaları kesmek için tüm gücümü kullanmak zorundaydım. Yine de oradaki en zor iş değildi bu. "Bomba maddeleri" diye tabir edilen malzemenin birtakım asitlerin içinde çalkalandığı ünitedeki iş çok daha ağırdı. O iş sağlık açısından o kadar zararlıydı ki, kızlara her gün süt veriyorlardı. Sandıklara konulan ürünleri, depolandıkları şatonun kilisesine taşımak zorundaydık bir keresinde. Sandıklar o kadar ağırdı ki, her birini kiliseye taşıdıktan sonra neredeyse bayılacak gibi oluyorduk.

Dağıtılan yemekler, açlıktan ölmemizi engellecek kadardı ancak. Kişi başına günde ya 1/3 esmer ekmek, bir parça tereyağı, bir parça salam, peynir veya reçel, ya da havuçtan yapılan bir pekmez, öğleyin ise yarım kâse sebze çorbası.

Günün birinde kampa bir doktor geldi. Çıplak olarak dizilmek zorundaydık. Doktor, kampta kalıp kalamayacağımıza karar verecekti. Birkaç gün sonra da bir ordu subayı beraberinde bayan gardiyanlarla geldi. Tüm değerli eşyalarımızı topladılar. Valizlerimizi de aldılar. Bize bir çift iç çamaşır ve iş tulumu ve birer de numara verdiler.

Benim numaram 26.764 idi. Ardından cehennemi yaşamaya başladık. Tuvalet ihtiyacımızı karşılamak istediğimizde gardiyan kadının önünde hazırola geçmek ve "Sayın gardiyanım, lütfen tuvalete gidebilir miyim?" diye sormak zorundaydık. İzin verip vermemesi tamamen o anki keyfine bağlıydı. Dayanamayacak gibi olduğunuzda araya ustabaşı giriyordu. Kadın gardiyanlar bizi dövüyordu da.

Bir gün, bardaktan boşalırcasına yağan bir yağmur altında fabrikadan dönüyorduk. Kampa girer girmez içtima için sıraya girdik ve bizi salmaya yetkili olan görevli kadın gardiyanın gelmesini bekledik. Orada sıra halinde tam olarak ne kadar beklediğimizi söylemek güç, belki bir, belki bir buçuk saat. Nihayet dağılmamıza izin verildiğinde, ayaklarımızı, battığımız çamurun içinden kurtarmak için birbirimize yardım etmek zorundaydık; sanki çamurda kök salmış gibiydik. Ayaklarımızı çamurdan çekerken yanıbaşımızdakinin omuzuna dayanmak zorundaydık, çünkü yağmur tüm gücümüzü tüketmişti.

İki haftalığına Auschwitz'ten, NS Araç Sürücüleri Kolordusu'na* bağlı bir subay geldi bize. Oradakilerin neler çektiğini daha iyi anladık. Pazar günü kampta kalıyorduk ama eğitim vardı. O zamanlar neler yaşadığımızı anlamak için şunu söylemek belki yardımcı olabilir: İki kız kaçtı ve iki kızın da saçları kazıldı. Saçları kazılan kızlardan biri fabrikada yanında oturan bir Alman kadınla ar-

* NS= Nasyonalsosyalist/Ordu dışı kuvvet birimlerinden biri. Ç.n.

kadaşlık kurmuştu, sigara tiryakisi olan diğeri ise serbest işçi olarak çalışan adamlardan birine, bir küçük not kâğıdı vermiş ve notta bir paket sigara ricasında bulunmuştu.

Belirli bir süre sonra - Ağustos 1944'tü - bizi şatodan aldılar ve daha önce bir dokuma fabrikası olan bir binaya yerleştirdiler. Kont'un şatosuna ise Varşova'daki başkaldırıdan sonra Peterswaldau'a sürülen her iki cinsten insanlar yerleştirildi. Dokuma fabrikası eskiden Zwanziger adında bir Yahudiye aitti. İç avlusu bulunan çok karanlık bir binaydı. Yer kıtlığından dolayı ranzalar üç katlıydı ve dolap da yoktu. Çamaşırlarımızı ve tulumlarımızı bir parça ekmekle birlikte saman dolu minderlerimizin altına koyuyorduk. Klozetler avluda bulunuyordu. Geceleri bizi binaya kilitliyorlardı, dolayısıyla klozetlere ulaşma imkânımız yoktu. Bize tek bir kova verdiler; 20 kişilik bir koğuş için elbette yeterli değildi bu. Sabaha kadar dayanmak için ne acılar çektiğimizi ve nasıl kıvrandığımızı tarif etmekte zorlanırım.

Fabrikada hummalı bir çalışma vardı. Gece vardiyası uygulamaya başladılar. Bir gün yine fabrikadan çıkıp içtima için sıralara dizildiğimizde, arkadaşlardan biri takıldı ve düşerek ayağını incitti. Koşup, yardım etmek için yanına gittim. Birden gardiyan kadınlardan biri üzerime çullandı ve sırtımı yumrukladı. Bir an gözlerim karardı ve tekrar sırama girdiğimde acıdan bayılacak gibiydim.

Kampta geçirdiğim on dört ay içinde bizden Gross-Rosen'e üç veya dört nakil yapıldı. Bunlardan biri oraya hiç-

bir zaman ulaşmadı. Zayıf düşüp artık yürüyemeyecek hale gelenlerin, onları bir "sanatoryuma" götürecek nakile yazılmaları istendi. Yaşlı kadınlar ve tamamen bitkin olan kızlar kendini yazdırdı. Onları bir tarlaya götürüp kuşuna dizdiler.

Mühimmat fabrikasına girmeden birkaç basamakla soyunma odalarına inidik ve paltolarımızı astık. Ayazlı günlerde o basamaklar buz tutardı. Kadın gardiyanlar kızları itip merdivenlerden düşüşlerini seyrederken eğlenirlerdi.

Mühimmat fabrikasında malzeme kıtlığından dolayı giderek daha az işgücüne ihtiyaç duyuluyordu. Ağır makineler yağlanmış ve nakledilmeye hazırlanmıştı. Fabrikada söylentiler dolaşıyordu. Yeraltına indirilip insanlık dışı koşullarda çalıştırılacağımız söyleniyordu. İki ay sonra mahkûmlar körleşirmiş ve o zaman da bizleri vururlarmış.

Sağlık durumum giderek kötüleşiyordu. Bir keresinde çalışırken yorgunluktan fenalaştım. Kapo'm* koridora çıkıp, pencere pervazına dayanmama izin verdi. Tam o sırada kadın gardiyan geldi ve "Ne yapıyorsunuz siz burada?" diye sordu bağırarak. Bunun üzerine Kapo'm şöyle dedi: "Siz de kendinizi onun gibi hissetseydiniz herhalde oturmak zorunda kalırdınız." Gardiyan onun üzerine çul-

* Konsantrasyon kamplarında belirli yetkilerle donatılmış Yahudi mahkûmlar. Genelde birtakım adi suçlulardı ve Nazilere yardım ederek kendileri için bazı ayrıcalıklar elde ederlerdi. Bir Kapo, diğer mahkûmlara eziyet etme hakkına sahipti. Çoğu bunu zevkle yaptı. Ç.n.

landı ve onu yumruklamaya başladı. Benim Kapo'm - Ausschwitz'den gelen Jetka Ringer - iyi bir kadındı ve asla bağırmazdı. Olanakları ölçüsünde bana yardım etmeye çalışırdı. Ama Baş Kapo canavar bir kadındı. Bağırırdı, yumruk ve tekme savururdu.

Daha sonra çok hastalandım. Kampa dönmekte bile zorluk çekiyordum. Muayeneden sonra bayan doktor bana kızdı: "Ölüm döşeğine düşünceye kadar bana gelmiyorsunuz, sonra da benden yardım bekliyorsunuz. Ben sizin için şimdi ne yapabilirim ki?" Beni revire götürdü. Birkaç gün orada kaldım ve kendime geldim.

Bu arada cephe hattı gittikçe yaklaşıyordu. Tanklara karşı savunma hendekleri kazılıyordu. Kamptakiler de o işe tayin edildi. Bizi dörder kişilik sıralara dizdiler. Zayıfları, aramızdaki en yaşlı Yahudi kadını ve doktor bayanı ayırdılar. Ben de ayırılanların arasındaydım. Bizi saydıklarında bir kişiye daha ihtiyaç duyulduğu haberi geldi. Çok kötü durumda olmama rağmen öne çıktım ve kendimi yazdırdım. Yürüyüşe geçtik: Bir kente vardık, belki Reichenbach, bugün Dzierzoniow. Savaşın izleri görülebiliyordu. Bomba düşmesi sonucunda ortası yarılmış bir ev gördük. Evin içi görülüyordu. O yürüyüş benim son gücümü de tüketmişti. Bir daha fabrikaya alınmadık. Bir kere daha çağırdılar bizi, bizim üretimimiz olam mühimmatı, düşmanın eline geçmemesi için yakınlardaki bir göle atmakla görevlendirildik. Bizim için bir bayram günüydü adeta.

Ne yazık ki sandık taşıyacak gücüm yoktu. Hatta yü-

> rümekte bile zorluk çekiyordum. Aramızda kaç kız öldü? Kızlardan biri içtima sırasında yere yığıldı ve öldü. Onu derhal alıp götürdüler. Kurtuluş yaklaştıkça bazılarının paçaları da tutuşmaya başladı. Konsantrasyon kamplarının tarihinde hiç görülmemiş bir şey oldu. Çok zayıf düşmüş olan ve eskiden üniversitede, Alman Filolojisi'nde araştırma görevlisi olan Freda Liebermann adında bir kız, kurtuluşumuzdan birkaç hafta önce Katolik bir kadın manastırına nakledildi. Bunu kim sağlamıştı? Kamp komutanından başkası olmuş olamaz.*

Felice, 9 Ekim 1944 tarihinde, savaş endüstrisinin yoğun olarak Yahudi işgücüne ihtiyaç duyduğu ve dolayısıyla sistematik öldürme işleminin son bulmaya yüz tuttuğu bir dönemde Theresienstadt'tan Auschwitz'e nakledildi. 7 Ekim tarihinde Auschwitz'de, patlayıcı madde, üç el bombası ve elektrikli dikenli telleri kesmeye yarayan, sapları izole edilmiş bir tel makasıyla donatılmış bazı mahkûmlar bir isyana girişti. III No'lu krematoryum ateşe verildi, 450 mahkûm ve 3 SS görevlisi hayatını kaybetti. Union-Fabrik'de çalışan dört kadın mahkûm isyancılara patlayıcı maddeyi temin etmişti. Herkesin önünde asıldılar.

Felice eğer gerçekten Auschwitz'de bulunduysa bile, muhtemelen orada çok kısa bir süre kaldı. Belki de daha kampa girmeden, tren rampasında genç işgücü olarak hemen çalışma gruplarından birine dahil edildi. Tüberküloza Gross-Ro-

* Yazara 10.06.1992 tarihinde gösterilen bir mektuptan alıntı. Y.n.

sen'e bağlı hangi kadın kampında yakalandığını bilmiyoruz. Rachwitsch ve Trachtenberg'e en yakın olan kamplar, bugün adı Wierzowice olan Hochweiler, Kurzbach veya Birnbäumel. Üçü de Ekim 1944'te kuruldu ve Ocak 1945'te tahliye edildi. Diyelim ki, dikenli tellerle çevrili bu üç kamptan birine nakledildi. O zaman Felice'e, oraya vardığı andan itibaren adının yerini alan bir numara verildi. Sivil giysilerini gri bir iş elbisesiyle değiştirmek zorunda kaldı ve saçları, büyük beyaz kulaklarını açıkta bırakacak denli kısa kesildi. Felice belki de Organisation Todt için barınak yapımında ve ağaç kesimi işinde çalıştırıldı.

Viyanalı Yahudi Ruth Klüger*, "Yaşamaya Devam"** adlı kitabında, Gross-Rosen'e bağlı olan, Doğu Almanya'daki Gruben kentinin yakınlarında bulunan ve Dynamit AG Nobel şirketine iş gücü veren Christianstadt Kampı'nda geçirdiği günlerinden bahsediyor. O tarihlerde on iki yaşında olan, ama Auschwitz'deki ayrıştırmada yaşını on beş olarak belirttiği için nakledildiği çalışma kampı, her şeye rağmen mutlak ölümden olası bir hayatta kalmaya geçişi temsil ediyordu. Christianstadt'ta, her birinde altı ila on iki kadını barındıran odaların bulunduğu yeşil renkli barakalarda annesiyle birlikte kalıyordu. Bazen mahkûmlardan birine saç kesme cezası uygulanıyordu. "Ama genelde", diye yazıyor Ruth Klüger, "kampdaki kadın personel, SS adamları kadar cani değildi."

1944/-45 kışı çok sert geçti. Ruth'u ve diğer kadınları sa-

---

* Bayan. Ç.n.

** Ruth Klüger: weiter leben, Eine Jugend, Wallstein Verlag, Göttingen 1992. Y.n.

bahları bir siren uyandırıyordu. Kalkıp, içtima için hazır bulunmaları gerekiyordu. Siyah, kahveye benzer bir sıvı ve yanlarına almaları için birer parça ekmek veriliyordu. Ardından yürüyerek, üçlü sıralar halinde işe gidiyorlardı. Gardiyan kadın yanda yürüyor ve düdüğünü kullanarak kadınları uygun adım yürütmeye çalışıyordu. Kadınlar o kadar kötü besleniyordu ki, hiçbirinin kendini cinsel olarak tatmin etmeye gücü yoktu. Felice de mektuplarından birinde bu konuya değiniyor.

Christianstadt Kampı'nın kadınları ormanda ağaç kesmek zorundaydı. Geriye kalan kökler sökülüyor ve götürülüyordu. Odun kırmak ve ray taşımakta da çalıştırıldılar. Bazen çevredeki vatandaşlara ödünç verilirlerdi. O zaman çatılarda soğanları ipe diziyor ve onları asıyorlardı. Köylüler, sanki gördükleri vahşi birer yaratıkmış gibi gözlerini onlara dikerdi. Ruth bazen Gross-Rosen'deki taşocağına gönderiliyordu. İnce giysileri oradaki korkunç soğuğa karşı hiçbir koruma sağlamıyordu. Ayaklarına gazete kâğıdı sarıyordu. Bu onun ayaklarını soğuktan biraz koruyordu, ama ayaklarındaki şişliklerin iltihap toplamasına neden oluyordu. Kadınlara daha sonra kışlık giysiler dağıtıldı. Muhtemelen Auschwitz'ten gelen rengarenk bir yığın giysi. Her bir giysinin sırtına sarı bir yıldız dikmek zorundaydılar.

Ocakta Ruslar iyice yaklaştığında, kadınlar, Almanların kampı düşmana terk edeceğini umuyorlardı. Ama bunu yapmadılar. Onun yerine kamplar tahliye edildi ve mahkûmlar uzun mesafeleri yaya olarak katetmek zorundaydı. Ruth Klüger, savaş sonuna doğru kamplardan tahliye edilenlerin

çıkarıldığı yolculukların genelde ölüm yürüyüşü olarak tasarlanmadığını, ancak Almanların organisasyon eksikleri yüzünden çok sayıda ölümlerin yaşandığını yazıyor. Ruth ve annesi de tahliye edilenlerin arasındaydı. Gün boyu süren yorucu bir yürüyüşten sonra, mahkûmları süren SS'ler bir samanlığa el koydu. Kadınlar burada dayanılmaz derecede dar bir alanda gecelemek zorundaydı. Ruth ve annesi ikinci yürüyüş gününde kaçmayı başardı.

Lilly, Felice'in kendini benzer bir şekilde kurtaracağını umuyor.

9

8 Aralık 1944 tarihinde Lilly, üzerinde Gestapo'nun o korku salan, yuvarlak mührü bulunan bir celp pusulası alıyor. Pusulada 13 Aralık Çarşamba günü saat 12.00 için Französische Strasse No 47'de bulunan IV D1 numaralı Yahudiler şubesine beklediği yazıyor. Bernd'ı Thüringen'den eve getirmeye karar veriyor. Eğer sorgudan sonra orada kalması gerekecekse, hiç değilse çocukların hepsi bir arada olmalı, diye düşünüyor. Lilly, cumartesi akşamı Meuselwitz'e hareket ediyor ve sabah saat 05.00'de oraya varıyor. Oradan Zipsendorf'a kadar da kırk beş dakika kadar yürümesi gerekiyor.

Bernd Wust:

> Beni almaya geldiğinde bana diğer ikisinin evde olduğunu ve Ruslar yaklaştığı için hep beraber olmamız gerektiğini söyledi. Ama hemen ardından Felice'le ilgili o hikâyeye başladı. Meuselwitz'deki tren istasyonuna kadar yürüdüğümüz yarım veya bir saat boyunca sadece ondan bahsedip durdu. Karşımıza fazla insan çıkmadı, belki üç veya dört kişi ancak. Küçük bir yolüstü köyüydü, Thüringen ve genel olarak Saksonya'da bunlardan çok

var. Annemin yüksek sesle Felice'den bahsettiğini ve birden "eyvah, karşıdan birisi geliyor!" dediğimi hatırlıyorum. Annem, "saçmalama!" dedi. O andan itibaren bana Yahudilerden bahsetmeye başladı ve Felice'i niçin alıp götürdüklerini anlattı. Schmargendorf'a döndüğümüzde bana birkaç gün içersinde anlatılabilecek her şeyi anlattı: İşte, Hıristiyanlar bir işe yaramıyormuş, Naziler bunun bir örneğiymiş falan. Kendini o kadar kaptırdı ki, aslında Yahudi olmamız gerektiğini söyledi. Madem ki doğumdan itibaren olamamış, o zaman başka şekilde olmalıymışız. Benim için fazla hızlı ve karmaşıktı bunlar, dolayısıyla sadece ürkmüştüm. Thüringen'de fanatik Nazi olan öğretmenlerimiz vardı. Bizler - tüm sınıf - beden eğitimi dersine uygun adımlarla gidiyorduk ve Alman ordu şarkıları söylüyorduk. Bundan hoşlanıyorduk, neticede askercilik oynuyorduk. Ama zamanla bir şeylerin doğru gitmediğini ben bile sezmiştim. Bize Führer'in kazanacağını söylüyorlardı, ama tepemize durmadan bomba yağıyordu. Rusların yaklaşıyor olması benim gözümde hâlâ bir kazaydı ve Führer mutlaka kazanacaktı. Bize sahip olduğumuz söylenen müthiş silahlardan bahsettiler. Ama ardından bombalar yağmaya başladı, ne de olsa orası kömür havzasındaydı ve Leuna uzak değildi. Neyse, bizler tarlalarda geziniyor ve birbirimize soruyorduk: "Peki nerede bu bahsedilen Alman savunması? Nerede o müthiş silahlarımız? Bütün gökyüzü Amerikan uçaklarıyla kaplıydı, bir ufuktan diğerine kadar. Arada bir Alman uçaksavarları ateş ediyordu ve bazen de bir uçağı düşürüyor-

lardı. Elbette sevinç çığlıkları atıyorduk ama bilemiyordum...On yaşında bir çocuk olarak komşulara veya diğer büyüklere Führer'den hayranlıkla bahsettiğinizde, aslında onların verdiği tutuk yanıtların gerçekte pek dürüst olmadığını anlayabiliyordunuz. Ben bunu hissetmiştim...Annem bana o hikâyeleri anlattığında elbette önce şok olmuştum, ama çok heyecanlıydı. Henüz her şeyi bir oyun gibi algılıyordum.

Arkadaşları, Lilly'nin Gestapo'dan bir celp aldığını duyduklarında, Lilly'nin Theresienstadt macerasının tam bir çılgınlık olduğu şeklindeki uyarılarında haksız olmadıklarını ve Felice'in doğuya nakledilmesinin nedenlerinden birinin de bu olabileceğini düşünüyorlar. Lilly'nin annesi ve babası çocukları yanlarına almaya hazırlanıyor. Lilly hariç herkes heyecan içinde. Lilly, "Tehlike anlarında sinirlerime bu kadar hakim olabilmemin nereden kaynaklandığını bilmiyorum", diye yazıyor güncesine. "Sadece Felice'in değil, benim de sinirlerim gemi halatı gibi sağlam."

Çarşamba günü geldiğinde Lilly, Felice'in onun için Käthe Hermann'ın Königs Wusterhausen'deki terzi babasına yaptırdığı mavi köstümü giyiyor ve Felice'in sahte cepleri ince paltosunu üzerine alarak Französische Strasse'deki Gestapo binasına gidiyor. Az ilerdeki Behrenstrasse'de, Deutsche Bank'da babası günlük işlerini yürütüyor. Yola çıkmadan önce Felice'in mektuplarını ve kendi güncesini içeren dosyayı, Lilly'ye o günlerde beklentisinin aksine herkesten daha çok moral desteği veren Elenai'ye emanet ediyor. Elenai, Lilly'yi

Gestapo binasının hemen çapraz karşısında bulunan küçük meyhanede bekliyor. Eğer Lilly sorgudan geri dönmezse dosyayı Lübben'de bulunan Inge'ye teslim etmek niyetinde. Ancak hava saldırı alarmı verildiği için Elenai daha fazla meyhanede kalamıyor ve Nollenplatz meydanı yakınındaki evinde giderek artan bir sabırsızlıkla beklemeye koyuluyor. Nihayet Lilly'den telefon geliyor. Sorumluluğunun bilincinde olan Bernd, üçü de su çiçeği geçiren küçük kardeşleriyle beraber annesini evde bekliyor. Lilly, yorgun ama gururlu bir şekilde eve döndüğünde, Bernd, kireçbeyazı bir yüzle elinde sopa, annesini kapıda karşılıyor.

Lilly'nin Güncesi, 18 Aralık 1944:

> Tam dört saat boyunca beni sorularla sıkıştırdılar. Sorgu sırasında bir ara yarım saatliğine hava saldırı alarmı vardı. O insanlık dışı herifler, evde çocuklarımın yalnız, üstelik hasta olduklarını bildikleri halde beni bırakmadılar. Öyle çok korktum ki! Bana birkaç kez alayla şöyle dediler: "Kendi suçunuz." Ah benim Tatlım, ne istiyorlar Senden? Önce tüm hayat hikâyemi sordular, ardından aramızda geçen her şeyi, başından sonuna kadar. Soru üstüne soru, tehdit üstüne tehdit ve birtakım vaatler, durmadan. Sanırım, beni görseydin, Aimée'inle gurur duyardın; sorguyu başarıyla atlattı.

Elinde sıkıca tuttuğu celp kâğıdıyla Berlin'in bankalar semtinde bulunan pas rengindeki binanın dar mermer basamaklarını tırmandığında, birinci kattaki bürolardan birisi-

nin kapısında, ahşap bir bankı taşımaya çalışan ve Schulstrasse'den tanıdığı Yahudi bekçilerden biri çıkıyor Lilly'nin karşısında. Yüzünün rengi solan bekçi, tek bir kelime dahi etmeden Lilly'ye korku dolu bir bakış atıyor sadece. Gestapo'nun IV D1 numaralı Yahudiler Şubesi, çatısında güvercinlerin yaşadığı ve yüzyılın başında inşa edilen dört katlı gösterişli binanın ikinci katında Mart 1943'ten beri demir parmaklı kapıların ardında faaliyet gösteriyor. Şube, kaçak Yahudilerin ve "Yahudilere yardım ve yataklık" eden vatandaşların dosyalarıyla ilgileniyor. Duvarları ahşapla kaplı, yaklaşık 30 metrekare büyüklüğündeki sorgu odasının kapısında, hemen sağda, Lilly'ye sırıtarak ve zevkle bildirildiği gibi, kendisini tutuklamakla görevli komiser oturuyor. Yan odanın yarı açık duran kapısından, Lilly, odada bir dizi üniformalı SS görevlisinin bulunduğunu görüyor. Sorguya beş erkek ve tutanak için daktilo başında oturan kaba saba bir kadın katılıyor. Elma yanaklı sarışının yeleğindeki düğmeler, Lilly'ye nerede bulunduğunu hatırlatmak istercesine, demirden birer gamalı haç.

Kadın arada sırada, sanki duydukları karşısındaki infialini daha fazla gizleyemeyecekmiş gibi, yerinden kalkıyor ve fal taşı gibi açılmış gözlerle: "Tanrım, zavallı çocuklarınız!" diye hayıflanıyor.

Lilly, Felice'le olan arkadaşlığını anlatmak zorunda. Lilly, gerçeğe sadık kalarak, Felice'le Aralık 1942'de Café Berlin'de tanıştığını söylüyor ancak Inge'yi hiç karıştırmıyor. Daha sonra sık sık buluştuklarını ve beraberce bir yerlere gittiklerini, Felice'in daha sonra evine ziyarete gelmeye başladığını,

kendisininse Felice'in evine hiç gitmediğini; Felice'in, ahbaplarının yanında yaşadığını, ama neresi olduğunu bilmediğini anlatıyor. Hayır, hayır, bildiği kadarıyla Yahudi değiller. Lilly, Felice'in Babelsberg'te çalıştığını söylediğini belirtiyor. Ne olarak mı? Lilly bunu bilmediğini vurguluyor. Felice'in önce birkaç günlüğüne, 2 Nisan'dan itibaren de tamamen yanına taşındığını, tanıdıklar yanında kalındığında ikametini bildirmek gerektiğini bilmediğini, ne de olsa Felice'in bir kiracı değil, arkadaşı olduğunu anlatıyor. Bu ikamet bildirimi işini sorgucular yarım saati aşkın bir süreyle deşiyorlar.

Sonra bağırıyorlar: "Schragenheim'in Yahudi olduğunu biliyordunuz, biliyordunuz bunu. Konuşun!" Lilly bunu bilmediğini söylüyor.

Lilly kendine şaşıyor. Hiç korku duymuyor. Yorucu olan, tüm duyuların çok uyanık ve sürekli gergin olması. Kendisine kurulan tuzakları geç kalmadan fark etmek için sürekli tetikte olması ve hiçbir şeyi kaçırmaması gerekiyor. Düşünülmeden verilmiş bir yanıt hem kendisinin, hem de Felice'in ve arkadaşlarının canına malolabilir.

Lilly, daha önce Theresienstadt'ta da söylediği tümceyi tekrar ediyor:"Kız arkadaşımı bir insan olarak tanıdım ve sevdim. Kim olduğunu ancak 21 Ağustos'ta öğrendim.

Lilly, Felice'in işe düzensiz aralıklarla gittiğini, evde çok az vakit geçirdiğini ve Felice'in kendisine düzensiz aralıklarla tereyağı fişi verdiğini anlatıyor. Sorgucular, Felice'in bu fişleri nereden bulduğunu bilmek istiyor. Lilly, "apartman yöneticisinden almadı" diyor ve "nebbich"* diye düşünüyor. Fe-

* İbranice/İşe yaramaz adam!" anlamında. Ç.n.

lice'de seyahat fişleri ve para bulunduğunu söylüyor. Nereden? Lilly bilmediğini, Felice'in kira ödemediğini ama kendisinin fişleriyle alışverişe gittiğinde çocuklara bazen oyuncak getirdiğini söylüyor. Arkadaşları var mıydı? Yahudi arkadaşları? "Bakın, dört çocuğunuz ve yapacak çok işiniz varsa, başkalarının durumlarıyla ilgilenecek haliniz de olmaz."

Bunun üzerine yeleğinde gamalı haç şeklinde düğmeleri olan kadın, yazı masasının başından kalkıyor ve adı Buchard veya başka bir şey olan baş sorgucunun masasına giderek onunla fısıltıyla konuşmaya başlıyor. Ardından Lilly'ye dönüyor ve sözde onları dinlemeyen Buchard masasında evraklarını düzenlerken, ona eğilerek, kısık ve güven telkin etmeye çalışan bir sesle soruyor: "O Yahudiyle cinsel bir ilişkiniz var mıydı?" Lilly soruyu, kadının tam olarak ne kastettiğini anlamadığını ima eden bir gülümsemeyle, ama kendini ele veren bir ses tonuyla yanıtlıyor: "Hayır." - Yanıt tutanaklara şu şekilde geçiriliyor: "Aramızda cinsi bir münasebet söz konusu dahi olamaz."

Ardından 21 Ağustos gününü anlatması isteniyor.

Schragenheim'in - yahu, durmadan kız arkadaşım demeyin, size bunu yasaklıyorum - Schulstrasse'de olduğunu nereden öğrendiniz?

"Bazı tanıdıklardan" - Onlarda Yahudiydi, değil mi? - "Nereden bileyim!"

Felice'in Schulstrasse'de kaldığını söyleyen tanıdıkları öğrenmek için tehditler başlıyor. Lilly, Titze'den ve Felice'e yiyecek ve giysi götürmek için beş kez Schulstrasse'ye gittiğinden bahsediyor. Sorgucular, Lilly'nin Schulstrasse'ye kaç kez

gittiğini tam olarak biliyor gibiler.

"Bunu yaparken aklınızdan neler geçirdiniz? Artık Yahudi olduğunu biliyordunuz, artık biliyordunuz bunu, öyle değil mi?"

"Schragenheim'in Theresienstadt'a gönderileceğini kim söyledi size?"

Lilly, nöbetçi polislerden birinin, sohbet sırasında kendisine Felice'in belki oraya gönderilmiş olabileceğini anlattığını söylüyor. Sorgucular, Lilly'ye, Felice'in şu anda nerede olduğunu bilip bilmediğini soruyor. Hayır. "Peki sonra?" - "Sonra, 28 Eylül'de Theresienstadt'a gittim."

"Meslek hayatımız boyunca böyle bir vakaya hiç rastlamadık yahu. Bir Yahudinin peşinden, üstelik de Theresienstadt'a gidiyor, hem de oradaki genel seyahat yasağına rağmen. Ne yaptınız orada? Durmayın, anlatın hadi." Lilly, herhalde Çek askerlerin, kendisinin oranın komutanıyla görüşmek için geldiğini düşündüklerini, bu nedenle tüm kontrol noktalarından sorunsuz geçtiğini anlatıyor.

"Sonra, sonra?" - "Sonra adamla beş dakika görüştüm ve kendimi tekrar dışarda buldum." - "Evet, buna inanmak güç değil."

Sorgunun tam ortasında birden sirenler çalıyor ve herkes kilere koşturuyor. Lilly ise odayı terk etmek ve kapının önündeki bir bankta oturup beklemek zorunda bırakılıyor.

Sorgucular, birlikte yolculuk yaptığı arkadaşın kim olduğunu bilmek istiyorlar. Lilly, Brünn'de Lola hakkında araştırma yapılıp yapılmadığını bilmiyor. Lilly'nin yapmak istediği tek şey, Theresienstadt'daki kız arkadaşına bazı gıda

maddeleri ve giysiler götürmekti.

"Söylesenize, o kadar çok gıda maddesini nereden buluyordunuz?"

Lilly'nin Felice'e her gün gönderdiği paketleri biliyorlar demek. Lilly, Schragenheim'e yaklaşık beş kez mektup yazdığını söylüyor. Karşısındaki masada duran dosyada kendisinin Felice'e gönderdiği kartpostallardan bazılarını görüyor. Jaguar'ın yeşil mürekkebini fark etmemek mümkün değil. Demek ki Felice o kartpostalları hiç alamadı.

"Ve siz artık çok iyi biliyordunuz ki, ..." ("senin çok çekici bir Yahudi kızı olduğunu" diye tamamlıyor Lilly, güncesinde).

Lilly, Felice'ten daha sonra tekrar haber alamadığını söylüyor. Sorgucular, Lilly'nin özür olarak ne söyleyeceğini merak ettiklerini belirtiyorlar.

"En iyi kız arkadaşımı -" - "Size ona bu şekilde hitap etmenizi yasak etmiştim!" - "- bu şekilde kaybolması benim için dehşet bir şey. Çocuklarım da onu çok seviyordu."

Ardından konuyu Lilly'nin boşanmasına getiriyorlar ve Günther'den 'cephedeki zavallı adamcağız' diye bahsediyorlar.

"Söylediklerinize inanacağımızı sanmayın. Schragenheim bize olayları çok farklı bir şekilde anlattı. Neyse, onun sizi korumaya ihtiyacı da yok artık."

Lilly dayanıyor. Sorgunun sonunda Buchard, üniformalı SS'lerin yanına gidip onlara danışıyor. Sesli bir uğultudan sonra SS'ler içeriye giriyor ve Lilly'ye imzalaması için bir kâğıt uzatıyorlar. Buna göre, aslında Lilly'nin de Yahudi lehtarı davranışları nedeniyle konsantrasyon kampına alınması gerekiyormuş ama dört masun çocuğunun hatırına...ve eğer

bundan sonra en küçük, ama en küçük bir hata daha yaptığında derhal orayı boylarmış vesaire vesaire. Lilly, Nazilerin onun sakinliğine öfke duyduklarını hissediyor, hatta kampa göndermekle tehdit ettiklerinde dahi gösterdiği sakin tavırlara. Bir odadan diğerine ve oradan yine bir süre başka odaya koşturup bir şeyler imzaladıktan sonra nihayet gitmesine izin veriliyor.

"- Sadece o zavallı masum çocuklarınızın hatırına." Çıkarken arkasından sesleniyorlar: "Herhalde Nasyonalsosyalizim kelimesini hiç duymadınız siz."

Lilly'nin annesi ve babası, Lilly'yi çocuklarına karşı sorumsuz davranmakla suçluyor. Aralarında büyük bir kavga çıkıyor ve Kappler'ler Lilly'nin arkadaşlarıyla görüşmesini yasaklıyorlar.

Lilly polis tarafından gözlenmeye başlıyor. Güncesinde şöyle bir yorumda bulunuyor: "Eh, öyle olsun bakalım. Bu benim için şereftir." Günaşırı Schmargendorf Belediyesi'nin Berkaer Platz meydanındaki encümen binasında bulunan polis karakoluna gidip imza atması gerekiyor.

14 Aralık tarihindeki ilk karakol ziyaretinde nöbetçi polis Lilly'ye neden günaşırı gelip imza atması gerektiğini soruyor.

"Haberiniz yok mu?" diye yanıtlıyor Lilly korkusuzca ve açıklamada bulunmayı redederek, ille de öğrenmek istiyorsa gidip sorması gerektiğini söylüyor. Koca göbekli bu adamdan hiç korkusu yok. Adam Lilly'nin semtinde oturuyor ve asıl mesleği boyacılık.

Beşinci gidişinde, imza attığı tarihin ve saatin teyit edil-

mesini istiyor. Günaşırı gidip imza atmasının hâlâ ne işe yaradığını kim bilebilir.

Şişman adam buna itiraz ediyor: "Bu alışıldık bir talep değil."

Lilly yalan söylüyor: "Gestapo böyle istedi."

Polise giderken Lilly yanına, ona koruma sağlayabilecek yaşta olan en büyük oğlunu da alıyor.

Bernd her seferinde "Heil Hitler!" diyor ve kendisine okulda öğretildiği gibi uslu uslu hazırola geçiyor.

Yazı masasının ardındaki polis şüpheci bir bakışla söyleniyor: "İstersen sen yine 'İyi Günler' de. Sizin evde de herhalde 'İyi Günler' diyorsunuzdur, öyle değil mi?

Lilly ne zaman telefonun ahizesini kaldırsa, hatta bir çatırtı duyuluyor. Lilly, arkadaşlarına şimdilik kendisini ziyaret etmemeleri tavsiyesinde bulunuyor.

5 Ocak 1945 tarihinde Auschwitz'e yedi kadın ve yedi erkek sürülüyor. Aynı gün Lilly, Felice'ten nihayet mektup alıyor. Açık renkteki zarfın üzerinde 3 Ocak 1945 tarihli yuvarlak bir mühür bulunuyor. Zarfın üzerinde ayrıca mühürle basılmış şöyle bir yazı var: "Rawitsch - Doğunun Eski Alman Kenti." Lilly'nin annesi ve babasına postalanan ve iki mektup içeren zarfın üzerindeki adres, Lilly'ye yabancı olan çocuksu bir elyazısıyla yazılmış:

> 18.12.44
>
> Sevdiğim,
>
> Sana, annene ve babana ve de çocuklara binlerce No-

el tebriği! Ben bu arada soğuk çatı katında dahi iyileşmeyi başardım, geçi hâlâ biraz halsizim ama çok çalışıyoruz. Ne yazık ki uzun mektubun ben ayrılmadan yetişmedi, olmamalıydı böyle. Ama yarın bitlerden arındırılmak için T.'ye götürüleceğiz (benim bitlerim yok!), dolayısıyla bu mektubu postalayabileceğimi umut ediyorum. Hep düşün beni ve dua et. Cesur, özlem dolu

Jaguar

26.12.44

Sevdiklerim,

Bitlerim olmadığı halde, ayın on sekizinde bir Noel paketi aldığımı, ama paket günlerce sağa sola gönderildiği için içindeki yiyeceklerin ne yazık ki bozulduğunu size söylemek için ikinci kez bitlerden arındırılmaya gidiyorum. Ama yeşil eldivenler ve çoraplar çok güzel. Ve bel kuşağı ve kaşkol da öyle. Üstelik hepsi de "A.S."! Böylece yine de Noel hediyesi almış oldum - her şey için binlerce kez teşekkür ederim, daima beni düşün. Gönderdiklerin, sürekli açık havada çalıştığım için çok işime yarayacak ve soğukluk burada eksi 15 derece. İnsan paltosu ve uzun pantolonları olmadan da neler yapabiliyormuş. Seni çok seviyorum. Sana, annene ve babana ve oğlanlara bol selam.

Öpücükler, öpücükler, öpücükler...

Jaguar

ve yeni yıl tebriği

Mektupları ağlayarak okuyan Lilly, bitlerden arındırılmayla ilgili bölümde aralarında geçen bir olayı hatırlıyor kederle.

Felice bir keresinde söyleniyordu: "Yahu, anlamıyorum, deli gibi kaşınmaya başladım." Ve genel bir infialle gerçektende canlı bitler tespit edildi! Tanıdık çevresinden birisi Felice'e ödünç bir pantolon vermişti, ve işte, olan olmuştu. Elbette Felice'e göre. Lola'nın yardımıyla Lilly, Felice'i tıraş etmek zorunda kaldı. Felice'in utandığını görmek kızları çok duygulandırmıştı.

Lilly'nin Güncesi, 5 Ocak 1945:

> Senin mektubun önümde, zalimce mahkûm edilen İnsanım benim. Şimdi yaşamaya devam edebilirim işte, bir sonraki mektuba kadar yaşayabilirim. Geri döneceksin. Buna olan inancımı yitirmemek zorundayım. Aksi halde aklımı kaybedebilirim. Sana olan özlemim kan dolaşımımı hızlandırıyor. Bedenimle Seni hissedebiliyorum adeta. Felice, Seni seviyorum. Ya sen? Benim güzel ve akıllı bebeğim. Ne yazık ki genel savaş durumu yine içler acısı. Savaş son bulmak bilmiyor ve ne yazık ki yine parasal sorunlarım var. Verdiğin bin marka dokunmak istemiyorum. Aniden paraya ihtiyacın olabilir. Zaman her şeye çare bulur. Bu cildi bitirmek ve Inge'ye, Lübben'e götürmek istiyorum. Günceyi güvende bilmek istiyorum. Inge beni tren istasyonunda karşılayacak. Lübben'de gün boyunca bir fabrikanın makinesi başında duruyor. Önce çok mutsuzdu. Umarım Elenai benimle gelmez. Geçenlerde Ba-

yan Wolf'a çok kötü davrandı.

Lilly, güncesinin birinci cildini burada tamamlıyor. Etrafta, doğudaki kampların dağıtıldığı haberi yayılıyor. Lilly, heyecandan zonklayan şakaklarla Avrupa haritasının üzerinde toplu iğnelerle, yaklaşmakta olan cehpe hattını işaretliyor.

25 Ocak 1945 saat 14.45'te son kez polise gitmek zorunda kalıyor.

Lilly'nin Güncesi, 25 Ocak 1945:

Belki şimdiden güvende olduğunu düşünmek. Tanrım, bu umut. Acaba Senden ne zaman haber alacağım yeniden? Geçen hafta Sana, herhalde artık eline geçmeyecek olan bir paket gönderdim. Sıcak tutan çoraplar, patikler ve yün eldivenler. Ordan oraya gidiyordur. Buna alıştık artık. Bu karda kışta nasıl tüydüğünü düşünmeye çekiniyorum. Fazla düşünecek vakitleri olmamıştır. Kendi insanlarını bile zar zor tahliye ediyorlar o telaşta. Her gün kulağımıza korkunç şeyler geliyor. Daha dün Lübben'de kamyondan otuz iki donmuş insan indirdiler ve aralarında çok çocuk vardı. Führer'in çocukları. Her büyük yerleşim biriminde bu tür tahliyeleri görmek mümkün. Frankfurt/Oder'e giden tüm yollar yürüyüş ve araç konvoylarıyla dolu. Nakiller hakkında neler söyleniyor biliyor musun? "İşte bakın, Yahudiler geliyor." Yük vagonlarıyla geliyorlar, üstü açık vagonlarla da. Ruslar yaklaşıyor ve Berlin'de panik havası hakim. Havagazı tamamen kesilmiş durumda. Gruplar halinde beraberce ye-

mek pişirmemiz söyleniyor. Ama neyle? O kadar az kömür dağıtılıyor ki. Payıma düşen kömürü dahi alamadım daha. Önceden bildirilmeden elektrikler kesiliyor. Bazen saatlerce. Mektup yazılamıyor artık, ancak kartpostal kabul ediliyor. Tüm seferler iptal ediliyor. Seyahat edebileceğin en uzak nokta 75 km. ötesi. Tanrı'ya şükür Lübben'e kadar gidebiliyorum. Hiçbir dizel treni veya yolcu treni yok. Lübben'deki malzemelerimi nasıl alacağımı düşünüyorum. Ruslar eşyalarıma el koyacaksa, hiç değilse benimle birlikte el koysunlar, yalnız onlara değil. Banliyö treninin, tramvayların ve metronun seferleri de kısıtlandı. Schmargendorf tren istasyonunda beklemek artık daha zevkli hale geldi Tatlım! Saat 10.00 ila 14.00 arasında hemen hemen hiçbir vasıta yok. Bize her gün yeni zevkler yaşatan tek şey gazete. Tanrım, keşke şu an güvende ve tekrar bir insan gibi yaşayabilsen.

Lilly'nin Güncesi, 4 Şubat 1945:

Dün yazmaya devam edecekken büyük bir hava saldırısı girdi araya. Kiler. Kent merkezinde sağlam kalan son binalar da bombalandı. Potsdamer tren istasyonu, Anhalter tren istasyonu, Alexanderplatz meydanı, Janowitz Köprüsü, Witzleben, Tempelhof Havalimanı. Tempelhof'la Hermannplatz meydanı arasında trafik işlemiyor. Yollar her yerde kesiliyor. Yıkıntılardan başka bir şey yok. Bizim yakınımıza bir şey düşmedi. Annemler, Nora ve Elenai yaşıyor. Diğerleri ne durumda, hiç bilmiyorum. Telefonlar kesik. Haberleşmek mümkün değil. Gre-

gor'dan bir haftadır haber yok. Dişinden rahatsızlık çekiyor. Ama ben hâlâ buradayım Sevgilim, Senin için. Bu sabah, doğudaki vatandaşların tekrar bu taraflara getirilmesi ve doğudaki bölgelerin bir bir kaybedilmesi nedeniyle bundan sonraki 72. ve 73. dönem karne dağıtımlarında bazı kısıtlamalara gidilebileceği haberini aldık. Sekiz haftalık yiyecekle dokuz hafta dayanmalıymışız. Yarından itibaren kuru patates dağıtılacak. Radyo da artık tasaruf tedbirlerinden bahsediyorsa!

Berlin telaşlı bir karınca yığınına benziyor. Gazeteler ve radyo, Almanların sarsılmaz direnme arzusundan ve sevgili Führer'inin arkasında duran halktan bahsediyor. Goebbels dün Berlinlilere yönelik bir konuşma yaptı. Vatandaşın en önemli görevi, sakin kalmakmış. Çok büyük bir tehlike söz konusu değilmiş vesaire vesaire. Her gün başka bir Nazi görevlisi bilmem neyin başkan yardımcısı oluyor. Her yer sarsılıyor ve yıkılıyor. Şüphe yok, durum çok ciddi. Biriktirdiğim gıda maddelerini - sen yoksun çünkü - sadece acil durumda kullanmak istiyorum. Kilerdeler. Orası serin. Ama nihayet, nihayet barış yaklaşıyor gibi.

"Derinden sarsılmış durumdayım" diye yazıyor Lilly güncesine. Akşamları evde oturmaya dayanamadığında gittiği Restoran Mecklenburger'de düzenli olarak üç esrarengiz ve kültürlü kadına rastlıyor. Lilly, tıpkı bir zamanlar Felice'i Café Berlin'de gördüğünde olduğu gibi, bu kadınlara da hayranlık duyuyor. Sadece aralarındaki en yaşlısı elbise giyiyor,

diğer ikisi, İngiliz kumaşından dikilmiş ciddi ve elegan kostümlerle ve saçlarını tıpkı erkekler gibi biryantinle geriye doğru taramış bir şekilde dolaşıyor. Özellikle, oldukça suskun olan en gençleri çekiyor Lilly'nin ilgisini. Bakışları ve tavırları çok ciddi olmasına karşın, yine de bir yumuşaklık yayıyor çevresine. Ekim 1944'ün günlerinden birinde, Mecklenburger'de beraber sebze çorbası içerek vakit geçirdiği Gregor'a söyle dedi: "İşte şuradakiyle tanışmak istiyorum." Lilly, eldivenini unuttuğu bahanesiyle Gregor'la birlikte restorana döndü ve Petel'le konuşmaya başladı.

Akşamdan akşama dünya edebiyatı hakkında sohbet ediyor ve sirenler çaldığında beraberce restoranın sığınağına iniyorlar. Yine restoranın altında oturdukları 7 Şubat gününde Lilly, üç bayanı da evine davet ediyor. Kadınlar davete farklı tepkiler veriyor. Lilly bunu ortancayla gencin birbirlerinden pek hoşlanmamasına bağlıyor. Ertesi gün, kalın gözlük camları olan kısa boylu ortanca Katja, Lilly'yle konuşmak için onu Heydenstrasse'deki bir kafeye çağırıyor. Lilly'yle şundan bundan sohbet ettikten sonra Katja ansızın çok kesin bir soru soruyor.

"Söyleyin bana, küçük Pythia, muhbir olmadığınızdan emin misiniz?"

Lilly şaşkınlıktan ne diyeceğini şaşırıyor. Ne de olsa daha birkaç gün önce kadınlara, dikkatli olmanın gerektirdiği ölçünün ötesine taşarak çok yakınlaşmıştı. Christine Friedrichs'in annesiyle telefonda ettiği kavganın etkisiyle kadınlara Yahudi bir arkadaşının olduğunu ve Christine Friedrichs'in annesinin, sırf Friedrichs'lerin Brandenburg'daki

evinden kendisine ve Felice'e ait çamaşırları Berlin'e getirmek istediği için, Lilly'yi, yasak olduğu halde Yahudilere ait mallara konmaya çalışmakla suçladığını anlatmıştı.

Üç kadın birbirlerine anlamlı bakışlar atmış ve aralarındaki en yaşlısı olan Lucie, Lilly'ye şöyle demişti: "Ya insanları tanımıyorsunuz, ya da bu tür çirkefleri anlayamayacak kadar gençsiniz."

Lilly, kızıl saçları nedeniyle üzerine çektiği şüpheleri uzaklaştırmayı başarıyor. Kadınların üçü de onu, Lilly'nin Schulstrasse'de rastladığı Yahudi muhbir Stella Goldschlag sanıyordu. Lilly sonunda Katja, Lucie ve Petel'in kim olduklarını öğreniyor: 45 yaşındaki Dr. Katja Laserstein, Petel von Petrus adıyla çağrılan 40 yaşındaki Dr. Rose Ollendorf ve 51 yaşındaki Lucie Friedlaender.

Lilly'nin Güncesi, 9 Şubat 1945:

Zavallılar. Durumları seninkinden farklı değil Tatlım. Ama Senden daha uzun süredir yollardalar. Yüce Tanrım. Tekrar yardım edebileceğim. Çok iyi bir çevrenin içinde olduğumu görüyorsun, değil mi? Böyle bir şey zaten ancak benim başıma gelebilirdi! Halbuki Berlin o kadar büyük ve insanlarla dolu ki. Ama ben ille de onlarla tanıştım! Tanrım, bu kadınlar hangi koşullarda yaşıyor. Onlara kıyasla senin Berlin'deki durumun cennet gibiydi. Bir bahçe kulübesinde yaşıyor ve ancak karanlıkta girip çıkabiliyorlar. Restoranların tuvaletlerinde temizleniyor ve yıkadıkları çamaşırları oturdukları iskemlelerin üzerinde kurutuyorlar. Ama bu artık son bulacak. Tekrar doğru

düzgün yataklarda yatmalarını ve artık tren garı, kafe ve restoranlar arasında gidip gelmekten kurtulmalarını istiyorum. Artık günlerini doldurmak için soğuk park banklarında oturmalarını istemiyorum. Bir şekilde idare ederiz. Şükür ki savaş, sonuna yaklaşıyor. Katiller kendi güvenlikleriyle meşguller. Bir yoluna bakacağız. Nazilerin benden bu kadar küstahlık bekleyemeyeceklerini, böyle bir şeye kalkışamayacağımı düşündüklerini sanıyorum. Daha şimdiden apartman sakinlerine durmadan evleri bombalanan ve ne yazık ki şimdi bana taşınacak olan Frankfurtlu kuzenlerimden bahsediyorum. Bir şekilde olacaktır.

Komşuları Lilly'nin evindeki yeni misafirlerle pek ilgilenmiyor. Bir yandan Lilly'nin meçhul ilişkilerine alışıklar, diğer yandan kendi dertlerine düşmüş durumdalar. Son çatışmalar için sürdürülen hazırlıklar hızla devam ediyor. Rayh sınırları dahilinde bulunan ve cephelerde konuşlanmamış tüm erkekler, hekime başvurarak, son halk savunma hücumuna bedensel olarak elverişli olup olmadıklarını tasdik ettirmek zorundalar. Berlin kaçaklarla dolup taşıyor. Artık kimse alenen eleştiride bulunmaktan çekinmiyor ve polis müdahale etmiyor. Buna rağmen Katja, Petel ve Lucie, apartmanın sığınağına girmekten çekiniyor ve ara sıra hâlâ Wiesbadener Strasse'deki kulübelerinde geceliyorlar.

Lilly'nin Güncesi, 24 Şubat 1945:

Her akşam en az iki kere alarm veriliyor ve pek çok

olay meydana geliyor. Durmadan ateş ediliyor. Felice, Seni öyle çok seviyorum ki. Yanımda benim sevgime ve ilgime layık olan insanlar bulunduğu halde çok yalnız hissediyorum kendimi. Onlara bakıyor ve Seni görüyorum, o zaman Seni sevdiğimi daha da çok hissediyorum. Onlarla sürekli olarak ilgileniyorum. Arkadaşlarım haklı olarak, hiç evde bulunmadığımdan şikâyetçi. Yine de yalnızım. Seni giderek daha fazla özlüyorum. Bizim gibi olduklarından ne kadar acı çektiğimi en iyi onlar tahmin ediyor. Birbirlerini seviyorlar, anladın herhalde. Dolayısıyla sana olan özlemim daha da dayanılmaz oluyor. Tek sevdiğim İnsanım benim.

Lilly'nin Güncesi, 28 Şubat 1945:

Gregor onlardan cadılar diye bahsediyor. Tanrı biliyor ya, çok sevimli cadılar bunlar. Yaşam koşullarımız giderek ağırlaşıyor. Her türlü konfor yok oldu. Gündüzleri üç kez elektrikler kesiliyor, hatta akşamları bile kesildiği oldu. Alarm olduğu halde elektriklerin gelmediği de oldu ve bizler kilere karanlıkta koşturmak zorunda kaldık. İnsanlar söylenmeye başladı. Hatta Bayan Eichmann'ın kızı Bayan Mory bile şöyle dedi: "Cesaretım yok değil, ama isteğim kalmadı." Sen ne dersin?

Gıda stoğum eriyor, bakınız cadılar. Kuru patateslerimi edindim, ancak ekmek bulmak çok zor. Sekiz kişiyiz ve beş karneyle idare ediyoruz. Önümüzdeki haftalarda ne yapacağız, ne yiyeceğiz bilemiyorum. Yasağa rağmen gazocağında yemek pişirmeyi sürdürüyorum. Bernd ve

konuklar yemek ister. Kömürümüzü ortak ocak için kullanmamız emrediliyor, ama benim o kömürlere ısınmak için ihtiyacım var. Çocuklarla beraber nisanda soğukta kalmaya hiç niyetim yok.

Lilly'nin Güncesi, 9 Mart 1945:

Saat 20.45, alarm durumundayız. Üçlüm yine tüymek zorunda kaldı. Herkesten daha hızlı davranmak zorundalar, çünkü alarm sırasında apartmandakilerin onları görmelerini ve incelemelerini istemiyoruz. O nedenle sirenler çalar çalmaz derhal en yakındaki umumi sığınağa giriyorlar. Sığınağa girerken belge göstermek gerekiyor, çoğu zaman ben de onlarla gidiyorum, ama apartmanda şüphe uyandırmamak için ara sıra kalıyor ve sözde istemeye istemeye kabul ettiğim akrabalarımı kötülüyorum. Kimse onların akrabalarım olduğundan şüphe duymuyor. Her akşam ve bazen de gece alarm veriliyor. Bugün bu on yedincisi. Tam kahve içecektik. Senin şerefine* pudingle bir pasta yaptım ve ayrıca güzel bir patates salatası. Elbette gizlice gece yaptım bunları, çünkü geceleri gaz akışını kesmiyorlar. Cadılarım, asil ve vahşi Jaguar'ımın birer onurlu temsilcisi; çok iyiler ve bizim için en iyi dileklerde bulunuyorlar.

Tanrım, az önce çok yakın bir yere dalga dalga bombalar düştü. Ne gümbürtü! Vay be! Etrafımdakilerin renkleri atmış durumda. Senden bir selam mıydı bu? Bi-

---

* Felice'in yaşgünü. Ç.n.

raz fazla gürültülü. Ayaklarımızın altındaki zemin zangır zangır titriyor. Önceki gün Emmi-Luise Kummer'den her zamanki gibi çok tatlı bir kart aldım. Şöyle yazıyor: "Tanrı yaşıyor ve yardım edecektir." Edecek mi? Ne dersin? Berlin için durum pek parlak değil. Eğer kentte kara savaşı başlarsa, ki başlayacağı çok kesin, mutlaka çok korkunç olaylar yaşayacağız.

Irene Cahn, 15 Mart 1945 tarihinde dahi, kız kardeşinin hâlâ Theresienstadt'ta olduğunu sanıyor. İsviçre'deki Emmi-Luise Kummer'e şöyle yazıyor: "Kayınvalidem ve kayınpederim olan Paul ve Eva Cahn'ın Lice'le aynı yerde, hatta Bahnhofstrasse 25'de bulunduklarından acaba bahsetmiş miydim? Acaba Lice onları tanıyor mu ve yine orada bulunmuş olan büyükannemi görmüş müydü?"

Lilly'nin Güncesi, 18 Mart 1945:

Nerede miyim? Elbette kilerde. Saat 20.30'u biraz geçiyor. Bugün güpegündüz korkunç bir saldırı oldu, Berlin üzerinde 3000 bombardıman uçağı. Gündüz yapılan hava saldırılarının gerçekten de en feci olanıydı bu. Bizim burada Tanrı'ya şükür pek bir şey olmadı. Apartmanımızın iç avlusunda duruyorduk ve Nazilerin başımıza açtıkları bu uçan felaketi seyrediyorduk. Neredeyse hoş bir manzaraydı. Uçan gümüşbalıkları. Çok yakından geçtiklerini düşündüğümüzde derhal kilere koşuyorduk. İki uçağın vurulduğunu üzülerek gördüm. Bay ve Bayan Rauche ve Bay Wendt gidip, paraşütle atlayanları kendi elleriyle bo-

ğazlamak istiyorlardı. Bu nasıl insanlık? Tanrı uçakları düşenlere acısın. Acaba İngiltere üzerinde düşen Alman pilotlarının da böyle mi karşılanmasını istiyorlar? Bizimkiler bunu hiç düşünemiyor mu? Umarım oradakiler insandır.

Hafif bir griple yataktayım. Durmaksızın ağlamış birine benziyorum, zaten bazen gerçekten de ağlıyorum, kimse görmediğinde. Kendimi çok berbat hissediyorum ve hap almamak için mücadele etmek zorunda olacağım bir Felice bile yok yanımda. 30 hafta önce bugün ayırdılar bizi. 29 Mart yaklaşıyor. İki yıl önce o gün, sana yüzüm kızararak şöyle yazmıştım: "Nikâh günümüz ne zaman?" Ardından gelecek olan 2 Nisan da yaklaştı iyice. Berlin'in o tarihte çoktan farklı bir yüze kavuşacağını ummuştum oysa. Rusların Berlin'i almak için bu kadar oyalandıklarını Tanrı bilir. Gerçi bin yıl yaşayacağı söylenen Üçüncü Rayh'ın pek yakında dağılacağına dair işaretler çoğalmakta, ama savaş hâlâ devam ediyor. Tereyağı yerine artık başka yağlar da dağıtıyorlar. Dağıtım miktarları kısıtlandı. Bitmek bilmeyen saldırılara rağmen ek gıda maddeleri alamıyoruz. Radyodan Berlinlilere seslenen ve kenti savunmakla görevli olduğunu söyleyen kişi her defasında başka biri. Berlin'in bütün köprülerinde barikatlar kuruldu. Düşmanın kente girişini zorlaştırması için binlerce yola da öyle. Doğudan ve batıdan yaklaştıkça, müttefik kuvvetler sistematik olarak Almanya'nın tüm otoyollarını ve sanayi tesislerini bombalıyorlar. Zaten tahrip olmuş kentlerin ve kırsal alanların üzerine her

cinsten binlerce bomba yağdırılıyor. Savaş bize çok yaklaştı. Yine de, yaklaşması bize sanki çok uzun sürüyormuş gibi geliyor. Gelse de, biz de sükunete kavuşsak artık. Berlin'de tüm erkekleri 'Halk Hücümu'na çağırdılar. Bazukalarla ve tanksavar silahlarıyla donatılmış olarak geçen pazar günü toplu halde Führer'e sadakat yemininde bulundular. Saat 17.00'den sonra ekmek bulmak mümkün olmuyor ve küçük sandviç ekmek almak için çok fazla insan kuyruğa giriyor. Kek, çok ender olarak ve çok küçük miktarlarda dağıtılıyor.

Lilly'nin Güncesi, 4 Nisan 1945:

Tanrım, artık fazla süremez. Her an için bitebilir. Geçen gün birden radyo yayını kesildi ve biz savaşın bittiğini düşündük bir an. Sabırsızlığımızı dizginlemekte zorlanıyoruz.

Sevgilim, bu günlerde hâlâ neler bildiğime dair soru kafamdan çıkmıyor. Daha iki yıl önce korunmaya, gözetilmeye muhtaç biriydim. Sonra Sen geldin ve bana ne yaptın böyle? Zavallı, hasta ve zayıf Aimée dinlenmeye vakit bulamıyordu. Birlikte geçirdiğimiz gecelerde ne kadar da az uyuduk. Anılarım tazelenince kalbimin atışları hızlanıyor. Felice, beni ne kadar değiştirdiğini bilemezsin. Kibirli ama ruhunun derinliklerinde yalnız olan kızı; nereye ait olduğunu bilen, bir yuvası ve ailesi olan bir insan yaptın Sen. Beraberce olgunlaştık seninle. Birbirimizi mıknatıs gibi çekiyorduk. 2 Nisan 1943'de hayatımızın geri kalanını birlikte geçirmeye karar verdiğimizde, he-

nüz ikimiz de kaderimizden kaçamayacağımızı bilmiyorduk. İkimiz de âşıktık, ben, çekingen ve belirsizlikten korkarak; sen, hasretle arzulayan ve kendimden ürkmemden içten içe korkarak. Sen mutluluğuna inanamıyordun. Ah benim koca kulaklı, siyah saçlı Bebeğim.

10 Nisan'da Irene Cahn, Madam Kummer'e Felice'i, Käte Schragenheim tarafından Filistin'e aldırılmak üzere İsviçre'ye getirtmek için gösterdiği gayretlerden dolayı teşekkür ediyor. Felice, Irene'ye Emmi-Luise Kummer üzerinden yazdığı mektuplardan birinde Mutti'den Hulda Karewski'nin kürkünü alabilmenin zorluklarından bahsetmiş olmalı. Irene, Madam Kummer'e yazdığı mektubu şu satırlarla sürdürüyor: "Kürkle ilgili hikâye benim için tam bir bilmece oldu. Ama bu da hiç önemli değil. Kürk kimdeyse, onda kalabilir bence."

Lilly'nin Güncesi, 10 Nisan 1945:

9 Nisan'dan beri yeni bir karne sistemimiz var. Tereyağı hemen hemen hiç yok, zaten artık sadece yağ deniyor, ekmekse haftalık 2 kg., et 250 gr., peynir 65,2 gr., 800 gr. reçel veya 335 gr. şeker ama 74. dönemde şeker hiç yok, 100 gr. suni kahve, 375 gr. yağ ve 225 gr. diğer besin maddeleri. Dağıtıcının malzemeleri doğru ve adil olarak dağıtması özellikle emredildi. Verilen malzemeleri saklamak da pek mümkün olmuyor. Her şeyden reçel yapıyorlar bu günlerde. Annem bana, ekmeğe sürülebilecek bir şeyler olması açısından havuçtan da reçel yapılabileceği-

ni söyledi. Korkunç olan, altı yaşındaki çocuklar için sadece 500 gr. ekmeğin öngörülüyor olması. Nasıl idare edeceğim ben? Üçlümü de düşünmek zorundayım. Düşündükçe mideme ağrılar giriyor. Patates stoğum bayağı azaldı ve diğer gıda maddelerinden neredeyse hiçbir şey kalmadı. 1 kg. unum ve üç kutu kremam kaldı. Cadılarımla beraber ilk zamanlarda biraz fazla tükettim, şimdi acısı çıkıyor. Ama bir saniye dahi şişmanlık duymadım ve duymuyorum. Yine de yakın geleceği düşündüğümde içim daralıyor. Yiyecek bir şey yoksa ev halkımı nasıl barışa kadar ayakta tutacağım? Çocuklar sıkça "Anne, acıktık" diyorlar. Boktan savaş. Tüm bunlardan sonra başımızda bir de açlık var. Bakalım savaştan sonra buradan çıkabilecek miyiz? Bakalım bizim gibilerle Naziler arasında ayırım yapacaklar mı? Tanrım, gırtlağımıza kadar bıktık usandık artık ve ayrıca buradaki insanların hiçbir zaman değişmeyeceğine de inanıyoruz. Kahramanlık savaşı ve Antisemitizm. İğrenç. Sağ ol, kalsın. Bu Almanya'yla hiçbir işim yok artık. Bu Almanya'yla asla.

9 Nisan'da, halka açık ulaşım araçlarının tüm seferleri durduruluyor. 11 Nisan'da Buchenwald Konsantrasyon Kampı, Amerikan birliklerine teslim ediliyor. 13 Nisan'da Ruslar Viyana'yı işgal ediyor.

Lilly'nin Güncesi, 13 Nisan 1945:

Batılı güçler Magdeburg'a kadar geldi. Çok yaşa! Acaba Berlin'e ne zaman ulaşırlar? Burada Berlin'in, tıpkı

diğer Alman kentleri gibi son taşına ve son adamına kadar savunulacağı söyleniyor. Ruslar Küstrin ve Frankfurt/Oder'de durdular. Amerikalılar Leibzig önlerindeler ve dünkü haberlere göre Çek sınırına 60 km. kadar yaklaşmışlar. Tanrım, bu ne hız! Herhangi bir şekilde mektuplaşabileceğime dair umutlarım da bitti. Gerçekten de dış dünyayla tüm bağlantılarımız kesildi. Kent düşman tarafından kuşatılmış durumda. Çok huzursuzum. Keşke daha da hızlı gelse bu işin sonu. Belki bizi yarı aç, yıkıntıların arasında bulacaksın. Ah sevgilim, gel ve al beni. Ben ve cadılarım öyle sabırsızlanıyoruz ki. Ne zaman ağlasam Albrecht bana "Felice teyze geri dönecektir" diyor - Felice demeyi öğrendi artık. Çocuklarımın, çocuklarımızın kalbindesin. Sevgili Bebeğim, önümde resmin duruyor. Seni sabırsızlıkla bekliyorum. Sensiz olamıyorum.

Lilly'nin Güncesi, 15 Nisan 1945:

Acaba günün birinde bu günceyi okuyacak mısın? Bize ne olacağını kim bilebilir? Bir kararın arifesindeyiz. Doğudan Ruslar yaklaşıyor. Elbe Nehri'nin batısında ise Angloamerikalılar. Her iki ordu da Berlin'e hemen hemen eşit mesafede. Acaba Berlin'de kara savaşı olacak mı? Amerikalılar Thüringen'den geçti. İyi ki Bernd'i oradan alıp getirdim. Şimdi Almanya iki parçaya bölündü. Hamburg ve Bremen herhalde önümüzdeki günlerde alınacak. Amerikalılar Celle'de de yaklaşıyor Berlin'e. Fare kapanındayız. Artık uzun sürmez. En koyu Nazileri bile korku sarmaya başladı. Korksunlar bakalım, oh olsun. O yöne-

tici Nazilerden hiçbiri cezadan kaçabileceğini sanmasın. Tabii eğer adalet diye bir şey varsa.

Bugün toplam olarak 12 saat boyunca elektriklerimiz kesikti. Yine kilerdeyim, az önce olduğu gibi. Kurtuluşa kadar geçecek olan günleri sıçanlar gibi kilerde geçireceğiz. Kilerdeki bölmemizde Bernd'in seyyar yatağı için yer açtım. Bernd ve ben o yatakta yatıyoruz. Diğer üç ufaklık aşağıya indirdiğim çocuk yatağında, cadılarımsa koltukların üzerinde, maalesef Lucie bölmemizin kapısı önünde. Yapacak bir şey yok, bölme eşya dolu, hiç yer yoktu. Tüm bavullar ve sandıklar üst üste yığılmış durumda. Sürekli alarm veriliyor ve her defasında valizlerimizi alıp aşağıya koşturmak zorunda olmadığımıza memnunuz. Gerçi burada sadece bombalardan sıçrayan parçalara karşı güvendeyiz, ama ne yapalım. En azından, apartman sakinlerinin o aptal konuşmalarını dinlemek zorunda kalmadan başbaşayız. Zaten, sabırsızlıkla özgürlüğü bekleyen bizlerle ilgilenen kimse yok. Bizi bulmak istiyorsan acele etmek zorundasın.

Şimdiye kadar mucize eseri sağlam kalan güzel Potsdam kentini dün üç dalga halinde bombalayarak yerle bir ettiler. Az önce Bayan Mory'yle Bayan Eichmann'ı fısıldarken duydum: "Böyle olacağını hiç tahmin etmezdim. Böyle olması çok korkunç." Kaygı dolu bakışlarla yaklaşmakta olan Ruslardan ve Berlin'e düzenlenecek olan büyük çaplı saldırıdan bahsediyorlar. Tanrım, o insanlara oh olsun diye düşünüyorum sadece. Her uygun ve uygunsuz durumda çenelerini tutamamışlardı :"Hep Yahudile-

rin suçu." Führer'e karşı sarsılmaz bir inanç içindeler. Ne Führer ama! Üşütük fikirleri uğruna tüm Almanya'yı bir enkaz haline getirdi. En yakın çevresi uzaklara tüyüyor ve halkı ölüme terk ediyor. Ve halk ölüyor da.

Kızılordu, 16 Nisan 1945'te Berlin'e yönelik büyük bir taarruza başlıyor. Schulstrasse'deki geçici toplama kampında Walter Dobberke iki fanatik Gestapo görevlisiyle yumruklaşıyor. Adamlar, Yahudi Hastanesi'nde geriye kalan yaklaşık 800 hastanın vurulmasına ilişkin emri uygulamak istiyor. Dobberke onlara engel olmayı başarıyor.

Lilly'nin Güncesi, 20 Nisan 1945:

Sevgilim, acaba kavuşacağımız an yakın mı? Sabah saatlerinde dananın kuyruğu koptu. Halk hücumuna katılanlar ve askerler Spandau'da toplandılar. Yarından itibaren trafik tamamen durdurulacak. Mesai saati trafiği zaten iki haftadır 05.30-09.00 ve 16.00-18.00 saatleriyle sınırlı. Tüm bisikletlere el kondu. Elbette bizimkilere değil. Evde yokmuş gibi yaptım. Kapının ardında on beş dakika boyunca titredim. Schulstrasse'de 23 Ağustos 1944'deki sorgumuz sırasında vermemek için mücadele ettiğimiz sevgili bisikletini onlara vermek istemem. Gerekirse gırtlaklarına benimkini tıkarım, tabii onu tahrip ettikten sonra.

Lilly'nin Güncesi, 25 Nisan 1945:

Tatlım, şu anda gerçekten pisliğin tam ortasındayız.

Geçen birkaç günde bu günceye Senin için sığdıramayacağım kadar çok şey oldu. Cuma günü "nihayet başlıyor" diye yazmıştım. Ama sadece Ruslar Berlin'i alacak. Amerikalılar nerede? Pazar günü çok acımasız miktarlarda gıda dağıttılar. Her dükkânın önünde ortalama altı saat bekledim. Ekmek ve yağ haricinde her şey vardı. Sırada beklerken insanın kulağına neler geliyor! Bir yandan bazı insanlar hâlâ direnme sloganları atarken, diğer yandan Berlin'in sadece Ruslar tarafından işgal edileceğine dair söylentiler ve buna ilişkin korkunç hikâyeler var. Batılı güçler nerede kaldı? Çocuklar pazartesi gününden beri gün boyunca benim yanımda. Çocuk sığınağı kapandı. Hemşireler tüydü. Bernd ve Eberhard'la birlikte terk edilmiş sığınağa gittim ve Hitler portresini tahrip ettim.

Ben bu satırları yazarken şu anda üzerimizden bir sürü düşman uçağı geçiyor, bombalar atılıyor. Dahlem'deki Alman uçaksavarı hâlâ ateş ediyor. Sinirlerimiz tamamen yıprandı. Sokakta yürürken bir top mermisinin ıslığı duyulduğunda insanlar derhal duvar diplerine yapışıyor veya bir apartmanın merdiven sahanlığına kaçıyor. Bu tür hareketler artık alışılmış birer refleks haline geldi. Şu anda, sanki daha sekiz gün önce barışta yaşamışız gibi hissediyoruz.

Mutfakta oturuyorum, masayı balkon kapısına dayadım ve ocakta yemek pişiriyorum. Havagazı ve elektrik hemen hemen hiç yok gibi. Elektrik kullanmak zaten yasak, kullananlara ölüm cezası var. Sadece radyo dinleme-

mize izin var, o da, katillerin sözde moral veren konuşmalarını dinleyelim diye. Ufukta duman bulutlarından başka hiçbir şey görülmüyor. Uzaktan durmadan makineli tüfeklerin sesi geliyor. Dorf Dahlem'de ağır çatışmalar var. Stalin Orgları* oradan kent merkezine ateş ediyor. Schmargendorf'tan geçen, askerlerle karışık halk hücumu gönüllülerini gördüğümüzde sinirlerimiz tepemize çıkıyor. Bizi son taşına kadar savunmak mı istiyorlar? Çünkü her an için bir bombanın düşmesini - yaşasın, ölmemişiz! - ve kentin düşmesini bekliyoruz. Tüm caddelerde barikatlar kuruldu. Cadde üstündeki evlerin balkonları birer makineli tüfek yuvasına dönüştürüldü. Savunucularımız bizi böyle ısrarlı bir şekilde savunacaksa, anlaşılan daha başımıza birçok iş açılacak.

Annem ve babamdan haber alamıyorum. Rusların saldırı hattı gerisindeler çoktan ve Hitler çılgınlığından kurtuldular. Tanrı'dan dileğim, yaralanmadan kurtulmuş olmaları. Tedbir olarak yüzüklerimizi bir ipe geçirdim ve boynuma astım, Sevgilim. Yüzüklerimiz kaybolsa buna dayanamam. İnsanlar birden her yerde değerli eşyalarını gömmeye başladı. Etrafta, Rusların tüm ziynet eşyalarına el koydukları söylentisi var. Vay be! Gümbürtüler ve makineli tüfek sesleri inanılmaz boyutta. Cephe hattı giderek yaklaşıyor. Az önce, suratı en az kardeşlerininki kadar solgun olan Bernd geldi ve heyecanla; "Anne, Schumacherplatz meydanındalar." - Çok yakınlar ve biz

* Rusların uzun menzilli toplarına verilen ad. Ç.n.

burada sakin sakin oturuyoruz! Tramway durağına ait bekleme salonunun dibinde mevzilenen şanlı Wehrmacht'ımızın askerlerini görebiliyoruz. Her şeye rağmen o zavallılara acıyorum. O bekleme salonunun duvarında "Yahudilerin oturması yasak" diye bir yazının bulunduğunu biliyor muydun? Daha önce orada beklediğimizde hiç fark etmemiştim. Tüm işyerleri kapalı. Tramvay veya başka bir şey yok, hiçbir şey çalışmıyor. Tüm caddeler kapalı. Neredeyse tüm dükkânlar da kapalı. Ne güzel savaş! Tanrı bizi esirgesin. Iki hafta sonra yiyeceğimiz kalmayacak; gülünesi bir mucize olmazsa tabii. Kentin alınışını ve açlığı atlatabilecek miyiz acaba? Tek Varlığım benim, bu defa da Sen bizim için dua et. Belki Sana olan büyük aşkımı Sana ancak bu günce anlatabilecek. Yüce Tanrım, yalvarırım kavuşalım. Senin yardımınla çektiğimiz acıları unutalım. Seni, Felice Schragenheim, ölümüne seviyorum.

10

2 Mayıs 1945'te Kızılordu Berlin'e giriyor. Apartmanın yanındaki büyük meydan nedeniyle Sovyetler, Friedrichshaller Strasse 23'e el koyuyor ve komutanlık karargâhı olarak düzenliyor. Meydana Stalin Orgları'nı dikiyor ve buradan kent merkezine ateş ediyorlar. Tarif edilemez bir gürültü oluyor.

Lilly atağa geçiyor. Paltosuna diktiği Felice'e ait sarı yıldızı yakasını kaldırarak gösterern Lilly, subaylardan birine çıkışıyor: "Nereye gitmek sekiz çocukla? Biz Nazi değil, biz Yahudi. Savaş bitti, siz bizim kurtarıcımız."

Olaya müdahale eden subaylardan ancak üçüncüsü ne demeye çalıştığını anlıyor ve Lilly'ye ve diğer yedi kişilik ev halkına yatmaları için gerçekten de Kolberger Platz meydanındaki postanede yer tahsis ediliyor. Yaklaşık yüz kadın ve çocukla birlikte postane binasının bodrum katında iki gün ve iki gece geçiriyorlar. On beş dakikada bir içeriye Sovyet askerleri giriyor ve subayların ikamet ettiği üst kattaki postanede tecavüz etmek üzere kadın seçiyorlar. Ancak askerlerin birçoğu işlerini hemen oracıkta, kadınların bulunduğu yerde de hallediyor.

Lilly, uyuyan çocuklarının dibinde duran bir iskemlenin

üzerinde oturuyor.

"Sen kadın, gel!" Bir tüfek dipçiği Lilly'nin böğrüne gömülüyor. Biri Lilly'yi sandalyesinden kaldırıyor. "Matka" diye bağırıyor bir diğeri ve onu iskemlesine geri iterek tüfeğinin dipçiğiyle o kadar sıkı bastırıyor ki, Lilly'nin göğüsüne kan oturuyor. Ama çocuklar her durumda koruma sağlayamıyor. Birçok anne çocuklarının gözleri önünde tecavüze uğruyor. Bazı kadınlar kaba espirilere veya sözde bir umursamazlığa sığınıyor. Karanlıktan "hey, ne yapıyorsun, donumu yırtacaksın" şeklinde sesler işitiliyor. Bir diğer kadın döndüğünde şöyle diyor: "Bana hiçbir şey yapmadı, herhalde nasıl yapılacağını bilmiyordu." Korkudan kaskatı kesilen birçok kadın, kurbanlık koyun gibi, daha kendilerinden bir şey istenmeden bile soyunmaya başlıyorlar. Ağlayarak gelen genç bir kadın Albrecht'e, bir Sovyet askerinin kendisine hediye ettiği çikolatayı veriyor. "Sizde kalsın" diye rededіyor Lilly, "ne de olsa pahalıya maloldu." Askerlerden biri, Petel'in Katja'ya sokularak uyuduğu yatağın battaniyesini çekip açıyor ve homurdanıyor. Petel'i erkek sanmış olmalı.

Lilly, Bernd'e soruyor: "Ne olup bittiğini anladın mı?" Bernd yalan söylüyor: "Hayır." Lilly açıklama yapmaktan kurtuluyor.

Gregor'un soğukkanlı yorumu: "Sevinmeliler, ne de olsa uzun süredir onlara geçiren olmamıştır."

Bernd Wust

Subaylardan biri biz çocukları Kolberger Platz meydanındaki postanenin avlusuna çıkardı. Tipik bir askeri

hareketlilik vardı ve çocuk olarak benim elbette çok ilgimi çekiyordu. Üç gün sonra omuzlardaki tüm rütbeleri ezbere biliyordum. Bizi bodrum katına yerleştirmişlerdi ve orada tecavüzler oluyordu. Yapılanları gözlerimle görmedim, ama bağırış çağırışları duyuyordum. Aradaki bağlantıyı kuramıyordum. Herkes tecavüzden bahsettiği için anneme bir gün bunun ne demek olduğunu sordum. Çok gülmüşlerdi, hatırlıyorum.

Ruslar merdivenlerden aşağıya geliyorlardı ve iki kere vicdan sahibi ihtiyar adamlardan biri gidip bir subaya haber vermeyi başardı. O zaman bir subayın bir askeri öldürecek derecede dövdüğüne şahit oldum. Daha sonra birisi yukarıya çıkıp subaya haber vermeye çalıştığında merdivenlerden aşağıya uçuyor ve kendisini yerde, merdivenin başında buluyordu, çünkü yukarıda bir asker daha duruyordu.

Kadınların birçoğu bodrumda en kuytu köşelere saklanıyor ve korkularından kapının önüne tek bir adım dahi atamıyorlar. Ancak Lilly'yi dışarısı çekiyor. Ürkek Lucie onu vazgeçirmeye çalışıyor.

Lilly; "Yahu, anlamıyor musun? Onlar bizim kurtarıcımız!" diyor.

Keşif turlarından birinde Lilly civarın komutanı olan, Kurzcinsky adında genç, Yahudi bir teğmenle tanışıyor. Matematikçi Kurzcinsky'nin tek hayali bir an önce Kiev'deki rasathanede işine dönebilmek. Lilly kendisini "Ivrej" olarak tanıttığında ona yakındaki Reichenhaller Strasse'de, doğma

büyüme Rus olan bir kadının yanında bir oda ayarlıyor.

"Ama dikkatli olun, bizden burada da hoşlanmıyorlar" diye uyarıyor Kurzcinsky.

Sekiz kişi kaldıkları odanın tek yatağında Lilly ve çocuklar yatıyor. Katja koltukta, Petel iskemlenin üstünde ve bedenen çok yorgun düşen "yaşlı" Lucie'de şezlongda uyuyor. Katja şezlongu almaya yeltendiğinde Lilly ilk kez kabalaşıyor.

"Utanın yahu, sözde arkadaş olacaksınız. Nasıl böyle davranabilirsiniz?!"

Lucie karanlıkta Lilly'nin elini arıyor ve onu sakinleştirmeye çalışıyor: "Boşver Lilly." Katja, denizaltı olarak yaşadıkları zor zamanda sevgilisi Lucie'den Petel'e geçiş yaptı. Canları için endişe etmekten kurtuldukları bugünlerde, zaten pek sağlam olmayan bu üçlü ilişki yavaş yavaş bozulmaya başlıyor.

Kurzcinsky kadınlara, onun koruması altında bulundukları teminatını veriyor ve kapılarını kilitlemek zorunda olmadıklarını söylüyor. Eve girip çıkan Sovyet subaylarından biri ara sıra çocuklarla oynuyor. Lilly'ye dört çam ağacı çiziyor. Sen anlamak?" - "Evet" diye yanıtlıyor Lilly.

Ardından yanlarına bir çam daha çiziyor. "Sen anlamak?" - 'Hayır" diye yanıtlıyor Lilly.

Subay teklifini bu defa elmalarla örnekleyerek yineliyor. Lilly hâlâ anlamak istemeyince önce sinirlenir gibi oluyor, ama hemen ardından korkunç bir kahkaha patlatarak yumuşuyor. Lilly tedbir olarak kapıyı yine de kitlemeye karar veriyor. Bir süre sonra birisi ard arda kapıya vurarak Lilly'yi ve

diğerlerini ürkütüyor. Herkes, ayak sesleri koridorda kayboluncaya kadar nefeslerini tutarak bekliyor ve Lilly kapıyı araladığında, ağızları açılmış üç kutu et konservesini üzerlerine basmadan son anda fark ediyor.

Reichenhaller Strasse, Otuz Yıl Savaşları'ndan kalına bir çadır kampını andırıyor. Sokak, yaya geçişini imkânsızlaştıran birçok atla dolup taşıyor. Yolun hemen karşısında Lilly'nin gözüne tanıdık gelen dondurma salonu var. Ev çok yakın ama arada aşılamaz engeller var gibi. Lilly, çocuklara üst baş almak için Friedrichshaller Strasse'ye gitmeye ancak beş gün sonra, o da yanına ona koruma sağlaması için Eberhard'ı da alarak cesaret edebiliyor. Ne var ki apartmana adımını atar atmaz peşine bir Sovyet subayı takılıyor.

"Yoo, düşündüğün şey değil" diyor Lilly, işaret parmağını kaldırarak.

Olay berabere sonuçlanıyor. Subay, Rusça konuşarak bir şeyler anlatmaya çalışıyor, Lilly'yse Almanca konuşarak. Lilly ne zaman merdivenlerden çıkmaya yeltense, subay hemen dibinde peşinden geliyor. Sonunda Lilly pes ediyor, ama Eberhard subaydan bir parça ekmek ve bir konserve kutusu sardalya alıyor.

Eberhard Wust:

> Kolberger Platz meydanında yangın söndürme işine su sağlayan bir gölet vardı. O göleti ortadan kaldırılan bir yığın molozla doldurdular. Biz çocuklar sürekli olarak orada oynar ve ara sıra ilginç bir şeyler de bulurduk. Ruslar geldiğinde uzun bir aradan sonra ilk kez yeniden ek-

> mek dağıtıldı. Annemle beraber ekmek dağıtılan bir yerde kuyruğa girdiğimizi hatırlıyorum. Orada bana bir parça ekmek verildi ve derhal yemem söylendi. Kuru kuru ekmeği yemekten hiç hoşlanmamıştım. Ekmekleri bir bıçakla dörtgen şeklinde keserek dağıtıyorlardı, bütün ekmek olarak değil. Açlık mı? Sofraya konan her şeyi yemek zorundaydınız. Annemin biraz un kavurarak ve buna su ekleyerek un çorbası yaptığını hatırlıyorum. Ama içine fazla tuz atmıştı ve biz ona rağmen bunu içmek zorundaydık.

Bir hafta sonra, hasara uğramış dairelerine dönmelerine izin veriliyor. Her iki gramofon, bisikletler ve tüm plaklar çalınmış. Lilly, çamaşırlarının ve gümüş çatal bıçak takımının bir bölümünü daha sonra kilerde buluyor. Kurzcinsky, Berlin'den başka bir yere atandığında hatıra olarak Felice'in sarı yıldızını rica ediyor.

Lilly kendisine yeni bir yıldız yapıyor. Dairenin antresindeki yere ise tebeşirle bir nevi koruyucu göz olarak bir Davud Yıldızı çiziyor, ancak komşulardan korktuğu için ertesi sabah tekrar siliyor.

Savaşın bitiminden on gün sonra Katja ve Petel, Katja'nın Steglitz'deki dairesine geri dönüyorlar. Katja, dairesini hasarsız ve hiç bozulmamış bir şekilde buluyor, tıpkı 1939'da terk etmek zorunda kalırken bıraktığı gibi, hatta resimler bile hâlâ duvarda asılı duruyor. Felice'in annesinin okuldan arkadaşı olan Lucie Friedlaender ise Lilly'nin yanına taşınıyor. Koca gövdeli kadıncağız durmadan yemekten bahsediyor.

Lilly'nin Güncesi, 12 Haziran 1945:

Ne yazık ki, vadedilen gıda maddelerinin dağıtımında aksaklıklar oluyor. Çoğu zaman çocukların önüne içinde biraz bulgur ve bazen de biraz sebze olan çok sulu bir çorbadan başka bir şey koyamıyorum. Ekmek hem kötü, hem de az. Tüm günümü birtakım reçeller ve başka inanılmaz şeyleri pişirerek geçiriyorum. Çorbalarımı ters çevirdiğim ütünün üzerinde kaynatıyorum. Elektrik var ama havagazı henüz yok. Üstelik fırın için ne odunum, ne de kömürüm var. İhtiyacım olmadığını düşündüğüm bazı mobilyaları parçaladım bile. Enkazların arasında yakabileceğim malzemeler arıyorum, geceleri ise çitlerden tahta söküp çalıyorum. İnsanların gözleri artık sadece tahta arıyor, sıcak yemekler düşünerek.

Ve şimdi Sevgilim, şimdi acıyla, korkuyla seni bekliyorum. Sevgili çocuklarım da benimle beraber bekliyor. Sahanlıkta duyduğum her adımda heyecanlanıyor, her seste titriyorum. Kulaklarım beni yanıltıp duruyor. Sabırlı olamıyorum artık. Evde veya sokakta olsun, her yerde, beklentilerimin aşırı duyarlılığından olsa gerek, hep senin bana seslendiğini duyar gibi oluyorum: "Aimée". Felice, Tanrı aşkına gel artık. Dayanamıyorum. Canlı olarak ne zaman kollarımda olacaksın? Aimée'in, çocuklarımız, yuvamız bekliyor ve bekliyor. Gel artık, bu bekleyiş korkunç.

Lilly Felice'i aramaya başlıyor. Çocuklar Bayan Kappler'in yanında veya Lucie'le birlikte olurken, Lilly, bombalar-

ca tahrip edilmiş, ama tüm mahşer günü görünüşlerine inat, çoşan leylaklarla dolu caddelerde yorulmadan koşturarak birtakım araştırmalar yapıyor, kayıp ilanları asıyor, radyodan anons ettiriyor, sağdan soldan Gross-Rosen'de bulunmuş oldukları söylenen insanlara mektuplar yazıyor ve onu UNRRA* üzerinden arattırıyor. Kızıl Belediye Encümen Binası'na doğru giderken, havaya uçurulan Potsdamer Platz banliyö tren istasyonundan korkunç bir leş kokusu yayılıyor. Französische Strasse'de, boş bir dükkânın içinde bir başına duran tekerlekli bir oyuncak at buluyor. Atı alarak evinin yolunu tutan Lilly'nin karşısına terk edilmiş sokaklardan birinde bir adam çıkıyor.

"Hey güzelim, ne yürüyorsun ki? Atına binsene!"

Lilly, Iranische Strasse'ye sapıyor. Yolda karşısına çizgili tulumlar giymiş, dans eden ve gülen insanlar çıkıyor. Tüm sokağı kaplıyorlar. Lilly onlara sorular soruyor: "Nereden geliyorsunuz. Gross-Rosen hakkında ne biliyorsunuz?" Yahudi Hastanesi'nin karşısında cumbalı büyük bir bina bulunuyor. Kamplardan dönen insanlar burada büyük ve aydınlık sanatoryum odalarında barınıyor. Lilly oraya da bir kayıp ilanı asıyor ve her odanın kapısını çalarak Felice'i ve Trachtenberg Hastanesi'nde Felice'in yanında yatan Hollandalı Yahudi kızı soruyor.

* United Nations Relief and Rehabilitation Administration - Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon Örgütü. Ç.n.

Asla!

Garip, ama zaman hızla akıp geçiyor,
saatler huşu içinde birbirini kovalıyor -
anlam bulamıyorum:
Beklemeye...beni terk mi ettin?

Umut, acı günün kazancı,
geceleri rüyalardan nefret ediyorum -
hiçbir anlam bulamıyorum:
Beklemeye...beni terk mi ettin?

Şüphelere teslim ediyorum kendimi,
kıskançlık beni sokaklara itiyor -
hiçbir anlam bulamıyorum:
Beklemeye...beni terk mi ettin?

Ama kalbimin derinliklerinde
sakinim aslında -
benim için yine de bir anlamı var:
Beni hayattayken asla terk etmeyeceksin!
(Lilly, 3.8.1945)

12 Ağustos'ta Lilly, Londra'da bulunan Irene'ye bir mektup göndermeyi başarıyor. Mektubu ileten, soyadını Collins olarak değiştiren ve İngiliz askeri olarak Almanya'da bulunan, Irene'nin eniştesi Richard Cahn.

Sevgili Irene,

Nihayet doğru düzgün haberleşebildiğimiz için çok sevinçliyim. Lice hakkında sana kesin bir şey aktaramayacak olmam eminim sana acı verecek. Sana kesin bir şeyler söyleyebilmek için neler vermezdim (...) 21 Ağustos'tan sonra çok yalnız kaldığımdan sürekli olarak sizin fotoğraflarınıza baktım. Böylece en azından resmen yakınımdaydınız. Size ait tüm resimler ve evraklar (soy kütüğü, vasiyetname vs.) bende. Sürekli olarak bombalandığımız için onları daima yanımda taşıdım ve çok iyi korudum. Dairemi niçin hiç aramadıklarını hâlâ anlayamamama rağmen, böylesi elbette çok iyi oldu. Enişten sana resimlerinizi duvarıma astığımı söyledi mi? - Bu sana belki biraz garip gelecek. Ne var ki, Lice'in ablası olarak benim için daima yalın bir insan oldun ve senden ricam, kız kardeşine duyduğun sevgi ve ilginin bir bölümünü bana da göstermendir. Elbette, sen benim için değil, ama ben senin için henüz yabancı biriyim, ancak bunu - umarım yakında - hep beraber olduğumuzda ve seninle de tanıştığımızda telafi edeceğiz. (...) Sevgili Irene, kız kardeşin hayatta gördüğüm en cesur insandı; onunla beraber acı çeken insanların meleği olduğundan hiç kuşkum yok. Ocak sonu, şubat başı Ruslar o yörelere girmişti bile. Yani kesin olarak hayatta olduğunu düşünebiliriz. Acaba şu anda nerede? Onu ne kadar büyük bir hasretle beklediğimi çok iyi biliyor, zaten bir an önce eve gelmekten başka bir şey istemiyor. Onu her an için burada bekliyorum - ama beklemek çok acı. Adını üç kere radyodan anons ettirdim

ve Iranische Strasse'deki geçici ikametlerde fotoğraflı bir kayıp ilanı astım. Şu an için elimden gelen her şeyi yaptım; her hafta Yahudi Birliği'ne gidiyor ve yeni bir şeyler öğrenmeye çalışıyorum. Belki bir gün şansımız döner.

Lilly'nin Güncesi, 15 Ağustos 1945:

Yaklaşmakta olan 21 Ağustos'tan çok korkuyorum. Keşke Irene'ye, İngiliz işgal kuvvetinde görevli olarak Spandau ilçesinde - Spandau da tıpkı Wilmersdorf gibi İngiliz bölgesi - bulunan Richard Cahn'ın İngiltere'ye ilettiği mekktupta yazdığımdan dahi iyi haberler verebilsem. Ona Felice'i Lice diye yazdım, bu ona daha yakın. İleride - yüce Tanrım bize yardım et lütfen - ben de Lice demek istiyorum. Kulağa çok zarif geliyor. Cesur Lice'im benim.

Bölgemiz İngilizlere geçtiğinden beri malzeme dağıtımında iyileştirmeler oldu. Ama dağıtılanlar yine de yetersiz ve çalışmadığımızdan - gerçi çalışmak istiyoruz - bize en düşük karneyi veriyorlar. Lucie'ye de öyle.

Son zamanlarda onunla başım hep dertte. Geceleri gözüne uyku girmiyor ve gündüzleri de ancak öğleden sonra uyanıyor. Kadıncağız kendine artık hiç bakmıyor. Buna seyirci kalmak güç. Durmadan şikâyet ediyor. Her şey ona fazla geliyor. Bir keresinde, eski sinirlilik halinin geri dönmeye başladığını hissettiğini söyledi. Onu bu halinden kurtarmak için kitap dolusu konuştum onunla. Bazen kabalaştığım bile oldu. Tanrım, benim de başımda yeterince dert vardı zaten. Çocuklar berbat görünüyor.

Karınları hep aç. Vitamin ve protein eksikliği içindeler. Aldığımız o küçük istihkaktan başka bir şey yok.

Lilly, 17 Ağustos'ta Ilse Ploog'dan Berlin-Heiligensee'den gönderilen ve kalp atışlarını hızlandıran bir kart alıyor:

Lilly,

Stift'imiz yaşıyor! Arthur, Eberswalde'ye giden trende nisanda Stift'le beraber Gross-Rosen'de bulunan bir adamla tanıştı. Adam, kamp dağıldıktan sonra Stift'i "özgürlük" ortamında da gördüğünü ve çok iyi hatırladığını iddia ediyor. Söylediğine göre Stift -yerin adını unutmuş- 4-5 haftalığına dinlenmek için bir yerlere gitmek niyetinde olduğunu anlatmış. Yarın veya öbür gün kent merkezine geldiğimde size uğrama fırsatımın olup olmayacağını henüz bilemediğimden (ki aslında bunu ekmek karnesi için özellikle istiyorum) bu kartı şimdiden size haber verebilmek için yazıyorum. Ne de olsa bu oldukça önemli bir haber ve eskiden olsaydı gece yarısı bile telefona sarılır ve arardım. Ama kent merkezinde geçireceğim zaman kısıtlı, çünkü Arthur hasta ve yatakta yatıyor. Bu kartın bir fazlalık olacağını ve Stift'in çoktan iyi ve sağlam olarak evinizde bulunuyor olmasını diliyorum. En güzeli bu olurdu.

17 Ağustos'ta Lucie, kendini Veronal alarak zehirliyor.

Lilly'nin Güncesi, 17 Ağustos 1945, gece saat 01.00:

Gece saat 23.00'de onu bir el arabasıyla Martin-Luther-Hastanesi'ne götürdüm. Uygun bir araç bulmak için bir buçuk saat etrafta koşuşturmuştum. Sonunda itfaiye bana bu üç tekerli el arabasını verdi. Lucie'yi hastaneye aşırı doluluk nedeniyle neredeyse kabul etmeyeceklerdi, ama ben olay çıkardım.

Veronal'i bir gece öncesinden almış olmalı. Uyku tutmadığından sürekli olarak yatmadan önce bir şeyler yuttuğunu bildiğimden ertesi gün - benim çamaşır yıkama günümde - uzun uzun uyumasına izin verdim. Öğleden önce bir ara odasına daldım, çünkü Arthur'un Eberswalde'de Seni tanıdığını söyleyen bir adama rastladığını bildiren bir kart almıştım Ilse'den. Elimde kart, ağlayarak Lucie'nin odasına koştum, ama uyuyordu. Onu uyandırmak istemedim.

Öğleden sonra bir kadın geldi ve Petel'in Lucie için gönderdiği yarım kilo bulgur getirdi. Perdeler hâlâ çekikti ve ben sadece pencereyi araladım. Odanın içi karanlık ve sıcaktı.

Akşam saat altı gibi evden çıkıp arkadaşlara gitmek istiyordum ve Lucie'nin odasına girdiğimde hâlâ uyumakta olduğunu gördüm. Battaniyeyi boğazına kadar çekmişti ve alnında ter biriktiği için battaniyeyi üzerinden çektim. Giyinik olduğunu gördüğümde, kendini zehirlemiş olabileceğini tahmin ettim. Petel'den Lucie'nin birçok hap sakladığını, biriktirdiğini ve canına kıyabilecek biri olduğunu biliyordum.

Keşke zehirlenen kişilerin ne gibi belirtilerle uyudukları konusunda daha bilgili olmuş olsaydım. O zaman onu daha öğleden sonra hemen hastaneye götürürdüm. Gerçi Lucie'nin bir haltlar yediğini tahmin ediyordum, ama hâlâ inanmakta güçlük çekiyordum. Dolayısıyla Rosel'e gittim ve tahminimden biraz geç döndüm. Sekiz buçukta eve geldiğimde Lucie'nin hiç pozisyon değiştirmeden aynı şekilde uyuduğunu gördüm. Evden koşarak çıktım, kimse bana nasıl yardımcı olabileceğini bilemiyordu. Sonunda Bernd gidip, çocuk doktorumuz olan Dr. Kain'ı getirdi. Lucie'ye derhal bir iğne yaptı ama fazla umut olmadığını söyledi.

Bilinci yerinde olmayan Lucie sürekli olarak kalkmak istiyordu. Ben bir araç bulmak için bir saat kadar dışarılarda koşuştururken zavallı Bernd kadını sürekli olarak yatağına yatırmak zorundaydı. Onunla yüksek seste konuşmaya çalıştım ama tepki vermiyordu.

Sokağa çıkma yasağına rağmen, zar zor bulduğumuz el arabasıyla hastaneye hızla yürümekten çok, koşturduk. Nöbetçi doktor Lucie'ye bir iğne daha yaptı ve Lucie'yle yüksek sesle konuşmamı istedi. Onu sarstım ve durmadan adını söyledim. Belirsizce tepkiler veriyordu ama yine de "Evet?" dedi. Onu o baygınlık halinden çıkarmaya çalıştım ama sanırım o bunu istemiyordu artık. Gittikçe huzursuzlaşıyordu. Doktor pes etti ve beni formalitelerden sonra eve gönderdi. Zavallı Lucinde.

Lilly:

Lucie, ani gelen özgürlüğe dayanamadı. Ona kitaplar dolusu laf anlattım. Ona Almanya'dan çıkacak ilk kişinin kendisi olacağını söyledim, gerçekten de öyle olacaktı. Kız kardeşi onu Avustralya'ya alabilmek için müracaatta bulunmuştu. Lucie'nin diğer kız kardeşini ameliyattan çıkar çıkmaz Joachimstaler Strasse'deki sanatoryumdan alıp Auschwitz'e göndermişlerdi. Daha sonra onu da araştırdım. Zavallı daha nakil sırasında can vermiş.

Petel'in onu terk etmesi Lucie için bir trajediydi ve muhtemelen intihar nedenlerinden biri. Petel onunla daha fazla ilgilenmeliydi. Ben zaten her bir yana dağılmış bir insandım. İlk zamanlarda deli gibiydim. Zilin her çalışında, duyduğum her adımda Felice'in geri döndüğünü düşünüyordum. Lucie bunu çok iyi biliyordu. Hiç kimse beni ondan daha iyi anlayamazdı. Ölmekten bahsediyordum, yaşamak istemiyordum. O zaman bana şöyle demişti: "Biliyor musun Lilly, ölmek o kadar da basit değil." Sanırım kararını daha o zamandan vermişti zaten.

Bir keresinde eve geldim, Lucie ağlıyordu. Gidip saçlarını okşadım ve ona sarıldım. O anda bana öyle büyük bir açlıkla sarıldı ki, hayatım boyunca bunu niye daha sık yapmadım diye pişmanlık duydum. Ama durmadan çocuklarla meşguldüm ve birtakım tanımsız yiyecekler pişirmekle. Lucie giderek daha mesafeli oldu ve yemeden kesildi.

18 Ağustos'ta Lilly, Yahudi Hastanesi'ne astığı ilana yanıt veren bir kart alıyor. Almanca el yazısıyla titrek bir şekilde

yazılan kart, sanki yaşlı bir adamın elinden çıkmış gibi.

15.8.45

Bayan Schragenheim kızımla aynı yolu izledi ve dolayısıyla şu anda

B e r g e n - B e l s e n'de

bulunuyor olmalı. Ayrıntılı bilgi, geldiğinizde.

Saat 12-13.00, 18 -19.00 arası.

Saygılarla

Dr. Grünberger

Iranische Strasse, Oda 70

Ertesi gün Lilly ilk iş olarak Iranische Strasse'ye koşuyor. Kırk yaşlarındaki Dr. Grünberger, Auschwitz'den yeni döndü. Kısık, sevecen bir ses tonuyla konuşuyor ve "Puppe" adıyla andığı kızı Hanne-Lore'nin dağılıncaya kadar Gross-Rosen'de bulunduğunu anlatıyor. Kamp, Ocak 1945 sonlarında dağılmış ve kadınlar Bergen-Belsen'e götürülmüş. Grünberger, kızına Felice'i mutlaka soracağına ve Lilly'yi en kısa zamanda ziyaret edeceğine söz veriyor.

Lilly ardından Neukölln ilçesinde yaşayan Bayan Linke adında bir kadına gidiyor. Bayan Linke de Lilly'nin ilanı üzerine arayanlardan biri. Theresienstadt'ta Felice'le birlikte bulunmuş. Kadın, "gençleri öldürdüler, biz yaşlıları ise geride bıraktılar" diyor ve ağlıyor. Felice Theresienstadt'ta herkesçe tarifi mümkün olmayan bir melek olarak görülmüş. Etrafındakilere huzur ve güven vermiş. Felice, sürekli olarak pantolon giyen bir bayanla dolaşmış.

Lilly'nin Güncesi, 21 Ağustos 1945:

Saat 06.30. Felice'siz kalalı tam bir yıl oldu. Yüreğim kurşun gibi ağır. Şimdi hızla evi toparlayacağım, sonra da kendimi güzelleştireceğim. Senin için, Felice. Belki korkunç anılarla dolu bu gün bize iyi şeyler getirir. Ah sevgilim, acıdan titriyorum. Dün Lilo buradaydı. Herkes, herkes beni teselli ediyor ve bana umut veriyor.

Pazar günü yanına gittiğim Bayan Linke de öyle. Felice, Theresienstadt'ta birlikte olduğun o pantolonlu bayan kimdi? Sternberg mi? Kızkançlıktan çatlıyorum. Bayan Linke bana talihsizce bunu anlattığında gülümsüyordu. Gülünç biliyorum, ama şüphenin pençesindeyim. Geçen şu bir yıl içersinde titreyerek Seni bekleyen Aimée'ini unuttun mu çarçabuk? Seni çok seviyorum. Minicik bir parçanı dahi başkasıyla paylaşamam.

Gece, yaklaşık gece yarısı:

Bugün yalnız kalabilmeyi çok isterdim. Sadece Seni bekleyebilmek isterdim. Ama Rosel gittikten az sonra Gregor geldi. Bana Lucie'nin yanına hastaneye giderken bir parça eşlik etti. Bağlı bir şekilde yatıyordu. Ölüm veya yaşam mücadelesi sırasında önceki gün yatağından düşmüş ve başını yarmıştı. Sınırsız bir hüzünle durdum yatağının başında ve saçlarını okşadım. Onun için daha ne yapabilirdim? Belki ölmesi kendisi açısından en iyisi.

Tekrar eve döndüğümde Käthe Hermann sürpriziyle karşılaştım, tam da bugün! Kızcağız oldukça yıpranmış görünüyordu. Bazı konularda dilimi tutamadım. Senin, Gregor'un, Ilse'nin, Lilo'nun vs. Yahudi olduğunu hiç mi

anlamadığını sordum ona. Elbette birden hiçbir şeyden haberi yokmuş, tamamen masummuş gibi davrandı. Bir saat sonra beklenmedik bir şekilde Dr. Grünberger geldi. Käthe ona usulca elini uzattı. Altını çiziyorum, bir Yahudiye elini uzattı! Şirret bir kahkaha atabilirdim. Ama kaşını bile oynatmadan Size yaptıklarını dinlemek durumunda kaldığında kendinden pek hoşnut olmadığı halinden belliydi. Ona zararı olmamıştır. Aslında onu yine de severim. Her şeye rağmen iyi biri.

Düşünebiliyor musun, Dr.Grünberger bize bir ekmek, bir kutu ciğer ezmesi, 250 gr. süt tozu, 125 gr. margarin ve on adet küp şeker getirdi, tatlı adam. Ne sevinç. Ama bir fedakârlık aynı zamanda. Ne de olsa onun için bir yabancıyım henüz. Breslau'da avukattı. Eşyalarını emanet ettiği insanların ona bunları geri vereceklerini düşünecek kadar iyimser biri.

Benim ona istasyonuna kadar eşlik ettiğim sırada Petel geldi. Martin-Luther-Hastanesi'nden yeni dönmüş ve doktor ona Lucie'nin bu geceyi atlatmasının çok düşük bir ihtimal olduğunu söylemiş. Lucie'yi bir daha canlı olarak karşımızda görmeyeceğimizi düşünmek çok tuhaftı bizim için. Petel üzüntülü ve sıkıntılıydı. Ona ne diyebilirdim ki? Kimse kimseye bir ithamda bulunmamalı, ama hastanede evraklarını ararken Lucie'nin çantasında bulduğum o küçük notu da aklımdan çıkartamıyordum. Okulda öğrendiğim Fransızcamı neredeyse tamamiyle unuttuğum halde o kâğıdın üzerinde yazanların Petel'e yönelik bir yardım çığlığı olduğunu anlamıştım. Keşke

Petel Lucie'le biraz daha fazla ilgilenseydi.

Çok üzülüyorum. Lucie bana dert oluyordu ama en azından yanımdaydı, oysa şimdi eskisinden daha da yalnızım. her şeye rağmen Lucie için şu anda daha iyi. Kadıncağız sadece psikolojik olarak yıpranmadı, 5 numaralı yiyecek karnesinin de bunda payı oldu. Hayatta kalan Yahudilere de en berbat Nazilere verilen 5 numaralı yiyecek karnesinin verilmesi tam bir skandal. Bu durumu ancak şimdi düzeltiyorlar. O arada Lucie neredeyse açlıktan öldü. Ömrüm boyunca bundan müttefikleri sorumlu tutacağım.

Yurtdışına çıkmış olabileceğinden çok korkuyorum. Böyle bir imkânın varlığını duydum. Çıktın mı? Ve ben burada bekliyor ve bazen aptalca şeyler düşünüyorum. Hayatımı beklediğimi biliyor musun? Gel artık, nereden geleceksen, fark etmez. Beni kollarına al ve bu dünyayı ve onun cinnetini unutalım. Yüce Tanrım, bana kızımı geri ver. Bir yıldır yalnızım. Tam bir yıl boyunca anılarımla yaşadım ve acı dolu umutlarla. Seni tekrar görebilmek...Yüce Tanrım, dua bile edemiyor gibiyim artık.

21 Ağustos'u 22 Ağustos'a bağlayan gece Lucie Friedlaender, Auguste-Viktoria-Strasse'deki Martin-Luther-Hastanesi'nde hayata veda ediyor. 26 Ağustos'ta Weissensee'deki Yahudi mezarlığına gömülüyor. Savaşın bitiminden beri burada yapılan ikinci cenaze töreni bu. Petel ve Lilly cenazeye gelen tek kişiler. Lilly güncesine şu notu düşüyor: "Naşının arkasından yürürken bana arkamızdan sanki milyonlarca insan

yürüyormuş gibi geldi."

Lilly, Irene'ye yazdığı uzun mektuba 12 Ağustos'ta yanıt alıyor:

> Geçen hafta Richard'ın bana görüşmenizle ilgili bilgi verişinden hemen sonra, Bayan Kummer'e mektup yazdım. Elbette Lice hakkında herhangi bir haber almış değil, ama pek yakında sana varmasını umuyorum tüm kalbimle. Aslında başına bir şey gelmiş olamaz, değil mi? Bugün Mutti'nin arkadaşlarından biriyle konuştum. Bana Lice'in nasıl olsa her dili beş dakikada öğrendiğini, dolayısıyla her ülkede başının çaresine bakabileceğini söyledi. Buna inanıyorum ama yine de nerede olduğunu bilmek istiyorum. (...) Lice'in sıtmadan dolayı gerçekten bir akciğer rahatsızlığı kalmış mıydı? Mrs. Kummer bana bu konuda bir şeyler yazdı. Bu nazik bayan zaten Lice için durmadan uğraştı durdu. Ve Lice'in İsviçre'de olmaması sizin suçunuz değil elbette. Ne işe yaradı bu, kim bilebilir ki?

Anı.

Her nefes alışım
sana dair bir anı,
içine daldığım -
ve bazen acıyla ağlıyorum.

O anda geçmiş zamanda yaşıyorum,

o anda bugün dünün arkasına geçiyor.
Kokulu saçını karıştırıyorum
ve seni alay ederken ve söylenirken duyuyorum.

Kollarına sıkıca sokuluyorum,
kahkahaların dayanılmaz -
çekiciliğinin etkisiyle
uyanmak korkunç.

(Lilly, 26.10.1945)

Lilly'nin Güncesi, 9 Aralık 1945:

Günün birinde, belki çok yakında, yüce Tanrım, merhametli Tanrım, kapımda duracağına, sadece "Aimée" diyeceğine ve hayatta olduğuna inanmak zorundayım. O an kollarına kapılacağım ve dökmem gereken son gözyaşlarını ağlayacağım. O zaman Sana geçmişte kalan tüm acılarını unutturmak ve Sana sahip olduğum en iyi şeyi, hayatımı, vermek istiyorum ölüme dek. Felice, güzelim, haydi kollarıma gel, seni öpmek ve yumuşak dudaklarını dudaklarımda hissetmek istiyorum. Ah, dudaklarına dair o anılar...tüm bir dünyanın döndüğünü hissederdim ve kanım tüm bedenimin damarlarında hızla akardı. Her türlü bilinç yüreğimin ateşinde kaybolurdu. Hatırlıyor musun, öpüşlerini içerdim ve aklım başımdan giderdi, hakimiyetimi yitirirdim. Sana teslim olurdum, duyguların gelgitinde, dudakların dudaklarımda. O vahşi öpüşlerden haz duyardım ve Seninle bir olurdum. Bedenlerimiz birbirine yapışır, ortak arzularımızın esiri olurlardı.

Ellerin talepkâr bir şekilde bedenimde ve göğüslerimde gezinirdi ve sonra, sonra beni alırdın. Sen ve ben. Hayatımda ilk kez ben de veriyordum, sadece almıyor, talep de ediyordum. Bedenini ne şehvetle severdim, ne çok severdim onu. Ve ellerimle o çok sevdiğim bedeninde gezinirken Sen de bedenini onlara doğru bastırırdın, bana teslim olurdun, önce sıkılgan ve gergin, sonra rahatlayarak ve inleyerek. O zaman Seni hızla öperdim, her türlü dünyevi ustan kopuk. Anın çümbüşlü girdabında içimizde ve etrafımızda her şey akışa kapılırdı. O anda seni öldürebilirdim. Çığlık atıyordum, çıldırmaya yakındım, tıpkı Senin gibi, tıpkı Senin gibi. Ta ki tüm düşüncelerden arınmış mutlak bitkinliğe kadar. Bir olmuştuk. Aşkımız mükemmeliyete ermişti.

Öldürmek, kelimenin tam anlamıyla. Birbirimizi sevmiştik.

Tanrım, "sevmiştik" demeye başladım.

1945'i 1946'ya bağlayan günlerde Irene'ye, tıpkı diğer tüm önemli mektuplarda yaptığı gibi, zarfa koymadan önce kopyasını çıkarttığı bir mektup gönderiyor:

Sevgili Irene,

Seni iyi karşılayacağını umduğum yeni yıl dolayısıyla sana ve Derek'e en iyi dileklerimi sunarım. Derek'i bulmuş olmam senin için çok güzel, bir insanın sevdiği kişinin sadece kendisine ait olduğunu bilmesi. Eğer bir insana yürekten en iyi şeyleri diliyorsam, o da sensin: Sevgi-

li Felice'imin ablası! Birbirimiz için bir zamanlar ne anlama geldiğimizi günün birinde sana göndereceğim mektuplarımızdan öğreneceksin - günün birinde. - Lice'i 21.8.1944'te yanımdan ayırdıklarından beri sana bunları bir gün yazmak zorunda olmaktan ve bir gün senin önünde yalnız durmaktan hep çok korktum - ve ocak-şubat aylarında Gross-Rosen'den yaklaşık 700 kadının Bergen-Belsen'e nakledildiğini ve orada - Belsen'de - açlıktan ve tifodan öldüğünü öğrendiğimden beri hiç umudum kalmadı. Felice'in aralarında olduğu bugüne dek yüzde yüz kesin değil. Lice'le birlikte Gross-Rosen'de bulunduğu söylenen ve oradan Bergen Belsen'e nakledilen Hanne-Lore Grünberger'e mektup yazdım, ama henüz yanıt alamadım; posta işlemleri bu günlerde umutsuz vaka. - Sevgili Irene, Belsen'e yapılan bir kadın nakliyatından dün haberim oldu - bu tüm umutlarımı söndürdü. Dünden beri en zavallı kişiden bile daha zavallı durumdayım ve kendime sürekli şunu soruyorum: Neden? Neden aldı Tanrı o harika ve yetenekli kızı yanımdan ve neden bu korkunç ve iğrenç savaşta sağ kalmasına izin vermedi, neden? Almanya'da çok kötü şeyler yaşayan bizlerin, bizler gibi olanların tek bir düşüncesi var: Kaçıp gitmek bu ülkeden, uzaklaşmak bu insanlardan. Tüm bu korkunç şeylerin yaşanmasına izin veren bu ülkede, daha fazla yaşayamam. - Benim için buradan gitmek pek kolay olmayacaktır, hele hele dört çocukla beraber. Ama iyi yürekli insanların bana bu konuda yardımcı olacağını düşünüyorum. Dünyanın herhangi bir yerinde yeni bir hayata

başlamak istiyorum, yeniden başlamak, bu kolay olmayacak elbette; ancak buradan gitmek zorundayım, çünkü asla olanları unutamam.

11

Çok soğuk geçen 1945-46 kışında Lilly'nin ısınmak için hiç kömürü yok. Çocukları alıp annesinin ve babasının yanıma taşınıyor. Burada zamanının çoğunu "gözyaşı kitapçığını" yazmakla geçiriyor. Jaguar ve Aimée'in birbirlerine yazdığı tüm mektupları ve şiirleri gözyaşlarıyla güncesine geçiriyor. Felice'e ait 50 çift ipek çorabı ekmekle değiştiriyor. Büyük oğulları, İngilizlerin "Leylek Harekâtı" çerçevesinde iyice beslenmek ve üşümemek üzere Oldenburg'a götürülüyor. Lilly'nin yanında sadece küçük Albrecht kalıyor. Albrecht annesini teselli etmeye çalışıyor: "Anne, Felice teyze mutlaka geri gelecektir." Ancak Aimée hiçbir şeyle teselli bulacak durumda değil.

Savaş sonrasının ilk yıllarında Lilly'nin oğulları annelerini neredeyse sürekli ağlarken görüyorlar. Ağlamadığı zamanlarda ise, Felice'in gelmesinin ve hep beraber Amerika'ya göç etmelerinin ne kadar harika olabileceğinden söz ediyor. Lilly ev işlerini mekanik olarak yerine getiriyor ve gittikçe daha derin bir depresyona giriyor. Sık sık saatlerce salonda oturuyor ve güncesini okuyor veya yazıyor. Çocukların rahatsız etmesine istemeyerek katlanıyor ancak. Odasına girmek iste-

diklerinde önce kapıyı çalmak zorundalar. Teselliyi ancak sinagoga gitmekte buluyor.

Bernd Wust:

Annem kendisini dayatarak aralarına girdi, bunu söylemeden edemem. Schmargendorf'da birtakım Yahudilerle temasa geçti ve Yahudi Cemaati'ne üye oldu. Orada ona ancak tahamülle yaklaştılar. Musevi olmak için yaptığı ciddi girişimlerden onu vazgeçirdiler.

Savaştan sonra bizi okula Yahudi olarak kaydettirdi. Annem bizlere bunun daha iyi bir şey olduğunu anlatmaya çalıştı ve bizi sürekli Joachimstaler Strasse'deki sinagoga götürdü. Bu sayede onların birtakım bayramlarına da tanık oldum, ki bu gerçekten de ilginçti bizim için. Benim için sinagog bir nevi kiliseydi, Yahudi kilisesi. Yahudilerin dini bayramlarında okula gitmedik ve bizim için bu elbette hoştu. O zamanlar kimse soruşturmaya cesaret edemiyordu zaten. "Niye dün okula gelmedin" diye sordu bana sınıf öğretmenim. "Aaa, öyle mi? Bunu bilmiyordum" diye özür diliyordu ardından. Eski bir Nazi olduğunu biliyordum. Sınıf defterinde "Musevi" diye yazıyordu. Çocuklar Müslüman sanıyordu. Dayağımı da böyle yedim.

Musevilikle özel bir ilişkim olmadı daha sonradan. Zaten nasıl olacaktı ki? Beni diğerlerinden ayıran tek şey, bu din hakkında biraz daha fazla bilgiye sahip olmamdı. Tarihleri hakkında daha fazla şey biliyorum, o kadar. Nazilerin terminolojisinde "Yarı Yahudi" olan bir iş arkada-

şım var. Birbirimize yakınız. İşte hepsi bu.

Okula devam ettiğimde Filistin'de savaş vardı. Sınıfta Yahudileri savundum doğal olarak. Durmadan bana yüklendiler, işte yok efendim Arap birlikleri gelecekmiş falan. Öğretmenler değiştirilmemişti ki, yine eski takımdı. Yıldırım hızıyla farklı olan kişi rolüne itildim. 1945'te Walther-Ratenau-Ortaokulu'na yazıldım. Gerçi değişik ilkokullardan bir araya gelmiştik, ama pek çok kişi birbirini tanıyordu, ne de olsa aynı civarda oturuyorduk. O zaman tanımayanlar da çarçabuk öğreniyordu: "Bak, o bir Yahudi." Yahudi diye bir şey kalmamıştı ki çocuklar için. Okulda Yahudilerin alt sınıf insan oldukları öğretilmişti bize, yok edilmesi gereken. Bir de baktılar ki, şahsen tanıdıkları bir tane bile varmış. Bu bakımdan ilginç biriydim onlar için, bana dönüp bakıyorlardı.

Bu herhalde Eberhard'da da etkili oldu. Ben bunu onda şöyle yorumluyorum: Buluğ çağında gençler kendilerini göstermek istiyor. Ve kendinizi gösterebileceğiniz o alanı bulduğunuzda, yani diğerlerinden bir farkınız olduğunda, bunu geliştirmeye çalışırsınız. Zaten Eberhard farklı olmaktan daima hoşlanmıştır. Ben bunu şu şekilde açıklıyorum: Evde bunun zemini annem tarafından zaten hazırlanmıştı ve 14, 15, 16 yaşındayken kendisine bir yön aramaya başladığında bu onun çok işine geldi. Ama liseyi bitirdiğinde unuttu gitti.

Eberhard Wust:

Eski diller beni büyülüyordu, benim için çok roman-

tiktiler. Hümanist bir liseye gitmiştim. Beşinci sınıfta, yani ben dokuz yaşındayken, Latince, üç yıl sonra da Yunanca öğrenmeye başladık. Sonra kendime daha başka eski diller de var dedim, örneğin İbranice. Sanırım 1951-52 arasıydı, annem paramız yok ama istersen Hahama git dedi. Ben de polis karakoluna gittim ve Haham Levinson'un nerede oturduğunu sordum. Gözleri yuvalarından fırlayacaktı! Haham, beni din ve İbranice dersi veren yaşlı bir adama gönderdi. Onda başladım derslere ama adamcağızın bir metodu yoktu ve İbranicesi de öyle çok iyi değildi. Ama beni sık sık sinagoga götürdü ve benim için bir nevi yedek baba oldu. Neyse, işte ondan ders aldım ve sinagog üzerinden Yahudi gençlerin arasına ve ardından Yahudi üniversite öğrencilerinin arasına girdim. 1958'de Küdüs'te World Union of Jewish Students'ın bir kongresi vardı ve benim İbranicem iyi olduğundan Almanya'yı temsil etmem için beni gönderdiler. Bu İsrail'e ilk seyahatimdi. Burada, Almanya'da, İbranice bilen herkese dört elle sarıldım. İnsanlarla konuşmadan bir dili öğrenemezsiniz. Okulda ders notlarımı İbranice tutuyordum ve bu da öğretmeni kızdırıyordu, çünkü tek kelimesini bile anlamıyordu. - Benden biraz daha yaşlı olan iki kız arkadaşla birlikte oturup İbranice çalışıyorduk, takvimi öğreniyor ve Mişna'dan bölümler okuyorduk.

Annem böyle şeylere ilgi duymamdan hoşnuttu tabii, dolayısıyla bana destek verdi. Ama bunun Almanya'nın geçmişiyle pek bir ilgisi yok, arada doğrudan bir bağlantı kuramıyorum. Bugün bile bu yüzde 90 oranında eski

dillere olan ilgimden kaynaklanıyor. Siyasi konularda oldukça geç anlayan biriyimdir. 14 yaşındayken çok hayalperest bir çocuktum ve aslında 18 yaşındayken de öyle. Ancak şunu söylemeliyim ki, biz evde Alman olan her şeyin kötü olduğu şeklinde yetiştirildik. O bağlamda gerçekten Alman aleyhtarı bir eğitim aldığımızı söyleyebilirim. Annem durmadan kahrolası Nazilere küfrediyordu ve tüm Almanların Nazi olduğunu söylüyordu. Abim bundan rahatsız oldu, çünkü babasıyla gurur duyuyordu. Orduda olduğu için değil, ama o zamandan kalan tek fotoğraflar uniformalı olanlar. O fotoğraflar şimdi Bernd'de. Bende babamın fotoğrafı yok Zaten beni hiç ilgilendirmiyor, onu tanımıyorum.

26 Ocak 1946'da Dr. Louis Grünberger Lilly'ye Berlin'den bir mektup gönderiyor ve kızı "Puppe"nin, Felice'e Bergen-Belsen'de rastlayıp rastlamadığını kendisine hâlâ yazmadığını bildiriyor. Grünberger, Lilly'ye umudunu yitirmemesi tavsiyesinde bulunuyor: "Genç insanlarda daima umutlu olunabilir; biraz Konsantrasyon Kampı'nda bulunmuş olan iki Breslaulu genç bayan altı ve iki hafta önce buraya vardılar. Biri neredeyse Asya'ya kadar gitmişti, diğeri ise Kafkasya üzerinden geldi."

Hanne-Lore Grünberger, Neustadt-Aisch'den ancak 5 Haziran'da yazıyor:...ve üzülerek size ancak tekrar şunu söylemeliyim ki, kız arkadaşınıza yolda hiç rastlamadım. Diğer kamp arkadaşlarıma da sordum, ama onlar da bilmiyor. Herhalde milyonlarca kamp mahkûmunun kaderini o da paylaş-

mıştır maalesef."

Aimée umudunu yitirmiyor ve 1946'da ve 1947'de aramaya devam ediyor. 14 Şubat 1948'de Jaguar, Berlin-Charlottenburg Sulh Mahkemesi'nin kararıyla ölü ilan ediliyor. Ölüm günü olarak 31.12.1944'e karar veriliyor. Eski arkadaşlar Lilly'den bir bir uzaklaşmaya başlıyor. Almayı umduğu maddi destek yerine gelmiyor.

12

Aimée, Jaguar'ı beklemekle meşgulken, Elisabeth Wust, boşanma kararının iptaliyle ilgili müracaat tarihini kaçırıyor. Mahkeme, Günther ve Elisabeth Wust'un boşanmaları ile ilgili kararında her iki tarafı da suçlu bulduğundan, Lilly şehit maaşı alma hakkını kaybediyor. Avustralya'ya göç etme planı suya düşüyor. Irene'yle Lilly arasında Felice'in mirası konusunda giderek gerginleşen yazışmalar soruna bir çözüm getirmeden son buluyor.

Mart 1947'de, Aarau/İsviçre'de yaşayan Madam Kummer'den, Irene'nin Lice'e yazmış olduğu mektupların orjinallerinin bir bölümünü alıyor. Muhtemelen ilk gönderi kayboldu, zira ikincisinde Bayan Kummer zarfın üzerine bir uyarı yazdı:

> Daha önce gönderdiğim mektupların hırsızına not: İşbu zarfın içinde Konsantrasyon Kampı'nda ölen çok genç bir bayanın ablasına ait olan ve benim Hitler zamanında sadece alıntılar şeklinde aktarabildiğim mektuplar var. Sizce bu zarfın içindeki mektuplar kutsal değil mi?

Bu zarf Emmi-Luise Kummer'in hayatta olduğuna dair son belirti.

Bahar 1949'da Lilly, o ana dek biriktirdiği tüm ilaçları yutuyor. Bir yıldan beri bebeğiyle birlikte Friedrichshaller Strasse'de oturan ve Lilly'ye âşık olan arkadaşı Helene onu son anda kurtarıyor.

Ancak aşkına karşılık bulamadığı için çok üzgün olan Helene, Willi Beimling'e yer açmak için Lilly'nin dairesinden taşınmak zorunda kalıyor. Willi, arka avludaki binada oturan ve Gestapo'nun geldiği gün Felice'i kanepenin arkasına saklayan Bayan Beimling'in oğlu. Willi Beimling'in bira içmekten şişen koca bir göbeği, başına eğik taktığı bir şapkası ve hemen sokağın başında bulunan bir elektrikçi dükkânı var.

Lilly artık gün boyunca dükkânda çalışmak ve akşamları da tüm aile fertleri için yemek pişirmek zorunda. Çocuklar her öğlen okuldan çıkıp doğruca dükkâna geliyorlar. Lilly onlarla eve gidiyor ve aceleyle öğle yemeğini hazırlıyor.

Lilly'nin Güncesi, 6 Mayıs 1949

Bir zamanlar Aimée idim ve Lilly, oysa şimdi Elisabeth Wust'um ve mutlu değilim. Şimdi durmadan onun için çalışmak zorundayım ve başka bir şey yapmaya zaten ne vaktim, ne de isteğim var. Sadece kendisini ve dükkânını düşünüyor, bencil herif. Benimle evlenmiyor ve bana sahip de çıkmıyor. Karısını el üstünde tuttu ve beni de el üstünde tutacaktır, bunu biliyorum. Ama çocukları? İnsanlar onun deli olduğunu düşünebilir. Ben

tüm isteğimi şimdiden yitirdim. Çocuklarım sevilmeyi hak eden varlıklar değil mi? Buna rağmen alışacağını düşünüyorum. Hayatla elimden geldiğince namuslu bir şekilde mücadele etmeye çalıştım. Uğruna yaşamaya karar verdiğim insan için tüm hayatımı ortaya koyuduğumu bilirsin. Ama hangi bedelle yapıyorum şimdi bunu? Bununla çok acılı, zorunlu bir kalıbın içine sıkıştım. Ona olan inancıma gülebilirim aslında. Ocaktan beri dükkânda çalışıyorum. Bunun ne demek olduğunu ancak gözlerinle görerek anlayabilirsin. Normal bir insan değilim artık. Tek kuruşsuzum. Bir katır gibiyim. Son kavgamızda ona bana hiç değilse 50 mark cep harçlığı vermesini söyledim. Öğle tatili yapmadan sabah saat sekiz buçuktan akşam saat altıya kadar çalışıyorum, sonra eve gidiyorum ve gece yarılarına kadar yemek pişiriyor, çamaşır yıkıyor ve onun söküklerini dikiyorum. Tabii bunun yanı sıra çocuklarımla ilgili görevlerimi de yerine getiriyorum. Çok yazık, utanç verici, biliyorum. Hiç değilse beni takdir ettiğini belirten bir tatlı söz söylese. Ama hayır, tarzına aykırı bu. Ah benim sevgili kızım, yalnız kalmaktan bu kadar çok korkmasaydım bu duruma aslında bir dakika bile tahammül etmezdim. Hani yapayalnız ve bana iyi davranan tek bir insan olmadan. Willi istediğinde çok iyi olabiliyor, tabii eğer her şey onun istediği gibi olursa. Hiçbir insanın görmemesi gereken gözyaşlarımı silemez o. Senin için ağladım, ölçüsüzce, utanmadan. Neden hayatın içinden böylesi ızdıraplarla geçmek zorundayım. Tarzım olmayan şeyleri bile seve seve yapmaya hazırım, ama en

azından niçin yaptığımı bilmem gerekiyor. Bu şekilde devam edemez. Kendime bunu çok sık söyledim ama yine de devam etti. Devam ediyor, çünkü henüz hayatımın sonuna dek yalnız kalamam. Yarın yine dükkâna gideceğim, öfkeden kuduracağım ve aklımı gömeceğim. Kendimden bile çok sevdiğim Senin için bile yeterince huzurum yoktu. Sen hayatın biricik anlamı olarak kalacaksın daima. Senin gidişinle hayatımda değerli olan her şey yitip gitti. Niçin Tanrı beni de mahvetmiyor veya Sana olan delice aşkımı almıyor benden? Sana doğru çığlıklar atıyorum Tanrım, duymamış olamazsın. 21 Ağustos'tan beri çığlık atıyorum.

3 Nisan 1950'de Lilly ve Willi Beimling evleniyor. İlk zamanlarda Willi tarafından adeta hapsediliyor. Eskiden evi konuklarla dolup taşan Lilly'nin ne dışarı çıkıp gezmesine, ne de konuk ağırlamasına izin veriyor. Willi evinde yabancı bir insan veya Lilly'nin arkadaşlarını istemiyor. Tüm hayatı dükkânın çevresinde odaklanıyor, bir şeyler başarmak istiyor. Lilly'yi onun kollarına iten tek şey, biraz şevkat görmeye yönelik beklenti ve maddi güvence. Bugün Lilly bu nikâhı insanların dükkânlar kapanmak üzereyken yaşadığı paniğe benzetiyor.

Willy bunu fark ediyor. "Senin aslında bir erkeğe ihtiyacın yok" diyor.

Bahar 1953'te Lilly bir kez daha intihara girişiyor. Ateşli gribine rağmen dükkânda çalışmasını isteyen Willi'yle giriştiği bir kavgadan sonra bileklerini kesiyor. Boylamasına de-

ğil, aslında doğrusu olan enlemesine kesiyor. Willi olay çıkartıyor ve Lilly kanlar içinde koridora çıktığında, yetmiyormuş gibi bir de kapıya sıkıştırıyor Lilly'nin elini. Bernd polis çağırıyor.

Lilly'nin Güncesi, Ağustos 1953:

> Kısa, kötü ve kuru bir özet halinde vereceğim: Nisan 1950'de Willi'yle nikâh, Şubat 1951'de Willi'den boşanma, mahkeme sadece onu suçlu buluyor, 1952'de Willi tekrar benim eve taşınıyor, eski hikâye, yeniden evlenmek istiyor, her türlü mantığa ters, her şey yeniden. Dükkan, ev işi, Willi, çocuklar. 1953 başında sözünden üçüncü kez döndü ve ben ona artık bıktığımı anlattım. Evimi terk etmesini istediğim halde hiç acele etmedi. Canım sıkkın, her şey b.. gibi.

Aralık'da Willi nihayet evden çıkıyor. Lilly güncesine not düşüyor: "Nihayet, nihayet kurtuldum, hayatımda karşılaştığım o en büyük alçaktan."

Lilly gittikçe içine kapanmaya başlıyor. Aile, ekonomik mucize zamanını yokluk içinde geçiriyor, evde hiçbir zaman fazladan bir para bulunmuyor. Savaşın bitimini izleyen ilk yıllarda okula yalınayak gitmekte bir sakınca görmeyen çocuklar, kardeşten kardeşe geçen yırtık pırtık paltoların içinde huzursuz olmaya başlıyor. Lilly'nin savaş yıllarındaki arkadaşları yavaş yavaş kendilerini toparlamaya başlarken, Lilly çocuklarının aldığı yetim maaşıyla geçiniyor. Lilly ara sıra temizliğe gidiyor ve Noellerde bir kırtasiyede çalışıyor.

Bu işten hoşlanıyor, ama hayatıyla ilgili ciddi kararlar verebilecek yaşam sevincini bulamıyor kendinde. Kırtasiyeden kendisine sürekli çalışma teklifi getirildiğinde bu teklifi öyle uzun düşünüyor ki, sonunda geç kalıyor. Buna rağmen Bernd, Eberhard ve Reinhard'ı üniversitede okutuyor. Nihayetinde resmi mercilere başvurup, sosyal yardım talep ettiğinde kendisine çocuklarının üniversitede okumalarının gerçekten gerekli olup olmadığı soruluyor.

"Çocuklarımı bizim kültürel seviyemizin altında mı yetiştireyim yani?"

Ama görevli memur direniyor ve Lilly gidip, oğullarını onun kapısının önüne dikme tehdidinde bulunuyor.

"Bana çocuklarımın babasını geri getirebilir misiniz?"

"Durun bakalım, belki adamın size dönmek gibi bir niyeti yoktu."

Eylül 1961'de Eberhard Wust İsrail'e göç ediyor.

Lilly, 1963'te - 50 yaşındayken - nihayet sigortalı bir işe başlıyor. Hoechst'ün yan kuruluşlarından biri olan Zehlendorf dokuma fabrikasında temizlikçi ve personel müdürlüğünün hizmetçisi olarak iş veriliyor kendisine. Lilly sabah beşte kalkıyor ve akşamları bitkin bir halde yatağa düşüyor. Ruhuna ve eğlencesine ayıracak zamanı olmuyor. Lilly hafta sonlarını annesinin ve babasının yanında geçiriyor.

Yüksek bir kira artışından korktuğu ve annesine ve babasına yakın bir yerde oturmak istediği için - tüm oğulları evden ayrılmış durumda - 1970'de Friedrichshaller Strasse'deki güzel daireden taşınıyor ve Lichtenfeld'te tek odalı mütevazı bir daireye geçiyor. Dairenin penceresinden yaşlı

annesinin ve babasının evini görebiliyor. 1 Ekim'de annesi, birkaç yıl sonra da babası ölüyor.

Sonbahar 1974'de Günther Wust, Jassy/Romanya'daki kahramanca ölümünden tam otuz yıl sonra bir mahkemece resmen ölü ilan ediliyor.

Oğlu Bernd'in gayretleri ve başvuruları sonucunda 21 Eylül 1981'de Lilly Wust'a Federal Almanya Liyakat Nişanı veriliyor.

Lilly:

> Bana o madalyayı takacaklarını duyduğumda aklımdan geçen ilk şey onu reddetmek oldu. Bu Felice'i geri getirmeyecekti çünkü. Ama daha sonra bunun Felice adına yararlı olabileceğini düşündüm. Nişanın verileceği gün fabrikaya hiç haber vermemiştim, kimseye anlatmadım. Pazartesi günü işe gitmedim, o kadar. Bunun büyütülmesini istemiyordum, ama ardından tüm gazeteler yazdı! Medya beni kısa sürede deli etti. Bütün görüşme tekliflerini geri çevirdim, sansasyon haline gelmek istemedim, Tanrı korusun. İnsanların bana daha sonra davranışları gerçekten ilginçti. Fabrika yönetimi bana şurada gördüğünüz vazoyu güllerle dolu hediye etti. Ama iş arkadaşlarımdan hiç beklemediğim bir tepki hissettim. Çoğu benden uzaklaşmaya başladı. Hatta burada, semtimdeki insanlar bile. Yok, bana selam vermiyor değillerdi, ama yine de ters bir şeyler hissediyordum. Fişlenmiş biriydim ve bunu bir türlü sindiremedim. Tamamen içime kapanmamın nedenlerinden biri de buydu. Artık kimseye

güvenmiyordum, kimseye. Bugün artık kimse Hitler dönemindeki o insanlık dışı işleri yapanlardan veya sessiz kalanlardan biri olduğunu kabul etmiyor! O insanlar hiç değişmedi, en azından onlar hiç değişmedi. Dörthe'yle yaptığım pek çok telefon görüşmesi de bize bunu hep doğruladı: Uzun bir koridorda bir başımızayız. O davaları takip ettiğinizde, çok ürkütücüydü, hani o inanmak istemedikleri insanlar, insanı çıldırtır bu. Bu konuda çok hassasım. Ama yardım ettiğim insanlar da bana sırt çevirdi. Bana altından dağlar vadedildi, ama sözler tutulmadı. Tam tersine. Lucie'nin kız kardeşi bana bir gün şöyle yazdı: - ki bu örnek, yurtdışındakilerin olaylara nasıl yabancı kaldığının bir göstergesi - "Engel olamadınız mı?" Buna çok bozuldum. Neticede Lucie'nin cenazesini ben kaldırttım. Ve hatta pek çok kaçağı saklayan Mahlzahn Kontesi bile SFB Radyosunun bir röportajında bir keresinde öyle bir şey dedi ki, yüreğimin derinliklerinden konuştu sanki. Ona, hayatını tehlikeye atarak sakladığı ve koruduğu insanların kendisine teşekkür edip etmediğini sordular. Şöyle yanıtladı: "Bunu söylemekten pek hoşlanmıyorum, ama çok azı yaptı bunu. O olaylarla artık hiçbir şekilde ilgileri olsun istemiyorlardı. Gittiler ve her şeyi unuttular." Felice'in amcasının yanına, Amerika'ya gitme planın vardı. Almanya'da kalmak istemiyordum. İsveç'e de gidebilirdim ama bana bunun dört çocukla çok zor olacağı söylendi. Çocuklar pişmanlığım oldu. Almanlardan hâlâ nefret ediyorum. Her gün yeni şeyler çıkıyor. Çok belirleyici olan şeyler: İş-

> te oradan, karşıdan, bir zamanlar işe gidip geldiğim 85 ve 96 numaralı otobüler kalkıyor. Burada bir meslek okulu var. Ben durakta duruyordum bir gün ve okuldan çok gürültü patırtı geldiği için bir kadın yanındakine şöyle dedi: "Yahu orası da Yahudi okulundan farksız!" Bazen yakında öleceğim için çok mutlu oluyorum, gerçekten.

Gazetelerin Lilly'ye verilen nişanı haber yapmasından iki hafta sonra, evinden çıkarken bir taşa takılıp düşecekti neredeyse. Birisi kapısının önüne koca bir taş dikmiş. Kapısına ise gübre şerbeti sürülmüş.

Lilly 1983'te - artık 70 yaşındayken - bir gün fabrikada yere yığılıp kalıyor ve artık emekliye ayrılmanın zamanının geldiğine karar veriyor. Sadece yirmi yıl sigortalı çalıştığı için aldığı emekli aylığı da çok düşük kalıyor. Lilly'nin zayıf noktası yoksulluğu. İki yılda bir kendisine devletçe verilen bir palto ve bir çift ayakkabı hakkı var. Ama Lilly reddediyor ."Hâlâ bir gururum var. Gidip onların önünde dilenecek değilim."

Lilly kendini salıyor, kitap okuyor, kuaföre gitmiyor ve kendisine mutluluk verebilecek hiçbir şey edinmiyor. Lilly kendisine şöyle diyor: "Emekliliğinde geçireceğin o birkaç yılı da atlatırsın, sonra zaten motor duracak."

Lilly oldukça deneyimli bir hasta. Yılda en az iki kez hastaneye yatmak zorunda kalıyor. Kalp, tansiyon, şeker. Yaşam sevincini yakaladığı ender durumlardan biri, Eberhard'ı İsrail'de ziyaret ettiği zamanlar. İsrail'de kendisini iyi ve kendi insanları arasında hissediyor. Berlin'de de Sabbat gün-

lerinde* şamdanındaki mumları yakıyor ve oğlu Yahudi Eberhard'ı ve Yahudi Felice Schragenheim'i düşünüyor. Her yıl, 21 Ağustos günü yaklaştığında mateme bürünüyor. Aimée ve Jaguar'ın Havel Nehri kıyısında çektiği fotoğrafların negatiflerini, İsrail'deyken ağlama duvarı için kullandığı mendilini koyduğu küçük beyaz bir çantada saklıyor.

Elektrik tasarufu yapmak için, sütlü ve etli mamülleri ayırmak için kullandığı iki buzdolabından birinin fişini çekmek zorunda kalıyor. Artık birinde sadece ilaçlarını muhafaza ediyor. Her Sabbat gününde 30 yıldır görüşmediği Dörthe Zivier'le telefonda konuşuyor. Lilly Dörthe'ye şöyle diyor: "Eski halimizle hatırlayalım birbirimizi."

Dörthe Zivier, Temmuz 1992'de yaşama veda etti.

Lilly, yazdığı güncelerini, Felice'in evraklarını ve aile fotoğraflarını, Aimée ve Jaguar'ın birbirine yazdığı tüm mektupları ve şiirleri dolup taşan iki valizde saklıyor ve onları götürmeye hazır bir şekilde siyah, cam kaplı bir dolabın içinde tutuyor. Aimée ve Jaguar'ın "evlilik günü" olan her 2 Nisan'da valizden "gözyaşı kitapçığı"nı çıkartıyor ve geçmişine dönüyor. Kendisine bir şey olursa tüm bu dökümanların İsrail'e, Eberhard'a gitmesini istiyor. Valizler Eberhard'ın fikri: "O zaman polisin tüm bunları karıştırmasına gerek kalmaz." Valizlerin kilitlerine ait anahtarları Lilly boynuna asılı olarak yanında taşıyor. Sağ elinin küçük parmağında ve alyans parmağında, iç tarafında F.S. harflerinin ve 2.4.43 tarihinin yazılı olduğu altın nikâh yüzüğünü ve Felice'in kendisine tu-

* Yahudilerce kutsal olan cumartesi günü. Ç..n.

tuklandığı gün iade ettiği oval yeşil taşlı gümüş yüzüğü taşıyor.

1985'te, nişanı alışından dört yıl sonra, Amerikalı bir gazeteci arıyor kendisini. "The Good Germans" isminde bir kitap yazmayı planlayan gazeteciye Berlin Senatosu Elisabeth Wust'un adını veriyor. Amerikalı bu gazeteci Lilly'ye sırrını açıklattırmayı başarıyor. Lilly ilk kez Aimée ve Jaguar hakkındaki gerçeği açıklıyor: Yahudi Felice Schragenheim'in sadece arkadaşı değil, hayatı olduğunu.

"Bazen üzülüyorum" diyor Lilly, "çünkü artık sadece benim hikâyem olmaktan çıktı."

"Aimée & Jaguar, Lilly Wust (sağda) ve Felice Schragenheim,
21 Ağustos 1944'te Havel nehrinin kıyısında otomatik deklanşörle çekildi.

Felice, 21 Ağustos 1944'te Havel nehrinin kıyısında Lilly tarafından çekildi.

Lilly, Yaz 1944'te Lilly'nin Friedrichshaller Strasse'deki evinin balkonunda Felice tarafından çekildi.

Lilly'nin annesi ve babası, Margarethe ve Günther Kappler. Ortada: Lilly'nin yarı üvey kardeşi Bob ve Lilly, 1919.

Lilly'nin babası ve annesi, Lilly'nin kocası Günther Wust, Lilly ve oğlu Bernd, Yaz 1937.

Felice'in annesi ve babası, Dr. Albert Schragenheim ve Erna Schragenheim, kızlık soyadı Karewski, Berchtesgaden 1921.

Felice'in üvey annesi Käte Schragenheim, kızlık soyadı Hammerschlag.

Felice. Ocak 1944'te Ilse Ploog tarafından çekildi.

Felice'in Berlin-Grunewald'daki sınıfı, kızların arasında öğretim üyesi Walther Gerhardt duruyor, Haziran 1936. 2. sıra, sol başta: Felice; 3. sıra sağdan 3.: Liesl Ptok; 4. sıra, sol başta: Hilli Frenkel.

Lilly, Felice ve Lilly'nin en iyi kız arkadaşı Käthe Hermann; Eichenwalde'de Käthe'nin kocası Ewald tarafından çekildi.

Felice (solda) ve Irene Schragenheim, dört ve altı yaşlarında, 1926.

Lilly ve oğulları Bernd, Eberhard, Reinhard ve Albrecht, Şubat 1943'te Felice'in kız arkadaşı Ilse Ploog tarafından çekildi.

Lily, Nisan 1943'teki "Zifaf Gecesi"nden kısa süre sonra Grunewald'da çekildi.
Felice'in Lilly'yi çektiği ilk fotoğrafı.

Lilly, çocuk sığınağının hemşiresi Herta, Reinhard ve Albrecht, Sonbahar 1943'te Lilly'nin Friedrichshaller Strasse'deki evinin önünde çekildi.

Felice'in Theresienstadt'ta öldürülen büyükannesi Hulda Karewski.

Lilly'nin kocası Günther Wust, 1930.

Meine Aimée!
Ich liebe Dich so sehr, dass ich Dir gar nichts schreiben kann. Und ich brauche Dir ja eigentlich auch gar nicht zu schreiben, denn alles so enorm Wichtige, werde ich Dir – wenn es Dir recht ist – nachher im Bett – sagen.
Und wenn Du einmal davon sprichst, dass ich Dir einen Mann suchen soll, oder dass Du heiraten willst, dann verhaut Dich nach Strich und Faden

Dein
treuer, mutiger, edler, wilder
Jaguar

Heute abend!! Ach, Felice, Du weisst ja nicht, wie sehr ich Dich liebe. Ich habe jetzt eine schwere Zeit vor mir. Du musst mir helfen, sie zu überwinden. Und dann.. dann werden wir erst völlig glücklich sein, dann werde ich nur für Dich leben. Du mein Kind!

Ich liebe Dich!

Im übrigen bin ich im Keller.

Dein hungriger

Jaguar

Z 6488

HANDGEPÄCK

~~Umzugsgut~~
~~Reisegepäck~~ Liste

(Nichtzutreffendes ist zu durchstreichen.)

Blatt 1

Zum Antrag vom 11. Mai

Name des Auswanderers Felice Sara S c h r a g e n h e i m

lfd. Nr.	Stück	Gegenstand genaue Bezeichnung	Zeitpunkt der Anschaffung	
1	6	Handtücher	vor 1933	
2	1	Doubléarmband	" "	
3	1	Plätteisen	" "	
4	1	kl. Plättbrett	1936-1938	
5	2	Badetücher	" "	
6	1	Hut	" "	
7	1	Regenmantel	" "	
8	1	Wollweste	" "	
9	5	Kleiderbügel	" "	
10	1	Kleid	" "	
11	4	Blusen	" "	
12	1 dtz	Taschentücher	" "	
13	4	Pyjamas	" "	
14	1	Regenschirm	" "	
15	2	Kostüme	" "	
16	2	Büstenhalter	" "	
17	2	Höschen	" "	
18	2	Hemdchen	" "	
19	2 P.	Schuhe	" "	
20	1 "	Hausschuhe	" "	
21	1	Mantel	" "	
22	1	Kleiderbürste	" "	
23	1	Nagelnecessaire	" "	
24	1	Weckeruhr	"	Geprüft Berlin, den 22. Mai 1939 Sachverständiger der Devisenstelle
25	1	lg. Hose		
26	1 P.	Handschuhe	" "	
27	1	Kappe		
28	2	Blumenbinder	" "	
29	1	Handspiegel	" "	
30	2	Strumpfhaltergürtel	" "	

Vor Aufstellung Rückseite durchlesen

Inh.: Reinhardt Preiss   RFNr. o/o25o/5279.

FLASCHENVERSCHLUSS-FABRIK

GEGRÜNDET 1901

BERLIN NW 21   STROMSTRASSE 47

FERNSPRECHER: 35 ... 47 TELEGR.-ADR.: SOMMERVERSCHLUSS BERLIN POSTSCH.-KTO.: BERLIN Nr. 116203 BANK-KONTO: DRESDNER BANK, DEPOSITENKASSE 77, BERLIN NW 21, TURMSTR. 27 BAHNSTATION: BLN.-HBG.-LEHRTER-BHF.	Bescheinigung Abschrift.	
IHR ZEICHEN:	UNSER ZEICHEN:	DATUM: 25.August 1942.

BETRIFFT:

Wir bescheinigen hiermit, daß

Fräulein Felice Sara Schragenheim, Berlin NW 87, Claudiusstr. 14.

bei uns als Drahtarbeiterin beschäftigt ist.

Unser Artikel "Flaschenverschlüsse" ist aufgrund der Ziffer F 5 der Ausführungsbestimmungen vom 21.12.40 zu dem Erlaß des Vorsitzenden des Reichsverteidigungsrates über Dringlichkeit der Fertigungsprogramme (ADFW) als kriegswichtig anerkannt. Ein Entzug von Arbeitskräften, die für die Herstellung des gesicherten Erzeugnisses benötigt werden, soll möglichst nicht erfolgen.

Ausserdem haben wir neben mittelbarem Heeresbedarf und Exportauftrag für Wehrmachtsteile nach Griechenland z.Zt. eine Sonderauflage des OKH erhalten.

Die obengenannte Facharbeiterin ist an der Herstellung der Flaschenverschlüsse maßgeblich beschäftigt.

C.Sommerfeld u.Co.
gez. R.Preiß.

Aufgrund von Verhandlungen am 25.8.42 mit dem Arbeitsamt Berlin, Einsatzstelle für Juden, Berlin SW 29, Fontanepromenade 15, wurden obige Gründe anerkannt, und sollen die bei uns beschäftigten jüdischen Arbeitskräfte von der Evakuierung vorläufig zurückgestellt werden.

C.Sommerfeld u.Co.
gez. R.Preiß.

FEE.—£1 (One Pound.) 39/2790 Form No. 41.

COMMONWEALTH OF AUSTRALIA.

DEPARTMENT OF THE INTERIOR,
CANBERRA, A.C.T.,

Permit No. 32796

13th June, 1939

LANDING PERMIT.

To whom it may concern:

THIS IS TO CERTIFY that permission has been granted for the admission to Australia of the undermentioned person or persons (one in number), said to be of German nationality, at present residing in Germany ~~whose maintenance and work~~ ~~in Australia has been guaranteed by the~~ of

This authority has been granted subject to the conditions that such person or persons shall be in sound health, of good character, and in possession of a German Passport or Certificate of Identity, bearing photograph of the holder , and duly visaed (if not issued) by a British Consular or Passport Officer, and subject to any further conditions which may be stated below.

This Permit is valid until 13th June, 1940.

NAME.	AGE.	RELATIONSHIP (if any) TO GUARANTOR.
SCHRAGENHEIM, Felice	17 years	-

NOTE:- This authority is also subject to the condition that bearer will be accompanied to Australia by her step-mother, Mrs. K. Schragenheim, holder of Landing Permit No. 32795.

Transmitted per The General Secretary,
Australian Jewish Welfare
Society,
SYDNEY.

By authority of the Minister for the Interior.

NOTE.—This Permit should be forwarded to the person in whose favour it has been issued (or to the chief member of the party if more than one person is included in the Permit) for production when applying for passport facilities or steamer passage tickets, and for production and surrender to the Examining Officer of Customs at the Australian port of disembarkation.

If an extension of this Permit is desired, application should be addressed to the Department of the Interior. A fee of 10/- (ten shillings) is payable for each year's extension authorized.

"Petel" adıyla anılan Dr. Rose Ollendorf. "Üç Cadı"dan biri

Felice'in arkadaşı, gazeteci Fritz Sternberg. Auschwitz'de öldürüldü.

Lucie Friedlaender'in 1939 yılına ait kimliği.

Gebühr: ....

Durchlaßschein Nr. 3747345 *

Protektorat Böhmen u. Mähren

Eleonore Sturm Sekretärin
(Vorname, Familienname) (Beruf)

geb. am 25.7.18 in Mürau Kreis ....

wohnhaft in Bln.-Schmargendorf, Friedrichstr. 23
(Gemeinde, Straße oder Platz, Hausnummer, Gebäudeteil)

ist berechtigt, unter Vorlage

de r Kennkarte
(Bezeichnung des amtlichen Lichtbildausweises)

Nr. A 04233

ausgestellt von de m Landrat
(Ausstellungsbehörde)

in Freiwaldau am 11.12.43 in der Zeit

vom 27. Sept. 1944 bis zum 31. Okt. 1944
(Monatsangabe in Worten)

ein zwei mal* – und zurück* – ~~wiederholt~~* über die amtlich zugelassenen Grenzübergangsstellen nach

Protektorat Böhmen u. Mähren

(Angabe des Zielgebiets oder der Zielgebiete in roter Schrift)

zu reisen.

Reisezweck: zur Entbindung

Berlin-Charlottenburg 5, den 26. SEP. 1944

Kaiserdamm 1

Der Polizeipräsident

Polizeiamt Charlottenburg

(Dienststelle)

(Unterschrift)

* Nichtzutreffendes streichen.

A 88 (6. 43) Reichsdruckerei, Berlin

Lilly'nin Theresienstadt'a gitmesine olanak tanıyan ve Lola Sturm adına düzenlenen geçiş izni belgesi.

62,5 g Butter Erledigt … 5. – 16. 5. 43	187,5 g Butter Erledigt 17. 5. – 23. 5. 43	125 g Butter Erledigt 24. 5. – 30. 5. 43	125 g Margarine Erledigt K 3. 5. – …

Butter bestellt bei:

Margarine bestellt bei:

Quark bestellt bei:

Käse bestellt bei:

Gültig vom 3. 5. bis 30. 5. 1943

Reichsfettkarte

für Kinder von 6 bis 14 Jahren

Auf Wunsch des Verbrauchers kann, soweit verfügbar, auf die Käseabschnitte Quark in der doppelten Menge abgegeben werden.

№ 031559

Ernährungsamt Berlin

Name: ....

Wohnort: ....

Straße: ....

Ohne Namenseintragung ungültig! – Nicht übertragbar!

F K 49 3. 5. – 30. 5. 43	… g Käse K 3. 5. – 30. 5. 43	62,5 g Käse Erledigt 3. 5. – 30. 5. 43	125 g Käse Erledigt 3. 5. – 30. 5. …

DEUTSCHES REICH

3.6.1939

J

REISEPASS

Geb. 3- RM Nr. ~~1/1157/39.~~

Geb.-Buch Nr. 1704/39

NAME DES PASSINHABERS

Felice Rahel Sara Schragenheim

~~BEGLEITET VON SEINER EHEFRAU~~

~~UND VON KINDERN~~

STAATSANGEHÖRIGKEIT:

DEUTSCHES REICH

Dieser Paß enthält 32 Seiten

Dr. Israel Ernst Jacoby
Berlin O 2, Prenzlauer Str. 18
[illegible]
Telefon: 52 44 85

Zur ärztlichen Behandlung
ausschließlich von Juden
berechtigt

Medical Certificate of Health

Miss Felice Schragenheim, born on 9.3.1920, residing in Berlin-Charlottenburg, 27, Sybelstr., has this day been medically examined by me. I found her not to be mentally or physically defective in any way. I found exspecially that Miss Schragenheim is fre e from any infections disease.

Berlin, den 16. März 1939

Reichsvereinigung der Juden in Deutschland Abt. Wanderung
(HILFSVEREIN)

Vom Herrn Reichsminister des Innern durch Verfügung vom 31.10.1934 Nr. II 7281 als gemeinnützige Auswanderungsberatungsstelle für jüdische Auswanderer anerkannt

Berlin N 4, den 22. August 1941
Artilleriestr. 31

Fräulein
Felice Sara SCHRAGENHEIM

Berlin W.

Kurfürstendamm 102
bei Hammerschlag

Betrifft: SA/Ko.
(Bei Beantwortung unbedingt anzugeben)

Wir bedauern, Ihnen mitteilen zu müssen, dass Ihre geplante Ausreise nicht durchgeführt werden kann, weil die Auswanderung von Frauen und Männern im Alter vom 18. bis zum 46. Lebensjahr verboten ist.
Wir stellen Ihnen anheim, dieserhalb bei uns vorzusprechen.

Mit vorzüglicher Hochachtung
REICHSVEREINIGUNG DER JUDEN IN DEUTSCHLAND
ABT. WANDERUNG (HILFSVEREIN)
i. A.:

Joel Sänger

Felice'in Gross-Rosen'den gönderdiği son mektup. 26 Aralık 1944'de yazıldı.

Lilly'nin Trachtenberg Hastanesi'nde kapıcı olan Josef Golombek'e gönderdiği kart: "Kabul Onaylanmadı!"

5 h Felice Schragenheim
Theresienstadt (protekt.)
Bahnhofstr. 6

11b

ANTWORT NUR ÜBER DIE
REICHSVEREINIGUNG DER JUDEN
IN DEUTSCHLAND BERLIN N 65
IRANISCHESTR. 2

POSTKAR
DOPISNI

Herrn
Ludwig Neustadt
(1) Berlin N 65
Müllerstr. 69

50

1940

14. II. 44

Meine Lieben, vielen, vielen Dank für Brot, Reis und Brotaufstrich! Die Posteinschränkung gilt auch für hier, sodass jeder nur einmal in 8 Wochen schreiben kann, während jeder Adressat mir einmal in 4 Wochen schreiben kann und zwar über die Reichsvereinigung. Pakete allerdings sind weiterhin unbeschränkt und wie bisher direkt an mich zu richten. Sie dürfen keinerlei schriftliche Mitteilungen enthalten und werden täglich ausgefolgt. Ich werde sie immer einzeln in einer vorgedruckten Karte bestätigen.

Heute ist Grossmuttis zweiter Todestag. Ich bin gesund und hoffe, dass es Euch auch gut geht.

Viele herzliche Grüsse und Küsse
von Eurer Felice Schragenheim

Felice'in Theresienstadt Konsantrasyon Kampı'ndan gönderdiği kart.

Lilly. İlkbahar 1947

İlkbahar 1944. Lola Sturmova ve Albrecht.

PROT — DRB

A M 1852 2. Klasse třída

A M 1852 3. Klasse třída

Fahrkarte Nr. / Jízdenka čís. M 1852

Tag der Ausg. / Den výdeje 19

für / pro Personen voller Preis / osob plná cena

Personen halber Preis / osob poloviční cena

Personenzug — Osobní vlak

B

von / ze stanice BAHNHOF THERESIENSTADT-BAUSCHOWITZ

nach / do stanice

über / přes Lobositz Dresden

Gültig - platí 4 Tage - dny

294 km

RM Rpf

Lilly'nin Theresienstadt'tan dönerken kestirdiği tren bileti.

Lilly Wust, 1993.

Lilly Wust ve yazar Erica Fischer. Şubat 1991.

Lilly Wust. Şubat 1991

Aimée ve Jaguar
BİR AŞK HİKÂYESİ

ERICA FISCHER

Nazi Almanyasında iki kadının aşk hikâyesi

1942 Berlin'i. 29 yaşındaki Lilly Wust bir gün 21 yaşındaki Felice Schragenheim ile tanışır. İki kadın birbirlerine aşık olurlar. Lilly bir askerle evli olup dört çocuk annesidir.

Lilly (Aimée) ve Felice (Jaguar) birbirlerine yazdıkları mektuplar ve şiirlerle, hatta aralarında imzaladıkları evlilik sözleşmesiyle baş döndürücü bir ilişki yaşarlar. Felice sevgilisine Yahudi olduğunu itiraf ettiğinde bu tehlikeli sır iki kadını daha da sıkı birbirlerine bağlar. Ancak mutlulukları uzun sürmez, Felice 21 Ağustos 1944'de Gestapo tarafından tutuklanır ve toplama kampına gönderilir.

Erica Fischer, 80 yaşını aşmış Lilly Wust'un hikâyesini kendi ağzından dinledi ve onu ayrıntılı bir belge haline getirdi.

"Bu muhteşem kitap ne savaşı anlatıyor ne de katliamları; bu insanın kendini keşfetmesinin hikâyesi"

James Woodall, SUNDAY TIMES

"Fischer'in kitabı hem lezbiyen yaşamını, hem Nazi rejimi altında yaşayanların başından geçenleri belgeleyen bir toplumsal tarih şaheseri."

JEWISH CHRONICLE

ISBN 975-7809-69-1